ሕገ- መንግስት /ለ/

ስለ ሰብአዊ መብቶች

(Human Rights)

ለወረዳ ዳኞች እና ዐቃብያነ ህጐች
ማሠልጠኛ የተዘጋጀ
ፅሁፍ

ግንቦት 1999 ዓ.ም
አዲስ አበባ

<u>የጽሁፉ አዘጋጆች</u>

1. አቶ ከማል በድሪ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት
2. አቶ አሊ ሱሌማን የፌዴራል ፀረ ሙስና ኮሚሽን ኮሚሽነር
3. አቶ ደመወዜ ማሜ የኢትዮጵያ ሰብአዊ መብት ኮሚሽን ም/ኮሚሽነር
4. አቶ ሀይሌ አበርሃ የትግራይ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት
5. አቶ ዳዋኖ ከዲር የኦሮሚያ ክልል ፍትህ ቢሮ ኃላፊ
6. አቶ አብዱማሊክ አቡበከር በአለማያ ዩኒቨርሲቲ የህግ ፋካልቲ ዲን

<u>የአዘጋጆች የጽሁፍ ክፍፍል</u>

1. **ምዕራፍ አንድ ስለሰብአዊ መብቶች ምንነትና ባህሪያት** ከገጽ 4 -38 በአቶ ከማል በድሪና በአቶ ዳዋኖ ከዲር፣
2. **ምዕራፍ ሁለት *በኢፌዴሪ ሕገ-መንግስት ልዩ ትኩረት የሚሹ የህብረተሰብ ክፍሎች መብት ጥበቃና በአፈፃፀም ሂደት የሚታዩ ችግሮችና የመፍትሔ ሐሳቦች*** ከገጽ 39-103 በአቶ ሃይሌ አብረሃ፣
3. **ምዕራፍ ሦስት *የተያዙ፣ በጥበቃ ሥር የዋሉ፣ የተከሰሱ፣ በፍርድ የታሰሩ እና የወንጀል ድርጊት ሰለባ የሆኑ ሰዎች መብት*** ከገጽ 104-146 በአቶ አሊ ሱሌማን፣
4. **ምዕራፍ አራት *የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታና ሰብአዊ መብቶች*** ከገጽ 147-169 በአቶ አብዱማሊክ አቡበከር፣
5. **ምዕራፍ አምስት** ክፍል አንድ ***ስለብሔራዊ የሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማት*** ከገጽ 170-192 በአቶ ደመወዜ ማሜ እና
6. **ምዕራፍ አምሰት** ክፍል ሁለት ***ሕገ-መንግስቱ ሰብአዊ መብቶችን ለማስከበር የዘረጋቸው የቁጥጥር እና የክትትል ሥርዓት*** ከገጽ 193-201 በአቶ አብዱማሊክ አቡበከር የተዘጋጁ ናቸው፡፡

መግቢያ

ለሰው ልጅ ሰብአዊ መብቶቹ በተሟላ ሁኔታ መከበር የተሟላ ስብእና እንዲኖረው፣ ሰላምና የተረጋጋ ሕይወት እንዲያገኝ ብሎም በልማትም ዘርፍ ምርታማ ዜጋ እንዲሆን ያስችለዋል፡፡

ሕዝቦች ለዘመናት ሰብእናቸውን ለማስከበር ብዙ መራራ ትግሎችን ሲያካሂዱ ኑረዋል፡፡ የኢትዮጵየ ህዝብም የዚህ ትግል ተቋዳሽ ሆነው እንደኖሩ ታሪካችን ይመሰክራል፡፡ የዜጐቻችንና ሕዝቦቻችን መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በሕገ-መንግሥታችን መረጋገጣቸውና ዋስትና ማግኘታቸው የትግሎቹ ውጤት መሆናቸው የተረጋገጠ ሀቅ ነው፡፡

በአሁኑ ጊዜ በሕገ-መንግሥታችን የተረጋገጡ መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶችን ተከብረው ዜጐቻችንና ህዝቦቻችን የተቀላጠፈ ፍትህ እንዲያገኙ ለማድረግ የፍትህ ሥርአት ማሻሻያ ፕሮግራም ተነድፎ ተግባራዊ እንቅስቃሴ እየተደረገ ነው፡፡ የፍትህ ሥርዓቱን ለማሻሻል እየተደረጉ ካሉት ዘርፈ ብዙ ተግባራዊ እንቅስቃሴዎች አንዱና ዋንኛው የፍትህ አካላት የአቅም ግንቦታ ሥራዎች ናቸው፡፡ ከፍትህ አካላት የአቅም ግንቦታ ሥራዎች መካከል ደግሞ በአሁኑ ጊዜ በተለያዩ ክፍሎች ውስጥ የወረዳ ዳኞችና ዓቃበያነ ህጐች የሙያ ማሠልጠኛ ተቋማት ተከፍተው የሙያ ሥልጠናው ሥራ እየተካሄደ ይገኛል፡፡

ይህ **"ስለሰብአዊ መብቶች"** በመባል የቀረበ ጽሁፍም በየማሠልጠኛ ተቋማቱ ውስጥ በማሠልጠን ላይ ለሚገኙት የወረዳ ዳኞችና ዐቃብያነ ህጐች ማሠልጠኛ ተብሎ የተዘጋጀ ሲሆን በጽሁፍ ውስጥም ስለሰብአዊ መብቶች አጠቃላይ ምንነት፣ መብቶቹን ለማስከበር ያሉንን አለም አቀፋዊና ብሔራዊ ህጐቻችን እና ተቋማት በተለይም ከፍትህ ተቋማት ሌላ ስለብሔራዊ የሰብአዊ መብት ኮሚሽንና የእምባ ጠባቂ ኮሚሽን ተቋማት ተግባራትና ኃላፊነቶች በጽሁፉ የተለያዩ ምዕራፎች ውስጥ በዝርዝር ለመግለጽ ተሞክሯል፡፡

በመሆኑም ይህ የማሠልጠኛ ጽሁፍ ሠልጣኝ የሆኑ ዐቃብያነ ህጐች ሰብአዊ መብቶችን አስመልክቶ የነበራቸውን እውቀት በይበልጥ አዳብሮላቸው ወደፊት ከሥልጠናው በኂላ ወደየሙያ መስካቸው ሲሰማሩ ሰብአዊ መብቶችን በተሟላ ሁኔታ ለማስከበር የተጣለባቸውን እምነትና የሙያ ግዴታቸውን በብቃት እንዲወጡ ያስችላቸዋል ተብሎ ይታመናል፡፡

ምዕራፍ አንድ

ክፍል አንድ

ባሰብአዊ መብ ኖ

መ ቢሽ

በዚህ ምዕራፍ ውስጎ ባሰብአዊ መብ ኖ ምትችፔ ባሰብአዊ መብ ኖ ማለፔ ምት ትዞሆት በሰብአዊ መብ ኖ ዙሪሽ ሽሉፔት ባተለሽብ አመለካጸ ኖ ሽለት፡፡ ባሰብአዊ መብ ኖ ጸሌሎኖ መብ ኖ ባሚለብበ ው ላ ብለው ባሚ ብ ባህሪሽፔትም ተካተውበ ል፡፡

ባሰብአዊ መብ ኖ ምት መሠረፔ ብሆ ሉ ተብለው ባሚ መትባ ው ባመችሻ ሃሳቦኖም በዚህ ምዕራፍ ውስጎ ተነቅሿል፡፡ ባሰብአዊ መብ ኖ አንባበቅ አሁት ጾተረሰበፔ ባዕታ ፔ ተረ ለመታረስ ሽለወባ ው ሪካዊ ሂተ ኖ በዓለም አቀፆ ተረ በሀ ራኖት ምት ትተሚመስል በዝርዝር ተካተውበ ል፡፡

ባሰብአዊ መብ ኖ ዋ ዋ መተቦኖ ባመመተቡ አስወላ ትቼም በዚሁ ምዕራፍ ውስጎ ትመለጸ ለት፡፡ በተ ማሪ ባሲሺል ባዠለቲካ መብ ኖ ባኢኮ ሚ ባማህበራዊ ባባህል መብ ኖ ምትችፔ ልብት ኖትም ተ ልኸውበ ል፡፡ ትተዚሁም ባ ራ መብ ኖ መካጾል ባብሔር፣ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብፔት አስመልክ በዓለም አቀፆ ባሰብአዊ መብ ኖ ባስምምትፔ ሰት ኖ በኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ባተተረ ላ ውት ጎበቃ በዝርዝር ብ ልኺ፡፡

ባነቃላሽ ብህ ምዕራፍ ባሥልነ ው ተሳ ዋፆኖ ባሰብአዊ መብ ኖት ባሚመለጸቱ ዋ ዋ መሠረ ዊ ባመችሻ ትካቦኖት ት ረቱ በማታረ ለሌሎኖ ቀኃብ ባሰብአዊ መብ ኖ ባሥልነ ምዕራፍ /ክፆለ ፔምህር ኖ/ መችሻ ትተሚሆት ብ መ ል፡፡

ባሰብአዊ መብ ኖ

ዓላማው

ሠልኃኣቷ ጸዚህ ሥልን በ ላ፦

1. ባሰብአዊ መብ ኖ ምትትፔ፣ ባህሪቨፔ አመ ተብት ብለቨሉ
2. ባሰብአዊ መብ ኖ ኸዅሰ ሐሳብ ሪካዊ አመኃኅ ታ ፔት ብረ ሉ
3. ስለ ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምትፔ ባተሻለ ትዛቤ ብ ራ ዋል
4. በሶሻል ባዠለቲካ መብ ኖ በኢኮ ሚ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ መካጸል ቨለውት ልብኸፔ ብረ ሉ
5. ባሰብአዊ መብ ኖት ለማረ ኅ ጸመት ሥ ፔ ጸዜ ፦ኖ ምት ምት ትተሚኀበቅ ብለቨሉ፡፡
6. ባብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብፔ በዓለም አቀዎ ባስምምትፔ ሰት ኖ በኢዉ ፊሪ ህ -መት ሥፔ ባተተረ ላ ውትኅበቃ ብ ቭዛባሉ፡፡
7. በኢዉ ፊሪ ህ -መት ሥፔ ለብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖኖት ባ ጹልትፔ ጹል ተኀ ቃሚትፔ መብ ኖ ትተተኀበቀላ ው በዝርዝር ብረ ሉ፡፡

1. ባሰብአዊ መብ ኖ ምትትፔ ባህሪቨፔ

1.1. ባሰብአዊ መብ ኖ ምትትፔ

ባሰብአዊ መብ ኖት ምትትፔ አስመልክ ሁሉም ሰው አትታ ዓብትፔ አመለካጸፔ አለው ለማለፔ አቨኖልም ስለሰብአዊ መብ ኖ ፦ ብ ላብ ባተለቨብ አመለካጸ ኖ ሲትኸረቁ ቆብ ል፡፡ አት ት ኖ ባሰብአዊ መብ ኖ ፦ ብ ባሞራል ፦ ብ ትተሆት ብመለጸ ሉ፡፡ ሰብአዊ መብ ኖት ማክበር ሞራላዊ (moral) ተ ባር ትተሆት አለማክበሩ ተ ሞ ኢ-ሞራል (immoral) ትተሆት አታር ው ብ ልካ ል፡፡ <u>ለምሳሌ</u> ባ ለሰብት ባ ል ትቫ ኖት በሕቨወፔ ባመ ርት መብቱት ማክበር ሞራላዊ ፦ ብ ሲሆት ባ ል ትቫ ቷት መተወር ወቨም ባሰውት ሕቨወፔ ማኅ ዌፔ ወዘተ ተ ባራፔት መወ ም ተ ሞ ኢ-ሞራል (immoral) በመሆ ው ባሞራል ኅቨቄት ቨስጸፔላሉ ሲሉ አት ት ኖ ተ ሞ ባሰብአዊ መብ ኖ ባማሰብ፣ ሀሳብት ባመ ለኮ፣ ትብረፔት ባማዎራፔ ትቫፔ አታር ው ብ ልካ ል፡፡

በሰብአዊ መብ ኖ ምትኙ ላቭ ቅዚህት አቅዚህት ባመሳሰሉ ሌሎኖም አስተቭባ ኖ ቢ ሩም ትኪት በአሁት ጌዜ ሁላኖትትም ሊቭስማማ ባኖስው በተለቭብ ዓለምአቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ሰት ኖ ማለቜም በተባበሩቜ መት ሥ ቜ ሁሉ አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ /Universal Declaration of Human Rights (UDHR)/መ በቭ በመ ለ ው አንቀኮ 1 2 ላቭ፣ በሲቪል ባዣለቲካ መብ ኖ አለም አቀዎ ቃል ጸ ት /International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)/ መ ቢቭው ላቭ ብሎም በሕ -መት ሥ ኖት አንቀኮ 10 ላቭ ትተተ ለኾው ባሰው ል ክቡር ቅው ባሚለውት ኮንሰ ሀሳብ መሠረቜ በማታረ "ባሰብአዊ መብ ኖ ባሰው ል ሰው በመሆት ብኖ በተወነሮ ቭ ዡኡ ው መብ ኖ ው:: ሀብ ም፣ ተሃ፣ ባሃቭማ ቜ፣ ባዘር ባቀለም፣ ባኾ ወዘተ ልብኙ ሳቭተረ ለሰው ል በሙሉ በ ጹልኙ ሊጸበሩለቜ ባሚ ቡ መብ ኖ ው" በማለቜ ስለሰብአዊ መብ ኖ ምትኙ ባተሰነ ው ለኻ ቅው ::

ቭህም ለኻ ባሰብአዊ መብ ኖ በመት ሥ ቜ በሀ ኖ ለሰው ል ባተሰነ ው በማለቜ በአት ትታ ወ ኖ ባተሰነውት ሃሳብ አማትኙ ቭሳኃዋል:: ምክኽቭቱም ሰብአዊ መብ ኖ ጸሰው ል መወነር (ተወነሮ) ር ባተቭቭዙ በመሆ ው መት ሥ ቜ ሀ ኖ ጸመመስረ ውም በዋቜም ባኽሩ ባመት ሥ ቜ ሀ ኖ መመሥረቜ አስወሳ ኙ ራሱ ባሰብአዊ መብ ኖት ለመነበቅ ለማስጸበር ተብሎ በመሆት ቅው::

1.2. ባሰብአዊ መብ ኖ ባሀሪቭቜ

ባሰብአዊ መብ ኖ ጸሌሎኖ ባሰው መብ ኖ (ጸውል ስምምኙ ጸሚመት) መብ ኖ ለባቜ ባሚቭተርቿ ው ባሀሪቭቜ አሏ ው:: አብዛኣቷ ባሰብአዊ መብ ኖ ምሁራት ባሰብአዊ መብ ኖ ሦስቜ ዋ ዋ ባሀሪቭቜ ት ላ ው ቭስማሙብ ል::

ቅዚህም ባሀሪቭቜ:-

1. ሰብአዊ መብ ኖ ባማቭ ወዊ ወቭም ባማቭ ሰሱ (inalienable)
2. ሰብአዊ መብ ኖ አለም አቀዎ (Universal)
3. ሰብአዊ መብ ኖ ባማቭትኃ ነሉ (indivisible) መሆ ውት ቅው::

ባሰብአዊ መብ ኖ ሽለመ ወዎ ወሽም ባለመ ሰስ (Inalienality) ባህሪሽ ባሚሽሳባው ባመብ ቷ ጸሰው ሰ ተወኅሮ ር ባተቆራኙ መሆ ውት ኊኢህት መብ ኖ ማትም ለማትም መስኅፔ ወሽም ትዞወለ ው ጸማትም ሊ ዎ አለሙኖልት ሽመለክ ል። ሽህም ባሰብአዊ መብ ኖ ባህሪሽ ሰብአዊ መብ ኖ ጸህ ሽመት ሉ ባሚለውት አመለካጸፔት ባሚሽወርስ ኊው።

ባሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዌዊችፔ (Universality) ባህሪሽ ባሚሽሳባው ለመላ ባሰው ል ኖ/ዘሮኖ በተመሣሣሽችፔ ውቅ ባሚሰኅ ሆ ባሰው ል ኖ በሙሉ ዘር ቀለም፣ ሃሽማ ፔ ውልተፔ ወዘተት ሳሽለሽ ሊኅቀሙባ ው ሙኖኣ ውት ባሚሽመላክፔ ኊው። ሆ ም ለኅቂፔ ቡታ ኖ ብኖ ለምሳሌ ለሴ ኖ፣ ለህፃፔ ቁኅራ ው አኊክተኞ ለሆት ቡታ ኖ ብኖ በተለሽ ውቅ ት ባሚሰኅ ባተወሰት መብ ኖት ባሚሽረ ኅ ዓለም አቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ታት ፆዎኖ ቢ ሩም ባሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዌዊችፔ (Universality) መርሆት ባሚቃረት አሽተሉም።

ሽህም ባሆኊው ሰብአዊ መብ ኖት በኹ ፣ በዕታሜ ወዘተ ላሽ ባተመሰረቱ ልብኊፔ ለማታረ ስቦ ሳሽሆት ኊኢህ ባህብረተሰብ ክዎሎኖት አስመልክ ትዞማትቾውም ሰው በሰብአዊ መብ ኖ ው አኅቃቀም ላሽ ባኊፀረባ ውት ታክመ ኖት ለማረም ተብሎ ባተወሰተ ርም ዎኖ በመሆ ው ኊው። በሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዌዊችፔ ባህሪው ላሽ በአብዛኛው ህብረተሰብ ዘትታ ተቀባሽችፔት ሽ ገፑ ቢሆትም በሌላ በጹል ተ ሞ ባሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዌዊችፔ ላሽ ኊቀዉ ት ባሚስኊዘሩ ወ ኖም አሉ። ኊኢህም ወ ኖ ሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዎ ሳሽሆት ትዞባሕብረተሰቡ ባህል፣ ሃሽማ ፔ / ምችፔ/ ባ ታ ፔ ሁት ባሚለሽብ ት፣ ለሁሉም ባዓለማኖት ህዝቦኖ ሰብአዊ መብ ኖት በአትታ ዓሽችፔ በ ጹልችፔ ማስቀመኅ አሽኖልም ባሚል ሃሳብ ሽስኊዘራሉ። (Human right are specific to culture of certain society) ባሚሉ ው።

ባሰብአዊ መብ ኖ ሽለመጸዌወል /ሽለመትዖኅል/ (indivisibility) ባህሪሽ መሠረቱ በሰው ል ምሉዕችፔ ላሽ ባተመሠረተ ኊው። ባሰው ል ክብሩ ችቕቱ በተኅበቀበፔ ሁት ለመ ር ሁሉትም ሰብአዊ መብ ቷ ሳሽትዖኅሉ ሳሽሽራረዊ ት፣ኅበቁለፔ ሽስወል ል። ጸሰው ል ሰብአዊ መብ ኖ መካጸል ሽትቱ ሰብአዊ መብፔ ኅሰፔ ባ ለሰቡት ሽልተስተካጸለ ትሮ መ ርት አመልካኖ በመሆት ሳሽትዖኅሉ ሳሽሽራረዊ ት፣ጸበሩለፔ ሽስወል ል። ሽህም በሌላ በጹል ባሰብአዊ መብ ኖ ሁሉ ርስ በራሳ ው ተሽሽቋ ችፔ ቁርፖፔ ት ላ ው ሽመለክ ል። በሰብአዊ መብ ኖ ሁሉት አቀዌዊችፔ

ላብ ትተተስትዘረው ትቀዉ ሁሉ በሰብአዊ መብ ኖ አለመትን ኅል ፡ ብ ላብም በተመሣሣብ መልጾ ትቀዉ ት ባሚስትዘሩ አሉ። ለሁሉም ባሰው ል ኖ ሁሉትም ባሰብአዊ መብ ኖት መንበቁ አስወላ አብተለም። ትዘባህብረተሰቡ ባህል፣ ዕታ ፔ ሃብማ ፔ ተትን ኅሎ መሠነፔ አለበፔ ብላሉ።

ጾላብ ትተተ ለኘው ባሰብአዊ መብ ኖ ቨለመ ሰስ (ቨለመ ወዎ)፣ ሁሉት አቀዌዊትፔ ቨለመትን ኅል ባህሪቨፔ ሲ ራ ው በሌላ በጹል ተ ሞ ጾውል ስምመትፔ ባሚመት ባሰው መብ ኖ ትዜህት ባህሪቨፔ ባላ ውም። መብ ቷ በተወነሮአዊ (inherent) በሆትመልጾ ሳቨሆት ጾውል ባሚመት ፣ ሁሉት አቀዌዊ ሳቨሆት ተዋዋብ ወ ኖት ብኖ ባሚመለጾቱ፣ ባማቨትን ኅሉ ሳቨሆት መብቱ ጾተወነረ በ ላ በስምምትፔ ሊነቡ፣ ሊሰዊ መኖላ ው ባማብ ሰሱ ሳቨሆት በተዋዋብ ወ ኖ ስምምትፔ ወቨም ሕ በሚቨዘው መሠረፔ ውሉ ሲወርስ መብ ቷም ቀሪ መሆ ው በሁለቱ መብ ኖ መካጾል ቨለውት መሠረ ዊ ልብት ኖ መ ራ ውትቨመለክ ል።

2. ባሰብአዊ መብ ኖ ምት (መሠረፔ) ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ሕ ፔ ሪካዊ ባ ታ ፔ ሂተፔ

2.1. ባሰብአዊ መብ ኖ ምት መሠረፔ

ባሰብአዊ መብ ኖ ምት መሠረቱ ስለሰብአዊ መብፔ ምትትፔ በተሰነው ለኻፔርቓሜ/ ለመረ ፔ ትተሚኖለው <u>ጾባሰው ል ሰብአዊ ክቡርትፔ</u> /ጾሰው ል ሰብአዊ ተወነሮ/ ባሚመት መሆ ውት ትው። ብህም መሠረ ዊ ኮትሰ ሀሳብ በሁለቱ ላላቅ ባዓለም ሃብማ ኖ ክርስፔ ስልም በተለብም ጾዓለም በህዝብ ብዛፔ በሚበልነው በኤስቨ ጾሁለፔ ቢሊዮት በላብ ተጾ ቮኖ ቨሉፔ ቡ ዝም ት ሁም በአብላ ው ባአዎሪካ ሪክ ዘመት ባ ምትፔ መርሆኖ ሆትው ባቆብ ባህላዊ ሃብማ ኖ (traditional religions) <u>"ባሰው ል ሕቨወፔ ክቡር ትው"</u>። በሚለው መሠረ ዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ሥር (መሠረፔ) ትዘሆትብስማሙበ ል።

በክርስፔ ምትፔ ባሰው ል በ ዚአብሔር አምሳል መወነሩት በተለብም ተ ሞ ጾአ ስ ጺ ት መጾወፔ ማለፔም ጾክርስ ስ መ ለኅ ወ ህ በ ዚአብሔር ዋፔ ባሰዎኖት ጹልትፔ /ቤተ ሥራኤላዊቨት አሕዛብት ሳቨለብ/ ባአማኣኖት ሁሉ ካህትትፔ ባሃብማ ቱ ምሁራት ቨስተምራሉ።

በ ስልም ምትፔ ተ ሞ ሰብአዊ ክቡር ባሆነው ባሰው ል ኖ ሁሉ ወትታማማኖችፔ፣ ሁሉ ዓለማዊ ምፔህት መሻፔ፣ ታቭት መኮትቭ/ አትታ መ ተል ሁሉት ትተመ ተል ቭቆነ ራል በሚለው መሠረ ዊ ኅ ቅስ ወፖችፔት አምባ ትትፔት መቃወም፣ ሐሳብት ባመ ለኽ በማህበር ባመተራ ፔ መብ ኖ ባሃቭማ ቱ አካል መሆ ውት ባ ምትቱ መምህራት ቭስተምራሉ::

በቡ ስፔ ዎልስዎ ም "<u>ሕቭዋት በሙሉ ሰብአውቭት</u>" ሌሎኖ ተትቀሳቃሽ ምኑ ሯት አዕዋዌፔ ኽዋፔ ሳቭቀሩ ሕቭዋት በተወነ ሮ ህ አትታ ትተሆት፣ ባ ትችፔ ጸሌላ ው ተወነ ሮ ሁሉ በ ሪቮሽ ት በ ለፖችፔ ትተሌለ ቭስተምራሉ::

ክርስፔ ስልም ባዎሪቃ ባቭሌው ጸመስወ ው በዋፔ አሁትም አት ትታ ቦ ቭሉ ብዙ ባህላዊ ምት ኖም <u>ባሕቭወፔት ክቡርቹ</u> ጸትሮ ሥርዓፔ ር አስተባብረው ቭመላለሱብ ል:: <u>ለምሳሌ</u> በኦሮሞ ዋቀውኖ ባህል ቭ ር ሽማ ሌዎኖ ምርቃፔ ሲቭተር ተትቀሳቃሽ ወትዞኖት ለሰው ለ ትሰሳ ሕቭወፔ ሰ አኮዋፔት ትተሰብአውቭት ባ ዛብሔር /ባዋቃ/ ምኑ ሯት መሆ ውት መስክረው ቭመርቋ ዋል::

ትዚህ ትዚህት ባሚመሳሰሉ ባማህበረሰቦኖ ባ ምትፔ መመሪቭዎኖ ዛሬ በኮሁዎ በሕ ፔ፣ በሕ አስወኘዊ ታር ኖም ዘትታ ውቅ አ ፖትው ለም ቭ ው ባሰብአዊ መብፔ ሕ ፔ ሥረ-መሠረፔ ባሆት ባተወነ ሮ ሕ ፔ ወቭም ባህላዊ ልም ኖ (cultural norms) ው ሊባል ቭኖዓል::

2.2. ባዓለም አቀዎ ሰብአዊ መብ ኖ ሕ ፔ ሪካዊ ሂተፔ

ባሰው ል ባሰብአዊ መብ ኖት ሰው ሆ በመወነሩ ብኖ በተወነ ሮ ቭ ቾ ው መብ ኖ ው ቢባልም ትኳት ትዚህት መብ ኖ ለማረ ኅ ት ብዙ ፔ ሎኖት ማካሄታ ትቐረበፔ:: ባሰብአዊ መብ ኖ ኮትሰ ሃሳብ ባሰው ል ለኻፔ፣ ለ ጹልትፔ ለ ሞክራሲ ካተረቿ ው ፔ ሎኖ ር ባተቆራዡ ትው:: ባሰው ል በተለቭባ ዜቭፔ ቦ ዎኖ ቭካሄቱፔ ፔ ሎኖ ለሰብአዊ መብ ኖ ኮትሰ ሃሳብ አሁት ብሮ ለም ገፁ ባሰብአዊ መብ ኖ ዓለም አቀዌዊ ሕ ፔ ባዕታ ፔ መሰሳል ባሆት ው:: በተለቭባ ዜቭፔ በተለቭብ ሀ ሮኖ ባተካሄቱፔ ፔ ሎኖ ባፔ ሎቷም ውኀፔ በመሆት ባተለቭብ ባሰብአዊ መብ ኖ ኮትሰ ሃሳቦኖ ባተ ለኽባ ው በኅ ቂፔ ሀ ሮኖ ውስኅ ባተተረ መ ለ ዎኖ አዋ ኖ ስምምት ኖት ወተኗላ መለስ ብለት ቭባት ትተሆትባሚጸተሉፔት ቾለት::

1. ባ ሊዙ ማ ካር

በዓለም አቀዖ ባሰብአዊ መብ ኖ ሕ ፔ ሪክ ውስነ በነ ት ዊትቱ ባ ሞክራሲ ምር ላት ል ማሳባፔ ምሯል ተብሎ በ ሪክ ባሚነቀሰው ባ125ቱ ባ ት ሊዝ ማ ካር ነው:: ቨህም " ላቁ ኖርተር" በመባልም ባሚ ወቅ ሲሆት ማ ካር በዋቶቾቼ በ ት ሊዙ ት ሥ ት፣ በመኪትትቱ በመሬፔ ባለባ ኖ መካጸል ባተተረ ውል ሆ ሌሎኖ ዜ ኖት ነቀስ አታር ብኖ ቨልዌል:: ቨህም ሰትታ ባሚጸተሉፔት አበቨፔ ቮኖት አካ ል::

መላው ቾካ ባ ት ሊዝ ዜ ኖ ትብረፔት በባለቤፔቶፔ ባመቨዝ፣ ባመውረስ፣ ጸጸባታ ቀረነ ባመነበቅ መብ ኖ አት ላ ው ቾካ ሰው በሕ (በpeers) ካልተወረተበፔ በስተቀር ትተማቨ ሠር ትተማቨ ተል ወቨም ካ ሩ ትተማቨባረርም ቨ ልኾ:: በተ ማሪም መት ሥፔ በቤተሰክርስፔቨት ቨ ውስነ ኃልቃ ት ቨ ባ፣ ማትቾ ውም ባ ት ሊዚ ዜ ጸሀ ሩ በቾካ ለመውኃፔ ወተ ሀ ሩ ለመመለስ ሙሉ መብፔ ወዘተ ት ለው ቨተት ል:: ቨህም ታት ት በአሁቱ ሁሉት አቀዖ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ (UDHR) አትቀኮ 13 ትዑስ አትቀኮ 2 ላቨ "ማትም ሰው ጸራሱም ሆት ጸሌላ አ ር ባመውኃፔ ወተ አ ሩም ባመመለስ መብፔ አለው" ተብሎ ባተተት ውት ባተቫባ ነው ቨስብላል::

ባ ት ሊዙ ማ ካር አሁት ላለው ሕ ዊ አሠራር መጸተልት (Due process of law) በሕ ዋፔ ጹል ባመሆት መርሆዎኖት ቨቋቋመ ኖርተር ወቨም ስምምትፔ ነው ለማለፔ ቨኖላል ቨህም ስምምትፔ ት ሠ በመልካም ሁት ሀ ሩ ት ሊዝት ት መራ መኪትትቱም ተ ቢ ካልሆት በመት ሥፔ አሠራር ውስነ ኃልቃ ጸመ ባፔ ት ቆነቡ ባተስማሙበፔ ሰትታ ነው::

2. ባ ት ሊዙ ባመብ ኖ ዝርዝር መ ለ / The English Bill of Rights (1689)/

ባ ት ሊዝ ባመብ ኖ ዝርዝር መ ለ ጸማ ካር ቀነሎ በ ሞክራሲቨዊ ሂተፔ ሪካዊትፔ ቨለው ባሰብአዊ መብፔ ጸበሬ ዕታ ፔ ሕ ሲሆት አወኃነ ለ ት ሊዝ ሕዝብ መብፔ ነበቃ ሳቨሆት ባ ት ሊዙ ዛ ርላማ ጸት ሥ ፔ ተኽ ት ላቀቅ ተብሎ ባተተረ መ ለ በመሆት ለአማካብ ዜ ባ መረው ብዙ ትር ባለም ቨሁት ት ጸዝርዝሮቷ መካጸል:- በሕ ሂተፔ ውስነ ት ሶኖ ኃልቃ ት ቨ ቡ፣ በቤተክርሲቲቨት አስተ ተር ወስነ ት ሶኖ ት ቨተር ፣ በሰላም ዜ ወ ተሮኖ

አላ ባብ በሰላማዊ አጸባቢዎና ት ብዘዋወሩ፣ በዛ ርላማ ወስጎ አማካሪዎና አለ ተብ በችኳ ት ሩ መብፔ ባሰኃ ው ባዛ ርላማ አባላፔ ት ብ ሠሩ ኀበቃ ት ተረ ላ ው ዜ ና ካስወላ ው በላብ ቅኃፔ ወብም ማስብቆ ትተኀበቁ ለምርታ ናሎፔ ሳብቀርቡ ባ ትዘብ ቅኃፔ አት ብበባትባ ው ወዘተ ባተተት ብፔ በመሆት ባሰብአዊ መብፔ ኀበቃዎናት ባሚብራምቱ አትቀኳና ትፀሩፔ:: ብህም መ ለ ባ ት ለዙ ት ሥ ባሕ መለኮ ዊ ምት ትው ባሚለውት ምትፔ በመቀባር ት ሥ ለሕ ባበላብትፔ ተ ቋ ት ሆት ብተረ ሕ ትው::

3. <u>ባወረትሳብ ባሰው መብፔ ባዜ መብፔ አዋ / **The French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789)/**</u>

ብህም አዋ ላቱት ባወረትሳብ አብቦፔት ተጸፔሎ ባወኃ ሲሆት በአዋ ም ውስጎ በሰብአዊ መብ ና ሉዐላዊትፔ ላብ ብተኮረ ባተህትትፔ፣ ባችኳፔ፣ ባትበረፔ ዎት ባመቃወም መብፔ፣ ባት ር፣ ባኮሁዎ፣ ባዛብማ ፔ ችኳፔ መብ ና ብ ዝፀ ዋል:: በተለብ በአሁት ዜ በዓለም ሕ ፔ በሙሉ ተቀባብትፔት ብ ዡፔ በወት ል ባተኀረኀረ ወብም ባተጸሰሰ ባተብዘ /በኀበቃ ሥር ባዋለ/ ሰው በዎ/ቤፔ ስጺወረታብፔ ዜ ታረስ ኀዊተቾ ት ልሆት ተተር ት መፔ (presumption of innocence) ት ሁዎ ባሰው ቤፔ ትበረፔ ት ብተወር (Right of eminent domain) መሠረ ዊ መብ ና ጸወረትሳብ ባሰው ል መብ ና አዋ ብመት ሉ::

4. <u>ባብ ብፔታ ስ ፔስ ባችኳፔ መ ለ /**The Us Declaration of Independence (1791)/**</u>

ብህ አዋ በ ት ሊዝ ቅፖ ዛፔ ሥር ባትፀሩ ባ13ቱ ባአሜሪካት ዛ ናት ችኳ መውኃፔት አስመልክ ባ ወ ሲሆት በዚህ አዋ ውስጎ ባሁሉም ሰዎና ጽል ሆትው መወኀር በወኃረብ ው ባተሰኃ ው ሊ ሰሱ ባማብናሉ መብ ና ባሕብወፔ ባተትትፔ፣ባችኳፔ ተስ ት ባመሻፔ መብ ና ት ላ ው ባተ ለኸበፔ አወ ትው::

ባ ት ህ ባ ሩ ባ ት ሊዝ፣ባወረትሳብ ባአሜሪካ ባ ሞክራሲ ወ ት ሥርዓ ና ብዙ ረ ታ ባዘመ ናት ባአለም አቀዎ ሰብአዊ መብ ና ሕ ፔ ትታ ው ለማለፔ ብናል:: ባትሉት ዌ ተጸፔለው በ18ቾው በ19ቾው መ ዎና ውስጎ ወተ ሞክራሲብዊትፔ ባተቀባሩ ሀ ሮናም ጸሞላ ተል ትዚህት ባመሳሰሉ ሕ ፔት በመተርተር ሕ -መት ሥ ና ው በሰብአዊ መብ ና ላብ ት መሠረቱ ለማታረ

ኀረዋል፡፡ ጾዚህም አትኻር ሲ ብ ባትታ በጾል ባሰብአዊ መብ ኖ ሂተፔ ታ ፔ ባለትበፔ ዘመት ጾ ሞክራሲቭዊ ሂተፔ ታ ፔ ር ብተሳሰራል ለማለፔ ብኖላል፡፡

5. ባመት ሥ ፔ ማህበር ምስረ /League of Nations(1920)/

ብህ ማህበር ጾአትተቾው ዓለም ርትፔ ምኞዔ በ ላ ባተሸ ዋዎቷ አ ሮኖ ማለፔም በተለብ ባ ርመት ባቱርክ ቅፖ ዛፔ ባኽሩፔ ሀ ሮቷ መት ሠ ፔ ባመሠረቱፔ ማህበር ሲሆት ዓላማውም ኀምር ተህትፔ (Collective security) (ሠላም ኸነ ት) በመት ሥ ቱ መካጾል ለማረ ኀ ስቦ ኀው፡፡ ሊ በሁለተቾው ዓለም ርትፔ ምክትቭፔ ዓላማውት ጾ ብ ሳቭተርስ ስጾ ወረሰበፔ ዜ ታረስ አት ትታ ዓለም አቀዌዊ ብዘፔ ቭላ ው ኀቂፔ ሕ ኖ ት ተላለዊ አታርቿል፡፡ ጾኸዚህም ወስኀ ባባሪቭ ት ታት ባሚቭ ታ ሕ ባሊ አባል ሀ ሮኖ በተጾ ብ ባተረ ፔ ባኤ ለአ ሳ ብሔሮኖ ው መብፔ (Minority Rights) ት ቭጾብሩ ባሚቭዝ ሕ በመተት አባል ሀ ሮቷ ባአ ሳ ብሔር ዜ ኖ ውት ባ ጾልትፔ ምፔሀዊ አስተ ተር ለማበርጾፔ ቃል ብ ል፡፡ በዚህም ዜ ሀ ራኖት ኢፔቮእቭ ባባሪቭ ሸቭ ት ለማስወ ታ ቃል ብ ለኖ፡፡ ጾማህበሩ መቋቋም በ ላ በተጾ ብ ዓመ ፔ ለወኀፔ ላላቅ ባሰብአዊ መብ ኖ ስት ኖ መዋፔራዊ ራዕብ በመጾወቱ በ1924 ባሕኻፔ መብፔ መ ለ (ባ ኸቫ ስምመትፔ) ባዓለም ባሥራ ታር ፔ ለመመሥረ ውም ኀር ቭ መት ታ ጾዎ ል፡፡

6. ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ታር ፔ ኖርተር (The UN charter 1945)

ብህ በዓለም መት ሥ ፔ መካጾል ለተመሠረተው ማህበር ባመተ ተሪቭ ተትብ ስምምትፔ ሲሆት ብህም ኖርተር ለሰብአዊ መብ ኖ ትቾ ኖ መጾበር በዓለም አቀዎ ተረ ውቅ ባሰኀ ኀው፡፡ ጾኖርተሩ ዓላማዎኖ መካጾል አትቱ ሰብአዊ መብ ኖ ቭለ አታሎ ባሚጾበሩበፔት ዓለም አቀዌዊ ፔብብር ለመመስረፔ ሆ በኖርተሩ አትቀኮ 55 ላቭ ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ሁሉ አቀዎ ባሆኀው ባሰብአዊ መብ ኖት ለሁሉም ሰዎኖ ባመጾበራ ውት ዓላማ ት ቭራምቱ ላዋትፔ ኀሎባ ዋል፡፡ ብህም ኖርተር በዘመ ዊ ሪክ ባሰብአዊ መብ ኖ ቁት አለም አቀዌዊ ሰትታ ሆ ለሚ ባው ሁሉት አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ (UDHR) መኸቫ ባሆት ኀው፡፡ ጾዚህ ኖርተር መወኃፔ በኋላ ሰብአዊ መብ ኖት አስመልክ በርካ ዓለም አዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ ዎኖ፣ ስምምት ኖ አዋ ኖ ባወኀ ሲሆት ጾኸዚህም ውስኀ ዋ ዋ ዎቷ ባሚጾተሉፔ ው፡፡

ዋ ዋ አለማቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ባስምምችፔ ሠት ኖ

1. ሁሉ አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ /**Universal Declaration of Human Rights, (UDHR) 1948/** ቨህ ኖርተር ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ኖርተር በ1945 ጸወኃ ጸ3 ዓመፔ በኋላ በ1948 ዓ.ም.ባወኃ ሆ ባሁለተቾው ባዓለም ርቺፔ አታርሶፔ ቨለወውት ባ ካት ተ ባር በመቃወም ለወተዋቱም ት ቨተ ም በማሰብ ባተተት ሰትታ ነው:: ቨህ መ ለ በመ ቢቨው ላቨ ለመላ ባሰው ል ኖ በተወነሮ ላላ ው ክብር፣ ጾልቺፔ ለማቨ ወዊ መብ ኖ ው ውቅ በመስነፔ በዓለም ላቨ ችቫፔ፣ ምፔህ ሠላም ለማስወት መሠረፔ ትተሚሆት ተመልክ ል::

በዚህም ታት ፣ ውስኅ ማትም ሰው ባሕቨወፔ ባችቫፔ፣ ባተህትቺፔ መብፔ ት ለው፣ ጾባርቺፔ ጸ ቲ አ ል ቨቺፔ ባመነበቅ መብፔ፣ ጸ ካት ኢሰባዊ አቨቨዝ፣ በሕ ዋፔ ጾል ባመ ባፔ መብፔ፣ በዘወቀተ ጸመቨዝ ጸመ ሰር ባመነበቅ መብፔ፣ ባ ል ሕቨወቱ፣ ቤተሰቡ፣ መ ሪቨ ቤቱ፣ ተብ ቤው ጸሕ ው በሆት መት ታ ባአለመተወር መብፔት፣ ባመዘዋወር፣ ባመ ር፣ ዜ ቺፔ ባማ ዝፔ፣ ባትብረፔ ባለቤፔቺፔት፣ በሠላም ባመሰብሰብ ችቫፔት፣ ባመምረኅ ባመመረኅ መብፔት፣ ባመሥራፔ፣ ባመማር፣ ባነ፣ አ ል ሎፔ ባማ ዝፔ ወዘተ መብ ኖ ት ለው ባተ ለኸቨፔ ሆ መብፔ መኖ ሣቨሆት ማትም ሰው ስብዕ ው በችካ በተሚላ ሁት ባሚ ብረው በህብረተሰቡ ውስኅ በመ ሩ ብኖ ስለሆት ለ ብረተሰቡ ቲ ምኖም ት ሉብፔ በመ ለ ው አትቀኽ 29(1) ሥር ተተት ቿል:: በወቅቱም 56(ሃምሳ ስታስፔ) ባሚሆቱ ባዓለም መት ሥ ፔ ተቀብለውፔ በሥራ ላቨ አውለው ል::

2. ዓለም አቀዎ ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ ስምምቺፔ /**International Covenant on Civil & Political Rights (ICCPR) 1966/** ቨህ ባስምምቺፔ ሰትታ በUDHR ውስኅ ጸተነቀሱፔ መብ ኖ መካጸል በ ለሰብ ችካ አባልቺፔ ላቨ ቨተኮሩ መብ ኖት ባቨዘ ሰትታ ሆ በUDHR ውስኅ ባተተት ፔት ባ ለሰብ መብ ኖት በስዌፔ በማብራራፔ ባሰዎኖት ባሕቨወፔ፣ ባችቫፔ ባአካል ተህትቺፔ ኅበቃ ዓላማው በማታረ ለሰቡኖ ባተሚላ ባዡለቲካ ሕቨወፔ ተነቃሚ ት ሆት በዝርዝር ተተት ብ ል:: በዚህ ስምምቺፔ ውስኅ ባተተት በሁሉ አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ (UDHR) ውስኅ ቨልተተት መብ ኖም አሉ:: ቅዚህም መብ ኖ ባ ቨማ ፔ ችቫፔ መብፔ፣ ባህኻፔ መብፔ፣ ባብሔረሰቡኖ መብፔ ወዘተ ው:: ቨህትት ሠትታ በወቅቱ በነቅላላው ባኤ ባተወረመ ሆ አባል አ ሮኖ ት ወርሙፔ ት ቨኸታቁፔ ክምፔ ባተተወ ቢሆትም በአሁት ዜ ት

መት ሥ ፔ ወረሙፔም አልወረሙፔም በሠትቱ ውስኅ ባተካተቱት መብ ኖ ባማክበር ባማስጸበር ቲ አለባ ው።

3. <u>ዓለም አቀዎ ባኢኮ ሚ፣ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ ስምምቸ/</u>**<u>Inter covenant on Economic, Social and Cultural Rights)/ICESCR/ 1966/</u>** ቭህ ስምምቸ በ ለሰብ ባህብረተሰብ አባልቸ ላቭ ቨተኮሩ መብ ኖት ቨካተተ ሆ ባአ ር ሀብፔ ማህበራዊ አ ል ሎ ኖት ባመነቀም ወቭም ባማ ዝቼ፣ በኢኮ ሚቨዊ ውሳት አሰኃኅ መካወልት ትቱ ማህበራዊ ባህላዊ ሕቭወፔት መምራፔት ባተሻለ ባትሮ ተረ ላቭ መታረስት ባማረ ኅ ዓላማ ቨተረ ◌ ባሰብአዊ መብፔ ታት ̦ዎኖት ባቨዘ ስምምቸ ትው ቭህትት ስምምቸ ጸሲቪል ባፓለቲካ መብ ኖ ዓለም አቀዎ ስምምት ኖ ልብ ባሚቨተር ው ስምምትቱት ባወረሙፔ አባል አ ሮኖ ብኖ ለመወኸም ቲ ባሚ ቡበፔ በመሆቱ ትው።

ትዚህ ጸላቭ ባተነቀሱፔ ሶስቱ ዓለማቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ሰት ኖ (UDHR,ICCPR,ICESCR) ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ኖርተር አትታ ላቭ <u>**አለማቀዌዊ ባመብ ኖ ዝርዝር**</u> (Internation Bill of Right) በመባል ባሚ ወቱ ሲሆት ጸትዚህም ሰት ኖ ባመት በተለቨብ ◌ ቮኖ ላቭ በርካ ዓለማቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ፣ አዋ ኖ መመሪቨዎኖ በተለቨባ ̦ዜቨፔ ተተት ቿል።

ሌሎኖ ልብ ልብ አለማቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ፣መ ለ ዎኖ፣ መመሪቨዎኖ አዋ ኖ:-

1. ማትቾውም ዓቨትቼ ባዘር አታልዎ ለማስወ ታ በ**1965** ባተተረ ዓለም አቀዎ ስምምቸ (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination).
2. ማሰቃቨዎኖት ሌሎኖ ካት ባተሞላባ ው ሰብአዊቸ ባ ◌ተላ ው አዋራ ባሆቱ አቨቨዞኖት ቅኃ ኖት ለማስቀረፔ ባተተረ ስምምቸ(**1984**) (Convention Against Torture And Other Cruel, in Human or Degrading Treatment or Punishment)
3. ባሰው ዘር ማኅዌፔ ወት ልት ለመጸላጸለ ለመቅኃፔ ባተተረ ስምምቸ (**1951**) ሥራ ላቭ ባዋለ (Convention to Prevent and Punish the Crime of Genocide)

4. በሴ ኖ ላቭ ባሚተረ ማትቐውትም አታሎአዊ ልብቫ ለማስወ ታ ባተተረ ስምምትፔ 1979 ኸታቆ 1981 በሥራ ላቭ ባዋለ (Covention for the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) (CEDW)

5. በሴ ኖ ላቭ ባሚወኸሙ ባ ቭል ተ ባራፔት ለማስወ ታ ባወኃ ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ መ ለ (በ1993) (UN Declaration on the Elimination of Violence Against Woman)

6. ባሕኻ ፔ መብ ኖ ስምምትፔ ጸ1982 ዓ.ም. ምሮ ባኸ (Convention of the Rights of the Child)

7. ስለ አካል ፦ ተኣ ኖ ሰዎ ኖ መብ ኖ ባወኃ አዋ (በ1995) (Declaration on the Rights of Disabled Persons)

8. ስለ ወኃ ፔ ኅ ዌተኣ ኖ ምፔህ አስተ ተር በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ታር ፔ ባወነ ባመችሻ ተኀቦ ኖ (ባቤ ት ተኀቦ ኖ በ1985 ባኸዘቀ) (UN Standard Minimum Rules for the Administration of juvenile Justice (Beijing Rules))

9. ወኃ ፔ ኅ ዌተኣ ኖት ለመጸላጸል በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ባወነ መመሪቭዎ ኖ (ባሪቭታ መመሪቭዎ ኖ) (በ1990) UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (Riyadh Guidelines)

10. ባ ፖትፔ ችቫፔ መሠረ ዊ መመሪቭ (በ1985 ባኸዘቀ) (UN Resolutions on Independence of the Judiciary)

11. በዐቃቢቭት ሕ ሚ ላቭ ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ መመሪቭዎ ኖ (1990) (UN Guidelines on the Role of Prosecutors)

12. ባሕ አስጸባሪዎ ኖ ባለሥልኃ ኖ ባተ ባር መመሪቭ (በ1979) (UN Code of Conduct for Law Enforcement officials) ወዘተ ው።

በሌላ በጽ ልም በአህ ር ተረ አህ ራዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖም ተተር ል።

ለምሳሌም፡- ባአፖሪካ ባሰዎ ኖ ባሕዝቦ ኖ መብፔ ኖርተር (Afrcian Charter on Human and People's Rights) ባአፖሪካ ህ'ኻ ፔ መብ ኖ ተህትትፔ ኖርተር (Afrcian Charter on the Rights and Welfare of the Child) በተመሳሳቭ መልጸ በአውሮዛ ፣በአሜሪካ ወዘተ አህ ራዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ ተተርቿል።

ጾላቭ ጾተጎቀሱፔ ዓለም አቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ ዎኖ ስምምት ኖ ለመረ ፔ ትተሚኖለው ባሰብአዊ መብ ኖ መጾበር ለሰቦኖ ሀብረተሰቡ ባተማላ ሀቭወፔ ት ፡መሩ ባሚቭስኖሉ በመሆ ው ባችቹፔ፣ባዎፔሀ፣ባሠላም፣ ባ ፡ሞክራሲ ብሎም ባ ታ ፔ መሠረፔ ው ለማለፔ ቭኖላል። ሆ ም ቹ.ሀት ዓለም አቀዌዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ታት ፡ዎኖት ወተ ተ ባር በመለወን ላቭ በመ መሪቭ ተረ ኖ ሮኖ ቢቭ ኅሙፔም አሁት ት ቀስ በቀስ ባተሻሻሉ በመሄታ ላቭ ው። ባመ መሪቭው ኖ ር ባሰብአዊ መብ ኖ ዓለማ ቀዌዊ ሀ ፔ ብኖ ላቭ ሳቭሆት ለሎኖም ባዓለም ሀ ፔ (Internationa Laws) በሙሉ ቭ ኅማ ው ባኸበረው ኖ ር ባአ ሮኖ ባሉአላዊቹ(Sovereinty) ኅቭቂ ቭ ኸው።

ሁለተኛው ፔልቂ ኖ ር ተ ሞ ባዓለም ሀ ሮኖ ባሚ ዢፔ ባልተመኃኀት ባ ታ ፔ ባ ልበፔ (ኸዘብት ምሮ) ተረ ላቭ ስለሆት ሀ ሮኖ ሰብአዊ መብ ኖት ለማስጾበር ዎላ ቱም ቢ ራ ውም ቦቷት ለመተ በር አቅም ላቭ ራ ው ቭኖላል። ሆ ም ት በአሁት ፡ዜ ቹ.ሀት መብ ኖ ለማስጾበር በዓለም አካባቢ በሙሉ በመተረ ላቭ ቭለው ሙጾራ ሲ ቭ ባተጎቀሱፔ ኖ ሮኖ ቀስ በቀስ ባተወቱ ባመብ ቷ ኅበቃ ቭተ በመሄታ ላቭ መሆትት ኸመለጾ ለት።

ቭሀም ባሆኸው ፡ዜ ቭለወ ሲሄታ ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ታር ፔ ( ) ለሰብአዊ መብ ኖ ባሚሠኀው ፔጹረፔ ባ መረ ጾዚሀም ር ተቭቭዞ ለኅበቃው ለወኀራ ው ታር ኖ (ለሰብአዊ መብ ኖ ኅበቃ ኮሚሽት ወዘተ) ባሚሰኃ ው መብ ኖ ባ መረ በመሄቱ በአትኙም ባአባል ሀ ሮኖ ባሉአላዊቹ ኅቭቂ ፔችቭ በፔችሹ ባቀኸሰ በመምኃቱ በባክዎለ አሀ ራቱም ለሰብአዊ መብ ኖ ኅበቃ ባተቋቋሙ አሀ ራዊ ታር ኖ አስ ቹ በፔችቭ በፔችሹ ቭተ በመብኃቱ ው።(ለምሣሌ ባአወሮዛ ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ወዘተ) ባመሳሰሉፔ አሀ ራዊ ታር ኖቭስ ቹ መብ ው ቀስ በቀስ ባ መረ በመምኃቱ ኸው።

2.3. ባሰብአዊ መብ ኖ ባ ታ ፔ ሂተፔ በኢፔዮእቭ

ስጾ 20ኛው ክዎለ ዘመት አ ማሽ ታሪስ ባኸበረው ባኢፔዮእቭ ባመት ሥፔ አስተ ተር ዋው ላዊ ሥርዓፔ ትተኸበር ባሚ ወስ ኸው። በዋው ል ሥርዓተ መዋቅር ተ ሞ ሰዋው ህዝብ ባሥርዓቱ ባመ ረሻ ዝቅተኛ አካል በመሆት ለሕዝቡ ሰብአዊ መብፔ ቭሰኅ ባኸበረው ምፔ በዚቭው መኀት ዝቅተኛ ኸው።

በአኽ ምኂሊክ ዘመትመት ሥፔ ‹ዜ ባዘመ ዊ አስተ ተር ዎት ፔነሽ ባ ባ ቢሆነም በዚሽት ‹ዜ ትሡ በ ል ለሕዝቡ ጸነፀራ ው ርህራሄ በስተቀር በሕ ባተረ ነ ባማስጸበሪሽው ሥርዓፔ ባተበ ለፔ ሰብአዊ መብፔ አልነፀረም፡፡

ዘመ ዊ ባመት ሥፔ አስተ ተርት ብበልኀ ሽስዌዊፔ አኽ ብለ ሥላሴ ው፡፡ ባ1923 ባ1948ቱ ሕ ተ መት ሥፔ ባሰብአዊ መብ ኖት በተ ተበ መልካኖ ሽካተቱ አትቀኗኖ ነፀሯ ው፡፡ መብ ቷነም ሽስጸብራሉ ለተባሉፔ ዎ/ቤ ኖ ባተወሰት ችቫፔ ታሎ ነፀር፡፡

ብሁት ት‹ ባ1966ቱት ሕዝባዊ አመኽ ተጸፔሎ ሥልኃት ባሽዘው ወ ተራዊ መት ሥፔ ባነፀረውነም ሽህል ሰብአዊ መብፔ ርሶ አ ወት ዘ ፖ በሆት ካፖችፔም ለ17 ዓመ ፔ ባሕዝቡት መብፔ ረ ኀ፡፡

ተር በሥልኃት ላብ ባቆባበፔ ‹ዜ ባሰብአዊ መብ ኖ ረ ኃ ባጸዌበፔ ባ ለማ ዘመት ነፀር ለማለፔ ብኖላል፡፡ ባትሡት ባ ብለ ሥላሴ አመራርት 1967 ዓ.ም. በመ ልበኀ ወተ ሥልኃት ባመኃው ወ ተራዊ አምባ ነት መት ሥፔ ባጸዌ ባሰብአዊ መብፔ ረ ኃዎኖት ወኸሟል፡፡ "ኺ አብዮተኣኖ" ባማኀ ዌፔ ዓላማው ባተረ ው ባቀብ ሽብር ወቅፔ በአሥርሺዎኖ ባሚቆኀሩ ሰዎኖት ታኗል፡፡

‹ሽ፣ ኢሰባዊ ታብተባ፣ ሕ -ወኀ ብርበራ በሕ ጸተተት ው ሥርዓፔ ው ሰውት መሽዝ፣ ማሰር አ መሠረ ዊ ችቫ ኖ መብ ኖ ላብ አኀ ቃላብ በማታረ በተር ዘመት ባተለመቱ ባዘውፔር ታር‹ ኖ ነፀሩ፡፡ በወቅቱም ሕ ዊ አሠራር (Due Process of Law) በምካም አለመ ሩ ባባለሥልኃ ቷ በሥልኃት አለአ ባብ መ ል ል ባሰወነፀፔ ሥርዓፔ በመሆት ሀ ራኖት በ ሪኂ ባጸዌውት ባሰብአዊ መብ ኖ ረ ኃ ሪጸርታ ሽስመዘ በኖበፔ ‹ዜ ነፀር ለማለፔ ብኖላል፡፡ ባሚ ርመው ት ብህ ሁሉ ባሰብአዊ መብፔ ረ ኃ ባተካሄተ ሽለ በ1980 ዓ.ም. ባተር በሕ -መት ሥቱ ውስኀ አትታ ምዕራዎ ሙሉ ባመሠ ዊ መብ ኖ ችቫ ኖት ሽካተተ ታት ፣መ ሩ ነፀር፡፡

በወ ተራዊ ተር ዘመት ብተርስ ባነፀረው ባሰብአዊ መብ ኖ ረ ኃ በአ ራኖት በተለሽብ ክምሎኖ ተቃውሞት በመቀስቀስ በ ነቦፔ 1983 ዓ.ም. ባተር ሥርዓፔ ለመ ርሰስ ምክነሽፔ ሆ ቋፖም ሥርዓፔ ተተመተመ፡፡

ባኢፔዮአሽ ሕዝብ ለተር ሥርዓፔ ባ ካት ተ ባር ባሰኀው ምላሽ ባተ በሩፔ መት ሥ ፔ ለ ዚ ርመት ጸሰኀው ር ተመሳሳብችፔ ባነፀረው ታል አታራ‹ዎኖ

ባተባበሩፔ ቭሎኖ ዚዎኖ በስብዕ ላቭ ባወኸሟ ውት ወት ሎኖ ለመ ገፎ ልብ ዎ/ቤፔ ጾማቋቋም አልወው ዚዎኖ በወኸሟ ው ባ ካቷ ተ ባር ምክኸቭፔ ባተባበሩፔ መት ሥ ፔ ለሰብአዊ መብ ኖ አስወላ ችፎ ውቅ ባሚሰኀ ውት ሁሉ አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ አውኀ ል:: በአ ራኖትም በተመሳሳቭ መልጹ ጾተር ውታቀፔ በ ላ በስብዕ ላቭ ወት ል ወኽመዋል ባተባሉፔት ሰዎኖ ባሚቭብ ኖሎ ኖት በማቋቋም በህ ት ለቀቁ በመታረ በአሁት ዜ በአብዛኣ ቷ ላቭ ወሳቷ ባተሰኀባ ው ኸው::

በተ ማሪም ባ ለሰብ ብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖት ሰብአዊ መብ ፔት ባሚቭረ ኀ ታት ኃዎኖት ቭካተተ ሕ -መት ሥፔ ወታቋል በአ ሱ ህ -መት ሥ ኖት ባኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ሁሉት አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ ላቭ ባተመሠረተ ሆ በተር ሥርዓፔ ጾተወኸሙፔ ባ ካቷ ተ ባር ር ተመሳሳቭ ባሆቷ ታር ኖት ወኸሞ ት ቭጾሰቱ ለማረ ኀ ባወኃ ባህ ኖ ሁሉ ባበላቭ ባሆት ሕ ኸው ሕ መት ሥቱ ለህዝቦኖ ለ ለሰብኖ መብ ኖ መሠረ ዊ ችቫ ኖ ባተሟላ ውቅ ት ሰ ል:: በሕ -መት ሥቱም ወስኀ ሌሎኖ ኢፔቮእቭ ቭኸዞቀኖ ው ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ ባሀ ሪቱ ሕ አካል ው በማለፔ በሕ -መት ሥቱ አኸቀኮ 9/4/ ላቭ ተተት ቿል:: በህ -መት ሥ ኖት መዕራዎ ሦስፔ ውስኀ ባተዘረዘሩፔ መሠረ ዊ መብ ኖ ችቫ ኖ ታት ኃዎኖ ኢፔቮእቭ ጾተቀበለኖ ው ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ሕ ፔ፣ ዓለምአቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ ዓለም አቀዎ መርሆዎኖ ር በተኃኃመ መት ታ መተር ም ት ለባ ው በአኸቀኮ 13/2/ ተተት ቿል::

ባሰብአዊ መብ ኖት ችቫ ኖ በህ -መት ሥ ኖት ውስኀ መካተቱም ብኖ ሳቭሆት በማኸቾ ውም ተረ ባሚ ገፉ ባዉቲራል መት ሥፔ ባክልል ሕ አው አስወኾሚ ባ ፖችፔ አካሎኖ በህ -መት ሥ ኖት ውስኀ ባተካተቱፔት ታት ኃዎኖ ማክበር ባማስጾበር ላዋችፎ ቲ ት ለባ ው በህ -መት ሥቱ አስቀኮ 13/1/ ላቭ ተቀምኃል::

ቀተም ሲል ትተተኀቀሰው በሀ ራኖት ባቀታሞ ዋው ላዊ አ ዛዝ ሥርዓፔ ለሰዋው ህዝብ ባሰብአዊ መብ ኖ መጾበር ምፔ ካልተሰኀበፔ፣ ዘመት ጾዎተቾው ባሰብአዊ መብ ኖ ረ ኃ ጾኸቭረበፔ ባተር ሥርዓፔ አልወት አሁት ለሰብአዊ መብ ኖ መጾበር ልብ ፔጹረፔ በተሰኀበፔ ዘመት ላቭ ት ቾለት:: ባ ለሰቦኖ /ባዜ ኖ / ባብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብ ኖ መጾበር ለተቭቭዝኸው ባታህችፔ ማኀ ዌፔ ዘመኖ ባመሠረፔ ታት ቮኖ መሆ ው ትዛቤ ተወስ በ ል:: በመሆቷ በአሁቷ ዜ ለመብ ቷ መረ ኀ በመት ሥፔ ልብ ፔጹረፔ ተሰ ፔ ለተ ባራዊትቱ ሁሉት አቀዎ ትቅስቃሴ በማታረ ላቭ ቭ ቾል::

3. ባሰብአዊ መብ ኖ አመ ተብ

ቀተም ስል ባሰው መብ ኖት በምታብ ባመጸዊወሉ ་ ቭ ጸሁለተቾው ዓለም ርቺ ምኛ፝ ቤ በ ላ በ1948 .አ.አ. ተ ባራዊ በሆኀው በሁሉ አቀዎ ባሰብዓዊ መብ ኖ መ ለ ሰትታ (UDHR) ውስኀ ትኂት አል ባም ኀብር በዚቭ ሰትታ ውስኀ በተ ለካፔ ባሰብአዊ መብ ኖ መካጸል ምትም ዓቭትቼ ባምታብ ልብቼ አልተተረ ባ ውም ኀብር:: ሆ ም ቭህ ሰትታ ሥራ ላቭ በዋለ ጸኀቂፔ ዓመ ፔ በኂላ ባተወሰት ባሰብአዊ መብ ኖት ምታቦኖ ባቭዙ ራሣ ውት ባኖሉ ዓለማቀዊዊ ባሰብአዊ መብ ኖ ባስምምትቼ ሰት ኖ ወኀተው በሥራ ላቭ ውለዋል::

ኀሉም ጸላቭ ባተኀቀሱፔ በ1966 ዓ.ም. በሥራ ላቭ ባዋለው ባሲቪል ባዤለቲካ መብ ኖ ዓለማቀዊዊ ስምምትቼ፣ በ1966 ዓ.ም. ባኸዙቀው ሌሎኖም አባል ሀ ሮኖ ት ፡ወርሙፔ ት ፡ቭኸቃቁፔ ባቀረበው ባኢኮ ሚ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ ዓለማቀዊዊ ስምምትቼ ባአካባቢ ተህትትፔት ባልማፔ መብ ኖ ዓለማቀዊዊ ስምምት ኖ፣ ባተወሰት ባህብረተሰብ ክዎሎኖ፣ ሴ ኖት፣ ህኻ ፔት ባአካል ་ ተኣኖ ወዘተ አስመልክ ስምምት ኖ ተተርቿል::

ባሰብአዊ መብ ኖት አመ ተብ አስመልክ በርካ ባሰብአዊ መብ ኖ ምሁራት ባመብ ቷ በሦስፔ ዋ ዋ ምታቦኖ ባመጸወላ ውት ་ ቭ ቭስማሙብ ል:: ኀሉም:-

1. ባሲቪል ባዤለቲካ መብ ኖ፣
2. ባኢኮ ሚ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ
3. ባአካባቢ ተህትትፔ ባልማፔ መብ ኖ በመባል ቭመተባሉ::

በሌላ በጐል ተ ሞ አት ኀታ ምሁራት ባሰብአዊ መብ ኖት በአወኻቸየ፟ ው ላቭ በማተኮር ***አሉ ዊ መብ ኖ*** (Negative Rights) ***አዎት ዊ መብ*** ኖ (Positive Rights) በማለፔ በሁለፔ ቦ ሲመታቧ ው ሌሎኖ ምሁራትም ባመብ ቷት በዎ/ቤፔ ባመ ባፔ አለመ ባፔት መሠረፔ በማታረ በዎ/ቤፔ ሊ ብ ባሚኖሉፔት (Justifiable Rights) ሲኂ ው በቀኀ በዎ/ቤፔ ባማቭ ቭፔት (Non Justifiable Rights) በማለፔ ቭጸምኂ ዋል:: በዚህ መሠረፔ አብዛኣቷት ባሲቪል ባዤለቲካ መብ ኖት በዎ/ቤፔ ሊ ብ ጸሚኖሉፔ መብ ኖ ምታብ ውስኀ ሲመተቡ አት ኀታ ባ ራ ባሆት ባብሔር ብሔረሰብ መብ ኖ ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት መብፔ ባመሳሰሉፔ መብ ኖ ተ ሞ በቀኀ በዎርታ ቤፔ ጸማቭ ብ መብ ኖ ኍራ ሥር ቭወታቃሉ::

ባኢኮ ሚሽዊ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖት በምርታ ቤፔ ባመ ባ ው ፣ ቭ በኀ ትቃቄ ሊ ቭ ባሚ ባው ፣ ቭ ሲሆት መብ ቷት በምርታ ቤፔ አቅርቦ ተወኾሚ ለማታረ አስቀታሞ ባመት ሥፔት መብ ቷት ለሚሚላፔ ሽለውት ባአቅም ተረ መመርመር ሽስወል ል:: ባመት ሥፔ አቅም ውስት ወሽም አ ሣ በሚሆትበፔ ‹ዜ መብ ቷት በም/ቤፔ አቅርቦ ለማስወኾም አተ ኖ ስለሚሆት ትው::

ባአሉ ዊ አውት ዊ ባሰብአዊ መብ ኖ አመ ተብት ስ ቭ ተ ሞ አሉ ዊ መብ ኖ ባሚባሉፔ ባሦስተኛ ወ ት ኃልቃ መ ባፔት ሳሽስወል ፣ በራሳ ው ተወኾሚ ባሚሆት መብ ኖ ሲሆት ትሉም:- ሃሣብት በኾኘ ባመ ለኮ መብፔ፣ ባመትቀሳቀስ መብፔ ባመሳሰሉፔት መብ ኖት ሲሽኀ ቃልል፤ አውት ዊ መብ ኖ ባሚባሉፔ ተ ሞ ባሦስተኛ ወ ት /መት ሥፔት/ ኃልቃ መ ባፔ ወሽም አዎት ዊ ተሳፔዐ ት ባሚወል ፣ ባመብፔ ዓሽት ኖ ው:: በዚህ ᐟራ ሥር ባሚመተቡ ባሰው መብ ኖ፣ ባኀ፟ አ ል ሉፔ፣ ባፔምህርፔ ዕታል ባማ ዝፔ መብፔ ባመሳሰሉፔት ሽኀ ቃልላል::
በዚህ አመ ተብ መሠረፔ አሉ ዊ መብ ኖ በህ ትተተተት ፣ ወ ‹ሽውት ባሚተ በሩ ሲሆት ባአዎት ዊ መብ ኖ አተ ባበር ት ባመት ሥፔ መብ ቷት ባሚሚላፔ አቅም ተረ መብ ቷት ለሚሚላፔ ባለው ተትኻሽትፔ ላቭ ባተትኀ ለኀ ሉ ው::

በኢዉ ‹ሪ ህ -መት ሥፔ ባሰብአዊ መብ ኖ አመ ተብት ሽባት ትዘሆት ጸሌሎኖ ዓለምአቀዎ ሰት ኖ በተለባ መልጹ ተመታቦ ቾለት:: ሰብአዊ መብ ኖ በአ ራኖት ሕ -መት ሥፔ ውስኀ "<u>ሰብአዊ መብ ኖ</u> " "<u>‹ሞክራሰሽዊ መብ ኖ</u> " በመባል በሁለፔ ቦ ባተጸወሉ ሲሆት "<u>ሰብአዊ መብ ኖ</u> " በመባል ባተመተቡፔ በሕ -መት ሥቱ ምዕራዎ ሦስፔ ክዎል አትታ ሥር ጸአትቀኮ 14-28 ባተዘረዘሩፔ መብ ኖ ሲሆት "<u>‹ሞክራሲሽዊ</u> " መብ ኖ ተብለው ባተመተቡፔ ተ ሞ በሕ -መት ሥቱ ምዕራዎ ሦስፔ ክዎል ሁለፔ ጸአትቀኮ 29-44 ሥር ባተዘረዘሩፔ ው::

"<u>ሰብአዊ መብ ኖ</u> " ባሚባሉፔ ጸሰው ተወኀሮአዊ ባሕርቭ ባሚመት ሰው ሰብአዊ ምኀ ር በመሆት ብኖ በተወኀሮ ሽ ዝኾ ው መብ ኖ መሆ ው " ‹ሞክራሲሽዊ መብ ኖም " አትታ ዜ ‹ሞክራስሽዊ ሥርዓፔ በሰወትፔ ማህበረተሰብ ውስኀ በመ ሩ ባሚሽ ዝኾ ው ጸዠለቲካ ሥርዓፔ ር ባተሽሽዙ መብ ኖ ትዘሆት ባተወካዮኖ ምክር ቤፔ በዚሁ ርዕስ ላቭ ውቭቭፔ ባተረ ብፔ ‹ዜ ጸተመዘ በው ሀተ ለመረ ፔ ቭኖላል:: በሕ -መት ሥ ኖት ወስኀ ሰብአዊ መብ ኖት ጸላቭ በተ ለኸው መልጹ "ሰብአዊ መብ ኖ " " ‹ሞክራሲሽዊ መብ ኖ" ተብለው ቢመተቡም አት ትታ

ሰብአዊ መብ ኖት ሽባት ትዞሆት በሰው ተወነ ሯዊ ባህሪቭ ባሚመት መብ ኖ ሆነው ሽለ በ ሞክራሲሽዊ መብ ኖ ምታብ ዝርዝር ውስነ ተተት ው ቾለት፡፡ ለምሳሌም ባማሰብ ችቫቺ ባህኻ ፔ መብ ኖ ባመሳሰሉፔ በ ሞክራሲሽዊ መብ ኖ ምታብ ሥራ ውስነ ተተት ው ቾ ዋለት፡፡

በነ ቅሉ ሲ ቭ ሰብዓዊ መብ ኖ በሕ መት ሥ ኖትም ሆት ጸሌሎኖ ሠት ኖ ተጸዌዖለው መኞዎ ው አትቱ ጸሌላ ቭበልኃል ለማለፔ ሳቭሆት ለአ ላለኮ ት ሽመኖ ተተር ባተቀመነ ው ማለፔ ቭኖዃል፡፡ ሕ -መት ሥ ኖትም ቹዚህት መብ ኖ ትተመብፔ ቭ ልክ ዋል ት አትቱ ጸሌላ ቭበልኃል ባሚል ሃሳብ ባለውም፡፡ በመሆትም ሁሉም ባሰብዓዊ መብፔም ሆት ባ ሞክራሲ መብ ኖ ጹል ለሰው ል ኖ ባሚሽስወል ሊጸበሩለፔ ባሚ ቡ ው ት አትቱ ጸሌላው ቭበልኃል ማለፔ ት ልሆት ትዛቤ ሊወሰታ ቭ ባል፡፡

ጸዚህ ቀነ ሎ ባአብዛቾው ምሁራት ባሚስማሙበፔት ሦስቱት ባሰብአዊ መብ ኖ መተቦኖት አትታ በአትታ በዝርዝር ትመለጸ ለት፡፡

3.1. ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ

ባሲቪል አ ባዡለቲካ መብ ኖ በ ለሰቦኖ ባሲቪል፣ ባዡለቲካ መብ ኖ ቾቾ ኖ ላቭ ሽተኮረ ነው፡፡ ቹዚህም መብ ኖ ትተ አትታ ባሰብአዊ መብ ኖ ዘርዖ ሆ በዓለም አቀዖ ተረ ዕውቅ ት ሽ ገው ጸአለም አቀዖ ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ (1966) ስምምቺ ምሮ ቢሆትም ጸዚሽም በዋፔ በ1945 በወኃው ባአለም አቀዖ ባስብአዊ መብ ኖ መ ለ (UDHR) ውስነም ባ ለሰቦኖ ሰብአዊ መብ ኖ ቾቾ ኖ ላቭ ሽተኮሩ በርካ መብ ኖ ተ ልኳል፡፡

ጸላቭ ትተተነ ቀሰው ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ በ ለሰቦኖ መሠረ ዊ <u>ባሲቪል መብ ኖ</u>፣<u>ባዡለቲካ መብ ኖ</u> <u>ቾቾ ኖ</u> ላቭ ሽተኮሩ ሲሆት <u>ባሲቪል መብ ኖ</u> ባሚባሉፔ ለሰብት ትተ ቾኻ አካል ባሚሽብ ባ ለሰቡት በሕቭወፔ ባመ ር ቾቾፔት፣ ባአካል ተህትቺ ክብርት ወዘተ ባሚመለጸቱ መብ ኖ ው፡፡

<u>ባዡለቲካ መብ ኖ</u> ባሚባሉፔ ተ ሞ አትታ ለሰብ በሚ ርበፔ ማህበረሰብ ህብረተሰብ ባዡለቲካ ሕቭወፔ ውስነ ባመሳተዖ መብቱት ባሚሽረ ነ መብ ኖ ው፡፡

ባሲቪል ባዣለቲካ መብ ኖ ባሚጸተለፔት ዋ ዋ መብ ኖት ቨን ቃልላል፡-

- ባሕቨወፔ፣ ባችቫፔ ተህትቸ መብ ኖ፤
    - በሕቨወፔ ባመ ር መብፔ ጸሕ ው አለመ ተል (በICCPR,አትቀኮ (6) ተ ልኪል፤
    - ባችቫፔ መብፔ ጸሕ ው ቨለመቨዝ ቨለመ ሰር ወዘተ መብ ኖ (ICCPR, (9))፤
    - ባተህትቸ መብፔ፡- ጸ ካች ኢሰብአዊ አቨቨዝ ወቨም ክብርት ባሚቨዋርቱ ታር ኖ ወቨም ቅኃ ኖ ባመነበቅ መብፔ፣ (ICCPR, (7))፤
- በሕ ዋፔ ጾል ባመሆት መብፔ፤
- ምፔህ ባማ ገፎ መብፔ፤
    - ለሕዝብ ልኮ በሆት ችኻ ኖሎፔ ባመ ገፎ መብፔ፤
    - ኀ ዌተቾችፔ ስጺረ ኀ ታረስ ትካ ህ ሆ ባመ ባፔ መብፔ፤
    - በአትታ ብ መቾ ቨለመጸሰስ መብፔ፤
- ባህዝቡ (ባዜ ኖት) በመት ሥፔ ውስኀ ባመሳተዎ መብፔ፤
    - ባመምረኀ፣ ባመመረኀ፣ ባመተራ ፔ ባመሰብሰብ ወዘተ መብ ኖ (ICCPR አትቀኽ 22 25)

ባ ለሰብ ባሰቪል ባዣለቲካ መብ ኖት ማረ ኀ ጸመት ሥፔ ባሚነበቀው ቲ ባማክበር ቲ ትው:: ቨህ ማለፔ ባመት ስፔ አካላፔ መብ ቷት ጸመኃስ መቆነብ አለባ ው ማለፔ ትው:: መብ ቷ በመት ሥፔ አካላፔ ተኀሰው ቢ ገፉ ተበ ብ ጸመት ሥፔ ካሣ ባመነባቅ መብፔ ት ለው በICCPR አትቀኮ 2 (ሀ) (ለ) አትቀኮ 9(5) ሥር ተተት ቿል ::

መት ሥፔ ባዜ ኖት ባሲቪል ባዣለቲካ መብ ኖት ባማክበር (ጸመኃስ ባመቆነብ) ቲ ብኖ ቨለበፔ ሳቨሆት መብ ቷት ጸኀሰፔ ባሚጸላጸሉ ጸተኃሱም አሰወላ ውት ህ ዊ ርም ሊወስቱ ባሚኖሉ መት ስ ዊ አካሎኖት ሕ ኖት ማተራ ፔ ቨነበቅበ ል:: ትዚህም ባመት ሥፔ አካላፔ ዣሊስ፤ ዐቃቤ ሕ ፤ ኣኖ ጸሰብአዊ መብ ኖ ኀበቃ ር ባተቨቨዙ ሥራዎኖት ባሚሠሩ ትተ ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ባመሳሰሉፔት ታር ኖ ማተራ ፔ ቨነበቅበ ል::

ቨት ትቱ ዜ ባሲቪል ባዠለቲካ መብ ኖ ት ለው ሁሉ ባሌላውት ለሰብ ህብረተሰብ ተህትቼት፣ ሠላም ኸነ ት ለማስጸበር ሲባል፣ በመብ ቷ ቾቕ ቷ ላቭ ሕ ዊ ተብ ሊተረ በፔ ትተሚኖሏ በህ ሜኖ ተተት ዋል፡፡ ተቦቷት በሚመለጸፔ ወተዋፔ በሰዋው ባም ባው ቭሆ ል፡፡

3.2. ባኢኮ ሚ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ

ባኢኮ ሚ፤ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ ጸሰብአዊ መብ ኖ ውስጎ ትተ አትታ ዘርዎ ባሚመተብ ሆ ባ ለስብ ባህብረተሰብ አባልቶፔ ላቭ በማተኮር ለ ለሰቡ ሕቭወፔ ባሚቨሰወል፦ መሠረ ዊ ትሮኖ ም ብ፣ መጎለቨ ሌሎኖም አ ል ሉ ኖ አቅም በወቀ መጎት ጸመት ሥፔ ባማ ገፎ መብ ኖት ቭመለጸ ል፡፡

ቚህትም ባሰብአዊ መብ ኖ ዘርዎት አስመልክ በአለም አቀዎ ተረ ባኢኮ ሚ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ አለም አቀዎ ስምምቶፔ .ኤ.አ በ1966 ዓ.ም. ተተርቿል፡፡

<u>ባኢኮ ሚ መብ ኖ</u> ባሚባሉፔ ባአ ር ሀብፔት ባመጎቀም ባተሻለ ትሮ ተረ ላቭ ባመታረስ መብፔ በኢኮ ሚቨዊ ውሳት አሰኃጎ ላቭ ባመካወል መብ ኖት ባሚመለጸፔ ሲሆት <u>ማህበራዊ መብ</u> ኖ ተ ሞ በማህበራዊ አ ል ሉ ኖ ባመጎቀም በህብረተሰቡ ማህበራዊ አ ል ሉ ኖ ውስጎ ባመሳተዎ መብ ኖት ባሚመለጸቱ ው፡፡ <u>ባህላዊ መብ ኖ</u> ለሰቦኖ በማህበረሰባኖው ባህላዊ ሕቭወፔ ውሰጎ ፔር ፦ም ባለው ሁት ባመሳተዎ መብፔ ላቭ ቨተኮረ ቿው ፡፡

ባኢኮ ሚ፣ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖ ምታብ ውስጎ ሊጎ ቃለሉ ባሚኖሉፔ ዋ ዋ መብ ኖ፡-

- ባመሥራፔ መብፔ፣
- ፔምህርፔ ባማ ገፎ መብፔ፣
- ባጎ፥ አ ል ሉፔ ባማ ገፎ መብፔ፣
- ባማ ባፔ ቤተሰብት ባመመስረፔ መብፔ፣
- በህላዊ ሴ ኖት ባመጎበቅ ባማሳተ መብፔ ወዘተ ው፡፡

ባኢኮ ሚ፣ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖት ለማረ ጎ ጸመት ሥፔ ባሚጎበቀው ቲ <u>*ባሚሟላፔ ቲ*</u> ሲሆት ቭህም በመት ሥፔ ባማስወኸም አቅም ተረ ባሚወሰት ቭሆ ል፡፡

3.3. ባአካባቢ ተህትቹ ባልማፔ መብ ኖ

ባአጾባቢ ተህትቹ ባልማፔ መብ ኖ በቅርብ ጊዜ ውቅ ቨ ዡ ባመብፔ ምታቦኖ ው። ባአካባቢ ተህትቹ መብ ኖ በአለም አቀዎ ተረ ተቀባቨቹ ቨ ዡ ህዝቦኖ በትካ ህ፣ ጾብክለፔ ችኻበመሆት ጾውታመፔ ባተን በቀ አጾባቢ ባመ ር መብፔ ት ላ ው ውቅ ት ሰተዋል።

ባአጾባቢ ተህትቹ ባልማፔ መብ ኖት ትተ ሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ አትታ ለሰብ ሊን ቀምባ ው ባሚኖል ሳቨሆት በመብ ኖ መን ቀም ባሚኖሉፔ ባሰዎኖ ስብስቦኖ ው። በዚህ ምታብ ውስን ለተካተቱፔ መብ ኖ መጾሰፔ መኽ ባሆነው በአለም አቀዎ ተረ ባሰዎኖት ባ ራ ን ቅሞኖት በሚነጹ ፦ ቮኖ ላቨ ፔጹረፔ ወቨም ስ ፔ ባ መረ በመምኃ ቱ ነው። ትዚህት ስ ኖ ታህቹት፣ ርትተ ኖት፣ ባህዝብ ብዛፔ ቨለአ ባብ መ መር ባአካባቢ ውታመፔት ባመሳሰሉፔት ቨን ቃልላል። ትዚህት ስ ኖ ባ ራ ርም ት መውሰታት ባሚን ቨቁ ኖ ሮቷ ጾተቀረዊ አሁት ቨለነውት ወተዋፔ ባሚመን ፔት ፔውል ኖ በ ራ ተን ቃሚ ሊቨተር ቨኖኻል።

በትዚህ ምታቦኖ ውስን ባሚካተቱ ዋ ዋ መብ ኖ፦

- ባልማፔ መብፔ፣
- በትካ ህ ተህትቱ በተን በቀ አካባቢ ባመ ር መብፔ
- ባራስት ታል በራስ ባመወሰት መብ ኖት ቨን ቃልላል።

ጾላቨ ባተን ቀሱፔት ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ፣ ባኢኮ ሚ፣ ማህበራዊ ባባህል መብ ኖ ባአካባቢ ተህትቹ ባልማፔ መብ ኖ አን ባበቅት አስመልክ በህ - መት ሥ ኖት ባተን በቁ ሲሆት በተለቨም በሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖት አስመልክ በሌሎኖም ባወት ል ባወት ለቾ መቅ ባሥቱሥርዓፔ ህ ኖኖት ውስን በቂ ን በቃ ተተር ላ ዋል። በአወኻም ረ ታም ቢሆት ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ አን ባበቅት በሚመለጾፔ ጾመገ ውም ጊዜ በላቨ ለምፔህ አካላፔ መን ጾር ጾምተቾ ፔጹረፔ በመሰን ቱ ባዜ ኖ ምፔህ ባማ ዡፔ መብፔ በተሻሻላ ተረ ላቨ ቨ ቾል።

ባሕዝቡት ባኢኮ ሚ፣ ማህበራዊ ባህላዊ መብ ኖት ለማረ ን ባተወሰተ ቨለው ርም ም በኃም አበረ ኖ ነው። መት ሥፔ አቅሙ በወቀተ መን ት ባዜ ኖት ባመስራፔ መብፔ ቨሳተ ነው። ባአ ራኖት ኢኮ ሚ ጾ ጊዜ ወተ ጊዜ ቨተ መምኃ ቱ ባዜ ኖ

ባመሥራፔ መብፔ ሽ ለበተ መምኀቱት አመላካኖ ኀው፡፡ አቅም በወቀተ መኀት ባሕዝቡት ማህበራዊ አ ል ሎ ኖ ባመኀቀም መብፔም ለማሳተ ጸዎተቾ ትቅስቃሴ ባተተረ ኀው፡፡

ፔምህርፔ ቤ ኖ፣ ባኀ፣ አ ል ሎፔ መስ ታር ኖ፣ ባመት ታ፣ ባችኽህ ው ፣ ባመብራፔ ወዘተ አ ል ሎፔ ሽተ ኀው፡፡ በአሁት ጊዜ በአ ራኖት ባ ባ ሽለው ዕታ ፔ ባሕዝቡ ባትሮ ተረ መሻሻል ባሰብአዊ መብ ኖ አኀባበቅ በተሻለ ተረ ላሽ መሆትት ሽሰ ትዝበ ል፡፡ ለሰብአዊ መብ ኖ አኀባበቅ መሻሻል ተ ሞ ባመልካም አስተ ተር መ ር ወሳፖችፔ አለው፡፡ በአሁት ጊዜ በአ ራኖት መልካም አስተ ተርት ለማስወት ብርቱ ኀረፔ ባተተረ በመሆት ባዜ ኖ መሠረ ዊ መብ ኖ ችቹ ኖ አኀባበቅ ጸዚህ በበለኀ ሽተ ትተሚሄታ ጸወ ሁ ሽመላክተ ል፡፡

ክፖል ሁለፔ

2. ባብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብፔ

ስለ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብ ኖ ጾማባ ኖት በዋፔ ብሔር፡ ብሔረሰብ ህዝብ ማለፔ ምት ትዛሆትመረ ፔ አስወላ ብሆ ል።

በኢ.ዉ.ሪ ሕ -መት ሥፔ አትቀኮ 39(5) መሠረፔ ብሔር፣ ብሔረሰብ ህዝብ ቀኅሎ ቨለውት ባህሪቨ ባሚቨሳቨ ማህበረሰብ ትዛሆት ቨ ልክል። ቨኼውም "ሰዌ ቨለ ባ ራ ኽብቨ ባሚቨቸኽርቅ ባህል ወቨም ተመሳሳቨ ልማታ ቨላ ው፣ ሊ ባቡበፔ ባሚኖሉበፔ ባ ራ ቋትቋ ቨላ ው፣ ባ ራ ወቨም ባተዛመተ ሕልው አለት ብለው ባሚቨምት፣ባሥቱ ልቦ አትታኻፔ ቨላ ው በአብዛቸው በተቨቨዘ መልጾዓምታር ባሚ ሩ ው" በማለፔ ባብሔር፣ ብሔረሰብ ህዝብ ምትትፔ ቨ ልኻል።

2.1. ባኢፔብኧቨ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብ ኖ አኅ ባበቅ ሪካዊ ባ ታ ፔ ሂተፔ

ኢፔዮኧቨ ካሏፔ ታትቅ ሴ ኖ መካጾል ባተለቨብ ባህል፣ ቨማ ፔ፣ ቋትቋ ስትልቦ ቨላ ው ጾ70 ባማቨትሱ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ተጾባብረው ተኖኖለው ባሚ ሩባፔ ሀ ር መሆ ትው። ቨህ ባብሔሮኖ፣ ብሔረሰብኖ ህዝቦኖ ተጾባብሮ ተኖኖለው አብሮ መ ር በ ኮ ው ቢሆትም በባዘመ ቱ ባተወራረቁባ ው ኺ ሞክራሲቨዊ ሥርዓ ኖ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ጹልትፔ መብ ውት ተትዎ ው በ ዛ አ ራ ው ትዛሁለተቸ ዜ በመቆኅር በቋትቋ ው መማር መ ርት፣ ሪካ ውት፣ ባህላ ውት፣ ማ በርት ማትት ውት ማስጾበርት ተጾልክለው ትኽር። በሌላ በጹል ተ ሞ ትዚህ ቋፖ ሥርዓ ኖ በወኅሯ ው ባጾዌምለህ ዛ ዘቨቤ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ርስ በራሳ ው ት ቆሩ፣ ት ኅራኅሩ ት ቁ ቨተረ ትተኽር ባም ስ ውሰው ባቅርብ ዜ ፔዝ ትው።

ባኢፔዮኧቨ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ትዚህት ኺ ሞክራሲቨዊ ሥርዓ ኖት በመቃወም ለ ሞክራሲቨዊ ሥርዓፔ ውት መሆት ሲ ሉ ቆቨተዋል። በትሡ አኻ ቨለሥላሴ ዘመትመት ሥፔ ለብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝብኖ መብፔ በወቅቱ ጾትኽረው ህ -መት ሥፔ ምሮ ውቅ ቨልተሰኅበፔ፣ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝብኖ በቋትቋ ው ባመማር ባመ ር፣ ባህላ ውት ማትት ውት ት ቨውቁ ባተተረ ብፔ፣

ባራስት በራስ ባማስተ ተር መብ ውት ተትዎ ው በት ሡ ወጺሎኖ ተ ቁትው ባሚ ሩበፔ ባዥ ሞክራሲ ዘመት ቶር።

በወቅቱ በህዝቦኖ ላቭ ባተ ትውት ባ ቆ ሥርዓፔ ለመሸዌወትም ሲባል ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ህልው በመካታ በ ቭል ባማኅዌፔ ባ"Assimilation policy" በመኅቀም አትቃ ቋትቋ ት ሩ፣ አትቃት ባህል ስጰተኖለ ታረስ አትቃ ቭማ ፔት ማመትት መሠረፔ ቨተረ ሥርዓፔ ለማስዌዌፔ ባተሞጰረበፔ ዘመት ቶር። በዚቨት ዘመት "ኢፔቮእቨዊቸ" ለመባል ባማትቼ መ ለ ባሆቼት ባራስት ባህል፣ ቋትቋ፣ ልማታ ቭማ ፔ በመካታ ባ ቋ ውት መተብ ክብር መ ለ ባሆትውት በአትቃ ቋትቋ መ ር መማር ባ ቋ ውት መተብ ባህል ቭማ ፔ መጰተል ባ ታ ባሚባልበፔ ዜ ቶር። ባኢፔቮእቨ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ቭህትት ባ ቆ ሥርዓፔ በመቃወም ብሔራዊ ክልላዊ ባህሪቭ ቨላ ው ባ ኅር አመኳኖት አካሂ ል። ባቀ ማዊ ወቨቱ አመኮ በፔ ራቭ፣ ባ ም ባባሌ በሬዎኖ አመኮ ትተምሳሌ መኅቀስ ቭኖላል። ባቀ ማዊ ወቨቱ አመኮ በፔ ራቭ ባባሕልት ማትቼ ባመጰላጰል አመኮ በተለቭም በራቨ አዘቦ ል ቭ ባበፔ ሲሆት በ ምም ጰሌሎኖ ብሔሮኖ ባተሰባሙፔት ሹማምት ኖ ተ ባራ ውት በመቃወም ባተካሄተ አመኮ ባቶረ ሲሆት በባሌም ክምለ ሀ ር ባህላዊ፣ ብሔራዊ ቭማ ዊ ኮ ላቭ ቨተኮረ አመኮ ሆ አመካ በመት ሥፔ ላቭ ብኖ ሳቭሆት በመኅው ባለርስፔ ቭማ ፔ ላቭ በኃምራ ባተካሄተ አመኮ በመሆቱ ፔ ሉ ለሰባፔ ተጰ ቭ አመ ፔ ቨህል ቀኅሎ ቆቭ ቶር።

በ ኅሩ አመኮ ት ባማትቼ ዓርማት ቭዘው ባተቶሱ ባጰተሜ ጰተሜ ወለታ ትቅ ቄዎኖ ባኢፔቮእቨ ተማሪዎኖ ትቅ ቄት ምሮ በተተረ ፔ ባረቋ ም ዜ ፔ ል ቋዡ ባዘውታ አ ዛዝ በ1966 ዓ.ም. ተ ርስሶ በወ ተራዊ ባተር ሥርዓፔ ለመተካፔ በቃ።

በ1966 ዓ.ም. አብቮፔም ተር ባት ሡት ዘመት መት ሥፔ ሥርዓፔ አውታሞ ባ ኅር መሬፔት ጰኅቂፔ ባለርስ ኖ አውኅ ለሰዋው አርሶ አተር በሬ ቢቨስተላልምም ወ ቨው በኢፔቮእቨ ሰዋው ህዝብ ላቭ ቭተርሱ ባቶሩፔ ኖ ሮኖ ቭበልኅ ተኅ ክሮ ት ቀኅሉ ተተርቿል።

በተለቭም ባተር ባአ ዛዝ ሥርዓፔ “ባኢፔቮእቨ ምካምቼ” ባሚል መርህት በመጰተል ባብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖት ባማትቼ ኅቨቄት ሳቭመልስ ጰመቀኅሉም ሌላ ባህዝቦኖ ቋትቋ ባህል ቭማ ፔ ወዘተ ት ጰበር ባኅባቀት ሁሉ አታልዎት አትተ ተቃወሙ ሳቭቆኅር ባኢፔቮእቨት አትቃቼ ለአተ ት ለኅ ተቆኅሮ ቭህትት ኅቨቄ

አት ቦ ባተ`ቶት በሙሉ በመ ዎ በማኅላላፔ ህዝቦኖ ርስ በራሳ ው በ ርቫ ት ኀመቱ በማታረ በኢፔቮእሽ አትታቸፔ ችቹፔ ስም ባ ሞክራሲ ኅሽቄዎኖት ለማወት ሲሞክር ኸቦር።

በዚህም ባተኵ ኅቂፔ ባማሽባሉ ባ ቁት ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ተወላ ኖ በማትት ው ት ሽምሩ ማትት ውት ተብቀው ሥርዓቱ ባሚሽራምተውት ብሔራዊ ማትቸፔ ባማኅ ዌፔ ዘመኖ ሰለባ ሆኸዋል። በተር አ ዛዝ ዘመት ጾ1967-1979 ዓ.ም. ታረስ አ ራቱት ሽለ ህ -መት ሥፔ ስፔተ ተር ባኸቢረ ሲሆት በኂላም ባኢፔቮእሽ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖት ወጺል በሌላ ው አካላፔ ባሽስሙላ ህ -መት ሥፔ በመቅረኸ ለሥርዓቱ አስጾዋ ኽ ሽዌት ለመስነፔ ቢሞክርም ባሥርዓቱት አስጾዋ ቆ ለመኃል ባብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብፔ ማስጾበርት ዓላማው ሽተረ ው ህዝባዊ ተቃውሞ ጾ ር ስጾ ር ተቀኃኅሎ በተተረ ው ፔ ልም ተር ጾሥልኃት ተወ ባኢፔቮእሽ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ለታል ሽበቃው ባአ ስ ሞክራሲሽዊ ሥርዓፔ በር በ ኸቦፔ 1983 ዓ.ም. ተጾዎ ል።

2.2. ባብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብ ኖ በዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ሰት ኖ ውስኅ በኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ

2.2.1. ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ ባብሔር ብሔረሰቦኖ ባህዝቦኖ መብፔ፡-

ባብሔሮኖ ብሔረሰብኖ ህዝቦኖት መብ ኖ አስመልክ በኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ በዝርዝር በተ ለኸው መልጹ በዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ባስምምቸፔ ሰት ኖ ውስኅ በ ልኮ በስዌፔ ባተተት ባቭ ርም በሲቪል ባዠለቲካ መብ ኖ አለም አቀዎ ቃል ጺ ት (ICCPR) ባኢኮ ሚ፣ ማህበራዊ ባባሕላዊ መብ ኖ አለም አቀዎ ቃል ጺ ት ወስኅ "ባህዝቦኖ" መብ ኖ አስመልክ ባተተት ፔት ማባፔ ሽስወል ል።

በሁለቱም ባአለም አቀዎ ባቃል ጺ ት ስምምት ኖ አንቀኮ (1)፣(2) (3) ላቭ በተመሳሳቭ መልጸ ሁሉም ህዝቦኖ ባራስት ዕታል በራሳ ው ባመወሰት መብፔ ት ላ ው በመኅቀስ መብ ውትም በመነቀም ባዠለቲካ አቋማ ውት በቾቹፔ ባመወሰት ኢኮ ሚሽዊ፣ ማህበራዊ ባህላዊ ዕታ ውት በቾቹፔ ማካሄታ ትተሚኖሉ፤ ሁሉም ሕዝቦኖ በ ራ ኅቅም ላቭ ባተመሠረተ አለም አቀዎ ባኢኮ ሚ ፔብብር ቲ ውት አለም አቀዎ ህ ኖት አክብረው ባተወነሮ

ሀብ ውት ለራሣ ው ‐ ብ በችቫፔ መነቀም ትተሚኖሉ ማትቸውም ሁት አትታ ህዝብ ለትሮው አስወላ፡ ባሆትፔት ባራሱት ኅቅሞኖ ትተማብትወ ባትዚሀ ቃል ጺ ት ተዋዋብ አ ሮኖ ባህዝቦኖት ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት መብፔ ተ ባራዊ ለማታረ መኃር አት ለባ ውም ብተት ል፡፡

ባሲቪል ባዣለቲካ መብ ኖ አለም አቀዎ ቃል ጺ ት አትቀኮ 27 ላብ ተ ሞ በ ሣ በ ብማ ፔ ወብም በቋትቋ ላብ ባተመሠረቱ ቁኅራ ው አኀስተቾ ለሆት ማህበረሰቦኖ ባሉብፔ አ ር ወስኅ ትዋሪ ባሆት ባዚሽ አኀስተቾ ብሔረሰብ አባል ጾማህበረሰቡ አባል ር በባህሉ ባመነቀም፣ በ ብማ ቱ ባማመት ወብም አምልኮውት ባመወኾም ቋትቋውት ባመነቀም መብፔ አት ለው ብ ልኁል፡፡ ብህም ማለፔ በሌላ በጹል አኀስተቾ ብሔረሰቦኖ በባህላ ው ባመነቀም፣ ብማ ውት ባማመት በቋትቋ ው ባመነቀም መብፔ አት ላ ው ብ ልኪል፡፡

ባሕዝቦኖት መብ ኖ አስመልክ ጾላብ ጾተነቀሱፔ አለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ቃል ጺ ት በተሻለ በዝርዝር ባተነበቀው በአዎሪካ ባሰዎኖ ባሕዝቦኖ መብ ኖ ኖርተር (Africa Charter on Human and Peoples Rights (ACHPR)) ውስኅ ትው፡፡ በኖርተሩ አትቀኮ 19 ላብ ሁሉም ሕዝቦኖ ጹል መሆ ውት ጹል ባመጾበር በ ጹልትፔ ባመ ባፔ መብፔ ት ላ ው አትቱ ሕዝብ ሌላውት ሊ ት ባሚኖልበፔ ሁት በምትም ዓብትፔ መት ታ ሊ ር ትተማብ ባ ሲተት ፤በኖርተሩ አትቀኮ 20 ተ ሞ ሁሉም ሕዝቦኖ ባመ ር መብፔ ባማሽነሽብቅ ሊ ሰስ ባማብኖል ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት መብፔ፤ ባራሣ ውት ዣለቲካ አቋም ባመወሰት መብፔ ት ላ ው ኢኮ ሚሽዊ ማህበራዊ ልማ ውትም ባ ዠው በማትቾውም መት ታ ተነቅመው ራሣ ውት ጾ ቆ አ ዛዝ ባማውኃፔ መብፔ ት ላ ው ብተት ል፡፡ በዚሁ ኖርተር አትቀኮ 21 ባህዝቦኖት ባተወነሮ ብፔ ለህዝብ ኅቅም ሲባል ብኖ በችቫፔ ባመ ል ል መብፔ አት ላ ው በአትቀኽ 22 ሁሉም ህዝቦኖ ባኢኮ ሚ፣ ባሶሻል ባባህል ልማ ው ማትት ውት ባሰው ል ባ ራ ቅርኽ ተነቃሚት ው በሚሽረ ኅ ሁት ት ካሄታ ባማታረ መብፔ ት ላ ው ሀ ሮኖም በ ልም ሆት በአትታትፔ ባህዝብ ባልማፔ(ባማተ) መብፔ መጾበሩት ባማረ ኅ ቲ ት ኅሉባ ዋል፡፡ ሁሉም ህዝቦኖ ለልማ ው ተስማሚ ባሆት አጾባቢ ባማ ዠፔ መብፔ ት ላ ውም በኖርተሩ አትቀኽ 25 ላብ ተተት ‐ ብ ቾል፡፡

ባህዝቦኖት መብ ኖ አስመልክ ጸላቭ በተ ለኸው መሠረፔ በዓለም አቀዌዊ አህ ር አቀዌዊ ባስብአዊ መብ ኖ ሰት ኖ ውስጎ ባተካተቱፔት መብ ኖ ቭህ ቨህል ትዛቤ ጸወሰታት ባኢፔቮኮቨ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብ ኖት አስመልክ በኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ውስጎ ባተተረ ላ ውት ጎበቃ ጸዚህ ቀጎ ሎ ቨለት፡፡

2.2.2. *ባኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መብፔ*

ባኢፔቮእቨ ዡለቲካዊ ኽ ጸአምባ ት ዊ ባተር አ ዛዝ ሥርዓፔ ወተ ቲሞክራሲቨዊ ሥርዓፔ ጸተሸ ረ በኋላ ጸተመዘ ቡፔ መሠረ ዊ ለው ኖ አትተቸው ዋቸው በህዝቡ ቀጎ ተቾ ተሳፔዎ ረቂቁ ብሮ ባኢፔቮእቨ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መርጎ ው በላኳ ው ተወካቮኖ አማካቨትፔ በህ -መት ሥፔ ባኤ ህ ር 29 ቀት 1987 ዓ.ም. ባኸዘቀው ባኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ኀው፡፡

በኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ለኢፔቮእቨ ብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባተጎበቀላ ውት መሠረ ዊ መብ ኖ ችቕ ኖት ጸማባ ኖት በዋፔ በህ -መት ሥ ኖት ውስጎ ባተ ለኸፔት መሠረ ዊ ባኢፔቮእቨ ብሔሮኖ፣ብሐሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ራ ዓላማዎኖት አስቀታሞ ማባቱ አስወላ ኀው፡፡ በህ -መት ሥ ኖት መ ቢቨ ላቭ በ ልኮ ባተቀመጎ ፔት መሠረ ዊ ሁለፔ ባ ራ ዓላማዎኖት ት ለት መረ ፔ ትኖሻለት፡፡

<u>አትተቸው</u> ዓላማ ሠላም ሞክራሲት ለማስወት ባሚቨስኖለት አትታ ባ ራ ዡለቲካዊ ማህበረሰብ፣አትታ ባ ራ አ ር ባመ ትባፔ መሠረ ዊ ዓላማ ሲሆት *<u>ሁለተቸው</u>* መሠረ ዊ ዓላማኖት ተ ሞ ኢኮ ሚቨዊ ማህበራዊ ልማ ኖትት ለማዌጎ ት ሁላኖትም ጸዚሁ ተጎ ቃሚ ትታትሆት ለማታረ አትታ ባ ራ ኢኮ ሚቨዊ ማህበረሰብ፣ አትታ ባ ራ አ ራዊ ኢኮ ሚት መዎጎ ር ዓላማ ኀው፡፡

ባህ -መት ሥ ኖት ሞክራሲቨዊትፔ መለቨ ባህሪቨፔ አትቱ ባብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት መብፔ ስጸ መ ትጎ ል ታረስ ባሚወቅታ መሆትት ኀው፡፡ባዚህ መብፔ መተት ባህዝቦኖ ወትታማማኖትፔ፣ በመወቃቀታ ጽልትፔ ላቭ ባተመሠረተ ጎ ትካራ አትታትፔ ባመዎጎ ርት ዓላማኖት ተ ባራዊ ለማታረ ባ ቀተ ኀው፡፡ ቭህም አትታትፔ ለአስተ ተራዊ አትታትፔ አመፐትፔ ሳቭሆት በብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ራ ዓላማ፣በ ራ ሴ ኖ ላቭ ባተመሠረተ አትታትፔ መሆት አት ለበፔም ተሰምሮበ ል፡፡

ባኢፔቮእሸ ህዝቦኖ በ ሪክ ሂተፔ ሸወሯ ው በ ባሆት ባ ራ ሴ ኖ ባአትታት ኖት መሠረ ኖ ው:: በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 39(1) ላሽ

> *"ማትቾውም ባኢፔቮእሸ ብሔር፣ ብሔረሰብ ሕዝብ ባራሱት ዕታል በራሱ ባመወሰት ስጸ መ ትነል ሸለው መብቱ በማትቾውም መልጹ ሸለ ተብ ባተነበቀ ነው::"*

ተብሎ መተት ለ ራ ዓላማዎኖኖት ተ ባራዊቲፔ ዋስፔ ት ባሰነ ት አት ትታ ለሰቦኖ ወ ኖ ት ሰቡፔ ትተሚሸስቡፔ አትታት ኖትት ለመጸዊወል ለመለሸባፔ ተብሎ አሸተለም:: ባብሔር፣ ብሔረሰብ ህዝብ ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት ስጸመ ትነል መብፔ በህ -መት ሥ ኖት ጸተነበቀበፔ ዜ አትስ ስካሁት በተ ባር ትተም ባው ባኢፔቮእሸ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባተጸዊወሉ ባተለሸብ ሳሽሆት በራሳ ው ወቃታ ላሽ ባተመሠረተ አትታ ባዠለቲካ ማህበረሰብ አትታ ኢኮ ሚሽዊ ማህበረሰብ ባመ ትባፔ ዓላማ ውት በተ ባር ባተረ ሙ በሜታ ላሽ መሆ ውት ነው::

ህ -መት ሥ ኖት፣ ለኢፔቮእሸ ብሔር፣ብሔረሰብ ህዝብ ባራስት ዕታል በራስ ባመወሰት ስጸ መ ትነል መብፔ ጸነበቀላ ው መብፔ (ቾቹፔ) ሌላ በህ -መት ሥቱ ባተነበቁፔት ሌሎኖ መብ ኖት:-

1. ባ ጹልቲፔ መብ ኖ
2. ባ ጹል ተነ ቃሚቲፔ መብ ኖ በማለፔ መክወል ሽኖላል::

ባኢፔቮእሸ ብሔር፣ብሐሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ጹልቲፔ መብ ኖ ባ ጹል ተነ ቃሚቲፔ መብ ኖት አስመልክ ህ -መት ሥ ኖት ባኢፔቮእሸ ብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝብኖ ባ ጹልቲፔ መብ ኖ መጸበር ት ለበፔ በህ -መት ሥቱ መ ቢሸ 2ቾ ዛ ራ ራዎ ላሽ በ ልኮ ተቀምኌል:: ሽህም አትታ ብሔር፣ብሔረሰብ ጸሌላው ብሔር ብሔረሰብ ር ጹል ባሆት መብፔ ት ለው ባሚሸመለክፔ ነው:: ባዚህም ጹልቲፔ መብፔ መሠረቱ ባዠለቲካ ባማትቲፔ ት ሁም ባ ጹልቲፔ መብፔ ሲሆት ባብሔር ብሔረሰብ ጹል ተነ ቃሚ ባመሆት መብፔ ት ጸሀ ሪቱ ሀብፔ ልማፔ ጹል ባመነ ቀምት መብፔ ሸመለክ ል:: ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ጹልቲፔ ባ ጹል ተነ ቃሚቲፔ መብ ኖ ተ ባራዊ ስጼፔ ባሚወሰነው በአትታ አ ር ባዠለቲካ ሂተፔ አቅኃ ነው:: ባ ጹልቲፔ መብፔ መጸበር ባ ጹል ተነ ቃሚቲፔ መብ ኖት ለመተ በር ወሳፖቲፔ አለው:: ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ጹልቲፔ ባ ጹል ተነ ቃሚቲፔ መብ ኖ መጸበር ለ ራ ዓለማዎኖኖት መሳካፔ መሠረ ኖ ው::

2.2..2.1. ባብሔር፣ብሔረሰቦና ህዝቦና ባ ጾልትፔ መብ ኖ

ባኢፔዮጰሽ ብሔር፣ብሔረሰብና ህዝቦና ባ ጾልትፔ መብ ኖ ው መ ለ ባሆት መብ ኖ ባተ ለኽፔ በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 39(2) (3) ሥር ው: *በአትቀኮ 39(2)* "ማትቸውም ኢፔዮጰሽዊ ብሔር፣ ብሔረሰብ ሕዝብ በቋትቋው ባመ ር፣ ባመኾዎ፣ ቋትቋውት ባማሳተ ባህሉት ባመ ለኽ ባማ በር ባማስዌዌፔ ት ሁም ሪጾት ባመትጾባጾብ መብፔ አለው " ተብሎ ተተት ቷል።

በዚህ አትቀኮ ውስኅ ባተዘረዘሩፔ ባቋትቋ፣ ባባህል ባ ሪክ መብ ኖ በ ጾል ተረ መኀበቅ ባብሔር፣ ብሔረሰብ ህዝብ ባ ጾልትፔ መብፔ መኀበቅ መ ለ ዎኖ ው።

ባብሔር፣ ብሔረሰቦና ህዝቦና በባቋትቋ ው ባመ ር፣ ባመኾዎ ቋትቋ ውት ባማሳተ መብፔት መኀበቅ ባቋትቋዎኖ ሁሉ ጾልትፔ በመት ሥፔም ጾል ውቅ ትተተሰኃ ው ሽመለክ ል። ባቋትቋዎኖ ጾልትፔ በመት ሥፔ ጾል ውቅ ትተተሰኃ ው በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 5(1) ሥር:-

> *"ማትቸውም ባኢፔዮጰሽ ቋትቋዎኖ በ ጾልትፔ ባመት ሥፔ ውቅ ብ ራ ዋል። " ተብሎ ተቀምኗል።*

ህዝቦና በባራሳ ው ቋትቋ ባመኀቀም መብፔ አላ ው ሲባል ተ ሞ ባሌላውት ቋትቋ ማወቅ መማር ባለባ ውም ማለፔ አቭተለም።

አትታ ባ ራ ፒለቲካዊ አትታ ኢኮ ሚሽዊ ማህብረሰብ ትባ ሂተፔት ብበልኅ ለማዌኀትባ ራ መ ባቢሽ ቋትቋ ወቭም ቋትቋዎኖ መ ር አስወላ ትው።

አሁት በዓለም ተረ ባኢኮ ሚሽዊ ፔስስር ባተኀ ጾረ በመኃበፔ ዜ ባዓለም ህዝቦና ባተለቭብ ቋትቋዎኖት ለመማር ለማወቅ ባተ ተቱ ው። በአ ራኖት ባ ራ መ ባቢሽ ቋትቋ መ ር አስወላ ትፔም በመረ ፔ በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 5(2) አማርቾ ባዉተራል ባሥራ ቋትቋ መሆት አብዛቸው ባሀ ራኖት ብሔር፣ብሔረሰብ ሊ ባቡበፔ ስለሚኖሉ ትው። ባአማርቾ ቋትቋ ባሥራ ቋትቋ መሆት ሽለ ህዝቦና ምላ ፔ በህዝቦና ላቭ በ ልኮ ባተ ት ሳቭሆት ባኢፔዮጰሽ ብሔር፣ብሔረሰቦና ህዝቦና በ ራ ምላ ው ባወሰትፔ ትው። በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 5(3) ባዉተሬሽት አባል ባክልል መት ሥ ፔ ባባራሳ ው ባሥራ ቋትቋ በህ -ባመወሰት መብፔ ት ላ ው ብ ልኻል። በዚህ መሠረፔ አብዛቸው ባዉቷሬሽት አባል ባክልል መት ሥ ፔ አብዛቸው ባባክልል ህዝቦና ው ባሚ ሩፔት ቋትቋ ባክልሎኖ ው ባሥራ ቋትቋ ት ሆት በባህ -

መት ሥ ው በመወሰት ባተ ለ ሉበፔ ሲሆት ባብዙ ብሔር፣ብሔረሰቦኖ ቋትቋዎኖ ባለቤፔ ባሆትው ባተቡብ ብሔር፣ ብሔረሰብ ክልላዊ መት ሥፔ ባሥራ ቋትቋ አማርቾ አት ሆት በመወሰት ባተነ ቀሙበፔ ትው።

ባብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባህላ ውት ባመ ለኮ ባማ በር ባማስዌዌፔ መብፔ መጸበር ባህዝቦኖ ባ ጽልቸ መብ ኖ መ ለ ትተሆት ቀተም ሲል ተ ልኪል። በአሁት ዜ በዓለም ተረ ባተነ ጸረ በመኃ ው ኢኮ ሚሽዊ ፔስስር ምክቨፔ ባባህል መዋዋስ ባተጸሰተ ትው። ቭህም ባሌላውት ብሔር፣ ብሔረሰብ ባህልት ትተመቀማፔ አቭቆነ ርም።

ቭህ ባባህል መዋዋስ በአትታ አ ር ወስነ ባሉፔ ብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መካጸል ቭበልነ ል ቭ ቨል። ቭህም በዠለቲካዊ ኢኮ ሚሽዊ ፔስስራኖት ሂተፔ ባሚወነ ር ክስተፔ ትው። አትታ ባ ራ ዠለቲካዊ ኢኮ ሚሽዊ ማህበረሰብ በሚወነ ረበፔ ሂተፔ ባባህል ባመዋዋል ሂተፔ ቭበልነ ባሰዌ ነ ልቀፔ ቨ ዡ ትተሚሄታ አቨነ ራነ ርም። ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ በ ባሆትውት ባህል መዋዋስ ባብሔር፣ብሔረሰቦኖ ባህላ ውት ባመ ለኮ፣ ባማ በር ባማስዌዌፔት መብፔ ተ ባራዊቸ ሲቨመለክፔ በሌላ በጽል ተ ሞ ባአትታ ህዝብ ባህልት ባበላቭ አታር ባሌላውት ባህል ባበ ኖ አታር ማባፔ ባብሔር፣ ብሔረሰብ ባህሉት ባመ ለኮ፣ ባማስዌዌፔ ባማ በር ሙብቱት ስለሚ ባህዝቦኖ ባ ራ ዓላማ ባሆትውት ባ ራ ባሆት አትታ ዠለቲካዊ ፣ ኢኮ ሚሽዊ ማህብረሰብ ትባ ሂተፔት ቭ ል ማለፔ ትው። በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 39(2) በተተት ው መልጹ ባብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባባህል መብ ኖ ው መጸበር በመወቃቀታ ላቭ ባተመሠረተ አትታት ኖትት ቨነ ክራል።

ባኢፔዮአቨ ብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ በተለቨባ ተረ መልክ ሪካዊ ፔስስር ባትፀራ ው ህዝቦኖ በመሆ ው ባ ራ ሪክ ት ላ ው ሁሉ ቨት ትቱ ብሔር፣ ብሔረሰብ ተ ሞ ባባራሱ ባሆት ሪክ ቭ ረዋል።

ባኢፔዮአቨ ሪክ ባሚባለውም ባባብሔረሰቡ ባ ል ባብሔር ብሔረሰቦኖ ባ ራ ሪክ ታምር ውነፔ ትው። ባ ቨት ትቱ ብሔር ብሔረሰብ ሪጹት ባማወቅ ባመትጸባጸብ መብቱ ሲነበቅ ባሁላኖትም ባ ራ ሪክ ቭጸበራል፣ ቭ ወቃል። ቭህም ባ ራ ሪካዊ ሴ ኖኖት ት ነ ጸሩ ሲረ ፤ ባህዝቦኖ ባባ ል ሪካ ው በሚ ወትበፔ በሚኃኃልበፔ ዜ ባ ራ ባ ሪክ ሴ ኖፔት መ ጸምት ቨስጸፔላል። በመሆትም ባብሔር፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖት ባ ጽልቸ መብፔት ስለሚነስ በመወቃቀታ ላቭ

ሸተኮረ አትታ ባ ራ ዧለቲካዊ፣ ኮ ሚሸዊ ማህበረሰብ ባመ ትባፔ ዓላማ ተ ባራዊቶፔ ላቭ አሉ ዊ ተእ ሸስጾፔላል። ቭህ ት ቭሆት ነው ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ሪካ ውት ባመትጾባጾብ መብፔ በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 39(2) ላቭ ባተረ ኀ ው።

ባኢፔዮእሸ ብሔርኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝብኖ ሌላው ባ ጾልቶፔ መብ ው መ ለ ባሆነው በህ -መት ሥ ኖት አትቀኮ 39(3) ሥር፡-

> *"ማትቾውም ባኢፔዮእሸ ብሔር፣ ብሔረሰብ ሕዝብ ራሱት ባማስተ ተር ሙሉ መብፔ አለው ። ቭህ መብፔ ብሔር፣ ብሔረሰቡ ሕዝቡ በሰወረበፔ ምልክዓ-ምታር ራሱት ባሚሸስተ ታርበፔ መት ሥ ዊ ተቋማፔ ባማቋቋም ት ሁም በክልል በዉቲራል አስተ ተሮኖ ሚዛ ዊ ውክል ባማ ዧፔ መብፔት ሸኀ ቃልላል"*

ተብሎ ባተተት ው ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ራስት በራስ ባማስተ ተር መብፔ ነው። ቭህም ማለፔ ሕዝቦኖ በባአካባቢሸ ው ራሳ ውት በራሳ ው ባማስተ ተር መብፔ አላ ው ማለፔ ነው። ብሔር ብሔረሰቦኖ በባአካባቢሸ ው በፔክክል ቭመሩ ል ባሚሉዋ ውት ሰዎኖ በቾ ሞክራሲሸዊ በሆት አጿኟት መርኀ ው መተ ተር ሲኖሉ በሌላም በጾል ህዝቦኖ ባአካባቢሸ ው ቭ በራሳ ው በ ሞክራሲሸዊ አ ባብ መወሰት ባኖሉ ትዛሆት አታሎዋዊ አስተ ተር ውሣኀም ቭወ ታ ኀ ትካራ ህዝባዊ አትታቶፔ ቭኀ ጾራል።

ብሄር ብሄረሰቦኖ ህዝቦኖ በባአካባቢሸ ው በ ሞክራሲሸዊ አጿኟት በመረኃ ው ሰዎኖ አካባቢሸዊ ባራስ በራስ አስተ ተርት ባመዎነር መብፔ ብኖ ሳቭሆት ባ ራ አስተ ተሮኖት ጾሌሎኖ ሕዝቦኖ ር በሚመሰረቱበፔ ዜም በ ራ አስተ ተሩ (በዉተራል መት ሥፔ አስተ ተር ውስኀ ሚዛ ዊ በሆት አጿኟት ባመወጾል መብፔ ት ራ ው ቭ ባል፡ ባብሔር ብሄረሰቦኖ ህዝቦኖ ሉዓላዊቶፔ መ ለ በሆነው ምክር ቤ ኖ በ ጾልቶፔ መወጾላ ው መረ ኀ አለበፔ። በ ጾልቶፔ ባተወጾሉበፔ ባምክር ቤ ኖ ውሣኀዎኖም በሁሉም ሕዝቦኖ ተሳፔዐ ትዛተወሰት ስለሚቆነር በሁሉም ህዝቦኖ ዘትታ ውሣኀዎቷት ለማክበር ለመተ በር ምቷ ሁኔ ቭወነ ራል።

ሕ መት ሥ ኖትም ባኢፔዮእሸ ህዝቦኖ ባ ራ መመሪሸ ሊሆት ባኖለው ሁሉም ብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ በተወጾሉበፔ ባዔ በመኮ ተቁ ምክትሸፔ ነው።

በአሁኑ ዜ በአ ራኖት ባህዝቦኖ ራስት በራስ ባማስተ ተር መብፔ ተኀ ብቶ ሕዝቦኖ በ ሞክራሲሸዊ ምር ወጿሎኖ ውት በመምረኀ ባአካባቢሸ ውት አስተ ተ ባ ራ አስተ ተሮኖት በመመስረፔ በመተ ተር ላቭ ው።

ባህዝቦኖ ባራስት በራስ ባማስተ ተር መብፔ ባ ጾልቶ መብፔ ጾሚሪ ጎባ ው አትቱ መት ታ መሆት ስለ መቭፔ ቭህ መብፔ በሕ መት ሥ ኖት ላብ ተተት ቿሏ። በተ ባርም ባተሰራበፔ ብ ቾል።

2.2.2.2.. ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ጾል ተኀ ቃሚቶ መብፔ

ባህዝቦኖ ባዠለቲካ ጾልቶ (ባቋቶቋ፤ባባህል፤ባ ሪክ ራስት በራስ ባማስተ ተር መብ ኖት በ ጾልቶ መኀበቅ) ሕዝቦኖ ጾሚቨ ዡፔ ልማፔ ጾል ተኀ ቃሚ ት ሆት ቨስኖ ዋል። በሕ መት ሥ ኖት ባህዝቦኖ ጾል ተኀ ቃሚቶ መብፔ በተዘዋዋሪ መት ታ "ባልማፔ መብ ኖ" በሚል አርዕስፔ በአትቀኽ 43(1) ሥር ፡-

> " ባኢፔዮእቨ ሕዝቦኖ በአኀ ቃላቭም ሆት በኢፔዮእቨ ቨሉ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ሕዝቦኖ በተ ጎል ባትሮ ሁት ውት ባማሻሻል ባማቨቋርጎ ዕታ ፔ ባማ ዠፔ መብ ው ባተኀበቀ ቷው"

በማለፔ ተተት ቿሏ። በዚህ ታት ، ውስጎ ህዝቦኖ አሁት ባለቷበፔ ተረ ጾል ባመኀ ቀም ዕታልት በ ልኮ ባቨስቀምጎም ዜ ኖ ጾል ዕታል ት ላ ው መ ለካ ራሱ ባ ቨት ትቱ ዜ ጾል ዕታል ተኀ ቃሚቶ በተዘዋዋሪ መት ታ ባህዝቦኖ ጾል ዕታል ባማ ዠፔ መብፔት ቨመለክ ል።

ሆ ም ሁሉም ዜ በልማፔ ተ ባር ላብ ጾል ለመሳተዎ ባሚቨስኖለው ጾል ሃብፔ ትብረፔ፤ ጾል ·ልበፔ ውቀፔ ባለውም። ቭህ ባልሆቷፔ ተረ መት ሥፔ ሊቨተር ባሚኖለው ሁሉም ዜ ባለው ትዘብ፤ ·ልበፔ ውቀፔ ለመኀ ቀም ጾል መብፔ ት ، ረው ማታረ ቷው። ት ሁም ቨለውት ባ ራ ሃብፔ በ ፔ ዎፔሃዊ ልኮቶ በተሞላበፔ ሁት ሁሉም ተኀ ቃሚ ት ሆት ሁት ዎኖት ማመኖ ፔ ቷው።

ባሕዝቡት ባ ጾል ተኀ ቃሚቶ መብፔ ለማረ ጎ ጾመት ሥፔ ባሚኀበቁ ቲ ዎኖ በሕ መት ሥ ኖት አትቀኽ 89 "ኢኮ ሚቨዊ ዓላማዎኖ" በሚል አርዕስፔ ሥር ተተት ቿሏ።

በአትቀኮ 89(1) (2) (4) ሥር ባተተት ·ፔ ቲ ዎኖ ፡-

1) መት ሥፔ ሁሉም ኢፔዮእቨዊት በሀ ሪቱ ባተኀ ራቀመ ውቀፔ ሀብፔ ተኀ ቃሚዎኖ ባሚሆቷፔ መት ታ መቀባስ አለበፔ።

2) መት ሥፔ ባኢፔቮእሸት ባኢኮ ሚ ሁት ዎኖ ለማሻሻል ጹል ዕታል
    ፡ ራ ው ለማታረ ሀብፔ ዎቼሀዊ በሆት መት ታ ባሚጸዌወሉበፔት
    ሁት ዎኖ ባማመኖ ፔ ቲ አለበፔ።
3) በዕታ ፔ ወተኂላ ለቀሩ ብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ሕዝቦኖ መት ሥፔ ልብ ታ ዎ
    ሸተር ል።

በዕታ ፔ ወተኂላ ባቀሩ ብሔር ብሔረሰቦኖት ባልማፔ አቅማ ውት በማ ልበፔ ራሳ ውት ት ፡ኖሉ ለማታረ ስለሆት ለሁሉም ህዝቦኖ ዕታል ባመስን ቱት መርሀ ተ ባራዊ ባሚሸተር ት ፡ ባሚክረር አቨሆትም። በዕታ ፔ ወተኂላ ለቀሩፔ ብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መት ስፔ ባታ ዎ ርም ባሚሸተር ው በማዕጸላዊ (ዉቲራል) መት ሥፔ በጹል ባበ ፔ ታ ማ በማታረ ባመሠረተ ልማፔ አው ሮኖት በመዘር ፔ ነው።

ባበ ፔ ታልታሉ ባሚወ መው በዉቲሬሽት ምክር ቤፔ ውሳት በመሆቶ ታ ማውት አታሎአዊ ነው አቨስብልም። ባመሠረተ ልማፔ አው ሮኖት ታ ዎ ማታረ ም ባክልሎኖ ባ ጹል ተን ቃሚቼ መብ ውት ባሚሸስተካክል ተ ባር በመሆቶ ባብሔሮኖ ብሔረሰቦኖ ሕዝቦኖ ባ ጹል ተን ቃሚቼ መብ ውት ሸስጸብርላ ዋል።

ማጎ ቃለሸ

ባሰብአዊ መብ ኖ ባሰው ል ሰው በመሆት በተወኅሮ ሸ ቸ ው መብ ኖ በመሆ ው ባማብ ሰሱ፣ ሁሉት አቀዌዊ ባማብትኃ ኀሉ ው፡፡ ባሰብአዊ መብ ኖ ኮ ትሰ ሃሳብ ታ ፔ ባሰው ል ለችቹፔ፣ ለ ጹልችፔ ለ ሞክራሲ ካተረቿ ው ፔ ሎኖ ር ባተቆራገፉ መሆ ውት ፔ ሎቷም አሁት ብሮ ለም ቾ ው ዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ባስምምችፔ ሰት ኖ መቾሻ ባሆት ው፡፡

ባሰብአዊ መብ ኖ በመተብ ባመመተቡ ፡ ብ ባአትቱ ባሰብአዊ መብ ኖ ምታብ ጸሌላው ብበልኃል ወብም ሸትሳል ተብሎ ሳብሆት መብ ቷት ለብ ለማወቅ ለአመፐችፔ ተብሎ ትዞሆት ባመብ ቷ ሳዊ ወብም ባ ራ (ባወል) መብ ኖ መሆት በአወኻም ረ ታ ልብችፔ ሊሸስጸፔሉ ትተሚኖሉ ትው፡፡

ባሰብአዊ መብ ኖት ትዞባመብ ቷ ዓብችፔ መት ሥፔ መብ ቷት ባማክበር፣ ባመኀበቅ ባሟሟላፔ ቲ ሸለበፔ ሲሆት ሸት ትቱ ዜ ተ ሞ በመብ ቷ ባመኀቀም መብፔ ት ለው ሁሉ ለሚ ርበፔ ህብረተሰብ ሰላም ተህትችፔ ሲባል ባሌላውት መብፔ ባማክበር ቲ አለበፔ፡፡

በአ ራኖት ኢፔቮእሸ ለ ሸት ትቱ ዜ መብፔ መኀበቅ ባብሔሮኖ፣ ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መሠረ ዊ መብ ኖ ችቹ ኖ አኀባበቅት አስመልክ ኢዉ ሪ ህ -መት ሥፔ ውስኅ ውቅ ባተሰኃ ው ጸመሆትም በላብ ለተ ባራዊትቱም ባተለሸብ ርም ዎኖ ባተወሰተ ትው፡፡ ጸ ርም ዎቷ አትቱ ባመ መሪሸው ትዛቤት ባመዎኀር ሥራ ስለሆት ሁሉም ባህብረተሰብ ክዎል በሰብአዊ መብ ኖ ዙሪሸ ሸለውት ትዛቤ በማ ልበፔ መብ ቷት በማክበር በማስጸበር ዙሪሸ ባበጹልት አስተዎኮኦ ማታረ ብኀበቅበ ል፡

ባመወሽሽ ኅሽቄዎኖ

1. ባሰብአዊ መብ ኖ ጾሰብአዊ ምላ ዀ ኖ ር ሽላ ው ትፃፑፔ ምትታት ትው?
2. ባሰብአዊ መብ ኖት በተለሽብ መተቦኖ መጸዌወሉ ለምት አስወለ ? ባአትታ ምታብ ባሰብአዊ መብፔ ጾሌላው ባሚለብበፔ ባህሪሽፔ ምትታት ው?
3. ባሰብአዊ መብ ኖት ማራመታ ለአትታ ሀ ር ሰላም ልማፔ መሠረፔ ባሚሆትላ ው ምክትሽ ኖት ሽብራሩ::
4. ባዜ ኖ፣ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ መሠረ ዊ መብ ኖ ችቕ ኖ መጸበር ጾአትታ ሀ ር መት ሥፔ ሞክራሲሽዊ ሥርዓፔ አካሄታ ር ሽለውት ባወሳሯፔ ሚ ምትታትው?
5. ለሁሉትአቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ መ ለ (UDHR) በኢዉ ሪ ሕ -መት ሥፔ ምዕራዎ ሦስፔ ውስኅ ባተካተቱፔ ባሰብአዊ መብ ኖ መተት ባመችሻ ምክትሽ ኖ ምትታት ው? ሁለቱት ባመችሻ ምክትሽ ኖ ሊሽመሳስላ ው ባሚኖል ምክትሽፔስ ብ ራል ብለው ሽስባሉ?
6. ለአት ትታ ባሰብአዊ መብ ኖ መረ ኅ መት ሥፔ ባሟሟላፔ ቲ አለበፔ:: ባዚህት ተ ባራዊትፔ ሊ ቱ ባሚኖሉ ምክትሽ ኖ ካለ ብ ለካ ? በአ ራኖት ተ ባ ሁት መት ሥፔ ብህትት ቲ ውት ለመወኃ ፔ ሽተረ ሽለውት ትቅስቃሴ ሽብራሩ::
7. በኢዉ ሪ ሀ -መት ሥፔ ለብሔር፣ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባራስት በራስ ባማስተ ተር መብፔ ሌሎኖ ባብሔር ብሔረሰቦኖ ህዝቦኖ ባ ጰልትፔ ባ ጰል ተን ቃሚትፔ መ ለ ባሆት መብ ኖ ተካ ል:: ባትዚህ መብ ኖ መጸበር አሁት በተ ባ ሽሳባ ሽለውት ለውኅ ሽብራሩ:?

ምዕራፍ ሁለት

<u>በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ልዩ ትኩረት የሚሹ የሕብረተሰብ ክፍሎች መብት ጥበቃና በአፈፃፀም ሂደት የሚታዩ ችግሮችና የመፍትሔ ሃሳቦች</u>

መግቢያ

በማንኛውም ሕብረተሰብ ውስጥ ሌላው የሕብረተሰብ ክፍል የሚከላከለውን ያህል ራሳቸዉን ከሚደርስባቸው በደልና ጥቃት መከላከል የማይችሉ ክፍሎች አሉ፡፡ እነዚህ የህብረተሰብ ክፍሎች ለጥቃት ወይም ለጉዳት የተጋለጡ ክፍሎች (Vulnerable Groups) ይባላሉ፡፡ በሚደርስባቸው በደል፣ በሚፈፀምባቸው ኢ-ሰብአዊና አድሎአዊ አሠራር መጎዳታቸውና ራሳቸውን ከዚህ ሁሉ መከላከል አለመቻላቸው ለተለያየ ጉዳት ወይም ጥቃት ያጋልጣቸዋል፡፡ ዘር፣ ፆታ፣ ዕድሜ፣ ጎሣ፣ ሃይማኖት፣ ቋንቋ፣ ባሕል፣ ማህበራዊ ማንነትና የአካል ጉዳተኝነት ከመሳሰሉት ውስጥ አንዱ ወይም ከአንዱ በላይ የሆኑ ሁኔታዎች ለጉዳት ተጋላጭነት መንስኤ ሊሆኑ ይችላሉ፡፡

እነዚህ የሕብረተሰብ ክፍሎች የሰብአዊ መብቶች ረገጣ ዋነኛ ሰለባዎች በመሆናቸውና ከሌሎች በበለጠ ሁኔታ ለጥቃት የተጋለጡ ስለሆነ ተጨማሪና ልዩ የመብት ጥበቃ ያስፈልጋቸዋል፡፡ የዚህ ስልጠና ዓላማም በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ልዩ ትኩረት የሚሹ የሕብረተሰብ ክፍሎች በተለይም ህፃናት፣ ሴቶች፣ የአካል ጉዳተኞችና አረጋዊያን መብት ጥበቃና በአፈፃፀም ሂደት የሚታዩ ችግሮችና የመፍትሄ ሃሳቦች ለሰልጣኙ ግንዛቤ በማስጨበጥ ሰልጣኙ ለነዚህ መብቶች ተግባራዊነት የበኩሉን ድርሻ እንዲወጣ ለማስቻል ነው፡፡

ዓብይ ዓላማ

ሰልጣኞቹ ከዚህ ስልጠና በኋላ፤- ልዩ ትኩረት የሚሹ የማሕበረተሰብ ክፍሎች መብት ምንነትና እነማንስ እንደሆኑ፣

- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች የሚደረግ የመብት ጥበቃ ምን እንደሆነና ያለው አስፈላጊነት፣

- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች በአለም አቀፍና በአህጉራዊ ስምምነቶችና ሰነዶች ድንጋጌዎች የተደረገላቸው ጥበቃ ምን ምን እንደሆነ፣
- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት የተደረገላቸው የመብት
- ጥበቃ ምንነት፣
- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች መብትን ለማስጠበቅ በኢ/ያ ሕጎች አዋጆች መካተታቸው፣
- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች መብት ለማስጠበቅ እስከ አሁን የተከናወኑ ስራዎችና ያጋጠሙ ችግሮች ለቀጣይ የተቀመጡ የመፍትሄ አቅጣጫዎች
- ልዩ ትኩረት ለሚሹ የማሕበረሰብ ክፍሎች መብት መጠበቅ የፍትህ አካላት ሚና የሚሉ በሚገባ ይገነዘባሉ::
- የትምህርቱ ዝርዝር ዓላማ፤
  - የህፃናት
  - የሴቶች
  - የአካል ጉዳተኞችና የአረጋዊያን መብቶች ከአለም አቀፍ ስምምነቶችና ሰነዶች ከኢፌዲሪ ህገ መንግስትና ከሌሎች የሃገሪቱ ሕጎች ጋር በማገናዘብ እስከ አሁን የተከናወኑትንና ያጋጠሙ ችግሮችን ለቀጣይ የታቀዱትን አውቀው ለነዚህ መብቶች መተግበር የራሳቸውን ድርሻ እንዲወጡ ዝግጁነትን እንዲፈጥሩ ለማስቻል ነው::

ክፍል አንድ

1. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገ መንግስትና የህፃናት መብት

<u>ባሚጎበቁ ውጎ ጥ:-</u>

ሰልጣኞቹ ይህንን ስልጠና ካጠናቀቁ በኋላ፤

- የህፃናት መብት ጥበቃ ትውልድንና ሃገርን በቀጣይነት ለማስቀጠል፣ የተጀመረው የሰላም፣ የልማት፣ የዲሞክራሲና የመልካም አስተዳደር ጉዞ እዳር ለማድረስ አስፈላጊና አማራጭ የሌለው መሆኑን፣

- የህፃናት መብት ጥበቃ ለመንግስት ብቻ የሚተው ሳይሆን የሁሉም ዜጋ የአለም ማሕበረሰብ እንዲሁም የአጠቃላይ ሕብረተሰቡ ሃላፊነት መሆኑን፣
- የኢትዮጵያ መንግስት የህፃናት መብት ኮንቬንሽንን ተቀብሎ የሃገሪቱ የሕግ አካል ማድረጉንና በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ዓንቀፅ 36 ማካተቱን፣
- የህፃናትን መብት የሚያስጠብቁ በኢትዮጵያ በሌሎች ሕጎችም አዋጆችም መካተታቸውን፣
- የኢትዮጵያ መንግስት ለህፃናት መብት አጠባበቅ ከ1996 እስከ 2000 የአውሮፓ አቆጣጠር የሚያገለግል ብሄራዊ የህፃናት የድርጊት መርሃ ግብር አውጥቶ በርካታ ክንዋኔዎችን ማከናወኑንና አሁንም ከ2003 እስከ 2010 የአውሮፖ አቆጣጠር የሚያገለግል ብሄራዊ የህፃናት የድርጊት መርሃ ግብር አውጥቶ በመንቀሳቀስ ላይ እንደሚገኝ
- በህፃናት መብት አጠባበቅ ከፍትሕ አካላት ብዙ እንደሚጠበቅ ባጠቃላይ በኢትዮጵያ መንግስትና ህዝብ በህፃናት መብት አጠባበቅ ዙሪያ በርካታ ስራዎች የተሰሩ ቢሆኑም ገና ብዙ የሚቀር እንደሆነ ይገነዘባሉ።

1.1 የህፃን ትርጉም ከህፃናት ኮንቬንሽንና ጾኢፔቮእሸ የተለያዩ ሕጎች ኣንፃር

ስለ ህፃናት መብት ስናነሳ መጀመሪያ ሕፃን ማለት ምን ማለት እንደሆነ ማየት ይኖርብናል። በህፃናት መብቶች ኮንቬንሽን ዓንቀፅ 1 መሰረት ሕፃን በአገሩ ሕግ መሰረት ከዚህ ባነሰ እድሜ ኣካለ መጠን ካልደረሰ በቀር እድሜው ከ18 ዓመት በታች የሆነ ማንኛውም ሰው ነው።

ይህ ትርጉም የላይኛውን ወይም መድረሻውን የዕድሜ ጣራ ሲያስቀምጥ መነሻውን ግን ክፍት አድርጎታል። ሀገሮች መካከል በመነሻው ዕድሜ ላይ ልዩነቶች ቢኖሩም ሁሉንም የሚያስማማው ጉዳይ ማንኛውም ሕፃን 18 ዓመት እስከሚሞላው ድረስ ተገቢው ክብካቤና ድጋፍ ሊደረግለት ይገባል የሚለው ነው።

በኢትዮጵያ ሕፃንነት የሚያበቃው ከልደት እስከ 18 ዓመት መሆኑ በፍታብሄር ሕጉ ተደንግጋል። ሆኖም ለተለያዩ ሁኔታዎች የለተያዩ የዕድሜ ገደቦች ተቀምጣል። ይኸውም፣ በአዲሱ የፌደራልና የክልሎች የቤተሰብ ሕግ ለወንድም ለሴትም የጋብቻ ዕድሜ 18 ዓመት መሆኑ የስራ ቅጥርን በሚመለከት የኢትዮጵያ የአሰሪና ሰራተኛ አዋጅ ቁጥር 377/96 14 ዓመት ያልሞላው ህፃን እንዳይሰራ ይልና ዕድሜው ከ14 - 18 የሆነ ጉዳት በማያመጣ ስራ እንዲሰማራ ይደነግጋል።

የወንጀል ተጠያቂነትን በተመለከተ በ1997 በወጣው የወንጀል ሕግ ዕድሜው ከ9 ዓመት በታች የሆነ ሕፃን ተጠያቂ እንደማይሆን ዕድሜው ከ9 እስከ 15 የሆነ ህፃን ጉዳይ ለወጣት ጥፋተኞች ተብሎ በተቋቋመ ፍርድ ቤት ጥፋተኛ ከሆነ በጠባይ ማረሚያ እየተማረና እንክብካቤ እየተደረገለት እንዲቆይ ያዛል።
ዕድሜው ከ15 እስከ 18 ዓመት የሆነ ሕፃን ጉዳዩ በመደበኛው ፍርድ ቤት ስነ ስርዓት ይታያል። እንደ ሁኔታው ከእድሜልክና ከሞት በታች ለአዋቂ ጥፋተኞች የተደነገገው ተጠቅሶ ይወሰንበታል።

ለተለያዩ ሁኔታ የተለያየ የእድሜ ክልል ቢቀመጥም ወደ ሃገራችን ተጨባጥ ሁኔታ ስንመጣም በፍታብሄር ሕግ አንቀፅ 198 መሰረት አካለመጠን ደረሰ የሚባለው ዕድሜው 18 ዓመት ሲሞላው ነው ስለሚል ከህፃናት መብቶች ኮንቬንሽን ከተቀመጠው የህፃን ዕድሜ ጋር የተጣጣመ ነው ብሎ ማለፍ ይቻላል።

1.2 የህፃናት መብት ጥበቃ አስፈላጊነት

ሕፃናት ከአካላዊም ሆነ ከአእምሮአዊ ጥቃቶች ተጠብቀው የቤተሰብን ፍቅር አግኝተው በትምህርትና በመልካም ስነምግባር ተኮትኩተው እንዲያድጉ፣ የነገ አገር ተረካቢ፣ የነገ የሰላም፣ የዲሞክራሲና የልማት ሃይል እንዲሆኑ የተሻለን ነገ ስናስብ ያለ ህፃናት ማሰብ (ስለማይቻል)።

ኢፔዮእሽ የብዙ ብሄር ብሄረሰብ ሕዝቦች ባለፀጋ እንደመሆና መጠን በርካታ ተመሳሳይነትና ልዩነት ያላቸው ባህላዊ እምነቶችና ድርጊቶች ይንፀባረቁባታል። ሁሉም የሕብረተሰብ ክፍል በእነዚህ ባህሎችና እምነቶች እንደሁኔታው አንድም አድራጊ አልያም ተቀባይ መሆኑ አይቀርም። ተወደደም ተጠላም፣ በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ መንገድ ከነዚህ ባህሎችና እምነቶች ተፅዕኖ ነፃ ለመሆን ያስቸግራል። ከፈጣሪ አምላክ የተሰጡ ሃብትና ፀጋ ናቸው ብለው የሚያምኑ በርካታ ናቸው። ለጋብቻ መመስረትና መጠናከር እንደአይነተኛ ምክንያት ተደርገውም ይታያሉ።

ይሁን እንጂ በሌላ በኩል የህፃናትን የተስተካከለ የእድገት ሂደት የሚያዛቡ፣ ስራቸውን የሚያጣጥሉና የሚያናንቁ ማግኘት የሚገባቸውን የሚከለክሉ፣ ለጭቆናና ለብዝበዛ የሚያጋልጡ፣ ለበደልና ለጥቃት የሚዳርጉ ባህላዊ እምነቶች ድርጊቶችና (አባባሎች) ስላሉ እነዚህ ለመከላከልና ለማስወገድ የህፃናት መብት ጥበቃ አስፈላጊነቱ የጎላ ያደርገዋል።

- ሴትና ወንድ ልጆችን እኩል አለማየት
- እንጥል መቁረጥና

ከዚህም በተጨማሪ ሕፃናት የተሟላ እድገታቸውን የሚያውኩና በተፈጥሮ ያገኙትን የተሟላ የአካል ፀጋ የሚነኩ ጎጂ ባህላዊ ድርጊቶች ስላሉ፤

በህፃናት ላይ የሚደርሱ ጎጂ አመለካከቶችና ባህላዊ ልምዶች ደግሞ በህፃናት ላይ ከፍተኛ የአካልና የስነአእምሮ ጉዳት እንደሚያደርሱ የስነአእምሮና የስነልቦና ምሁራን በተለያዩ ምርምሮቻቸው አሳይተዋል። ስለሆነም ልዩ ጥበቃ ማድረግ አስፈላጊ ነው።

- ሕፃናት በአካልና በአእምሮ ያልጎለመሱ በመሆናቸው ምክንያት ጤንነታቸውን፣ አካላቸውን፣ አእምራቸውን እንዲሁም የግብረገብ እና ማህበራዊ እድገታቸውን በተመለከተ ልዩ እንክብካቤ የሚሰጥ እንደዚሁም ክብራቸውን ድህንነታቸውን እና ነፃነታቸውን መሰረት ያደረገ የሕግ ጥበቃ እንዲደረግላቸው አስፈላጊነቱ የማይካድ በመሆኑም ነው የህፃናት መብት ጥበቃ አስፈላጊ ነው የምንለው።
- የህፃናት መብቶችንና ድህንነትን ማራመድና ጥበቃ ማድረግ እያንዳንዱ ሰው የበኩሉን ድርሻ እንደተወጣ የሚያመለክት መሆኑን ግምት ውስጥ በማስ ባፔ ሁሉም ለህፃናት መብት ጥበቃ የበኩሉን ድርሻ እንዲወጣ ለማስቻልም ነው።
- የሰው ልጅ ሰብአዊ ክብር፣ እኩልነትና የማይገሰሱ መብቶች በአለም ላይ የነፃነት ፍትህና ሰላም መሰረቶች መሆናቸውን በማወቅ፤ ማንኛውም ሰው ምንም ዓይነት የዘር፣ የቀለም፣ የፆታ፣ የቋንቋ፣ የሃይማኖት የፖለቲካ ወይም የሌላ አመለካከት የዜግነት ወይም የብሄር፣ የንብረት የመወደድ ወይም ሌላ የማህበራዊ ኑሮ ደረጃ ማመላከት እንዳይደረግበት ኢ/ያ በተቀበለቻቸው አለምአቀፍ ሰነዶችና ስምምነቶች እንዲሁም በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት መደንገጉም ለህፃናት መብት ጥበቃ አስፈላጊነት ከፍተኛ ትኩረት መስጠትን ያሳያል።
- ቤተሰብ የሕብረተሰብ መሰረትና ለአባሎቹ በተለይም ለህፃናት ዕድገትና ድህንነት ተስማሚ የሆነ የተፈጥሮ ተቋም መሆኑን በዚህ ምክንያት ቤተሰብ

በሕብረተሰብ ውስጥ ያለውን ሃላፊነት በሚገባ ለመወጣት እንዲችል አስፈላጊው ጥበቃና እገዛ ሊደረግለት እንደሚገባ በማመን ህፃናት የስብእና ዕድገታቸው የተሟላና የተስተካከለ እንዲሆን በቤተሰብ ውስጥ በደስታ፣ በፍቅርና በመግባባት መንፈስ ማደግ እንደሚያስፈልጋቸው በመገንዘብ በሕብረተሰብ ውስጥ ህፃናት የራሳቸውን ህይወት ለመምራት በሚችሉበት ሁኔታ ማዘጋጀት የሰላም፣ የሰው ልጅ ክብር፣ መቻቻል፣ ነፃነት፣ እኩልነትና አንድነት መንፈስ ይዘው እንዲያድጉ አስፈላጊ መሆኑን በማወቅ የህፃናት መብት ጥበቃ አስፈላጊነት የግድ ይላል።

1.3 የህፃናት መብት ጥበቃ ታሪካዊ አመጣጥና ሕጋዊ ማዕቀፍ

ታሪክ እንደሚያስተምረን በአለም ላይ በተለያዩ ጊዜያት በተፈጥሮና ሰው ሰራሽ ምክንያቶችና አደጋዎች የብዙ ሰዎች ሕይወት ጠፍቷል። ቁጥራቸው ቀላል ያልሆኑ ሰዎች ተፈጥሮ በለገሳቸው አካላቸው ላይ ጉዳት ደርሷል። በርካታ የልማት አውታሮች ፈርሰዋል። የሃገሮች እድገትና ብልፅግና ተገትቷል። አሁንም እንዲሁ በዚህ ዓይነት ሂደት ውስጥ በማንኛውም ጊዜና ቦታ በሚደርሱ ጉዳቶች ዋነኛ ተጠቂዎች ሕፃናት ናቸው። የዚህም ምክንያት ከሁሉም የሕብረተሰብ ክፍሎች ሕፃናት በአካላቸውና በአእምሮአቸው ለጋ መሆን የተነሳ ሁኔታዎችን በውል በመረዳት ራሳቸውን ከአደጋ መጠበቅና መከላከል አለመቻላቸው ነው።

ይሁን እንጂ በሰው ልጅ ታሪክ ውስጥ ሕፃናት ችግራቸው ተለይቶና ታውቆ የተለየ ጥበቃና ክብካቤ እንደሚያሻቸውም አይታወቅም ነበር። ከምግብና ከልብስ በስተቀር ሌላ ምንም ዓይነት ነገር የማያስፈልጋቸው ተደርገው ሲታዩ ኖረዋል።

ሕፃናት ችግራቸው ግንዛቤ አግኝቶ ከሌሎች የሕ/ሰብ ክፍሎች ተለይተው መታየት የተጀመረው ከ18ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ መሆኑ በተለያዩ ምርምሮች ተመዝግቦ ይገኛል። ስለሆነም በአለም ላይ የነበረውንና ያለውን የአመለካከት ለውጥ ሂደት በዘመን ቅደም ተከተል ማየቱ ከየት ተነስተን የት እንደደረስን ለማወቅ ሊረዳ ስለሚችል ሙሉ በሙሉም ባይሆን ዋና ዋናዎቹ ከዚህ እንደሚከተለው ቀርበዋል።

- በ1913 እ.ኤ.አ አለም አቀፍ የህፃናት ጥበቃ ማሕበር ተፈጠረ። (International Association for the protection of children)

- **በ1919 እ.ኤ.አ የሕፃናት ድህንነት ኮሚቴ በአለም መንግስታት ማህበር ተቋቋመ** (Formation of a committee on child welfare by the league of Nations)
- **በ1923 የህፃናት መብቶች ዲክላሬሽን ወይንም ጄኒቫ ዲክላሬሽን በመባል የሚታወቀውን የማዘጋጀት ሃሳብ መነጨ** (Idea to formulate the declaration of the rights of the child also known as "Geneva Declaration" emanated.)
- **በ1924 የመንግስታት ማሕበሩ ዲክላሬሽኑን ተቀበለ** (Adoption of the Declaration by the league of Nations took place)
- **በ1934 የመንግስታት ማሕበሩ ዲክላሬሽኑን ለ2ኛ ጊዜ አፀደቀ** (The league of Nations approved for the second time)
- **በ1959 የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ አስር ዋና ዋና መርሆዎችን የያዘውን ዲክላሬሽን በሙሉ ድምፅ ተቀበለው** (Unanimous adoption by the United Nations General Assembly of the Declaration of the rights of the child composed of ten main principles)
- **በ1979 - 83 በተባበሩት መንግስታት የሰብአዊ መብት ኮምሽን መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶችን በማሳተፍ በ1989 ፀድቆ እስከ አሁን የምንጠቀምበትን ባለ 54 ዓንቀፅ የህፃናት መብቶች ኮንቬንሽን እንዲያረቅ ተደረገ** (A working group of the United Nations commission on Human Rights allowing NGOs to participate in the task was allowed to draft the convention on the rights of the child)
- **በ1989 የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ኖቬምበር 20 ቀን የህፃናት መብት ኮንቬንሽኑን አፀደቀ።**
- **በ1990 ይህ ዓመት ህፃናትን በሚመለከት የአለምን ሕ/ሰብ የሚስቡና የሕብረት ስራ የሚጠይቁ ክንዋኔዎች የታዩበት ነበረ። ዋና ዋናዎቹን ለመጥቀስ ያህል፡-**

ኮንቬንሽኑ 20 አገሮች ተቀብለው ካፀደቁት በኋላ በስራ ላይ እንዲውል ተደርጓል። ባሁኑ ጊዜም በአለም ላይ 192 አገሮች ተቀብለው በማፅደቅ በስራ ላይ ያዋሉት በመሆኑ የተባበሩት መንግስታት እስከ አሁን ድረስ በታሪኩ ውስጥ ካወጣቸው ኮንቬንሽኖች ሁሉ በብዙ አገሮች ተቀባይነትን በማግኘት የመጀመሪያውን ስፍራ ይዟል።

71 የአገር መሪዎችና 88 ከፍተኛ ባለስልጣናትን (ሚኒስትሮችን) በማሳተፍ በዓለም የመጀመሪያ የሆነ ጉባኤ ዲስፐተምበር 29 - 30 በኒዮርክ ከተማ በህፃናት ጉዳይ ላይ ተካሂዶ (World summit for children which is noted as first call for children) ሕፃናት የተሟላ የማህበራዊ አገልግሎት በማግኘት በተሻለ ሁኔታ እንዲያድጉ እያንዳንዱ አገር እንደራሱ ተጨባጭ ሁኔታ እስከ 2000 እ.ኤ.አ ድረስ ተግባራዊ የሚሆንና ሊደረስበት የሚችል ግብ በማስቀመጥ ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር (National program of Action) እንዲያዘጋጅና ተግባራዊ እንዲያደርግ ወስኗል::

በዚሁ ዓ/ም የአፍሪካ አንድነት ድርጅት የመሪዎች ጉባኤ 48 አንቀፅ ያለው የአፍሪካ ህፃናት መብቶችና ድህንነት ቻርተር (African charter on the rights and welfare of the child) በማውጣት ተቀብሎ አፅድቋል::

ከዚህ አለም አቀፍ ሂደት ተነስተን የምንማረው ነገር ቢኖር የህፃናት መብት ጥበቃ የረዥም ጊዜ ትግል ውጤት መሆኑን ህፃናትን ተንከባክቦ ጤነኛ በአካልና በአእምሮ የጎለመሱ ሆነው እንዲያድጉ ጥረት ማድረግ ማለት ትውልድንና ሃገርን እንዳለ በዘላቂነት ማስቀጠል መሆኑን ይህ ደግሞ የአንድ ሃገር ጉዳይ ብቻም ሳይሆን አለም አቀፍ ይዘት ያለው መሆኑ ነው:: ይህም ስለሆነ ነው የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ከማንኛውም የአለም አቀፍ ስምምነቶች በበለጠ በሁሉም ሃገሮች ተቀባይነትን ያገኘው::

ወደ ሃገራችን ተጨባጭ ሁኔታ ስንመጣ የፊውዳሉ ስርዓተ መንግስት የአጠቃላይ ሕ/ሰቡ መብት የማያስጠብቅ የጌታና የሎሌ ግንኙነት በመኖሩ የህፃናት መብት ብቻውን ተለይቶ ልዩ ጥበቃ የሚያገኝበት ሁኔታ አልነበረም ብሎ ማስቀመጥ ይቻላል:: ያም ሆኖ ግን ስለህፃናት መናገርና አንዳንድ እንቅስቃሴዎች በሃይለስላሴ ዘመነመንግስት በተለይም በ1948 ሕገ መንግስት ጥበቃ ተደርጎለት ነበር:: ይህም ቢሆን በባህሪው የሰዎችን የዜጎችን መብት ከዚያም አልፎ ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች ከወረቀት በዘለለ የሚያከብር ስርዓት ስላልነበረ በባህሪው ሊሆንም ስለማይችል የህፃናት መብት ጥበቃ የይስሙላ ነበረ ከማለት አልፎ በመሰረታዊ ይዘቱ ቁምነገሩ ነበር ማለት አይቻልም::

በደርግ ዘመነመንግስትም ቢሆን ደርግ ምርጥ ምርጡን ለህፃናት ብሎ ቢነሳም የህፃናት እጣ ፈንታ እንኳንስ ምርጥ ምርጡን ሊያገኙ ብሄራዊ ውትድርና ቀይሽብር፣ መታሰርና መሰደድ ወላጅ አልባ በመሆን የስቃይ ኖሮ ማሰለፍ የሴተኛ አዳሪ ህፃናት ቁጥር የበዛበት ባጠቃላይ ህፃናት ለክፉ ሰብአዊ መብት ረገጣ የተዳረጉት እንደነበር የትናንት ያልደረቀ ትውስታ በመሆኑ አለ የሚባል አይደለም፡፡

የህፃናት መብት ጥበቃ ሙሉ እውቅና አግኝቶ መሰረታዊ የሆነ ለውጥ መምጣት የተጀመረው ከደርግ ውድቀት በኋላ ከሽሽግሩ መንግስት ወዲህ እንደሆነ አስረግጦ መናገር ይቻላል፡፡

ኢፔብኮሽ የሽግግር መንግስት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የህፃናትን ጉዳይ ቅድሚያ ከሚሰጣቸው አጀንዳዎች አንዱ በማድረግ ኮንቬንሽኑን ሕዳር 30 ቀን 1984 ዓ/ም ተቀብሎና አፅድቆ በዚሁ ዓመት ጥር 22 ቀን በአዋጅ ቁጥር 10/84 በመደንገግ የአገሪቱ የሕግ አካል ሆኖ እንዲሰራበት አድርጓል፡፡

ኢፔብኮሽ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፓብሊክ ሕገ መንግስት አንቀፅ 36 የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ዘርዘር ባለመልኩ እንዲካተት ሆኗል፡፡

ከዚያም አልፎ ወደፊት በዝርዝር የምናየው ሆኖ ከሕገ መንግስቱና ከህፃናት መብት ኮንቬንሽን የማይጣጣሙትን ሕጎች አዋጆች አሰራሮች እንዲሻሻሉ አልያም እንዲቀየሩ ተደርጓል፡፡

ለህፃናት መልካም አስተዳደግ በቀጥታ በመሳሪያነት የሚያገለግሉ ፖሊሲዎችና ስትራተጂዎች ማለትም የማህበራዊ ፖሊስ፣ የትምህርት ፖሊሲ፣ የጤና ፖሊሲ፣ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲ፣ የማህበራዊ ድህንነትና ልማት ፖሊሲ፣ የስነህዝብ ፖሊሲ እና ሌሎች ህፃናትን ሊጠቅሙ የሚችሉ ፖሊሲዎችና ስትራተጂዎች ተነድፈው በተግባር በመተርጎም ላይ ይገኛል፡፡

እ.ኤ.አ ከ1996 - 2000 የሚያሰራ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀርፆ በመንቀሳቀስ በህፃናት ዙርያ አበይት ክንዋኔዎች ያከናወነ ሲሆን በየወቅቱ ለኮምሽኑ ሪፖርት ሲያደርግ ቆይቷል።

አሁንም ከ1996 - 2000 እ.ኤ.አ የወጣውን መርሃ ግብር ፍፃሜን በተመለከተ ከሚመለከታቸው አካላት ጋር በመገምገም ከ2003 - 2010 የሚያሰራ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ነድፎ በመንቀሳቀስ ላይ ይገኛል።

ይህም ብቻም ሳይሆን በህፃናት ላይ የሚደርስ የወሲብ ጥቃት ለመከላከል የሚያስችል ከ2006 - 2010 የሚቆይ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀርፆም እየተንቀሳቀሰ ያለ ነው።

የህፃናት መብት ጥበቃ በሃገር አቀፍ በአህጉርና በኢ/ያ ምን እንደሚመስል እስከ አሁን አጠር ባለመልኩ ያየነው ሆኖ ዝርዝሩ ግን በቀጣይ ርእሶች የምንቃኘው ይሆናል።

1.4 የህፃናት መብት ኮንቬንሽን አጠቃላይ መርህና ጸኢፔቮእሽ የተለየዩ ሕጎች ር ቨለው ፔስስር

1.4.1 የህፃናት መብት ኮንቬንሽን አጠቃላይ መርህ

የህፃናት መብቶች ኮንቬንሽን የህፃናትን ድህንነትና ጥበቃ የሚያየው ከኢኮኖሚ፣ ከፖለቲካና ከማህበራዊ ሁኔታዎች አኳያ ሆኖ በአለም አቀፍ የሰው ልጆች ድህንነትና ሰብአዊ መብቶች ላይ ተመስርቶ ነው። ስለሆነም ህፃናት ፍላጎታቸው ተሟልቶና መብታቸው ተጠብቆ በእንክብካቤ ያድጉ ዘንድ ከዚህ በታች የሚጠቀሱትን አጠቃላይ መርህ ከግንዛቤ ማስገባት ያስፈልጋል።

እነሱም ህፃናት በማንኛውም ሁኔታ አድልዎ እንዳይደረግባቸው (Non Discrimination አንቀፅ 2) ህፃናትን የሚመለከቱ እርምጃዎች ሲወሰዱ የህፃናቱ ጥቅምና ድህንነታቸው ከማንም በላይ ቅድሚያ እንዲያገኝ (Best Interest of the child) አንቀፅ 3 ህፃናት በሕይወት የመኖር ከሞት የመጠበቅና የማደግ መብታቸው እንዲረጋገጥላቸው አንቀፅ 6

ሕፃናት በሚመለከታቸው ጉዳዮች ላይ ሃሳባቸውን ካለፍርሃት እንዲገልፁ፣ ተሳትፎ እንዲያደርጉና ተደማጭነት እንዲያገኙ የሚሉት መሰረታዊ ሃሳቦች ናቸው።
አንቀፅ 12 ይህ በዚህ እንዳለ ማንኛውም ህፃን በአንቀፅ 7 መሰረት እንደተወለደ የመመዝገብ፣ ከተወለደ ጀምሮም መጠሪያ ስምና ዜግነት የማግኘት በተቻለ መጠንም ወላጆቹን የማወቅና ከወላጆቹ እንክብካቤ የማግኘት መብት እንዳለው ያስቀምጣል።

ሌሎችም በቻርተሩ የተገለኙ:-
ተዋዋቭ አገሮች ሁለቱም ወላጆች ለህፃኑ አያያዝና አስተዳደግ የጋራ ሃላፊነት አለባቸው የሚለው መርህ ተቀባይነት ማግኘቱን ለማረጋገጥ የሚቻላቸውን ሁሉ ማድረግ እንዳለባቸው በአንቀፅ 18፣ 21፣ 23፣ 24፣ 28፣ 29፣ 32፣ 34፣ 35፣ 37 የተቀመጡ እጅግ አስፈላጊነት ያላቸው በሃገራችን ሕጎችም የተካተቱ ለህፃኑ አያያዝና አስተዳደግ ወላጆች ወይም እንደሁኔታው ሕጋዊ አሳዳሪዎች ከማንም የበለጠ ሃላፊነት ያለባቸው ሲሆን ዋናው ትኩረታቸውም የህፃኑ ጥቅምና ድህንነት ይሆናል በማለት የተቀመጡ ድንጋጌዎች አሉ።

አንቀፅ 19
"ሕፃኑ በወላጁ/ጆቹ/ ወይም በሕጋዊ አሳዳሪው(ዎቹ) ወይም በማንኛውም ሌላ ሰው ስር በሚገኝበት ጊዜ ማናቸውም ዓይነት አካላዊ ወይም አእምሮዊ ጭቆና፣ በድል፣ ግድ የለሽ ወይም ቸልተኛ አያያዝ፣ ማጉላላት ወይም ብዝበዛና የግብረ ስጋ ግንኙነት በደል እንዳይፈፀምበት ተዋዋይ አገሮች ተገቢ የሆኑ ሕጋዊ፣ አስተዳደራዊ፣ ማህበራዊና ትምህርታዊ ርምጃዎችን ይወስዳሉ" ብሏል።

አንቀፅ 21
የጉዲፈቻን ስርዓት የሚያውቁ ወይም የሚፈቅዱ ተዋዋይ አገሮች ከሁሉም በላይ ለህፃኑ ጥቅም ቅድሚያ መስጠቱን ያረጋግጣሉ። በዚህም፤ አንቀፅ 21(ሀ) መሰረት እነዚህ አገሮች ሕፃኑ ለጉዲፍቻ የተሰጠው አግባብ ባላቸው ባለስልጣኞች ፈቃድ መሆኑን፤

ባለስልጣኞቹም አግባብ ባለው ሕግና ስነስርዓት እንዲሁም አግባብ ባለውና እምነት በሚጣልበት ማንኛውም መረጃ ላይ ተመስርተው የህፃኑ ወላጆች፣ ዘመዶችና ሕጋዊ አሳዳሪዎች ሁኔታ የህፃኑን ለጉዲፈቻ መስጠት የሚፈቅድ መሆኑን መወሰናቸውንና

አስፈላጊ ሲሆንም ጉዳዩ የሚመለከታቸው ሰዎች በተሰጣቸው ምክር መሰረት ለጉዲፈቻው ፈቃዳቸውን መስጠታቸውን ያረጋግጣሉ፡፡

21(ለ) ህፃኑ በተወለደበት አገር ካለ ማሳደጊያ ተቋም ወይም በጉዲፈቻ ለሚቀበል ቤተሰብ መስጠት ወይም በሌላ ተስማሚ ዘዴ ማሳደግ ካልተቻለ በሌላ አገር ውስጥ በጉዲፈቻ መስጠትን እንደ አማራጭ መፍትሔ ይቀበላሉ፡፡ 21(ሐ) በሌላ አገር ውስጥ ለጉዲፈቻ የተሰጠ ሕፃን በአገር ውስጥ ከሚደረግ ጉዲፈቻ እኩል የሆነ ጥበቃና እንክብካቤ የሚደረግለት መሆኑን ያረጋግጣሉ፡፡ 21(መ) በሌላ አገር ውስጥ ለጉዲፍቻ መስጠት በጉዲፍቻው ውስጥ ተሳታፊ ለሆኑት ሰዎች የማይገባ የገንዘብ ትርፍ ማግኛ እንዳይሆን ተገቢውን ርምጃ ይወስዳሉ፡፡

አንቀፅ 23

ተዋዋይ አገሮች የአዕምሮ ወይም የአካል ጉዳተኛ የሆነ ሕፃን ሰብአዊ ክብርን በሚያረጋግጥ፣ በራስ መተማመንን በሚያበረታታና በማሕበረሰቡ ውስጥ ንቁ ተሳትፎ ማድረግን በሚያመቻች ሁኔታ የተሟላና ጥሩ ህይወት መኖር እንደሚገባው ይገነዘባሉ፡፡

አንቀፅ 24

1. ተዋዋይ አገሮች ሕፃናት በከፍተኛ የጤና እንክብካቤ ደረጃ ላይ ለመገኘትና የሕክምናና የተሐድሶ አገልግሎት ተጠቃሚ ለመሆን ያላቸውን መብት ይገነዘባሉ፡፡ ተዋዋይ አገሮች ማንኛውም ሕፃን እንዲህ ያሉትን የጤና አገልግሎቶች የማግኘት መብቱን እንደማይገፈፍ ለማረጋገጥ ጥረት ያደርጋሉ፡፡
2. ተዋዋይ አገሮች ይህ መብት ሙሉ በሙሉ ስራ ላይ መዋሉን ይከታተላሉ፡፡ በተለይም፤
   ሀ) የጨቅላ ሕፃናትንና የህፃናትን ሞት መጠን ለመቀነስ
   ለ) ለመሰረተ ጤና እንክብካቤ ዕድገት ቅድሚያ በመስጠት ለሁሉም ሕፃናት አስፈላጊ የሕክምናና የጤና አገልግሎቶች መስጠቱን ለማረጋገጥ
   ሐ) የአከባቢ መበከል በጤና ላይ የሚያስከትለውን አደጋና ጠንቅ ከግምት ውስጥ በማስገባት በመሰረተ ጤና እንክብካቤ መዋቅር ንፁህ የመጠጥ ውሃንና አልሚ ምግቦችን በማቅረብና እንዲሁም በቀላሉ የሚገኝ ቴክኖሎጂን በመጠቀም በሽታንና የተመጣጠነ የምግብ እጥረትን ለመከላከል፤

መ)እናቶች ተገቢ ቅድመ ወሊድና ድህረ ወሊድ የጤና አገልገሎት ማግኘታቸውን ለማረጋገጥ፤

ሠ) ማንኛውም የሕብረተሰብ ክፍል በተለይ ወላጆችና ሕፃናት ስለ ሕፃናት ጤናና አመጋገብ፣ ጡት ማጥባት ስለሚሰጠው ጥቅም፣ ስለ ግልና የአከባቢ ንፅሕና እንዲሁም ከአደጋ ስለመከላከል መረጃ እንዲያገኙ፣ እንዲማሩና ባገኙት መሰረታዊ እውቀት እንዲጠቀሙ አስፈላጊው ድጋፍ መስጠቱን ለማረጋገጥ፤

ረ) በሽታን የመከላከል እና የጤና አጠባበቅ ዘዴን ለማሻሻል ለወላጆች የቤተሰብ ምጣኔ ትምህርትና አገልግሎት እንዲስፋፉ ለማድረግ ተገቢ የሆነ ርምጃዎችን ይወስዳሉ::

ሸ) ተዋዋይ አገሮች ለህፃናት ጠንቅ የሆኑ ባህላዊ ልምዶችን ለማስወገድ ተገቢና ውጤት ሊያስገኝ የሚችሉ ርምጃዎችን ይወስዳሉ::

አንቀፅ 28

1· ተዋዋይ አገሮች የህፃናትን የመማር መብት ያውቃሉ::

28/1/ሀ የመጀመሪያ ደረጃ ትምህርት ግዴታ እንደሆንና ለሁሉም በነፃ እንዲሰጥ ያደርጋሉ::

28/2/ ተዋዋይ አገሮች የትምህርት ቤት ዲሲፒሊን አጠባበቅ ከህፃናት ሰብአዊ ክብርና ከዚህ ስምምነት ጋር በተጣጠመ አኳሃን መጠራቱን ለማረጋገጥ ማናቸውንም ተገቢ እርምጃ ይወስዳሉ::

በአንቀፅ 29 መሠረፔ ለህፃናት የሚሰጠው ትምህርት:-

- የህፃኑን ስብእና፣ ተሰጥኦ፣ የአእምሮና የአካል ችሎታ በተሟላ ኣኳኋን የሚያዳብር፤
- ወላጆችን የራስን ባህል ቋንቋ ወግና ስርአት የሚኖሩበትን ወይም የመጡበትን አገር ብሄራዊ ወጎችና ስርአቶች እንዲሁም ከራሳቸው ለየት የሚሉ ስልጣኔዎች የማክበር ዝንባሌን የሚያዳብር፣
- ሁሉም ሕዝቦች፣ ጎሳዎች፣ ብሄሮችና የሃይማኖት ቡዱኖች እንዲሁም የአገሬው ተወላጆች በሚኖሩበት ነፃ ሕብረተሰብ ውስጥ በመግባባት፣ በሰላም፣ በመቻቻል፣ የፆታ እኩልነትን በጠበቀና በወዳጅነት መንፈስ ሕፃናትን ሃላፊነት ላለበት ሕይወት ባሚዘጋጀት የተፈጥሮ የአከባቢን የማክበር ዝንባሌን ባሚሸኮብር መሆት ት ለበፔ ብ ልኳ::

በዚህ አንቀፅ ንዑስ አንቀፅ 1 የተደነገጉት መርሆዎች የህዝብ ቁጥራቸው አናሳ የሆኑ ጎሳዎች፣ የሃይማኖት ወይም የቋንቋ ቡድኖች ወይም የአገር ተወላጆች ባሉባቸው አገሮች የእንዲህ ዓይነቱ ቁጥር አናሳ የሆነ ቡድን ወገን ወይም የአገሩ ተወላጅ የሆነ ሕፃን ከራሱ ቡድን አባላት ጋር በሕብረት የራሱን ባህል ለመከተል ሃይማኖቱን ለመግለፅና ስርዓቱን ለማክበር እንዲሁም በራሱ ቋንቋ ለመጠቀም ያለው መብት አይነፈግም፡፡

አንቀፅ 32

1· ተዋዋይ አገሮች ከኢኮኖሚ ብዝበዛና ለአደጋ ከሚያጋልጥ ወይም የህፃኑን ትምህርት ከሚያደናቅፍ ወይም ለህፃኑ ጤና ወይም ለአካላዊ፣ አእምራዊ፣ መንፈሳዊ፣ ሞራላዊ ወይም ማህበራዊ ዕድገት ጎጂ ከሆነ ስራ ጥበቃ የማግኘት መብት ያለው መሆኑን፤

በዚህ አላማ

ሀ/ ዝቅተኛ የቅጥር ዕድሜን ይወስናሉ

ለ/ የስራ ስዓትና የቅጥር ሁኔታዎችን የሚመለከት ተገቢ ደንብ ያወጣሉ

ሐ/ ይህ ዓንቀፅ በሚገባ በስራ ላይ መዋሉን ለማረጋገጥ ተገቢ ቅጣቶችን ወይም ሌሎች እርምጃዎችን ይደነግጋሉ፡፡

አንቀፅ 34

ተዋዋይ አገሮች በህፃናት ላይ ማንኛውም ዓይነት የወሲብ ብዝበዛና በደል እንዳይፈፀም ጥበቃ ለማድረግ ተስማምተዋል፡፡

አንቀፅ 35

ተዋዋይ አገሮች ለማንኛውም ዓላማ ወይም በማንኛውም መልክ ሕፃናትን የመጥለፍ፣ የመሸጥ ወይም በህፃናት የመነገድ ተግባርን ለመከላከል ማንኛውንም አግባብ ያላቸው ብሄራዊና በሁለት ወይም በብዙ አገሮች ትብብር ላይ የተመሰረቱ ርምጃዎችን ይወስዳሉ፡፡

አንቀፅ 37

ተዋዋይ አገሮች የሚከተሉት መከበራቸው ያረጋግጣሉ፤

ሀ/ ማንኛውም ሕፃን በሚያሰቃይ ወይም ጭካኔ በተሞላበት ኢሰብአዊ በሆነ ወይም ሰብአዊ ክብርን በሚያዋርድ ቅጣት አይቀጣም፡፡ ዕድሜያቸው ከ18 ዓመት በታች

የሆኑ ሰዎች ለፈፀሟቸው ወንጀሎች የሞት ወይም የመፈታት ዕድል የሌለው የዕድሜ ልክ እስራት ቅጣት አይወሰንም፡፡

ለ/ ማንኛውም ሕፃን በሕገ ወጥ ወይም በዘፈቀደ አሰራር ነፃነቱን አይገፈፍም፡፡ አንድ ሕፃን የሚያዘውና የሚታሰረው በሕግ መሰረት ነው፡፡ እስራቱም እንደመጨረሻ አማራጭ ብቻ ተፈፃሚ የሚሆንና በሕሊና ግጭት ተገቢ ለሆነ አጭር ጊዜ የሚቆይ መሆን አለበት፡፡

ሐ/ ነፃነቱን እንዲያጣ የተደረገ ማንኛውም ሕፃን ዕድሜው የሚይጠይቃቸውን ፍላጎቶች ግምት ውስጥ በማስገባት ለሰብአዊ ፍጡር ሊሰጥ በሚገባው ክብርና ርህራሄ መያዝ አለበት፡፡ በተለይም ከአዋቂዎች በላይ ለህፃኑ የማይበጅ ካልሆነ በቀር፣ ነፃነቱን እንዲያጣ የተደረገ ማንኛውም ህፃን ከአዋቂዎች እንዲለይ ይደረጋል፡፡ ልዩ ሁኔታዎች ካላጋጠሙ በቀርም በመልእክት ልውውጥና በጉብኝቶች አማካይነት ከቤተሰቦቹ ጋር ግንኙነት የማድረግ መብቱ ይጠበቃል፡፡

መ/ ማንኛውም ነፃነቱን እንዲያጣ የተደረገ ሕፃን የሕግና ሌላ አግባብ ያለው ዕርዳታ የማግኘት ፍርድ ቤት ወይም ስልጣን ካለው ነፃና ገለልተኛ ከሆነ ባለስልጣን ዘንድ ቀርቦ ነፃነቱን ያጣበትን ጉዳይ ሕጋዊነት የመጠየቅና በጉዳዩ ላይም ፈጣን ውሳኔ የማግኘት መብት አለው፡፡

ከነዚህ የኮንቬንሽኑ ድንጋጌዎች መረዳት የሚቻለው አለም አቀፍ ሕ/ሰብ ለህፃናት መብት ጥበቃ ልዩ ትኩረትና ጥብቅ የሆነ የሕግ ከለላ የሰጠ መሆኑን ከግለሰብ እስከ መንግስት ይህንኑ የህፃናት መብትን ከማስጠበቅ ሃላፊነት እንዳለበት ብቻም ሳይሆን ግዴታም እንዳለበት የህፃናት መብትን በልዩ ሁኔታ ለመጠበቅ የሁሉም ሃገሮች ትብብር እንደሚያሻ በተለይ ያደጉ አገሮች ገና በመልማት ላይ ላሉ አገሮች መርዳት እንዳለባቸው፡፡

ምክንያቱ አሁን በአለንበት የግሎባላይዜሽን ዘመን የህፃናት መልካም አስተዳደግና በአካላዊና በአእምሮአዊ ብቃት ታንፀው ማደግ በአለማችን አስተማማኝ ሰላም፣ ዲሞክራሲ፣ የሕግ የበላይነት ልማት መረጋገጥ ወሳኝ መሆኑ ከዚህ ውጭ ከሆነ ደግሞ አደገኛነቱ የከፋ እንደሚሆን የአለንበት ዓለም የኢንፎርሜሽን አለም በመሆኑ ህፃናት

በዚሁ አለም ለሚፈጠር ጥሩም ይሁን መጥፎ ገፅታ የመጀመሪያ ተጠቃሚዎችም የመጀመሪያ ተጠቂዎችም እነሱ መሆናቸው ነው፡፡

ስለዚህም ነው ይህ የህፃናት ኮንቬንሽን ቀደም ሲል እንደተገለፀው 192 የሚሆኑ የአለም አገሮች ተቀብለው ተግባራዊ በማድረግ ላይ የሚገኙት፡፡ አገራችንም ይህንን ኮንቬንሽን ተቀብላ የአገሪቱ የሕግ አካል እንዲሆን አድርጋለች፡፡ ስለሆነም የዚህ ኮንቬንሽን ገፅታ በሕገ መንግስቱ በሌሎች ሕጎች ምን እንደሚመስል ቀጥለን እናያለን፤

1·4·2 የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ከኢፌዲሪ ሕገ መንግስት አንፃር

የኢፌዲሪ ሕገ መንግስት አንቀፅ 9/1/ "ሕገ መንግስቱ የሃገሪቱ የበላይ ሕግ ነው ማንኛውም ሕግ ልማዳዊ አሰራር፣ እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔ ከዚህ ሕገ መንግስት ጋር የሚቃረን ከሆነ ተፈፃሚነት አይኖረውም "ሲል ይደነግጋል፡፡

በአንቀፅ 9(4) ደግሞ "ኢትዮጵያ ያፀደቀቻቸው አለም አቀፍ ስምምነቶች የሃገሪቱ ሕግ አካል ናቸው" ሲል ያሰምርበታል፡፡ ከዚህ የምንረዳው ኢትዮጵያ የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ተቀብላ ያፀደቀች በመሆኗ በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 9(4) መሰረት የአገሪቱ የሕግ አካል አድርጋዋለች ማለት ነው፡፡

ይህም ብቻ ሳይሆን በምዕራፍ ሦስት መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በሚለው ርእስ ስር በአንቀፅ 13 በማንኛውም ደረጃ የሚገኙ የፌደራል መንግስትና የክልል ሕግ አውጪ ሕግ አስፈፃሚና የዳኝነት አካሎች በዚህ ምዕራፍ የተካተቱትን ድንጋጌዎች የማክበርና የማስከበር ሃላፊነትና ግዴታ እንዳለባቸው ያስቀምጣል፡፡

የህፃናት መብትም በአንቀፅ 36 ዘርዘር ብሎ ስለተቀመጠ በመጀመሪያ በአንቀፅ 9(1)(2) መሰረት ሕገ መንግስቱ የበላይ ሕግ ስለሆነ ማንኛውም ዜጋ፣ የመንግስት አካላት፣ የፖለቲካ ድርጅቶች ሌሎች ማሕበራት እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ሕገ መንግስቱን የማስከበርና ለሕገ መንግስቱ ተገዥ የመሆን ሃላፊነት ስላለባቸው የህፃናት መብት የሕገ መንግስቱ አካል መሆኑ ለሕፃናት መብት ጥበቃ የኢትዮጵያ መንግስት ሕገ መንግስታዊ እውቅና መስጠቱን ያሳያል፡፡ ይህ ማለት ደግሞ የህፃናት መብት በማንኛውም ጊዜና ወቅት የማይደፈርና የማይገሰስ መብት እንዲሆን አስችሎታል፡፡ ሕገ መንግስቱ

ካስቀመጠው የመሻሻያ ስነስርዓት ውጪ ሊሻሻል አይችልም። ሕገ መንግስቱ የሚቃረን ማንኛውም ሕግ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔም ተፈፃሚነት አይኖረውም።

ስለሆነም የህፃናት መብት በሕገ መንግስቱ የተካተተ በመሆኑ ሕገ መንግስቱ ያስቀመጠውን የሕፃናት መብት የሚፃረር ማንኛውም አሰራር ልምድ ይሁን ውሳኔ ተቀባይነት ስለማይኖረው ይህም ለህፃናት መብት መከበር ከፍተኛ የጥበቃ ዋስትናን ይሰጣል።

ከዚህም ባሻገር በኢፌድሪ ሕገ መንግስት የተቀመጡት መሰረታዊ የመብቶችና የነፃነቶች ድንጋጌዎች ኢትዮጵያ ከተቀበለቻቸው አለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች ሕግጋት፣ አለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች ስምምነቶችና አለም አቀፍ ሰነዶች መርሆዎች ጋር በተጣጣመ መንገድ ይተረጎማሉ ስለሚል ኢትዮጵያ የህፃናት መብት ኮንቬንሽን የተቀበለችና ያፀደቀች የሕገ አካልም ያደረገች አገር በመሆኗ በዓንቀፅ 36 የተቀመጡት የህፃናት መብት ድንጋጌዎች ኢትዮጵያ ከተቀበለችውና ካፀደቀችው የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ጋር ተጣጥሞ ይተረጎማል ማለት ነው። ይህም የህፃናት መብት አለማቀፋዊ አህጉራዊና ሃገራዊ ባህሪ ይኖረዋል ማለት ነው።

ይህ እንዳለ ሆኖ በዓንቀፅ 36 ዘርዘር ብሎ የተቀመጠው የህፃናት መብት የኮንቬንሽኑ መሰረተ ሃሳቦችና ድንጋጌዎች ማካተቱን ሕገ መንግስቱ ካሰፈረው ዓንቀፅ ይዘት መረዳት ይቻላል። በተለይም በህፃናት መብት የተቀመጡት መርሆዎች

> "ሕፃናትን የሚመለከቱ እርምጃዎች ሲወስዱ የህፃናቱ ጥቅምና ድህንነታቸው ከምንም በላይ ቅድሚያ እንዲያገኙ መደረግ አለበት" በማለፔ ቁልፍ መርህ በሕገ መንግስቱ በአንቀፅ 36(2) እንደሚከተለው ተቀምጧል።
>
> > "ሕፃናትን የሚመለከቱ እርምጃዎች በሚወስዱበት ጊዜ በመንግስታዊ ወይም በግል የበጎ አድራጎት ተቋሞች በፍርድቤቶች በአስተዳደር ባለስልጣኖች ወይም በሕግ አውጪ አካላት የህፃናት ድህንነት_በቀዳምትነት መታሰብ አለበት" በማለት ይደነግጋል። ይህ የሚያሳየን ከማንም በላይ የኢትዮጵያ መንግስት ለህፃናት መብት ጥበቃ የላቀ ሕገ መንግስታዊ ጥበቃ ማድረጉንና ለኮንቬሽኑ ተፈፃሚነት ያለው ቁርጠኝነት የሚያሳይ ነው።

ከዚህ በተጨማሪ በኮንቬሽኑ በንቀፅ 7 የተቀመጠው እንዳለ በሕገ መንግስቱ ዓንቀፅ 36(1) ተካቶ ይገኛል። ይህም አንቀፅ 36(1) ማንኛውም ሕፃን የሚከተሉት መብቶች አሉት፤

ሀ) በሕይወት የመኖር፣

ለ) ስምና ዜግነት የማግኘት

ሐ) ወላጆቹን ወይም በሕግ የማሳደግ መብት ያላቸውን ሰዎች የማወቅና የእነርሱንም እንክብካቤ የማግኘት፣

መ) ጉልበቱን ከሚበዘብዙ ልማዶች የመጠበቅ በትምህርቱ፣ በጤናውና በድህንነቱ ላይ ጉዳት የሚያደርሱ ስራዎች እንዲሰራ ያለመገደድ ወይም ከመስራት የመጠበቅ

ሠ) በትምህርት ቤቶች ወይም በህፃናት ማሳደጊያ ተቋሞች ውስጥ በአካሉ ከሚፈፀም ወይም ከጭካኔ ኢሰብአዊ ከሆነ ቅጣት ነፃ የመሆን በሚል መልኩ በማካተት ሙሉ ዋስትና መስጠቱን መረዳት ይቻላል።

ሌላው የኮንቬንሽኑ መርህ ህፃናት ከማንኛውም አድልአዎ አሰራር ነፃ መሆን የሚለውም በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 25 የእኩልነት መብት በሚል ስር በዘር፣ በብሄር፣ ብሄረሰብ በተለይ በፆታ፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በፖለቲካ፣ በማሕበራዊ አመጣጥ፣ በሃብት፣ በትውልድ ወይም በሌላ አቋም ምክንያት ልዩነት ሳይደረግ ሰዎች ሁሉ እኩልና ተጨባጥ የሕግ ዋስትና የማግኘት መብት እንዳላቸው ስለሚያስቀምጥ ህፃናትም ሰዎች በመሆናቸው ከማንኛው አድልአዊ አሰራር ነፃ መሆን እንዳለባቸው ሕገ መንግስታዊ ዋስትና ተቀምጦላቸዋል።

ይህም ብቻ ሳይሆን በአንቀፅ 34 ቤተሰብ የሕብረተሰብና የተፈጥሮ መሰረታዊ መነሻ ነው። ከሕብረተሰብና ከመንግስት ጥበቃ የማግኘት መብት አለው የሚለውም ህፃናት ከቤተሰብ የቀረበ ማንም ስለሌላቸው መንግስት ለቤተሰብ የሚያደርገው ጥበቃ በውስጣዊ ይዘቱ የህፃናት መብት ጥበቃንም ያካትታል።

ሌላው የብሄር ብሄረሰቦች መብት በሚለው ስር በአንቀፅ 39(2) የተቀመጠው፤ "ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሄር ብሄረሰብ ሕዝብ በቋንቋው የመናገር፣ መፃፍ፣ ቋንቋውን የማሳደግ እና ባህሉን የመግለፅ የማዳበርና የማስፋፋት እንዲሁም ታሪኩን የመንከባከብ መብት አለው" የሚለው ህፃናትም ከዚሁ ብሄር ብሄረሰብና ሕዝብ አብራክ የተገኙ

ስለሆኑ ለብሄር ብሄረሰቡ ሕዝብ የሚደረግ የመብት ጥበቃ በውስጡ የህፃናትም የመብት ጥበቃ ማካተቱንና የመብቶች ሁሉ ቁልፍ መጠንጠኛ መሆኑን መረዳት ያስፈልጋል። የኢፊዲሪ ሕገ መንግስት ከሌሎች ሃገሮች ሕገ መንግስት በተሻለ መልኩ ጥበቃ ማድረጉን የምንረዳውም የህፃናት መብት ከብሄር ብሄረሰብ የሕዝብ መብት ጋር አያይዘን ስናየው ነው።

በምእራፍ 10 (አስር) የሕገ መንግስት ብሄራዊ ፖሊሲ መርሆዎችና አላማዎች በሚል ስርም በአንቀፅ 88 ፖለቲካ ነክ አላማዎች በሚለው በአንቀፅ 88(2) "መንግስት የብሄሮችን ብሄረሰቦችን የህዝቦችን ማንነት የማክበርና በዚሁ ላይ በመመርኮዝ በመካከላቸው እኩልነት አንድነትና ወንድማማችነትን የማጠናከር ግዴታ አለበት" ይላል።

ይህ ማለት ህፃናት በእኩልነት በአንድነትና በወንድማማችነት ላቭ በተመሰረተ ሕብረተሰብ ያድጋሉ ማለት ነው። ይህ ማለት ደግሞ ህፃናት ገና ከጅምር ብሄራዊ ፍቅርንና ሃገራዊ ፍቅርን ይዘው ያድጋሉ ማለት ነው። ይህ ማለት ደግሞ በህዝቦች መፈቃቀድ ለምትመሰረተው ኢትዮጵያ ጠንካራና አስተማማኝ መሰረት ይሆናሉ ማለት ነው። ስለሆነም የኢፌዲሪ ሕገ መንግስት በእኩልነት በወንድማማችነትና በአንድነት የሚያምን ሕብረተሰብ በቀጣይነትና በዘላቂነት መገንባት የሚቻለው የህፃናትን መብት ሳይሸራረፍ ያላንዳች ገደብ ሙሉ በሙሉ ሲከበር መሆኑን ያምናል። ለዚህም ሕገ መንግስታዊ ዋስትና በመስጠት ለተግባራዊነቱ እየተንቀሳቀሰ ይገኛል።

በአንቀፅ 89 ኢኮኖሚ ነክ ዓላማዎች በሚለው ስርም 89(2) መንግስት የኢትዮጵያውያንን የኢኮኖሚ ሁኔታዎች ለማሻሻል እኩል እድል እንዲኖራቸው ለማድረግና ሀብት ፍትሓዊ በሆነ መንገድ የሚከፋፍሉበትን ሁኔታ የማመቻቸት ግዴታ እንዳለበት ይደነግጋል። ይህ ማለት ህፃናት የሚያድጉበት አጠቃላይ ሁኔታ ሚዛናዊ የሃብት ክፍፍል ባለበት የኢኮኖሚ እድገት በእኩል ዓይን በሚታይበት ሕብረተሰብ ስለሚያድጉ ሁሉም ህፃናት የሃገሪቱን ሃብት በእኩልነት የመጠቀም መብት ይኖራቸዋል ማለት ነው።

አንቀፅ 90 ማህበራዊ ነክ አለማዎች በሚለው ስርም አንቀፅ 90(1) "የሃገሪቱ አቅም በፈቀደ መጠን ሁሉም ኢትዮጵያዊ የትምህርት የጤና አገልግሎት የንፁሕ ውሃ የመኖሪያ፣ የምግብና የማህበራዊ ዋስትና እንዲኖረው ይደረጋል " ይላል። ይህ ማለት ከሁሉም ኢትዮጵያዊ የሚወለድ ህፃን የትምህርት የጤና አገልግሎት የንፁህ ውሃ፣ የመኖሪያና የምግብ አቅርቦት ያገኛል ብቻም ሳይሆን ከተማረ ጤንነቱ ከተጠበቀ

የሚወለድ ህፃን ደግሞ ጤነኛ ሆኖ የመወለድ የተሻለ እንክብካቤ የማግኘት ዕድሉ የሰፋ ይሆናል ማለት ነው፡፡

አንቀፅ 90(2) "ትምህርት በማናቸውም ረገድ ከሃይማኖት ከፖለቲካ አመለካከቶች እና ከባህላዊ ተፅእኖዎች ነፃ በሆነ መንገድ መካሄድ አለበት" ይላል፡፡ ይህ ማለት ደግሞ ህፃናት የማይፈልጉትን እምነትም ይሁን አስተሳሰብ እንዲከተሉ አይገደዱም ማለት ነው፡፡ ይህም ለህፃናት ከፍተኛ የመብት ጥበቃ ነው፡፡

የባህል ነክ ዓላማዎች በሚለው ስርም በአዓንቀፅ 91(1) መንግስት መሰረታዊ መብቶችንና ሰብአዊ ክብርን ዲሞክራሲንና ሕገ መንግስቱን የማይቃረኑ ባህሎችና ልምዶች በእኩልነት እንዲጎለብቱና እንዲያድጉ የመርዳት ሃላፊነት እንዳለበት ያስቀምጣል፡፡ ይህ ማለት የህፃናት ሰብአዊና ዲሞክራሲ መብቶች እንዳሉ ሆነው የራሳቸው ባህልና ልምድ እንዲያጎለብቱ ምቹ ሁኔታን ይፈጥርላቸዋል ማለት ነው፡፡

በኮንቬንሽኑ ላይ በዓንቀፅ 13፣ 14፣ 15፣ 16፣ 17 ሕፃናት አመቺ በሆነውና በመረጧቸው የመገናኛ ዘዴዎች ካለምንም መሸማቀቅ ሃሳቦችን መግለፅ፣ መቀበልና ማስተላለፍ እንደሚችሉ ተገልፆል፡፡ ለእድገታቸው ጠቃሚ የሆነ ኢንፎርሜሽን እንዲያገኙ ማድረግ የሚመለከታቸው ክፍሎች ሃላፊነት መሆኑም በግልፅ ተቀምጧል፡፡ የሃሳብ የሕሊና እና የሃይማኖት ነፃነታቸውንም ይጠብቃል፡፡ ከዚሁ ጋር ተያይዞ ሕፃናት ራሳቸውን በማህበር በማደራጀት ዲሞክራሲያዊ መብቶቻቸውን እንዲጠቀሙ ይፈቅዳል፡፡ እነዚህ መብቶች ሊገደቡ የሚችሉት ድርጊቱ የሌላ ወገንን መብት የሚገፋና የሃገር ድህንነትን የሚነካ ሆኖ ሲገኝ ብቻ ይሆናል፡፡ እነዚህ መብቶች በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትም ተደንግገው ይገኛሉ፡፡

ሕፃናት በሚያሰቃይ ወይም ጭካኔ በተሞላበት ኢ-ሰብአዊ በሆነ አልፎም ሰብአዊ ክብርን በሚቀንስ ቅጣት እንደማይቀጡና ዕድሜአቸው ከ18 አመት በታች የሆኑ ሕፃናት ወንጀል ፈፅመው ቢገኙም የሞት ፍርድ ወይም የዕድሜ ልክ እስራት እንደማይበየንባቸው ኮንቬንሽኑ ሲደነግግ በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ዓንቀፅ 18 እንዲሁ ማንም ሰው ኢ-ሰብአዊ የሆነ ድርጊት እንዳይፈፀምበት በግልፅና በዝርዝር አስቀምጧል፡፡

በትምህርት ሚኒስቴር የተማሪዎች ስነስርዓት መመሪያም ላይ እንደሁ ተማሪዎች የአርጩሜ ወይም የድብደባ ቅጣት እንዳይፈፀምባቸው ይከለክላል።

ባጠቃላይ የኢፌድሪ ሕገ መንግስት የኮንቬንሽኑን አጠቃላይ መርህ ተቀብሎ በዝርዝር ያካተተ መሆኑ የሚያስረዳን ነገር ቢኖር የህፃናት መብት ጥበቃ ሃገሪቱ ለምትገነባው በአስተማማኝ ሰላምና ልማት የተመሰረተ ዲሞክራሲያዊ ስርዓት በቀጣይነት ለማስቀጠልና በፅኑ መሰረት ለመገንባት የኢትዮጵያ መንግስት ሙሉ እምነትና ቁርጠኛ አቋም ያለው መሆኑን ነው።

1.4.2.1. የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ሌሎች የኢትዮጵያ ሕጎች

ሀ/ አዲሱ የቤተሰብ ሕግ

ለህፃናት ሁለንተናዊ አስተዳደግ ከወላጅ የተሻለ ምቹ አከባቢ እንደሌለ የሚታመን ሲሆን በኮንቬንሽንም ላይ በስፋት ተደግፎ ይገኛል። ወላጆችም ልጆቻቸውን በፍቅርና በክብካቤ ለማሳደግ የሚያስችል ችግር ካልተፈጠረባቸው በስተቀር ልጆቻቸውን በተገቢው መንገድ ተከትትለውና አድገው ብቃት ያላቸው ዜጋ እንዲሆኑ የተቻላቸውን ሁሉ እንደሚያደርጉ ይታመናል። ወላጆች ልጆቻቸውን ከዕድሜያቸው ጋር የተመጣጠነ ምክርና ትምህርት በማግኘት እንዲያድጉ የማድረግ ሃላፊነት አለባቸው።

ሕፃናት ከወላጆቻቸው ጋር በተገቢው መንገድ የሚያድጉበት ሁኔታ ምቹ ካልሆነ ፍርድ ቤቶች ከአባት ወይም ከእናት ጋር ከሁለቱ አንዳቸው ጋር ካልተቻለ ደግሞ ከዘመድ ካልሆነም ሌላ አሳዳጊ ጋር እንዲያድጉ በማለት ኮንቬንሽኑ በግልፅ አስቀምጧል።

በአዲሱ የቤተሰብ ሕግ በአንቀፅ 32

- ምዝገባ፣
- የጋብቻ ዕድሜ፣
- የጋብቻ ፍቃድ፣
- የመተጫጨት ሁኔታ፣
- የጋብቻ ተቃውሞ፣
- የጋብቻ መፍረስ በአንቀፅ 82(6)፣ 81(6)፣ 83(4)፣
- የአባትነት ሁኔታ፣

- ጉዲፍቻ በአንቀጽ 193፣ 194 የጋብቻ ውጤት ዓንቀፅ 50፣ 54፣ 66፣ 69 በሚሉ አንቀፆች የህፃናትን ከኮንቬንሽኑ ከኢፌዲሪ ሕገ መንግስት የሚጣጣሙ መብት የሚጠብቅ ድንጋጌዎች ተደንግገው ይገኛሉ::
  (አዲሱ የቤተሰብ ሕግን ይመልከቱ::)

ለ/ የወንጀል ሕግ

በወንጀል ሕጎችን ውስጥ ለህፃናት ጥበቃ የሚያደርጉ አንቀፆች ተካተዋል:: በተለይም በአንቀፅ 574 ሕፃንን ስለመጣል፣

በ565 ግርዛት

በ578 ሕፃናትን መጉዳት፣

በ589 ሕፃናትን መጥለፍ፣

በ597 በህፃናት መነገድ፣

በ620 አስገድዶ መድፈር

በ589 ጠለፋ

በ648 ያለ ዕድሜ ጋብቻ

በ627 ሕፃናት ልጆች ላይ የሚፈፀም የግብረ ስጋ ደፈርት በደል፣

በ635 ህፃናትን ለዝሙት አዳሪነት መነገድ፣

በ653 የልጅ የማሳደግ ግዴታን አለመፈፀም በሕግ የተከለከሉና የሚያስቀጡ መሆናቸው ተደንግገው ይገኛሉ::

ስለወጣት ጥፋተኞች ዕድሜ ዓንቀፅ 53(1)፣ 54፣ 55፣ 56(1)፣ (2)

የወንጀል መቅጫ ስነስርዓት ሕግ እንዲሁም ስለአያያዛቸው በወንጀል ስነስርዓት ሕጉ ከዓንቀፅ 172 ጀምረው ተደንግገው ይገኛሉ:: (የወንጀል ሕግ ይነበብ)

የአሰሪና ሰራተኛ አዋጅ ቁጥር 377(96)

1·4·3 ልዩ ክብካቤና ጥበቃ የሚያስፈልጋቸው ህፃናት

ህፃናት በተለያዩ ምክንያቶች በተለይም በጦርነት ምክንያት ከቤተሰቦቻቸውም ጋር ሆነ ብቻቸውን አገራቸውን ለቀው በመሄድ ስደተኛ ይሆናሉ:: ማንኛውም አገር እነዚህ ስደተኛ ህፃናት በተቻለ መጠን ከወላጆቻቸው ጋር የሚገናኙበት ሁኔታ እንዲፈጠር የማድረግ ሃላፊነት ያለበት ሲሆን ይህ ካልተቻለ ግን ስደተኛ ወይም ከቤተሰብ

የተነጠሉት ህፃናት ባሉበት አገር ሁሉ በኮንቬንሽኑ የተሰጡ መብቶቻቸው ተጠቃሚ እንዲሆኑ ይደረጋል።

በጦርነት ወቅት ሕፃናት ጉዳት እንዳይደርስባቸው ተገቢው ጥበቃ የሚያስፈልጋቸው ሲሆን ከተጎዱም ከፍተኛ ክብካቤ እንዲደረግላቸው ኮንቬንሽኑ ይጠይቃል። እድሜያቸው ከ15 ዓመት በታች የሆኑ ህፃናት ለውትድርና እንዳይመለመሉም ተገልፃል። በማንኛውም መልኩ በጭካኔ ኢ-ሰብአዊ ተግባርም ሆነ በጦርነት የተጎዳ ህፃን የአካል፣ የስነልቦናና የማህበራዊ ተሃድሶ ማግኘት መብቱ እንደሆነ በኮንቬንሽኑ ተቀምጧል። በተለይ አስቸጋሪ ሁኔታ ላይ የሚገኙ ህፃናት ወላጅ አልባ፣ ከወላጅ የተነጠሉ የአካል ጉዳተኞች ጥፋተኛ ህፃናት፣ ስደተኛ፣ ተፈናቃይ፣ ወላጅ ወይም ቤተሰብ የጠላቸው፣ የጎዳና ተዳዳሪ እና የመሳሰሉትን የሚመለከት ሲሆን በሕብረተሰቡና በመንግስት ልዩ ክብካቤና ጥበቃ የሚያሻቸው ናቸው። (ኮንቬንሽን አንቀፅ 22፣ 38፣ 39) እነዚህ መብቶች ኢትዮጵያም ኮንቬንሽኑ ተቀብላ የሃገሪቱ የሕግ አካል ያደረገች በመሆኗ የምታከብራቸው ናቸው።

1·4·3.1 ጥፋት የፈፀሙ ህፃናትና የሚወሰዱ እርምጃዎች

የህፃናት መብት ኮንቬንሽን እድሜያቸው ከ18 ዓመት በታች የሆኑ ህፃናት ጥፋተኛ መሆን አለመሆናቸውን ለማየት የሚደረገው የምርምርና የፍርድ ሂደት ሰብአዊ ክብራቸውን፣ ጥቅምና ድህንነታቸውን በሚጠብቅና ለሰዎች መብትና መሰረታዊ ነፃነት ያላቸውን ስሜት በሚያዳብር መንገድ መሆን እንዳለበት ይገልፃል።

በዚህ ሂደት ሕፃናቱ የጠበቃ እርዳታ የማግኘትና ጉዳያቸው በሚስጥር የመያዝ መብታቸው የተጠበቀ ሆኖ ገለልተኛ በሆነ አድልዎ በማያደርግና ብቃት ባለው ፍርድቤት ወይም አካል መታየት ይኖረበታል። ጥፋተኞቹ የፈፀሙት ድርጊት ከወላጅ ወይም ካሳዳጊ ለተወሰነ ጊዜ መገለልን የሚያስከትልባቸው ሆኖ ከተገኘ ትምህርት በሚያገኙበት ቦታ እንዲቀመጡ ይደረጋል እንጂ ከአዋቂ አጥፊዎች ወይም ወንጀለኞች ጋር እንዲቆዩ አይደረግም። ኮንቬንሽኑ ዓንቀፅ 37(5)፣ 40(3) የሃገራችን የወንጀል ሕግ ከህፃናት መብቶች ኮንቬንሽን ጋር ተመሳሳይ የሆነ የመብት ጥበቃዎችን አድርጓል። ሕፃናት አጥፊዎችን በሶስት ምድቦች ከፋፍሏል። በወንጀል ሕጉ ከአንቀፅ 53፣ 56 የመጀመሪያው ምድብ «ህፃናት» የሚል ሲሆን በዚህ ምድብ ውስጥ ዕድሜአቸው ከዘጠኝ

አመት በታች ያሉትን ሕፃናት በማጠቃለል የወንጀል ድርጊት ተጠያቂ አያደርጋቸውም፡፡

ሁለተኛው ምድብ ወጣት ወንጀል አድራጊዎች የሚል ሆኖ ዕድሜአቸው ከዘጠኝ እስከ አስራ አምስት አመት ያሉትን የሚያጠቃልል ነው፡፡ በዚህ ዕድሜ ክልል ውስጥ ያሉት ወጣቶች ወንጀል ፈፅመው ቢገኙ በወንጀል ሕጉ ውስጥ ከተደነገገው ልዩ የጥንቃቄ እርምጃና ቅጣት በስተቀር አዋቂ ወንጀለኞች የሚቀጡት ቅጣት አይጣልባቸውም፡፡

በሦስተኛው ምድብ ደግሞ ዕድሜአቸው ከአስራ አምስት ዓመት በላይ ከአስራ ስምንት ዓመት በታች ያለውን የሚያጠቃልል ሆኖ ጉዳያቸው የሚታየው በሕጉ ላይ በተመለከቱት መደበኛ ድንጋጌዎች መሰረት ነው፡፡

በህፃናት ኮንቬንሽን ዓንቀፅ 37(5) በአፍሪካ የህፃናት ቻርተር ዓንቀፅ 17 በአለም አቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ስምምነት ዓንቀፅ 14(4) የተደነገጉትን ወጣት አጥፊዎች በሚያዙበትና ታስረው በሚቆዩት ጊዜ ስለሚጠበቅላቸው መብቶች በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት በወንጀል ሕግና በወንጀል መቅጫ ስነ ስርዓት ሕግ ተካተው ይገኛሉ፡፡ ይህም የሚያሳየን የህፃናት መብት ጥበቃ በሃገራችን የህግ ማእቀፍ በዝርዝር መካተቱን ለህፃናት መብት ጥበቃ መንግስት የሰጠው ልዩ ትኩረት ነው፡፡

1.4.4 የህፃናት በጉልበትና በሌላ ሁኔታ መበዝበዝ

ህፃናት ለጤንነታቸው፣ ለአካላቸው፣ ለአእምሮአቸው፣ ለመንፈሳዊ፣ ሞራላዊና ማህበራዊ እድገታቸው ጎጂ በሆነና ከትምህርት ሊያስተጓጉላቸው በሚችል ስራ እንዳይሰማሩ ኮንቬንሽኑ ይገልፃል፡፡ ዝቅተኛው የመስሪያ ዕድሜ ገደብ እንዲኖርና የስራ ሰዓታቸውም እንዲወሰንና ይህን ተግባራዊ በማያደርጉ ክፍሎች ላይም ቅጣት እንዲጣልባቸው ሃላፊነቱን ለየአገሮቹ ይሰጣል (ኮንቬንሽን አንቀፅ 32) የኢትዮጵያ አሰሪና ሰራተኛ ሕግ አዋጅ ቁጥር 377(96) ከ14 ዓመት በታች የሆኑ ሕፃናት እንዳይቀጠሩ ይልና እድሜያቸው ከ14 እስከ 18 የሚሆኑ ሕፃናትን ወጣት ሰራተኞች በማለት ይሰይማቸዋል፡፡

እነዚህ ክፍሎች አደገኛ በሆነ ስራ ላይ እንዳይሰማሩና ከምሽቱ አራት ስዓት በኋላ እንዳይሰሩ የሚከለክል ሲሆን ሌሎች ለአዋቂ ሰራተኞች የተሰጡት መብቶች ማለትም መደበኛ የስራ ስአት፣ የሳምንት እረፍት፣ የበአላት እረፍት፣ የሕመም ፍቃድ፣ የትምህርት ፈቃድና የመሳሰሉት ለነዚህም ወጣት ሰራተኞች እንዲሰራ ያዛል።

1·5 የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር

ሃገራችን ኢትዮጵያ የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ተቀብላ የአገሪቱ ሕግ አካል አድርጋ በሕገ መንግስቷና በሌሎች ሕጎችም እንዲካተቱ ከማድረጓም ባሻገር ከ1996 - 2000 እ·ኤ·አ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀርፃ የተንቀሳቀሰች ሃገር ስትሆን የዚሁ ፍፃሜ ከሚመለከታቸው አካላት ጋር በመሆን ገምግማ አሁንም እ·ኤ·አ 2003 - 2010 የሚቆይ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀረፃ በመንቀሳቀስ ላይ ትገኛለች። ይህ መርሃ ግብር በዋነኛነት፤

ሀ) የህፃናትን ጤንነት መጠበቅ የህፃናት የጤንነት ሁኔታ ወደ 62% ከፍ በማድረግ የህፃናት በወሊድም ሆነ ከወሊድ በኋላ የሚደርስ የሞት አደጋን በ1/3 መቀነስ የምግብና የአከባቢ ንፅህና የንፁህ ውሃ አቅርቦት ዋኛ ለሞት የሚዳርጉ እንደ ኤች አይ ቪ፣ ወባና የሳምባ በሽታን ለመቆጣጠር መቻል፣

ለ) ጥራት ያለው ትምህርት ለሁሉም ህፃናት እንዲዳረስ አድርጎ ማስፋፋት ጥራት ያለው የመጀመሪያ ደረጃ ትምህርት 90% ለሚሆኑ የኢትዮጵያ ህፃናት መስጠት፤ ባመምህራት ጥራት ማሻሻል ከፍ ያለ በጀት ለትምህርት መመደብ በክልሎና መሃከልና በፆታዎች መካከል ያለውን ክፍተት ማጥበብ፤ በአርብቶ አደር አከባቢ ለሚገኙ ህፃናትና ለአካል ጉዳተኛ ህፃናት ልዩ ትኩረት መስጠት በፐላኑ መገባደጃ የአዋቂ ምሁራን ቁጥር ወደ 50% ከፍ ማድረግ።

ሐ) ህፃናትን ከሃይል ጥቃት፣ ከብዝበዛና ከአመፅ መከላከል የህፃናትን ምዝገባ የሕጎችን ማሻሻል ጎጂ ልምዶችን በተመለከተ የህዝቡን ንቃተ ህሊና ከፍ ማድረግ የወጣት ጥፋተኞች የፍትህ አስተዳደር ስርዓትን ማሻሻል በሚሉ መሰረተ ሃሳቦች የሚያጠነጥን ሆኖ ይህ ፕሮግራም መንግስት ከሚያካሂደው ዘላቂ ዕድገትና ድህነት ቅነሳ ፕሮግራም /Sustainable Development and poverty reduction programme/ ከሚሊኒዮም የዕድገት ግብ /Millenium Development Programme/ ከትምህርትና ከጤና ማስፋፋት ፕሮግራም ር ተያይዞ ተፈፃሚነት

እንዲኖረው ያስቀምጣል፡፡ ለዚህም የራሱ የሆነ ስትራተጂና ግብ ተቀምጦለታል፡፡

ይህ የሚያሳየን የህፃናት መብት በወረቀት ብቻ ተቀርፆ የሚቀር ሳይሆን ኢትዮጵያ ለህፃናት መብት ተግባራዊነት በቁርጠኝነት መነሳቷንና በተግባርም እያስመሰከረች መሆኗን የሚያረጋግጥልን ሃቅ ነው፡፡ ይህም ብቻ ሳይሆን የህፃናት የወሲብ ጥቃትና ብዝበዛን አስመልክቶ ከ2006 - 2010 እ.ኤ.አ የሚቆይ ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር አዘጋጅታ በመንቀሳቀስ ላይ ትገኛለች፡፡

1.6 ለህፃናት መብት አጠባበቅ የፍትህ አካላት ሚና

ለሕፃናት መብት አጠባበቅ የፍትህ አካላት ከሁሉም በላይ ከፍተኛ ድርሻ አላቸው፡፡ በመጀመሪያ ደረጃ በሕገ መንግስቱ የተቀመጡ ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች በአንቀፅ 13 መሰረት የማክበርና የማስከበር ከዚያም ባሻገር በህፃናት መብት ኮንቬንሽን፣ በአፍሪካ ህፃናት መብትና ባህትቼ ቻርተር እንዲሁም በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት የተቀመጡት፡- የህፃናትን ጥቅምና ደህንነት ማስጠበቅ፣ ህፃናት በህይወት የመኖርና የማደግ መብት፣ ህፃናት ከማንኛውም አድልዎ ነፃ የመሆን መብት ፣ ህፃናት ሃሳባቸውን በነፃ የመግለፅ መብት እንዲጠበቅላቸው የማድረግና የመጠበቅ ሃላፊነት አለባቸው፡፡ በተለይም በሕገ መንግስቱ ዓንቀፅ 36(2) ሕፃናትን የሚመለከቱ እርምጃዎች በሚወስዱበት ጊዜ የህፃናት ደህንነት በቀደምትነት ማየት ትተሚ ርባ ው ብ ልኄ፡፡

በተለይም ወደ ወንጀል ጉዳይ ስንመጣ ጥፋተኛም ይሁን ጥፋተኛ ያልሆነ ህፃን በማንኛውም ወቅት የህፃኑ ደህንነት ቅድሚያ የሚሰጠው መሆን እንዳለበት መገንዘብ ያስፈልጋል፡፡ ሕግ አውጪው የሚያወጣቸው ሕጎች የህፃናትን ደህንነት በቀደምትነት የሚጠብቁ መሆናቸውን ማረጋገጥ አለበት፡፡ የፌዴሬሽን ምክርቤትም የህፃናትን ደህንነት ቅድሚያ ሰጥተው የማይጠብቁ ሕጎች ሲወጡ ከሕገ መንግስቱ ጋር ስለሚጋጩ የእርምት እርምጃ መውሰድ ይኖርበታል፡፡ የሰብአዊ መብት ኮምሽን የእምባ ጠባቂ ተቋማቱ የህፃናትና የሴቶችት እምባ ጠባቂ እንዲሁ ለህፃናት መብት መከበር የላቀ ድርሻ መጫወት ይኖርባቸዋል፡፡

ባጠቃላይ ለህፃናት መብት መከበር ጠንካራና የህፃናትን ጉዳይ በሚገባ የተረዳ ከሁሉም በላይ ለህፃናት መብት ጥበቃ ቅድሚያ የሚሰጥ ጠንካራ የፍትህ አካል መኖር እጅግ አስፈላጊ ነው:: እናም በዚህ በኩል ከሕግ አውጪ፣ ፖሊስ፣ ከዓቃቢ ሕግና ከፍርድ ቤት ብዙ ይጠበቃል::

1.7 በህፃናት መብት አንባበቅ ዙሪያ እስከ አሁን የተከናወኑ አበይት ክንውኖች፤

ሀ. በመንግስት

ከሁሉም በላይ የህፃናት መብት ኮንቬንሽን ተቀብሎ የአገሪቱ የሕግ አካል ማድረጉን፣ በሕገ መንግስቱ እንዲካተት ከመደረጉም ባሻገር በሌሎች ሕጎች እንዲካተት፣ ማሻሻያዎች እንዲደረጉ፣ አዳዲስ ሕጎች እንዲወጡ መደረጋቸው፣ ከ1996 - 2000 እ.ኤ.አ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀርፆ በመንቀሳቀሴ:- በትምህርት፣በጤ፣በማህበራዊ ኑሮ፣ የሕብረተሰቡን ንቃተ ህሊና በማጎልበት ሕፃናትን ከጎጂ ባህሎችና ልማዶች በመከላከል እንቅስቃሴ ሲሸተር ቱር:: አሁንም ከ2003 - 2010 የሚያሰራ የህፃናት ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ነድፎ እየተንቀሳቀሰ እንደሆነና፣ የህፃናት ሞት ከልደት በፊትም ሆነ በኋላ መቀነስ፣ ህፃናት በትምህርት በጤና፣ በመልካም አስተዳደግ የሚያድግበትን ሁኔታ ማመቻቸት፣ ከድህነት ቅነሳ ፕሮግራም ከዘላቂ ልማት ከሚሊኒየም ግብ ከትምህርትና ከጤና ሽፋን ጋር በማዛመድ በህፃናት መመዝገብ ያለበትን ለውጥ በስትራተጂ ቀርፆ እየተንቀሳቀሰና ጥሩ ውጤት እያስመዘገበ መሆኑን የህፃናት መብት ኮሚቴ ከሃገር አቀፍ እስከ ቀበሌ በፌደራልና በክልል ተቋቁመው እየተንቀሳቀሱ መሆናቸው ነው::

ከ2006 - 2010 የሚቆይ የህፃናት የወሲብ ሰለባና ብዝበዛ ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ቀርፆ እየተንቀሳቀሰ መሆኑን፣ የህፃናት መብት ኮንቬንሽን በአራት ቋንቋ ተተርጉሞ ለሁሉም የሃገሪቱ ክፍል የተሰራጨ መሆኑን፣አ በህፃናት መብት ማስከበር ዙሪያ ከፍተኛ በጀት መድቦ በመንቀሳቀስ ላይ መሆኑን በኤች ኣይ ቪ ኤድስ ለተጠቁ ህፃናት እንዲሁም ከእናት ወደ ተፀነሰው ልጅ እንዳይተላለፍ የተለያዩ ፕሮግራሞች ተቀርፀው እየተንቀሳቀስባቸው መሆኑን::

የህፃናትን መብትም ይሁን ባጠቃላይ ሰብአዊ መብቶችን ለማስከበር የሚረዱ የሰብአዊ መብት ኮሚሽን የእምባ ጠባቂ ኮምሽን ራሱን ችሎም የህፃናትና የሴቶች ኮምሽን

ተቋቁመው በእንቅስቃሴ ላይ ው:: በህፃናት ዙሪያ የሚሰሩ በርካታ ድርጅቶች እንዲስፋፉ መደረጉን የህፃናት ም/ቤት በክልሎች መቋቋም ላይ መሆናችሁ:: ይህም ሆኖ ግን አሁንም ብዙ ችግሮች አሉ፣ በአፈፃፀም የሚያጋጥሙ ችግሮች፣የሕብረተሰቡ ኋላ ቀር አመለካከት በመቀየር ረገድ ብዙ መሰራት አለበት ::

የወጡ ሕጎች ተግባራዊ እንዲሆኑ በፍትህ አካላት ዙሪያ ብዙ መሰራት ይኖርበታል፣ አሁንም በሕጎች ዙሪያ የሚታዩ ክፍተቶችን እየተከታተሉ መሙላት ቀጣይነት ያለው ስራ መሰራት አስፈላጊ ነው:: የህፃናት መብት ጥበቃ ለመንግስት ብቻ የሚተው ሳይሆን በተለይ በታዳጊ አገሮች ለመንግስት ብቻ መተው ካለው የችግሩ ስፋት አንፃር አስቸጋሪ ስለሚሆን የለሙ ሃገሮች አስተዋፅኦ እጅግ አስፈላጊ መሆኑንና በዚሁ በኩል ያለው ምላሽ ቶሎ ለውጥ ማሳየት አለበት:: ከዘላቂ ልማትና ከድህነት ቅነሳ ከትምህርትና ጤና ስርጭት ከሚሊኒየም ግብ ጋር ይበልጥ የተሳሰረና የተቆራኘ አለመሆን ኖ ር፣

የህፃናት ምዝገባ ጉዳይ በሕጉ ቢካተትም ተግባራዊ ስላልሆት ይህ ቶሎ ተግባራዊ እንዲሆን ማድረግ፣ በትምህርት፣ በጤና፣ በማህበራዊ ኑሮ የተጀመሩት ስራዎች በበለጠ ተጠናክረው እንዲቀጥሉ ማድረግ አሁን የህፃናት ጉዳይ ከሰራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ ወጥቶ ለሴቶች ጉዳይ ሚኒስቴር ተሰጥቷል:: ይህ ጥሩ አማራጭ ሆኖ ተጠናክሮ እንዲቀጥል በሰው ሃይል በማተሪያልና በአደረጃጀት ማጠናከር ያስፈልጋል::

ለ) <u>መንግስታዊ ባልሆት ድርጅቶች</u>

የህፃናት መብት ጥበቃ ለመንግስት ብቻ የሚተው አለመሆኑ ግልፅ ነው:: በህፃናት ላቭ የሚደርስ የመብት ጥሰት ሁሉም ሰው ሊያንገበግበውና ሊሰማው ይገባል:: ጤናማ ሕብረተሰብ ከሌለ ዛሬ የምናልመው ነገ እውን ሊሆን አይችልም:: አሁን ባለንበት ሁኔታ በህፃናት የሚደርስ ጥቃት አለማ ቀዊዊ ባህሪቭ እየያዘ በመሄድ ላይ የሚገኝ በመሆኑ በአንዱ ሃገር የሚፈፀም የህፃናት ጥቃት በሌላው ሃገርም የራሱ የሆነ አሉታዊ ተፅዕኖ አለው:: አለማችን በአካላዊና አእምሮአዊ ብቃት የታነፀ ጥሩ ስነ ምግባር ያለው የወደፊት አገር ተረካቢ ዜጋ ትፈልጋለች:: ይህም በሁላችንም የጋራ ጥረት ስለሚረጋገጥ መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች አገር በቀል ይሁኑ የውጭ ድርጅቶች በዚህ ዙሪያ የራሳቸው የሆነ ያለሰለሰ ጥረት በማድረግ ላይ ቢሆኑም ተጠናክሮ መቀጠል

ይኖርበታል፡፡ በተለይ አሁን ያለው ያለ መቀናጀትና የተናጠል ስራ ይበልጥ በተቀናጀ መልኩና ችግር ፈቺ በሆነ መልኩ መቀጠል አለበት፡፡ ሃገሪቱ ከምትከተለው የዘላቂ ልማትና የድህነት ቅነሳ አቅጣጫ ጋር ተሳስሮ ሊተገበር ይገባዋል፡፡ ይህ ሲሆን ደግሞ ውጤቱ አመርቂ ይሆናል የተፈለገውን ግብም ይመታል፡፡

ሐ) <u>የብዙሃን መገናኛ ሚና</u>

የብዙሃን መገናኛ የሕብረተሰብን የአስተሳሰብ የአሰራርና የአደረጃጀት ለውጥ በማምጣት፣ የሕብረተሰቡን ንቃተ ህሊና በማጻበር ሕብረተሰቡ ከተሞክሮው እንዲማር በማስቻል አንፃር የሚጫወቱት ሚና ከፍተኛ እንደሆነ ይታወቃል፡፡ እስከ አሁን ያደረጉት ጅምር እንቅስቃሴ እንዳለ ሆኖ አሁንም በሃገራችን የህፃናት መብት ጥበቃ በሕብረተሰቡ ውስጥ ሰርፆ ተግባራዊ እንዲሆንና የዲሞክራሲ ስርዓት ግንባታ ተረካቢ ትውልድ አግኝቶ እግቡ እንዲደርስ የብዙሃን መገናኛዎች ሕብረተሰቡን በማስተማር በማደራጀት የአሰራርና የአመለካከት ለውጥ እንዲመጣ ለማስቻል ሰፊ ሽፋን በመስጠት ከማንኛውም ጊዜ በበለጠ መስራት ይኖርባቸዋል፡፡

ማጠቃለያ

እስከ አሁን ህፃን ማለት ምን ማለት እንደሆነ የህፃናት መብት ጥበቃ ለምን እንዳስፈለገ የህፃናት መብት ጥበቃ በህፃናት መብት ኮንቬንሽን በአፍሪካ የህፃናት መብት ቻርተር በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና በሃገራችን በወጡ የተለያዩ ሕጎች የተደረገለትን ጥበቃ በዝርዝር ለማየት ሞክረናል፡፡ ከዚሁ ጋርም እነዚህ መብቶች ለማስከበር የፍትሕ አካላት ሚና ምን መሆን እንዳለበትም ለመጥቀስ ተሞክሯል፡፡ እስከ አሁን የተከናወኑ ስራዎችን ያጋጠሙ ችግሮችም በመጠኑ ተዳሰዋል፡፡ እነዚህ እስከ አሁን የተጠቀሱት ስልጣኙ ለመነሻ የሚሆኑ ግንዛቤዎች ያገኝባቸዋል ተብለው የተቀመጡ እንጂ ሁሉም ነገር ያካተቱ ናቸው ማለት አይደለም ሊሆንም አይችልም፡፡ ስለሆነም ስልጣኙ በእያንዳንዱ ርእስ ከስልጠናው ያገኘውን ግንዛቤ መሰረት በማድረግ ይበልጥ በውይይት በሌሎች ተጨማሪ መረጃዎች ሊያዳብራቸውና ሊያሰፋቸው ይገባል፡፡

የህፃናትን መብት ስናይ ባጠቃላይ ሃገሪቱ ከምትከተለው የዘላቂ ልማትና የድህነት ቅነሳ፣ የትምህርትና የጤና ሽፋን፣ ጾሚሊኒዮም ግብ ጋር እየተሳሰረና አሁን ከተያዘው የሃገሪቱ ራኢብ ጋር እየተገናዘበ መታየት ካለበት በዚሁ በኩል ከሰልጣኙ ብዙ ይጠበቃል፡፡ በመጨረሻም የህፃናት መብት ጥበቃ ዋስትና ሊያገኝ የሚችለው ለህፃናት

መብት ጥበቃ ዋስትና ሊሰጥ የሚችል ዲሞክራሲያዊ ስርዓት ሲኖርና በዚሁ ዲሞክራሲያዊ ስርዓት የተገነባ ጠንካራ የፍትህ ስርዓት መኖር በመሆኑ የውይይታችን መቋጫ ከኛ ምን ይጠበቃ የሚል ቢሆን ይመረጣል፡፡

መልመ አትታ (Activity One)

በህኻ ፔ መብፔ ኢዉ ፈሪ (FDRE) ህ መት ሥፔ ርዕስ ዙሪሽ ባተዘ ኀሸቂዎኖ

1. በክልሳኖሁ ባህኻ ፔት መብ ኖ ጰማስን በቅ አትኛ ባሚሽ ኀሙ አሉ ባምፔሉዋ ው ሳ ቀር አመለካጰ ኖት አብራሩ፡፡
2. በህኻ ፔ መብፔ አን ባበቅ ዙሪሽ በኢዉ ፈሪ (FDRE) ህ -መት ሥፔ ለሎኖ ባአ ሪቱ ህ ኖ ባተተት - መብ ኖ ምት ሸህል ተ ባራዊ ባሆት ው? አሉ ባሚባሉ ኖ ሮኖሽ ምትታት ው?
3. በህኻ ፔ መብ ኖ አን ባበቅ ዙሪሽ ጰመት ሥፔ፣ መት ሥ ዊ ሸልሆት ታር ኖ (መሽታ) ህብረተሰቡ ምት ቭን ብቃል?
4. ባህኻ ፔት መብ ኖ በማክበር ማስጰበር ዙሪሽ
    - በዣሊስ
    - ዐቃቤ ህ
    - በምርታ ቤፔ
    - በማረሚሽ ቤ ኖ ባሚሽ ኀሙ ኖ ሮኖ ምትታት ው?
5. ባትው አለም ሸለ ዛሬው ህኻ ፔ ማሰብ አቭኖል ባሚለው መሰረፔ ሃሳብ ምትት ትው ባሚሽስ ትዘበው?
6. በህኻ ፔ መብ ኖ አን ባበቅ ዙሪሽ አለ ለሚባሉፔ ኖ ሮኖ ባመምፔሔ አቅ ዎኖ ምትታት ው?

ክፍል ሁለት

2. የኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና የሴቶች መብት

ባሚኀበቁ ውኀ ኖ

ሰልጣኞቹ ይህንን ትምህርት ካጠናቀቁ በኋላ፡- የሴቶች መብት ምንነትና አስፈላጊነት፣ የሴቶች መብት በተለያዩ አለም አቀፍ ሰነዶችና ስምምነቶች የተደረገለት ጥበቃ፣የሴቶች መብት በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና በሌሎች የሃገሪቱ ሕጎች መካተቱን፣ በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ የሃይል ተግባራት ምንነትና መፍትሂዎቻቸው፣ የሴቶች መብት መከበር የሁሉም ዜጋ፣ የሁሉም መንግስታዊ ተቋማት፣ መንግስታዊ ያልሆኑ ተቋማት በአጠቃላይ ሕብረተሰብ ሃላፊነትና ግዴታ መሆኑን፣ የሴቶችን መብት በማስከበር ረገድ ጠንካራ የፍትሕ አካል መኖር አስፈላጊነት፣ የሴቶች መብት ማስጠበቅ ዙሪያ እስከ አሁን የተሰሩ ስራዎችና ያጋጠሙ ችግሮች የኢትዮጵያ ሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ አጠቃላይ ይዘት ይገነዘባሉ፡፡

2.1 የሴቶች መብት ምንነትና አስፈላጊነት

2.1.1 የሴቶች መብት ምንነት

ሴቶች እንደ ዜጋ በሰብአዊና ዲሞክራያዊ መብቶች ተጠቃሚ እንዲሆኑ በሕግ ቢረጋገጥላቸውም ፆታቸውን መሰረት ያደረገ የቆየ አስተሳሰብና ባህል ግን እንቅፋት ሲሆንባቸው ቆይቷል፡፡ ይህንን በሴቶች ላይ የሚደርሰውን አስከፊ ሁኔታ ለመቅረፍ የተደነገገው መብት ነው እንግዲህ የሴቶች መብት የምንለው፡፡ ይህም ሩቅ ሳንሄድ ኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ለምን የሴቶች መብት በሕገ መንግስቱ መካተት እንዳስፈለገ ካስቀመጠው መሰረተ ሃሳብ መረዳት ይቻላል፡፡

"ሴቶች በበታችነትና በልዩነት በመታየታቸው የደረሰባቸውን የታሪክ ቅርስ ከግምት ውስጥ በማስገባት ይህ ቅርስ እንዲታረምላቸው፡፡ በተጨማሪ የድጋፍ እርምጃ ተጠቃሚ የመሆን መብት አላቸው፡፡ በዚህ በኩል የሚወሰዱት እርምጃዎች አላማ በፖለቲካዊ፣ በማህበራዊና በኢኮኖሚያዊ መስኮች እንዲሁም በመንግስትና በግል ተቋሞች ውስጥ

ሴቶች ከወንዶች ጋር በእኩልነት ተወዳዳሪና ተሳታፊ እንዲሆኑ ለማድረግ እንዲቻል ልዩ ትኩረት ለመስጠት ነው" ሲል በአንቀፅ 35(3) ደንግጓል::

ስለሆነም ያታቸውን ምክንያት በማድረግ በሴቶች ላይ የሚደርሰውና የደረሰው ተጨማሪ በደል እውቅና አግኝቶ ማስተካከያ መንገድ ካልተበጀለት ሴቶች ለዜጎች በተደነገጉት ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች ብቻ ተጠቃሚ ሊሆኑ አይችሉም:: ስለሆነም ከሚል የመነጨ ነው:: እንግዲህ ሴቶች የአጠቃላይ ሰብአዊ መብቶችና ነፃነቶች ተጠቃሚ እየሆኑ በተለይ የሴቶች መብት ብቻውን ችሎ እንዲቀመጥ የተደረገው::

2·1·2 የሴቶች መብት ጥበቃ አስፈላጊነት

ሴቶች በሕብረተሰቡ ውስጥ ከፍተኛ ሚና አላቸው:: ማህበራዊ በሆነው የመውለድ ሚናቸው ትውልድን በመተካትና በትውልድ ተፅእኖ በማድረግ የሕብረተሰቡን የቆየውን ባህል ሆነ እምነት በማቆየትና በማስተላለፍ፣ በማህበራዊ ኑሮ በኢኮኖሚ መስክ ላይና በአካባቢያቸው ከፍተኛ ተሳትፎ በማድረግ ጠቃሚ ውጤቶችን በማስመዝገብ የሚጫወቱት ሚና ከፍተኛ በመሆኑ የሴቶችን መብት የማክበርና የመጠበቅ አስፈላጊነት የሴቶችን አጠቃላይ ሕይወት የመቀየርና ያለመቀየር ጉዳይ ካመሆኑም ባሻገር የማህበራዊ እድገት፣ አካባቢን የመጠበቅ፣ የሰላም፣ የዲሞክራሲና የማህበራዊ ፍትህ ጥያቄ በመሆኑ ሴቶችን በእኩልነት በሰብአዊ መብቶቻቸው ተጠቅመው በኢኮኖሚ፣ በማህበራዊና በፖለቲካዊ ተሳትፎአቸው እንዲጎለብት ለማድረግና ለማስቻል ነው::

ሴቶችን የማያሳትፍና ሴቶች ተጠቃሚ የማይሆኑበት ማናቸውም አይነት ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ እንቅስቃሴ ለውጤት እንደማይበቃ ሊታበል የማይችል ሃቅ በመሆኑም ጭምር ነው:: ለዚህም ነው በሃገራችን የሴቶችን መብት ለማክበር የሴቶች መብት በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት መካተቱ የኢፌዲሪ የሴቶች ፖሊሲ መወጣቱ በፌዴራልና በክልል መንግስታት የሴቶች ጉዳይ አደረጃጀት መፍጠሩ የፌደራልና የክልሎች የቤተሰብ ሕግ መፅደቁ የወንጀል ሕግ በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ በደሎችን የሃይል ጥቃቶችን አካቶ ጎጂ ልማዶችን ለመግታት በሚያስችል መልክ መሻሻሉ የሴቶች ማህበራት በብዛት መደራጀታቸው በሴቶች ዙሪያ የሚሰሩ ድርጅቶች እየተበራከቱ መምጣታቸው የሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ በማዘጋጀት ያሉትን ችግሮች በታቀደና በተቀናጀ መንገድ ለመፍታት እንቅስቃሴ መጀመሩ ከ2006 - 2010

የሴቶች ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብሩ መወጣቱ ወዘተ የሴቶች መብት ጥበቃ አስፈላጊነት ከሚገለፅልን ጥቂቶቹ ናቸው::

2.2. የሴቶች መብት በአለም አቀፍ የስምምነት ሰነዶች አንፃር

የሴቶችን መብት ለማረጋገጥና የተሻለ ሕይወት እንዲመሩ ለማድረግ በአለም አቀፍ በአህጉራዊ ደራጃ የተለያዩ ጉባኤዎች ተካሂደዋል:: በቴህራን 1968 የመጀመሪያው አለም አቀፍ ሰብአዊ መብቶች ጉባኤ ሲሆን ለሴቶች ሰብአዊ መብቶች እውቅና ሰጥቷል:: በሜክሲኮ 1975፣ ከ1976፣ 1980 ዓ.ም በናይሮቢ 1985 በኮፐንሃገን አለም አቀፍ ጉባኤዎች ተካሂደው የሴቶችን መብቶች ወይም ጥያቄዎች አጠናክረው ያወጡ ሲሆኑ እነሱም፤ አድልዎ ሳይደረግባቸው ትምህርት፣ ስልጠና፣ ስራ እድል እንዲያገኙ፤ በአካላቸውና በአእምሮአቸው ላይ ጉዳት ከሚያስከትሉ ጎጂ ልምዶች ነፃ እንዲሆኑ፤ በወሊድ ሚናቸው ከሚደርስባቸው አድልዎ ጉዳትና ሞት እንዲታቀቡ፣ በቂ የስነተዋልዶ፣ የጤና አገልግሎት የማግኘት መብታቸው እንዲጠበቅ ከውጪያዊ ሕይወታቸው በተጨማሪ በግል ሕይወታቸው በተለይም በጋብቻ እና በፍቺ ጊዜ እኩል መብት እንዲኖራቸው፤ የኢኮኖሚ ምንጭ የሆኑ ሃብቶችን የመጠቀምና የማስተዳደር መብታቸው እኩል እንዲጠበቅላቸው የሚሉና ሌሎችም ይገኙባቸዋል:: በእነዚህ አስር አመታት ውስጥ የሴቶች የእኩልነት ጥያቄ አለም አቀፍ አጀንዳ የሆነ ሲሆን እ.ኤ.አ በ1979 የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ሴቶችን ከማናቸውም አይነት ልዩነት ወይም አድልዎ ለማስወገድ የወጣውን ስምምነት (Convention on the elimination of all forms of discrimination against women or CEDAW) ደግሞ በአጠቃላይ ሴቶች ተገናኝተው ያሉባቸውን ችግሮች ልዩነቶችና አንድነቶች ለመመርመርና አለም አቀፋዊ እንቅስቃሴ እንዲያደርጉ፣ የሴቶችን ሰብአዊ መብቶች ከሰብአዊ መብቶች መሰረታዊ ድንጋጌዎች አንፃር እንዲመረምሩ፣ እንዲሁም የሰብአዊ መብቶች አፈፃፀም የሚደረገው እንቅስቃሴ የሴቶችን ሕይወት ያላገናዘበ በመሆኑ ይኸው እንዲስተካከል አቅጣጫ ጠቋሚ ሆኗል::

የሴቶች ሕይወት ማሻሻል አጀንዳ በየሃገሩ የሴቶች ጉዳዮች በፖሊሲ፣ በፕሮግራም እንዲቀረፅ ሌሎች ስብሰባዎች የተካሄዱ ሲሆን ዋና ዋናዎቹ ለመጥቀስ ያህል፤

1. በቪያና የተካሄደው አለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች ጉባኤ (ሰኔ 14 እስከ 25 ቀን 1953 እ.ኤ.አ) መግለጫውና መርሀ ግብሩ የሴቶች መብቶች የሰብአዊ መብቶች አካል አይደሉም በመባል የሚነሱት ክርክሮች ውድቅ አድርጓል፡፡

   ሴቶች የፖለቲካ፣ የሲቪል የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊ እንዲሁም የባህል መብቶቻቸው ያለ ምንም ክፍፍል ተፈፃሚ ሊሆኑላቸው እንደሚገባ አረጋግጧል፡፡ ትኩረት ሲሰጠው የቆየው የሴቶችን የውጪ ሕይወት መጠበቅ በግል ሕይወታቸው የሚደርሰውን የመብት ረገጣ ያስረሳ በመሆኑ ሙሉ ትኩረት እንዲሰጠው አስታውሷል፡፡
2. በስነ ህዝብና ልማት ‐ ብ ላይ በካይሮ የተካሄደው አለም አቀፍ ጉባኤ (መስከረም 5 እስከ 13 ቀን 1994)

   የድርጊፔ ፕሮግራሙ ዋና አላማው ፍትሃዊነት፣ እኩልነትና ብሎም የሴቶችን እኩልነት መጎልበት፣ ማሳደግ ነው፡፡የሴቶችን ሕይወት ለማሻሻል የሴቶችን የስነተዋልዶ ጤና መብቶች ማረጋገጥ ዋነኛ መንገድ መሆኑ ግንዛቤ ተገኝቶበታል፡፡
3. በቤጂንግ የተካሄደው 4ኛው የሴቶች አለም አቀፍ ጉባኤ (መስከረም 4 እስከ 15 ቀን 1995) ቀደም ሲል የሴቶችን ሕይወት ለማሻሻል የተደረጉትን ጥረቶች መርምሮ 12 አሳሳቢ ጉዳዮችን ለመለየት የተቻለ ሲሆት በእነዚህም ጉዳዮች ላይ መንግስታዊ የሆኑም ሆነ ያልሆኑ ድርጅቶች የሴቶችን መብቶች ለማረጋገጥ ሊጫወቱት ስለሚችሉት ሚና ጠቁሟል፡፡ በሴቶች ላይ የሚፈፀም የሃይል ተግባራትና የሴቶች ሰብአዊ መብቶች አለመረጋገጥ ለሴቶች ሕይወት መሻሻል መሰናክል በማለት ከተለዩት አሳሳቢ ጉዳዮች ውስጥ ዋነኞቹ ናቸው፡፡

ከዚሁም ጋር በተያያዘ ጥቃትን ለመከላከል ይቻል ዘንድ አለም አቀፋዊ መግለጫ እ.ኤ.አ በ1993 የወጣ ሲሆን መጠሪያውም በሴቶች ላይ የሚፈፀሙትን የሃይል ተግባራት ለማስወገድ የወጣ መግለጫ (የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ቁጥር 48(104) ታህሳስ 20 ቀን 1993) ነው፡፡ መግለጫው በሴቶች ላይ የሚፈፀሙት የሃይል ተግባራት የሰብአዊ መብት ረገጣዎች በመሆናቸው ለመከላከልና ለማስወገድ የመንግስት ጣልቃ ገብነት እንደሚያስፈልግ ያስጨበጠ ሊከተሏቸው የሚገቡ ዘዴዎችና ፖሊሲዎችንም በዝርዝር ያካተተ ነው፡፡

እነዚህ በሴቶች ዙሪያ በአለም አቀፍ ደረጃ የተደረጉ እንቅስቃሴዎች፡- የሴቶች መብት ለማስጠበቅ የፀደቁትን አለም አቀፍ ስምምነቶች ብዙ ሃገሮች ተቀብለው አፅድቀዋል፣ ሴቶች በፖለቲካና የውሳነ ሰጪነት ተሳትፎአቸው ዕድገት አሳይቷል፡፡
የሴቶች ልዩ ሁኔታዎች በየአገሩ ህገ መንግስት እና በሌሎች ህጎች እንዲካተቱ ተደርጓል፡፡ ሴት ህፃናት ለትምህርት ለጤናና ለተሻለ ሕይወት ያላቸውን መብት ለማረጋገጥና ለማጎልበት መንገዶችን አመቻችቷል፡፡ መንግስታዊ ያልሆኑ የሴቶች ድርጅቶች እንዲበራከቱ አስተዋፅኦ አድርጓል፡፡

2.3 የሴቶች መብት ጥበቃ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገ-መንግስት

ሀ) ባሴ ኖ ባ ጽልቹ መብፔ

ኢትዮጵያ የተባበሩት መንግስታት አባል ከመሆንዋም በላይ የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ያፀደቃቸውና አለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ድንጋጌዎች ለምሳሌ፣ ሁለንተናዊ የሰብአዊ መብቶች መግለጫ፣ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ስምምነት የኢኮኖሚ፣ የሶሻልና የባህል መብቶች ስምምነት እንዲሁም በሴቶች ላይ የሚፈፀሙትን ማናቸውም ልዩነት ለማስወገድ የወጣ ስምምነት (CEDAW) ተቀብላ የሃገሪቱ ሕግ አካል እንዲሆኑ የሃገሪቱ የበላይ ሕግ በሆነው በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት አንቀፅ 9(4) ውስጥ አረጋግጣለች፡፡

በህገ መንግስቱ አትቀኽ 13 /2/ ሰብአዊ መብቶች ኢትዮጵያ ከተቀበለቻቸው አለም አቀፍ ሰነዶችና ስምምነቶች ጋር ተጣጥመው እንደሚተረጎሙ ተደንግጓል፡፡ በሕገ መንግስቱ የተረጋገጡት መብቶችና ነፃነቶች ድንጋጌዎች የፌደራል መንግስትና የክልል ሕግ አውጪ፣ ሕግ አስፈፃሚ እና የዳኝነት አካሎች የማክበርና የማስከበር ሃላፊነትና ግዴታ እንዳለባቸው በአትቀኽ 13(1) ላቭ ተቀምጧል፡፡

በአንቀፅ 10 ሰብአዊ መብቶችና ነፃነቶች ከሰው ልጅ ተፈጥሮ የሚመነጩ፣ የማይጣሱና የማይገለሉ መሆናቸውን በዜጎችና በሕዝቦች ሰብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች እንደሚከበሩ መደንገጉ ለሴቶች መብት መከበር ዋና ከፋች ምዕራፎች ናቸው፡፡

በሕገ መንግስቱ በአንቀፅ 25 መሰረት ሁሉም ሰዎች በሕግ ፊት እኩል መሆናቸውን በመካከላቸውም ማንኛውም አይነት ልዩነት ሳይደረግ በሕግ ፊት እኩል ጥበቃ

እንደሚደረግላቸው በዘር፣ በብሔር፣ በቀለም፣ በፆታ፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በፖለቲካ፣ በማህበራዊ አመጣጥ ወይም በሌላ መለያ አድልዎ ሳይደረግ እኩልና ተጨባጭ የሕግ ዋስትና የማግኘት መብታቸውን አረጋግጧል።
አንቀፅ 25 እና በአንቀፅ 35 ንዑስ አንቀፅ 1 የተጠቀሱት የእኩልነትና ነፃነት ወይም በልዩነት አለመታየት መብት ለሴቶች መብት አከባበር ዋና እና መሰረታዊ ናቸው። የሲቪል የፖለቲካ፣ የማህበራዊና የኢኮኖሚ መብቶች ለሁሉም ዜጎች ያለአድልዎ በእኩልነት እንዲጠበቁ ማድረግ የሕገ መንግስቱ አንቀፅ 25(35)1 ዋና መነሻ አላማ ነው።

ሕገ መንግስቱ፣ የእኩልነትና ከአድልዎ ነፃ የመሆን መብት በተግባር ለማረጋገጥ ከሴቶች ሕይወት ጋር በእጅጉ ቁርኝት ያለውን የሴቶች እኩልነት ያልተረጋገጡበት በአድልዎ ላይ የተመሰረተ የጋብቻ ሕይወት በእኩልነት ላይ የተመሰረተ እንዲሆን ፣በአንቀኽ 35/2/ 34 ላብ ተደንግጓል። በአንቀኽ 35/4/ ላብም ሴቶች በእኩልነት እንዳይሳተፉ እንቅፋት የሆኑትንና ጉዳት የሚያስከትሉባቸው ሕጎች ወጎችና ልምዶች እንዳይፈፀሙ ከልክሏል። ሴቶች በልዩነት በመታየታቸው ከተዘፈቀበት ኋላቀርነት ለማላቀቅ ተጨማሪ የድጋፍ እርምጃዎች መወሰድና ይህንን የሚቀርፍ ተገቢውን ፖሊስና ፕሮግራም ለመንደፍ ግዴታ መ ባቱት በአንቀኮ 35(3) ላብ ተ ልኳል። በአንቀኮ 35/8/ ላብ ሴቶች በአድልዎ ተነፍገውት የቆየውን የጡረታ መብትና የዜግነት መብትን አረጋግጧል።

በሕገ መንግስቱ ዓንቀፅ 14 የተደነገገው በሕይወት የመኖርና የአካል ድህንነት መብት እንዳለ ሴቶች እንደማንኛውም ሰው ይህን መብታቸውን መንግስት እንዳይጥስ የሕግ ጥበቃው እንዳለ ሆኖ ለሴቶች ግን ሕይወታቸውንና የአካላቸው ድህንነት የሚፈታተነው በፆታቸው ምክንያት የሚደርስባቸው ጥቃት በጎጂ ባህል ሳቢያ በሰውነታቸውና በአእምሮአቸው ላይ የሚፈፀመው ጉዳት እና ከወሊድ ጋር በተያያዘ የሚደርስባቸው የአካል ጉዳትና ሞት ለማስቀረትም ልዩ ጥበቃ በሕገ መንግስቱ ዓንቀፅ 35(2) እና 34 ተቀምጦላቸዋል።

ይህም የጋብቻ ዕድሜ የደረሱ ወንድና ሴት በዘር፣ በብሄር በብሄረሰብ ወይም በሃይማኖት ልዩነት ሳይደረግባቸው የማግባትና ቤተሰብ የመመስረት መብት እንዳላቸው፣ በጋብቻ አፈፃፀም በጋብቻው ዘመንና በፍቺ ጊዜ እኩል መብት

እንዳላቸው፤ጋብቻ በተጋቢዎች ነፃና ሙሉ ፈቃድ ላይ ብቻ እንደሚመሰረት ቤተሰብ ከሕብረተሰብና ከመንግስት ጥበቃ የማግኘት መብት እንዳለው በአጠቃላይ ሴቶች በጋብቻ ከወንዶች ጋር እኩል መብት እንዳላቸው ተረጋግጧል።

ሴቶች በቤተሰብ ውስጥ ያላቸው አነስተኛ ቦታ ለመለወጥና በሕግና በተግባር በቤተሰብ ውስጥ እኩልነት እንዲረጋገጥ ለማስቻል አዲስ የቤተሰብ ሕግ በፌደራልም በአብዛኛዎቹ ክልሎችም ወጥቶ በስራ ላይ ይገኛል። የጋብቻ ዕድሜ ሴቷ በነፃ ፈቃድዋን ትሰጣለች በምትባልበት ማለት አካለመጠን በደረሰች ጊዜ እንዲወሰን፣ ሴቶች ወንድ ጓደኛቸውን መርጠው የሚያገቡበት ጊዜ የመወሰን መብታቸው በመጠበቅ የግዴታ ጋብቻንና በጋብቻ ላይ ጋብቻን በማስቀረት፣ ለህፃናት ጋብቻና ለትጭጭት የሕግ እውቅና እንዳይሰጥ በማድረግ፣ የተጋቢዎች መተዳደሪያቸውን ስራቸውንና ሞያቸውን የመምረጥ መብት በማረጋገጥ፣ የጋብቻ ምዝገባን በማመቻቸት፣ የወንዶችና የሴቶች በቤት ውስጥ እኩል መብትና ሃላፊነት በማረጋገጥ፣ ሴቶች የልጆቻቸውን አጠባበቅ አስተዳደግን በተመለከተ ከወንዶች ጋር እኩል መብታቸውን ግዴታቸውን በማረጋገጥ፣ በቤተሰብ ምጣኔ ፕሮግራም ለመገልገል ትምህርቱን፣ መረጃውን፣ አገልግሎቱና አቅሙን በማግኘት፣ በንብረት ጉዳይ እኩል መብት፣ በጋብቻ የተፈራውን ንብረት በእኩልነት ባመካፈል ወዘተ የሚሉ ይገኙበታል።

ለ) ከጎጂ ባህልና ልማድ ተፅእኖ የመላቀቅ መብት

ሴቶች ከጎጂ ባሕል ተፅእኖ የመላቀቅ መብታቸው መንግስት ማስከበር እንዳለበት በሕገ መንግስቱ ተቀምጧል። በአንቀፅ 35/4 "ሴቶችን የሚጨቁኑ ወይም በአካላቸው ወይም በአእምሮአቸው ላይ ጉዳት የሚያስከትሉ ሕጎችና ወጎችና ልምዶች የተከለከሉ ናቸው" በማለት ይደነግጋል።

ሴቶች ላይ የሚፈፀሙት ጎጂ ድርጊቶች የሴቶችን ሰብአዊ መብት ከመፃረራቸውም በላይ ሴቶች በኢኮኖሚው፣ በፖለቲካውና በማህበራዊ ውስጥ እንዳይሳተፍ እንቅፋት በመሆናቸው ሴቶችን ከእነዚህ ጎጂ ድርጊቶች ለማላቀቅ መንግስት ግዴታ መግባቱንና እነዚህ በሴት አካልና አእምሮ ጉዳት የሚያስከትሉ ልምዶች የተከላከሉ መሆናቸውን በግልፅ አስቀምጧል።

ሴቶች በእርግዝናና በወሊድ ምክንያት የሚደርስባቸውን ጉዳት ለመከላከልና ጤንነታቸውን ለማስጠበቅ የሚያስችል የቤተሰብ ምጣኔ ትምህርት መረጃ እና አቅም የማግኘት መብት አላቸው ማለትም የሴቶችን መረጃ የማግኘት መብት ሕገ መንግስቱ፣ በአንቀኽ 35/9/ ላይ በሚገባ አስፍሯል።

የኢትዮጵያ ዜጎች ሁሉ በመንግስት ገንዘብ በሚካሄድ ማህበራዊ አገልግሎቶች በእኩልነት የመጠቀም መብት አላቸው። (አንቀፅ 41(3)) መንግስት የጤና፣ የትምህርትና ሌሎች ማህበራዊ አገልግሎቶችን ለህዝብ ለማቅረብ በየጊዜው እየጨመረ የሚሄድ ይመድባል (አንቀፅ 41(4))

በመንግስት ገንዘብ የሚካሄዱ ማህበራዊ አገልግሎቶች ሴቶች ለመጠቀም እንዲችሉ መንግስት እንቅፋቶችን መለየትና ማስወገድ ይኖርበታል። ለምሳሌ የሴቶች ከትምህርት ገበታው ለመገለል ምክንያት የሚሆኑአቸው ሁኔታዎች ካልተለዩና ካልተቀረፉ ሴቶች እንደ ወንዶች በአገልግሎቱ ሊጠቀሙ አይችሉም። በአብዛኛው ጊዜ ሴቶች በማህበራዊ አገልግሎቶች ተጠቃሚ ሊሆኑ ያልቻሉት በሚደርስባቸው አድልዎ ብቻ ሳይሆን በተለይ ሊመቻቹላቸው የሚገቡ ጉዳዮች ስላልተቀረፉ ነው። ወጣት ሴቶች በየ ክፍሉ የሚደርሱባቸው ጥቃቶች ካልተወገዱላቸው ለጋብቻ በግዴታ እንዳይሰጡ ካልተደረገ ባለው አነስተኛ መረጃ እውቀትና አገልግሎት ለእርግዝና፣ ፅንስ ለማስወረድ፣ ለአካል ጉዳት፣ ለሞት እንዳይዳረጉ ካልተመቻቸ ትምህርት ቤት ውስጥ እንዲቆዩ ድጋፍ ካልተደረገላቸው ቤተሰብ ካልተጠበቀና ካልተጠናከረ ሴቶች ምን ጊዜም በማህበራዊ አገልግሎቱ ተጠቃሚ ሊሆኑ አይችሉም።

የሴቶች መማር ቤተሰብን ማስተማር፣ ጤነኛ ቤተሰብን ለማፍራትና ሴቶች በውሳኔ ሰጪነት ለመሰለፍ የሚያስችላቸው መሳሪያ መሆኑ እስከታወቀ ድረስና መንግስት ለሴቶች መብት መከበር በእርግጠኝነት ከቆረጠ ይህን ማህበራዊ አገልግሎት በሴቶች በሰፊው እንዲደርስ ማድረግ ይቻላል። ሌላውም ለትምህርት መስክ የሚመደበው ሃብት ማነስ ለሴቶች ብሎም በጠቅላላው የሕብረተሰብ ዕድገት አሉታዊ ተፅዕኖ የሚያደርስ መሆኑን በመረዳት መንግስት አቅሙ በፈቀደ መጠን ከፍተኛ በጀት ሊመድብ ይገባል።

ሴቶች በእርግዝናና በወሊድ ምክንያት የሚደርስባቸው ጉዳት ከጠቅላላው ማህበራዊ አገልግሎቱን በእኩልነት ለመጠቀም ካላቸው መብት ጋር የተያያዘ ነው:: ይህ አገልግሎት ሴቶች በእርግዝና ጊዜያቸው በመውለጃ ጊዜያቸውና ከወለዱ በኋላ የሚያስፈልጋቸውን ሕክምናና እንክብካቤ ይጨምራል:: ሰራተኛ ሴቶች በእርግዝናና በመውለጃ የሚሰጣቸው የዕረፍት ጊዜ የዚህ መብት አካል ነው::

ሐ) የቤተሰብ ምጣኔ አገልግሎት፣ መረጃና አቅም ለሴቶች ማዳረስ የስነ ህዝብ ፖሊሲ ወጥቷል:: ቭህም ዡሊሲ ሴቶች ሕይወታቸውን እንደፈለጉት ለመምራት የሚያስችላቸው አንዱ መሳሪያ ነው:: የልጆቻቸውን መጠንና አራርቀው የመውለድ የትምህርትም ሆነ ሌላ ዕውቀት ለመገብየት ጊዜያቸውን ለመወሰን ያስችላቸዋል:: የሚወልዱአቸውን ልጆች መጠን በመወሰን ራሳቸውን ከመጉዳትና ከመሞት ያድናሉ:: የቤተሰብ ምጣኔ ትምህርት መረጃና አገልግሎቱን ማግኘት ትልቅ መብት በመሆኑ መብቱ በተግባር መተርጎሙ እጅግ አስፈላጊ ነው:: ይህንን መብት የሚያጨናልፍ ሕግ ሊኖር አይገባም:: ይህ ከሕይወት ማጣት ጋር ግንኙነት ያለው ጉዳይ በቂ ሃብት በመመደብ ለእያንዳንዷ ቤት የሚደርስበት ሁኔታ ማመቻቸት፣ ይህ መብት ተግባራዊ እንዳይሆን እንቅፋት የሚሆን አስተሳሰቦችና ባህሎች ሕዝብን በመቀስቀስ ለማስወገድ መጣር አለበት::

የቤተሰብ ምጣኔ ትምህርት፣ በፆታ ትምህርትና ከሴቶች የመወለድ ማህበራዊ ሚና ጋር በየትምህርት ቤቱ የሚሰጥበት መንገድም ሊቀየስ ይገባዋል:: ይህ መብት ለሴቶች መሰረታዊ ከሚሆንባቸው ምክንያቶች ከፊሎቹ:-

1. ሴቶች ዕድሜያቸው ሳይደርስ ለጋብቻ ተሰጥተው በሚያጋጥመው እርግዝናና ውጤቱ፣
2. ሴት ህፃናት በሚፈፀምባቸው ግርዛትና ውጤቱ ለመነበቅ
3. ሴቶች ንብረት የማፍራት፣ የማስተዳደርና የመቆጣጠር፣ የመጠቀምና የማስተላለፍ መብት አላቸው:: በተለይ መሬትን በመጠቀም በማስተላለፍ፣ በማስተዳደርና በመቆጣጠር ረገድ ከወንዶች ጋር እኩል መብት አላቸው:: እንዲሁም ውርስን በሚመለከት በእኩልነት የመታየት መብት አላቸው በማለትም ሕገ መንግስቱ ያስቀመጠው ሲሆን ይህ መብት በተለይ ለሴቶች

ይደርስባቸው ከነበረው ከፍተኛ ጭቆና ለማስቀረት የላቀ ድርሻ ያለው ነው:: በአሁኑ ወቅት የሃገራችን ሴቶች የዚሁ መብት ተጠቃሚ እየሆኑ ነው::

ይህ መብት መሰረታዊው እና ዋናው መሆኑ የሚያከራክር አይደለም:: ምክንያቱም አብዛኛው የኢትዮጵያ ሴ ኖ የሚገፍኘ በገጠር በመሆኑና የገጠሩ የኢኮኖሚ ምንጭ መሬት በመሆኑ ነው:: ሴቶች መሬትን በመጠቀም፣ በማስተላለፍና በማስተዳደሩ ረገድ ከወንዶች ጋር በእኩልነት የመታየት መብት ያላቸው መሆኑን ማረጋገጥ አንድ ነገር ሲሆን ይህን በተግባር ለመተርጎም ሴቶች በየአካባቢያቸው በመብቱ ተጠቃሚ እንዳይሆኑ እንቅፋት የሚሆኑባቸውን ሁኔታዎች ማጥናትና ተገቢ የሆነ ሕግ ፖሊሲና ፕሮግራም መንደፍ አስፈላጊ ነው::

ሴቶች በብሄራዊ የልማት ፖሊሲዎች እቅድና በፕሮጀክቶች ዝግጅትና አፈፃፀም በተለይ የሴቶችን ጥቅም በሚነኩ ፕሮጀክቶች ላብ ሃሳባቸውን በተሟላ ሁኔታ እንዲሰጡ የመጠየቅ መብት እንዳላቸው በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት በአንቀፅ 35 ንኡስ አንቀፅ 6 ላይ ተደንግጓል::

" ሴቶች የወሊድ ፍቃድ ከሙሉ የደመወዝ ክፍያ ጋር የማግኘት መብት አላቸው:: የወሊድ ፈቃድ ርዝመት ሴቷ የምትሰራውን ስራ ሁኔታ የሴቷን ጤንነት፣ የሕፃኑንና የቤተሰቡን ደህንነት ከግምት ውስጥ በማስገባት በሕግ ይወሰናል" በማለትም ሕገ መንግስቱ በአንቀፅ 35(5) / ሀ/ ላብ አስቀምጧል::

ይህ መብት ሴቶች በወሊድ ምክንያት ከስራ መስክ እንዳይገለሉ ከሙሉ ደመወዝ ክፊያ ጋር የወሊድና የእርግዝና ፈቃድ የማግኘት መብትን የሚጠብቅ ነው:: ሴቶች በፆታቸው ምክንያት ግልፅ ያልሆነ አድልዎ ሊደረግበት የሚችልበፔ መስክ የቅጥር፣ የእድገትና ለተመሳሳይ ስራ ተመሳሳይ ክፊያ የማግኘት ሁኔታ በመሆኑ መንግስት በዚህ ዙሪያ ከፍተኛ ከለላና ጥበቃ ሊያበጅለት ይገባል::

ባኢፔዮአበ መንግስት በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ከሁሉም ሕገ መንግስታት በተሻለ መልኩ የሴቶችን የዲሞክራሲ፣ የልማትና የመልካም አስተዳደር ጥያቄ የሚመልሱና የሴቶች የዘመናት ትግል ውጤት የሆኑትን መብቶች በሚገባ ከማካተቱም ባሻገር

በዝርዝር ሕጎችም እንዲደገፉ አድርጓል፡፡ እነዚህም ቀጥለን በዝርዝር የምናያቸው ይሆናሉ፡፡

2.4 የሴቶች መብቶች በኢትዮጵያ የተለያዩ ሕጎች አንፃር

ሀ) በወንጀል ሕግ

አዲሱ የወንጀል ሕግ የሴቶችን መብት በሚፃረሩ በርካታ ጉዳዮች ላይ ጥበቃ ሰጥቷል፡፡ ከእነዚህም ጥቂቶቹ፡- በጎጂ ልማዳዊ ድርጊቶች አማካኝነት በእርጉዝ ሴቶች እና ህፃናት ሕይወት እና አካል ላይ ጉዳት ማድረስ (አንቀፅ 561 እስከ 562) ምሳሌ፡ የእርጉዝ ሴትን ሆድ ማሸት፣ በመውለድ ላይ ያለች ሴትን አካል ማርገፍገፍ፣ የተወለደ ህፃንን እንደ እበት የመሳሰለ ነገር መቀባት፣ ፀሃይ መከልከል ወይም ቅቤ ማዋጥ፣ የህፃን እንጥል መቁረጥ ግግ ማውጣት፡፡ ሴትን መግረዝ (አንቀፅ 565) ፣ የሴትን ብልት መስፋት (አንቀፅ 569)፣ በጎጂ ልማዳዊ ድርጊቶች ተካፋይ መሆን፣ ሴትን መጥለፍ፣ አስገድዶ መድፈር፣ ከጠለፋው በኋላ ጋብቻ ቢፈፀም የወንጀል ተጠያቂነትን እንደማያስቀር (አንቀፅ 587) ፣ የአእምሮ ሕመምተኛ የሆነችን ወይም አቅም የሌላትን ሴት መጥለፍ (አንቀፅ 588) ፣ ሴቶችንና ልጆችን በግዳጅ ስራ ማሰማራት (አንቀፅ 597) ፣ በህገ ወጥ መንገድ ኢትዮጵያውያንን ለስራ ወደ ውጪ ሃገር መላክ (በአትቀኽ 598(2)) አስገድዶ መድፈር (በአትቀኮ 620) በሕግ እንደሚያስቀጣ ተደንግጓል፡፡

ከዚህም በተጨማሪ ወንጀልን የሚያከብዱ ሁኔታዎችም በወንጀል ሕጉ በሚከተለው መልክ ተቀምጠዋል፡፡ ወንጀል የተፈፀመው ዕድሜዋ ከ13 እስከ 18 አመት በሆነች ሴት ልጅ በጥፋተኛው መሪነት፣ ቁጥጥር ወይም ስልጣን ስር በሆነችው ልጅ በዕድሜ መግፋት በአካል ወይም በአእምሮ ሕመም፣ በመንፈስ ድክመት ወይም በማናቸውም ሌላ ምክንያት የድርጊቱን ምንነት ወይም ድርጊቱ የሚያስከትለውን ውጤት ለይቶ ለማወቅ ወይም ለመከላከል በማትችል ሴት ላይ፣ በጭካኔ ወይም በማሰቃየት ወይም ቁጥራቸው ከአንድ በላይ በሆኑ ወንዶች ሕብረት ሲሆን ቅጣቱ ከአምስት እስከ ሃያ ዓመት የሚደርስ ፅኑ እስራት (አትቀኮ 620/1/)፣ አእምሮአቸውን በሳቱ ወይም የአእምሮ ደካማ በሆኑ ወይም ለመቃወም በማይችሉ ሰዎች ላይ የሚፈፀሙ የክብረ ንፅህና ድፍረት ከአምስት ዓመት እስከ ሃያ ዓመት በሚደርስ ፅኑ እስራት (አንቀፅ 623)፣ ሆስፒታል ውስጥ በተኙ በተጋዙ ወይም በታሰሩ ሰዎች ላይ የሚፈፀም የክብረ ንፅህና

ድፍረት ከአስራ አምስት ዓመት በማይበልጥ፣ኮት ስራፔ ወቭም ጸአትታ ዓመፔ በማቨትስ ቀላል ስራፔ (አትቀኮ 620)፣

እድሜያቸው አስራ ሶስት በሆነና አስራ ስምንት ዓመት ባልሞላቸው ልጆች ላይ የሚፈፀም የግብረ ስጋ ግንኙነት በፈቃዳቸውም ቢሆን እንኳ ከሦስት ዓመት እስከ አስራ አምስት ዓመት ሊደርስ በሚችል ፅኑ እስራት (አንቀፅ 626)፣ በህፃናት ልጆች ላይ የሚፈፀም የግብረ ስጋ ድፍረት በደል ከአስራ አምስት እስከ ሃያ አምስፔ ዓመት ሊደርስ በሚችል ፅኑ እስራት (አንቀፅ 627 /1/)፣ ሴቶችን እና ለአካለ መጠን ያልደረሱ ልጆችን ለዝሙት አዳሪነት በማቃጠር መነገድ በአምስት አመት ኮት እስራትና በብር 10000 በማይበልጥ መቀጫ ትተሚቨስቀኃ በአንቀፅ 635 ተተት ቜ:: በቤት ውስጥ የሚደርሱ የሃይል ጥቃቶችን በተመለከተ በአዲሱ የወንጀል ሕግ አንቀፅ 564 ላይ እንደሚከተለው ተደንግጓል::

"ማንም ሰው በትዳር ጓደኛው ወይም ከጋብቻ ውጪ በሆነ የግብረ ስጋ ግንኙነት አብሮት በሚኖር ሰው አካል ወይም በአእምሮ ጤንነት ላይ ከባድ ወይም ቀላል ጉዳት በሚያደርስ ሁኔታ ጥቃት የፈፀመበት እንደሆነ በአካል ላይ ጉዳት ማድረሱን የሚመለከቱት አንቀፆች ከአንቀፅ 555 እስከ 600 ተፈፃሚ ይሆናሉ" በማለት ተቀምጧል::

ለ) <u>በቤተሰብ ሕግ</u>

በ1952 ዓ/ም የወጣው የኢትዮጵያ ፍታብሄር ሕግ ውስጥ የተካተተው የቤተሰብ ሕግ እስከ 1992 ዓ/ም ድረስ በስራ ላይ የነበረ ሲሆን በ1992 ዓ/ም በወጣው የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ ተሽሯል:: ፣በተሻሻለው ባቤተሰብ ህ ውስጥ የተካተቱት ጉዳዮችና ያመጣቸው ለውጦች:- የህፃናትን ጋብቻ የሚያደፋፍረውን የትጭጭት ስርዓት የህግ እውቅና ያስቀረ ሲሆን ጋብቻ በተጋቢዎች ነፃና ሙሉ ፈቃድ ብቻ እንዲፈፀም፣ ዝቅተኛ የጋብቻ እድሜ ለሁለቱም ፆታዎች 18 ዓመት መሆኑን፣ በባልና ሚስት መካከል ቀደም ሲል የነበረው በበላይና በበታች ግንኙነት እርስ በእርስ በመተጋገዝና በመደጋገፍ ላይ የተመሰረተ መሆን እንዳለበት፣ ባልና ሚስት ለልጆቻቸው ጉዳይ እኩል መብት እና ሃላፊነት እንዳላቸው፣ ባልና ሚስት የሚኖሩበትን ስፍራ በጋራ እንደሚወስኑ ሃብታቸውንም በጋራ እንዲያስተዳድሩና ቤተሰባቸውን በእኩል የመምራት መብት እንዳላቸው፣ ከጋብቻ መለስ ባልና ሚስት እየተባባሉ በአንድነት የኖሩ ወንድና ሴት ላፈሩት ሃብት ያላቸውን እኩል መብት፣ጋብቻን በማረጋገጥና ጋብቻ ሲፈርስ የተጋቢዎችን መብትና ግዴታ የመወሰን

ስልጣን የፍርድ ቤቶች እንዲሆን፣ ባልና ሚስት በፈቃዳቸው የመሰረቱትን ጋብቻ በፈቃዳቸው ተስማምተው ማፍረስ እንደሚችሉ፣ በጋብቻ ላይ ጋብቻንም ባተጸለጸለ መሆት ወዘተ ው፡፡

ይህ የቤተሰብ ሕግ በቀድሞው ሕግ ላይ የሚንፀባረቀውን የፆታ መድልዎ አስወግዷል፡፡ ከህገ መንግስቱ ጋርም ተጣጥሞ እንዲሄድ ተደርጓል፡፡ ቀደም ሲል በነበረው አድልአዊ ሕግ ምክንያት በሴቶች ላይ ይደርሱ የነበሩ ችግሮች ከሞላ ጎደል አስወግዷል፡፡ ሌሎች ክልሎችም በጣም የተወሰኑት ካልሆኑ የራሳቸው የሆነ ከሕገ መንግስቱ ጋር የሚጣጣም የቤተሰብ ሕግ በማውጣታቸው የቤተሰብ ሕግ የሴቶችን መብት በመጠበቅ ያለው ፋይዳ ሃገር አቀፍ እንዲሆን አድርጎታል፡፡

ሐ) <u>በአሰሪና ሰራተኛ ሕግ</u>

በ1997 በአዋጅ ቁጥር 377(96) የወጣው የአሰሪና ሰራተኛ አዋጅም እንዲሁ የሴቶችን የወሊድ ፈቃድ፣ የአመት እረፍት፣ ጡረታ መብትን አካቷል፡፡ ይህም የኢፌዲሪ ሕገ መንግስት ካስቀመጠው ጋር የሚጣጣም ሲሆን የሴቶች መብት ጥበቃንም ይበልጥ ያረጋግጣል፡፡

መ) <u>በሲቪል ሰርቪስ አዋጅ</u>

የሲቪል ሰርቪስ አዋጅም እንዲሁ የሴቶችን የወሊድ ፈቃድ፣ የአመት እረፍት፣ የጡረታ መብትን ያካተተ ሲሆን ለሴቶች በቅጥር በዝውውርና በዕድገት ቅድሚያ መስጠት እንዳለበትም ደንግጓል፡፡ ይህም በበኩሉ በሕገ መንግስቱ የተቀመጠውን መብት ያረጋገጠ ሲሆን የሴቶች መብት ጥበቃ በተግባርም ያረጋገጠ ነው፡፡

ከዚህም ባሻገር የሰብአዊ መብት ኮምሽን የእምባ ጠባቂ ኮምሽን በተለይ የህፃናትና የሴቶች እምባ ጠባቂ ኮምሽን መቋቋም ለሴቶች መብት መረጋገጥና መከበር የራሱ የሆነ አስተዋፅኦ እንደሚኖረው እሙን ነው፡፡

2·5 በሴቶች ላይ የሚፈፀም የሃይል ተግባራትና መፍትሄዎቻቸው

በሴቶች ላይ የሚፈፀም የሃይል ተግባራትን ለማስወገድ የወጣ መግለጫ አንቀፅ 1 እንዲህ ሲል ያስቀምጣል፡፡ በሴቶች ላይ የሚፈፀሙፑ የሃይል ተግባራፑ:- <u>አካላዊ፣ ስነ ልቦናዊ ወይም ስሜታዊ እና ወሲባዊ ጎ ቃ ኖት ሸካፑ ል</u>፡፡

ችዚህም ጎቃ ኖ ስቃይን የሚያስከትል ወይም ለማስከተል የሚችል ማናቸውም ድርጊ ኖ ው። ከፈቃድ ውጪ መነካትን፣ የወሲብ ጥቃትን፣ ጎጂ የሆነ ልማዳዊ ድርጊቶችን በትዳር ጓደኛ አስገድዶ መደፈርን ወሲባዊ ትንኮሳን፣ ተገዶ ሴተኛ አዳሪ መሆንን፣ በሴቶች መነገድንና ከሃይል ተግባራት ጋር የተያያዙ ብዝበዛዎች ው።

አካላዊ ጥቃት ጥፊንና ቡጢን ጨምሮ ድብደባና ማነቅን፣ ወሲባዊ ጥቃት የሚባለው ማናቸውም በሃይል ወይም በማስገደድ ሴቶችን ለወሲብ የሚዳርጉ ድርጊቶች ስሜታዊ ወይም ስነልቦናዊ ጥቃት የሚባለው ስድብን ወሲባዊ ትንኮሳን፣ ትችትን ማንቋሸሽን ወይም ማስፈራራትን ያጠቃልላል።

በግንቦት ወር 1997 ዓ.ም በስራ ላይ የዋለው የወንጀል ሕግ፣ በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 35(4) «ሴቶችን የሚጨቁኑ ወይም በአካላቸው ወይም በአእምሯቸው ላይ ጉዳት የሚያስከትሉ ሕጎች ወጎችና ልምዶች የተከለከሉ ናቸው» በሚል የተቀመጠውን ድንጋጌ መሰረት በማድረግ በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ የሃይል ተግባራትን በዝርዝርና በግልፅ ወንጀል በማድረግ ደንግጓል። እነዚህም

2.5.1 በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ የተለያዩ የሃይል ተግባራት

ሀ) <u>የወሲብ ትንኮሳ</u>

የወሲብ ትንኮሳ ማናቸውም ያልተፈለገና ተቀባይነት የሌለው የተቃራኒ ፆታ የወሲብ እንቅስቃሴ ነው። ወንዶችም የዚህ ጥቃት ሰለባ ሊሆኑ ቢችሉም ዋንኞቹ የዚህ ዓይነት ጥቃት ተጎጂዎች ሴቶች ናቸው። የኢፌዲሪ ሕገ መንግስት አንቀፅ 16 እና 35(4)፣ የወንጀል ሕግ አንቀፅ 561 እና የፍታብሄር ሕግ አንቀፅ 2038(1) በወሲብ ትንኮሳ ተጠቂ ሊሆኑ ሴቶች አቤቱታ ለማቅረብ መሰረት ናቸው።

የወሲብ ትንኮሳ የሚባለው:- ያልተፈለገ አካላዊ ንክኪ፣ መንካት፣ ጥቃት፣ ያልተፈለጉ አስተያየቶች የወሲብ ስሜት ያላቸው አስተያየቶች፣ ተቀባይነት የሌላቸው ወሲብን የሚመለከቱ ቀልዶች እና አስተያየቶች፣ ተቀባይነት የሌላቸው ምልክቶች እና የአካል እንቅስቃሴዎች፣ ወሲባዊ አድሎአዊነት፣ ለወሲብ ጥያቄ ፈቃደኛ ለሆነ ሰራተኛ የደረጃ

ዕድገት መስጠት፣ የተሻለ የችሎታ ብቃት ውጤት መሙላት እና የደመወዝ ጥግሪ ማድረግት ሽነ ቃልላል፡፡

ለ) የሴት ልጅ ግርዛት

ይህ በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 16፣ 35(4) በወንጀል ሕግ አንቀፅ 565 እና 566 የተከለከለ መሆኑ ተደንግጓል፡፡

ሐ) ጠለፋ

ጠለፋ በአገራችን በተለይም በገጠር አካባቢ እንደ አንድ የጋብቻ መመስረቻ መንገድ ተደርጎ የሚወሰድ ቢሆንም በሴቶች ላይ ከሚፈፀሙ የሃይል ተግባራት አንዱ ነው፡፡ አብዛኛውን ጊዜ የጠለፋውን መፈፀም ተከትሎ መደፈር፣ ያልተፈለገ እርግዝናና የፌስቱላ ችግር ያስከትላል፡፡ በሕገ መንግስቱና በወንጀል ሕጉ ክልከላ ተደርጎለታል፡፡

መ) አስገድዶ መድፈር

አስገድዶ መድፈር ሆን ብሎ ሴትን ያለፈቃድዋ ወሲባዊ ግንኙነት እንድትፈፀም የማድረግ ህገ ወጥ ድርጊት በመሆኑ በሴትየዋ ላይ ከሚያደርሰው አካላዊና ስነልቦናዊ ጉዳት ባሻገር ኤች አይ ቪ ኤድስን ጨምሮ ለተለያዩ የአባላዘር በሽታዎች እና ላልተፈለገ እርግዝና ያጋልጣል፡፡ ይህም በሕገ መንግስቱም ሆነ በወንጀል ሕጉ የሚያስቀጣ መሆኑን ተደንግጓል፡፡

ሠ) ያለ ዕድሜ ጋብቻ

ያለ ዕድሜ ጋብቻ በሴቶች ላይ የሚያስከትለውን የጤና ችግር እና ጉዳት ሕብረተሰብ ተገንዝቦ ድርጊቱን ከመፈፀም እንዲታቀብ በማሰብ አግባብ ባለው የቤተሰብ ሕግ ከተፈቀደው የጋብቻ ዕድሜ በታች የሚገኙ ልጆችን ማግባት በእስራት እንደሚያስቀጣ በወንጀል ሕግ ዓንቀፅ 648 ስር ተደንግጓል፡፡ በሕግ የተከለከለ ጋብቻን የፈፀመ፣ ያስፈፀመ ወይም ምስክር የሆነ ሰው በገንዘብ መቀጮ ወይም በእስራት ሊቀጣ እንደሚችል የወንጀል ሕጉ በዓንቀፅ 647 ደንግጓል፡፡

ረ) የቤት ውስጥ ጥቃት

የቤት ውስጥ ጥቃት በቤት ውስጥ በድብቅ የሚፈፀም የሃይል ድርጊት ነው:: ይህ ጥቃት የስሜት መረበሽ፣ የማህፀን ችግር፣ የአእምሮ መታወክ፣ ያልተፈለገ እርግዝና በግብረ ስጋ የሚተላለፍ በሽታ ኤች ኣይ ቪ ን ጨምሮ የከፋ የጤና ችግር በሴቶች ላይ ሊያስከትል ይችላል::

የቤት ውስጥ የሃይል ጥቃት መግለጫው ድብደባ፣ ነፍስ ማጥፋት፣ ስድብ፣ የንብረት ማጥፋትና ማበላሸት፣ ከቤት ማባረር፣ ዛቻ፣ የስነ ልቦና ጉዳት ማድረስ፣ የወሲብ ጥቃት፣ የቤት ወጪ መከልከል፣ ያለፈቃድ ቤት ውስጥ መግባት፣ መተንኮስ፣ አስከፊ የሆነ የቁጥጥር ባህሪያት ማሳየት፣ መከታተል፣ ማስፈራራት በመሳሰሉትና በሌሎች ድርጊቶች የሚገለፅ ሲሆን በአብዛኛው ተጠቂዎች ሴቶች ናቸው:: የዚሁ ጥቃት ሰለባዎች ያገቡ፣ የተፋቱ ወይም የተለያዩ ተጋቢዎች፣ ሳይጋቡ አብረው የሚኖሩ ጥንዶች፣ የቤተሰብ አባሎች እንዲሁም እጮኛዎች ወይም ፍቅረኞች ሊሆኑ ይችላሉ:: አንዳንድ ጥናቶች እንደሚጠቀሙት የቤት ውስጥ የሃይል ጥቃት ከሚያውቃቸው ሰዎች በአብዛኛው ሴቶች ላይ ጥቃት የሚፈፀመው በቅርብ ዘመዶቻቸው ወይም ጓደኞቻቸው ነው::

በቤት ውስጥ የሚፈፀም ጥቃት በአብዛኛው የሚፈፀመው ከተዘጋ በር በስተኋላ በመሆኑ የጥቃቱ ሰለባዎች በተለየ ሁኔታ ለጉዳት የተጋለጡ ናቸው:: ለዚህም ነው በሕገ መንግስቱ ዓንቀፅ 34(3) እንዲሁም ዓንቀፅ 16፣ በወንጀል ሕጉ ዓንቀፅ 555 እስከ 560 የቤት ውስጥ ጥቃት የተከለከለና የሚያስቀጣ መሆኑ የተደነገገው:: ብዙውን ጊዜ ሪፖርት ሲደረግ ግን አይታይም::

በሴቶች መነገድ፣ ሴቶችን በሕገ ወጥ መንገድ ወደ ውጭ አገር መላክና ለዝሙት አዳሪነት በማቀጠር መነገድ ይህ ችግር አለማአቀፋዊ ባህሪ እየያዘ በመሄድ ላይ ያለ ሲሆን በሃገራችን በዚሁ ሳቢያ ለችግር የሚጋለጡ ሴቶች በርካታ ናቸው:: ይህም በመሆኑ በወንጀል ሕጉ ዓንቀፅ 598(1) እና 598(2)፣ 597፣ 635 እንደሚያስቀጣ ተደንግጓል::

ሽ) <u>በስጋ ዘመዶች መካከል ስለሚፈፀም የወሲብ ተግባር</u>

በዘመድ መካከል የሚፈፀም የወሲብ ተግባር የዝምድና ቅርበት ባላቸው ወላጆችና ሌሎች የቤተሰብ አባሎች የሚፈፀም የግብረ ስጋ ግንኙነት ነው፡፡ በወንጀል ሕግ አንቀፅ 654 መሰረት በዘመዳሞች መካከል የሚፈፀም የወሲብ ተግባር እንደሚያስቀጣ ያስቀምጣል፡፡ በዘመዳሞች መካከል የግብረ ስጋ ግንኙነት የተፈፀመው በሃይል ወይም በማስገደድ የሆነ እንደሆነ በመድፈርና በዘመዶች መካከል በተፈፀመ ወሲብ ተግባር በሚል በተደራራቢ የሚያስጠይቅ ይሆናል፡፡

እነዚህ የሴቶችን መብት የሚያስከብሩ ሕጎች በሌሎች ርእሶች የም ያቸው ስለሆኑ በዝርዝር የተገለፁ አይደሉም እዚህ ለማሳየት የተፈለገው የሴቶች መብት በተለያዩ ሕጎቻችን የተቀመጠለትን የሕግ ከለላ በማስመልከት ነው፡፡

2·6 የሴቶች መብትና የፍትህ አካላት ሚና

የፍትሕ አካላት የሴቶችን መብት ለማስከበር በቅድሚያ በሕገ መንግስቱ በአለም አቀፍ ስምምነቶች እንዲሁም በሃገራችን የወጡ የተለያየዩ ሕጎች አዋጆችና ደንቦች ያረጋግጡትን መብቶች ማወቅ ይኖርባቸዋል፡፡ ይህንንም ለማስቻል የተለያዩ የግንዛቤ ማስጨበጫ ስልጠናዎችን ሊወሰዱ ይገባል የዚሁ ስልጠና አላማም የዚሁ አንድ አካል ነው፡፡

የሴቶች መብት ማክበርና ማስከበር የሁሉም ዜጋ ሃላፊነት መሆኑ የማይታበል ሃቅ ቢሆንም በተለይ ደግሞ ለሴቶች መብት መከበር በእርግጠኝነት በቁርጠኝነት የሚታገል ጠንካራ የፍትሕ አካል መኖር ግድ የሚል መሆኑ ሁሉም የፍትሕ አካላት ሊረዱትና ለተግባራዊነቱ ያላቸውን ቁርጠኝነት ሊያሳዩ ይገባል፡፡ በተለይም በፍትህ አካላት የሴቶች ቁጥር አሁን ካለው ሚዛናዊ በሆነ መልኩ መጨመር ይኖርበታል፡፡

የሴቶች መብት መከበር ለምንገነባው ዲሞክራሲያዊ ስርዓት ልናረጋግጠው ለምንፈልገው ድህነትን ለመቅረፍ የሚያስችል ዘላቂ ልማት እንዲሁ ለዘላቂ ሰላምና የሕግ የበላይነት ለብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች መብት መከበር ዋስትና መሆኑን የሚረዳና ለዚሁ ተግባራዊነት የሚታገል የፍትሕ አካል ከሌለ የሃገሪቱ 50% የሚሆኑት ሴቶች በጭቆናና በመብት ረገጣ እየተሰቃዩ የምናልመው ግብ መምታት አይቻልም ብቻም ሳይሆን ለእልቂትና ለብጥብጥ እንደምንዳረግ ማወቁ ያስፈልጋል፡፡

በተለይ ደግሞ የፍትሕ አካላት የወንጀል ሰለባ ለሆኑ ሴቶች አፋጣኝና ፍትሓዊ የሆነ ውሳኔ መስጠት መቻል አለባቸው:: ራሳቸው ወንጀል ፈፅመው ሲገኙም በርህራሄና ሰብአዊ ክብራቸውን በማይነካ ሁኔታ ሊያዝ ይገባል::

በቤት ውስጥ ጥቃት ሲያጋጥማቸው ጥቃቱ እንዳይቀጥል መታደግን መጠለያና ሕክምና የሚያገኙበትን የተለየ ውሳኔ መስጠት ከነሱ ይጠበቃል:: በእስርም ሆነ በመያዝ ከዚያም አልፎ ማረሚያ ቤት ሲገቡ የግል ህቨወታቸው ሊጠበቅላቸው ይገባል:: ከወንዶች የተለየ ክፍልም ሊመቻችላቸው ይገባል::

በወንጀል ተጠርጥረው ወይም ወንጀል ፈፅመው የተያዙ ሴቶችን ጉዳይ የሚያጣሩ ፖሊሶች የሚመሩባቸው ታሳቢ መርሆዎች፣ሴቶች ቃላቸውን ሲሰጡ፣ ሲታሰሩ ወይም ሲያዙ የአያያዙ ወይም የምርመራው ሂደት በሴት ፖሊስ ባልደረቦች ወይም በእነርሱ መሪነት ሊከናወን ትተሚ ባ፣ ሴት ፖሊስ በተገኘችበት ካልሆነ በቁጥጥር ስር በዋለች ሴት እና በወንድ ፖሊስ መካከል አካላዊ መነካካት ሊኖር ትተማቭ ባ፣ በቁጥጥር ስር በዋሉት ሴቶች ላይ የሚደረግ ምርመራ በአስቸኳይ በጥንቃቄና ያለማዳላት መከናወን ት ለበፔ፣ ቢቻል ሴቶች በሴት ፖሊሶች ሊቨዙ፣ በቁጥጥር ስር የዋሉ ወንዶችና ሴቶች ተለያይተው ሊታሰሩ፣ ሴት ታራሚዎች በሴት ፖሊሶች ሊፈተሹ ትተሚ ባ ለአረገዙ፣ ለሚያጠቡና ሕፃናት ልጆች ላሏቸው ታራሚዎች የበለጠ ጥንቃቄ ሊደረግላቸው እና ከተቻለም የተለየ አገልግሎት ሊያገኙ ይገባል ባሚሉ ው::

የሕግ አውጪው አካልም የሴቶችን መብቶችን የሚያረጋግጡ ሕጎች እንዲወጡ ከሕገ መንግስቱ የሚፃረሩ ሕጎችም እንዲሻሻሉ የማድረግ ሃላፊነት አለው:: በተለይ በዚሁ በኩል ከዛ ርላማ የሴቶች ቋሚ ኮሚቴ ከሴቶች የተለያዩ ማህበራት ከፍተኛ ሚና ይጠበቃል:: የሰብአዊ መብት ኮምሽን እንዲሁም የእንባ ጠባቂ ኮምሽን በተለይ የሴቶችና የህፃናት እንባ ጠባቂ ኮምሽን ለሴቶች መብት መከበር ከፍተኛ ትኩረት መስጠት ይኖርባቸዋል::

2·7 የሴቶች መብትና የመገናኛ ብዙሃን ሚና

መገናኛ ብዙሃን ቅድሚያ በሕገ መንግስቱና በሌሎች የሃገሪቱ ሕጎች እንዲሁም በተለያዩ የሃገሪቱ ፖሊሲዎችና ስትራተጂዎች በእያንዳንዱ ተቋም የተቀመጡ በሴቶች ዙሪያ

ሊሰሩ የታቀዱ እቅዶች ማወቅ ይኖርባቸዋል፡፡ ይህንንም በተመለከተ የግንዛቤ ማስጨበጫ ስልጠናዎች ከዚያም አልፎ በብዙሃን መገናኛ ትምህርትቤቶች በካሪክለም መልክ ተቀርፀው ሊማርዋቸው ይገባል፡፡ ራሳቸው ግንዛቤ አግኝተው የሴቶችን መብት በማክበርና በማስከበር ረገድም ቅድሚያ ተዋናይ መሆን ይኖርባቸዋል፡፡ የተለያዩ ፕሮግራሞች እየቀረፀ ሰፊ ሽፋን በመስጠት የሕብረተሰቡን ግንዛቤ በማዳበር ረገድም ከፍተኛ ሚና ከነሱ ይጠበቃል፡፡

የሴቶች ፖሊሲ፣ የሴቶች የልማት መርሃ ግብር፣ የሴቶች ሃገራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ሌሎችም በሴቶች ዙሪያ የተቀመጡ በመንግስትና መንግስታዊ ባልሆኑ በሲቪክ ማህበራት ሊሰሩ የታቀዱ ስራዎች እየተከታተሉ በማስተጋባት በመንግስትም ይሁን በሌሎች አከላት የሴቶች መብት እንዲከበሩ ጫና መፍጠር፣ የሴቶች መብት በዋነኛነት የሚከበሩት በራሳቸው በሴቶች መሆኑን በማስገንዘብ የሴቶች የሞያ ማህበራት፣ የሴቶች የተለያዩ አደረጃጀቶች እንዲበራከቱ ሴቶች በዲሞክራሲ ግንባታ፣ ሴቶች በልማት፣ ሴቶች የሕግ የበላይነትን በማስፈን የላቀ ድርሻ እንዳላቸው አውቀው ድርሻቸውን እንዲወጡ የአለም፣ የአህጉር፣ የክልሎች ተሞኩሮን በማቅረብ ግንዛቤያቸው እንዲዳብር ማድረግ በሴቶች በራሳቸው የሚሰሩ ስራዎችን በአብነት እያነሱ ሁሉም ሴቶች በአርአያነት እንዲከተሉ ሁሉም ሕብረተሰብ እንዲያውቀው ማድረግ፣ ከብዙሃን መገናኛ ከሚጠበቁት ጥቂቶቹ ናቸው፡፡

2.8 የሴቶች መብት በማስከበር የሴቶች ጉዳይ ሚኒስቴር ሚና

የሴቶች ጉዳይ ቀደም ሲል የሰራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ የነበረ ሲሆን አሁን ግን በፌደራል የሴቶች ጉዳይ ሚኒስቴር፣ በሚኒስተር ደረጃ በአዋጅ ቁጥር 471/1998 ተቋቁሞ የሴቶች ጉዳይ እንዲከታተል ተደርጓል፡፡ ይህ የሚያሳየው መንግስት ለሴቶች መብት መከበር ከፍተኛ ትኩረት መስጠቱ ነው፡፡ በክልሎችም እንዲሁ የሴቶች ጉዳይ ቢሮ ተቋቁሞ የተለያዩ ስራዎችን በመስራት ላይ ይገኛል፡፡

<u>በፌደራል የሴቶች ጉዳይ ሚኒስቴር</u>

የሃገሪቱ ሴቶች በኢኮኖሚ፣ በማህበራዊና በፖለቲካዊ መስክ እኩል ተሳታፊና ተጠቃሚ ሆነው ህፃናት መብታቸው ተከብሮና ድህንነታቸው ተጠብቆ ማየት የሚለውን ራኢብ ይዞ በመንቀሳቀስ ላይ ሲሆን ይህ ራኢብ ከሃገሪቱ አጠቃላይ ራኢብ ጋር ተገናዝቦ

የተቀመጠ ነው:: ምክንያቱም የሴቶች ጥያቄ መመለስ የሃገሪቱን ራኢብ ማሳካት በመሆኑ የሴቶች ጥያቄ በሃገራዊ የሴቶች ፖሊሲ የተካተተ ከመሆኑም ባሻገር በሃገሪቱ አጠቃላይ ፖሊሲ ስልትና ስትራተጂም እንደዋነኛ የሃገሪቱ ጉዳይ ተደርጎ የተቀመጠ ጉዳይ ነው::

የሴቶች ጉዳይ በሴቶች ጉዳይ ሚኒስተር እንዲሁም በሴቶች ጉዳይ ቢሮ ብቻ የሚወሰን ሳይሆን የሁሉም ተቋም ድምር ስራ በመሆኑ በሁሉም ተቋም ስትራተጂ እንዲካተት ተደርጓል። ለአብነት የክልሎና ቢሮዎች እንደ ስትራተጂ የያዛቸውን ብንመለከት:-

<u>ትምህርት ቢሮ</u>

ሴቶች በትምህርት ያላቸው ተሳትፎ እንዲያድግ ማድረግ፣ በሕ/ሰብ የሚሰጠው ትምህርት የፆታን ሚዛናዊነት ያካተተ እንዲሆን የትምህርት ሂደቱና አሰጣጡ ፆታ ተኮር እንዲሆን ማታረ ::

<u>ጤና ቢሮ</u>

የወሊድ አገልግሎት ማጎልበት፣ የቤተሰብ ምጣኔ ማስፋፋትና በሁሉም የሚዳረስበት ሁኔታ ማመቻቸት፣ የባህል አወላጆችን ማሰልጠን በሕብረተሰቡ የጤና ትምህርትን ማስፋፋት ለበታች የጤና ሰራተኞች በሚሰጠው ስልጠና የሴቶች ቁጥር ሚዛናዊ እንዲሆን ማድረግ::

<u>የባህልና ቱሪዝም ቢሮ</u>

የባህል ፖሊሲ እንዲኖር ማድረግ፣ የጋብቻ ሕግ በጋብቻ የሚፈፀሙ በደሎችና ጥቃቶችን ጎጂ ልማዶችን ለማስወገድ መንቀሳቀስ የሴቶችን ጉዳይ በተመለከተ በሬድዮ፣ በጋዜጣ በተለያዩ መገናኛ ብዙሃን እንዲሰራጭ ማድረግ::

<u>የሰራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ ቢሮ</u>

የሴቶችን የስራ ዋስትና ማረጋገጥ፣ ለእኩል ስራ እኩል ክፍያ እንዲኖር ማድረግ፣ ለሰራተኞች ሴቶች ጉዳይ ስልጠና መስጠት በሴፔቾ አዳሪነት ዙሪያ ጥናት ማካሄድና መፍትሄ መፈለግ::

<u>የግብርና ቢሮ</u>

የኤክስቴንሽን ግልጋሎት ከሴቶች ስራ ጋር በተያያዘ ማስፋፋት፣ ሴቶችም ሆኑ የሴተሰብ አስተዳዳሪዎች በሁሉም የእርሻ ፓኬጅ ፕሮግራም ተሳታፊ እንዲሆኑ ማድረግ

ብድር የሚያገኙበት፣ ግብአት የሚያገኙበት፣ የኤክስቴንሽን ሰራተኛ እርዳታ የሚያገኙበትን ሁኔታ ማመቻቸት፡፡

የንግድና ኢንዱስትሪ ቢሮ

የፆታ ተመጣጣኝነት ያለው ስልጠና መስጠት በቡድን ሴቶች ተደራጅተው እርዳታ የሚያገኙበትን ሁኔታ ማመቻቸት፡፡

የሲቪል ሰርቪስ ኮምሽን

ለእኩል ስራ እኩል ክፊያ፣ ሴቶች ለከፍተኛ የመንግስት ሃላፊነት እንዲበቁ ማስቻል፣ የሴቶችን የስራ ዋስትና መጠበቅና ማረጋገጥ ሴቶች እድገት የሚያገኙበትን ሁኔታ ማመቻቸት፡፡

ኢንቨስትመንት ቢሮ

የማበረታቻ መንገድ ለሴቶች ኢንቨስተሮች እንዲኖር ማድረግ ሴቶችን ለስራ ለሚቀጥሩ ኢንቨስተሮች የተለየ ማበረታቻ እንዲኖር ማድረግ፡፡

ፖሊስ

በሴቶች የሚደርሱ የሃይል ጥቃቶችን መከላከል፣ የሴተኛ አዳሪዎችን በስልጠና ከወንድ የሃይል ጥቃት መከላከል፣

የምክር አገልግሎት መስጠት የሴቶች ቁጥር ከፖሊስ እንዲበዛ ማድረግ፡፡

የአቃቢ ሕግ ቢሮ

ለሴቶች ጥብቅና በመቆም መብታቸውን ማስከበር፣ የሴቶች ሕጋዊና ፖለቲካዊ መብት በሚገባ በተግባር ላይ መዋሉን መከታተል በሕብረተሰቡ የሴቶች መብት አስመልክቶ ንቃተ ህሊናው እንዲዳብር ማድረግ፡፡

ፍርድ ቤት

የሴቶች ጉዳይ ቅድሚያ ሰጥቶ ቶሎ እልባት እንዲያገኝ ማድረግ፣ በሴቶች መብት ዙርያ ስልጠና መስጠት ባህላዊ ፍርድቤቶችን ማስተማር፡፡

የቀበሌ መስተዳደር

ሴቶች በውሳኔ ሰጪነት እንዲሳተፉ ማስቻል፣ በልማት ስራዎች ተጠቃሚ እንዲሆኑ ማድረግ፣ የሴቶች እኩልነት በተመለከተ በሕብረተሰቡ ግንዛቤ እንዲኖር ማስቻ፣ በተለያዩ የልማት ኮሚቴዎች የሴቶች ተሳትፎ እንዲኅለብት ማድረግ በቀበሌ ደረጃ ለሚቋቋሙ የሴቶች ማህበራት መደገፍ ፅሕፈት ቤት እንዲኖራቸው መሬት እንዲያገኙ ማስቻል የሚሉና ሌሎችም ይገኙባቸዋል፡፡

ከዚህ የምንረዳው የሴቶች ጉዳይ የሁሉም ዜጋ፣ የሁሉም ሕብረተሰብ፣ የሁሉም ተቋም እንጂ የተወሰነ ሚኒስተር ወይም የተወሰነ ቢሮ ሃላፊነት ብቻ አለመሆኑ ነው። ለዚህም ነው ከሃገራዊ ራኢብ፣ ከሃገራዊ ስትራተጂና ፖሊሲ ጀምሮ በሁሉም ተቋማት በመካተት ላይ ያለው። ስለዚህ የሴቶች መብት መከበር የሁሉም ሃላፊነትና ግዴታ ብቻም ሳይሆን ሁሉም በሃላፊነት የሚጠየቅበትም ትተሚሆትት ነው።

2.9. የሴቶችን መብት በማስከበር እስከ አሁን በመንግስት የተከናወኑ አበብቺ ክንውኖች

በአገራችን ውስጥ በተካሄደው የልማት የዲሞክራሲና የሰላም እንቅስቃሴ የሴቶችን ተጠቃሚነት በማረጋገጥ የሚያበረታቱ ውጤቶች ተመዝግበዋል። ከሁሉም በፊት በአገራችን ሴቶች ከሰፈነው ሰላም በከፍተኛ ደረጃ ተጠቃሚ ሆነዋል። ለመጀመሪያ ጊዜ የሴቶች እኩልነት ሕገ መንግስታዊ ዋስትና አግኝቷል። የሴቶች ጥያቄ እንደ አንድ የሕብረተሰብ ጥያቄ በፌደራልና በክልሎች ሕገ መንግስት ውስጥ ተገቢ ስፍራ የተሰጠው ሲሆን በፌደራል የሴቶች ጉዳይ ሚኒስትር በክልሎችም የክልል የሴቶች ጉዳይ ቢሮዎች እንዲቋቋሙ ተደርገዋል።

ሕገ መንግስቱን መሰረት በማድረግ ከሕገ መንግስቱ ጋር ተጣጥመው የሚሄዱ የቤተሰብ ሕግ፣ የወንጀል ሕግ፣ የአሰሪና ሰራተኛ ሕግ፣ የመሬት አጠቃቀም አዋጅ፣ የስነ ህዝብ ፖሊሲ፣ የትምህርት ፖሊሲ፣ የሕክምና ፖሊሲ ወጥተው በስራ ላይ ውለዋል።

ሴቶችን የሚያዋርዱ፣ በዝቅተኛነት የሚያስቀምጡ የጎጂ ልማድና ለቤት ውስጥ ጥቃት የሚያጋልጡ የወንድ የበላይነት የሚያረጋግጥ ወግ ልምዶችና ሕጎች እንዲወገዱ ሕገ መንግስቱ ከማስቀመጡም ባሻገር በወንጀል እንደሚያስቀጡም ሆነዋል።

በየደረጃው በተቋቋሙ የፌደራልና የክልል ምክርቤቶችም የሴቶች ቁጥር እየጨመረ በመሄድ ላይ ይገኛል። በአንዳንድ ክልሎች 50% የሆነበት ሁኔታም አለ።(ትግራይ) በገጠር ልማት በኩልም በተለያዩ የግብርና ፓኬጆች በብድርና በህብረት ስራ ማህበራት አገልግሎት መስኮች የሴቶች ተሳትፎም ውጤታማነት በማደግ ላይ ይገኛል። በከተሞችም በአነስተኛና ጥቃቅን የንግድና የማምረቻ ድርጅቶች የሚሳተፉት ሴቶች ብዛት ለውጥ በማሳየት ላይ ይገኛል።

በትምህርትም በሴቶች ተሳትፎ መሻሻል አሳይቷል። በትምህርት ላይ ከሚገኙት ተማሪዎች ውስጥ የሴቶችን ተሳትፎ ስንመለከት በአንደኛ ደረጃ 45%፣ በሁለተኛ ደረጃ 35%፣ በከፍተኛ ደረጃ ትምህርት ደግሞ 22.1% ደርሷል። (የሴቶች ጉዳይ ሚኒስተር ከተዘጋጀው የሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ የተወሰደ) በመምህራን ረገድም የሴቶች ቁጥር ከጊዜ ወደ ጊዜ በመጨመር ላይ ይገኛል። በመንግስት ሰራተኞች የሚሰሩ ሰራተኞች ቁጥርም እየጨመረ በመሄድ ላይ ነው።

የሰብአዊ መብት ኮምሽን የእምባ ጠባቂ ኮምሽን በተለይም የሴቶችና የህፃናት እምባ ጠባቂ ኮምሽን ሲኖር በጤናውም መስክ በእናቶች ቅድመ ወሊድና ድህረ ወሊድ ምርመራ፣ በእናቶችና ህፃናት ክትባት፣ በቤተሰብ ምጣኔና የስነ ተዋልዶ አገልግሎት መስኮች የተሰሩት ስራዎች በከተማም ሆነ በገጠር የሚያበረታታ ውጤት የተገኘባቸው ናቸው። በመጠጥ ውሃ አገልግሎትና በሌሎች የሴቶችን የስራ ጫና በሚያቃልሉ ስራዎችና የተገኙት ውጤቶችም እንዲሁ አበረታች ናቸው።

የሴቶች ፖሊሲ፣ የሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ እንዲሁም ተዘጋጅቶ በሴቶች የሚታዩትን ችግሮች በታቀደና በተቀናጀ መልኩ ለመፍታት በሃገር አቀፍም ሆነ በክልሎች እንቅስቃሴ ተጀምሯል። ከ2006 እስከ 2010 የሚቆይ የሴቶች ብሄራዊ የድርጊት መሃር ግብር ተተትዐ በሥራ ላቭ ቭውላል።

የሴቶች የሞያ ማህበራት ሴቶች በተደራጀ መልኩ ችግራቸውን እንዲፈቱ ከማንኛውም ጊዜ በላይ ተጠናክረው እንቅስቃሴ በማድረግ ላይ ናቸው። የሴቶች የሕግ ባለ ሙያ ማህበርም ተደራጅተው የሴቶች መብት በማስከበር በመንቀሳቀስ ላይ ይገኛሉ። የሲቪክ ማሕበራት መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶችም እንዲሁ በሴቶች ጥያቄ ዙሪያ የተለያዩ እንቅስቃሴዎች በማድረግ ላይ ናቸው። በMain streaming ስራ በሁሉም መስኩ በተለያዩ ተቋማት ተጠናክሮ የሚቀጥልበት ሁኔታ ተመቻችቷል። በፌደራልና በክልል ምክር ቤት የሴቶች ቋሚ ኮሚቴ ተቋቁሞ በሴቶች መብትና ጥያቄ ዙሪያ በርካታ ስራዎችን እያከናወነ ነው።

ይህ እንዳለ ሆኖ አሁንም ቢሆን ግን በአፈፃፀም በርካታ ችግሮች አሉ። ትዚህም ኖ ሮኖ፡- አሁንም ሴቶች በሕግ ፊት እኩል ጥበቃ ያለማግኘት፣ በሴቶች የሃይል ጥቃት

በፍትሕ አካላት የሚሰጠው ውሳኔ ቀልጣፋና ፍትሃዊ አለመሆን፣ የሴቶች የግል ሕይወት ለዘመናት በቆየ የባህልና የሃይማኖት ሰበብ ከጭቆና አለመውጣት፣ ሴቶች ስለ ሕግ ያላቸው ግንዛቤ ዝቅተኛነት የተነሳ መብታቸውን ለማስከበር አለመቻል፤ የሚደርስባቸውና የቤት ውስጥም ሆነ ሌላ የሃይል ጥቃት በውቅቱ ሪፖርት አለማድረግ፣ ተከታትለውም ከግብ አለማድረስ፣ የሕግ አስፈፃሚም ሆነ ሌሎች የመንግስት አካላትና ሕ/ሰቡ በሴቶች መብት ዙሪያ በቂ ግንዛቤ ያለመኖር፣ በሴቶች ላብ የሚደርሰውን የሃይል ጥቃት በማውገዝ ለሚመለከተው ሪፖርት እንደማድረግ እንደ ቅቡል መቁጠር፣ በውሳኔ ሰጭነትና በቁልፍ ቦታዎች የሴቶች ቁጥርና ተሳትፎ አነስተኛ መሆን፣ በየፍትህ አካላት ውስጎ ባሴፔ ባለሞሽዎኖ ቁጎር ማነስ፣ በሴቶች ‑ ብ ዙሪሽ ላይ የሚሰሩ መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች እና ማሕበራት ቁጥር አናሳ መሆን፣ በሴቶች የሚደርሱ የሃይል ጥቃቶች ሪፖርት ተደርገው እርምጃ ከሚወሰድባቸው ጉዳዮች ሪፖርት የማብደርጉት መብዛት በተለይ ሴቶች በዚህ በኩል ግንዛቤም ይሁን ድፍረትና ቁርጠኝነት ማነስ፣ ባMain streaming ስራ ተጠናክሮ አለመቀጠል፣ የሴቶች መብትት በማስክበር ረገድ የፍትህ አካላት ሚና ዝቅተኛ መሆን ወዘተ ው፡፡

2.10 ሴቶች የመብታቸው ተጠቃሚ እንዲሆኑ መወሰድ ያለባቸው መፍትሄ ሃሳቦች

የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፖብሊክ የሴቶች ጉዳይ ሚኒስተር ያወጣው የኢ/ያ ሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ እንዲሁም ከ2006 እስከ 2010 የሚቆየው የኢትዮጵያ ሴቶች ብሄራዊ የድርጊት መርሃ ግብር ተግባራዊ ማድረግ ዋነኛው ሲሆን ከዚሁ ጋር በተያያዘ የሕግ ክፍተት መሙላት፣ የሴቶችን ዙሪያመለስ ተሳትፎ በዘላቂነት ለማሳደግ ሕብረተሰቡ በሴቶች ላይ ያለውን አመለካከት መቀየርና የሕብረተሰቡ ንቃተ ህሊና ከፍ ማድረግ፣ ሴቶችን በመሪነትና በውሳኔ ሰጭነት ያላቸው ተሳትፎ ማሳደግ፣ የሴቶች የሞያ ማህበራት መበራከት፣ የተጀመረው የMain streaming ስራ ተጠናክሮ እንዲቀጥል ማድረግ፣ ጠንካራ የፍትህ አካል መኖር፣ በየትኛውም ደረጃ የሚወጣ ማንኛውም የመንግስት ፖሊሲና ስትራተጂ ሕገ ደንብ መመሪያ እቅድና ፕሮግራም የሴቶችን ተሳትፎና ተጠቃሚነት በአግባቡ ያካተተ እንዲሆን ማድረግ ተፈፃሚነቱም መከታተልና ማረጋገጥ፣ በሴቶች ዙሪያ የሚሰሩ ድርጅቶች እንዲበራከቱ ማድረግ፣

ሰብአዊ መብት ኮምሽንና እምባ ጠባቂ ኮምሽን ማጠናከር የሚሉና ሌሎች ስልጣኑ የሚጨምርባቸው እንደመፍትሄ ሃሳብ ሊጠቀሱ ይችላሉ፡፡

ማጠቃለያ

እስከ አሁን የሴቶች መብት ከአጠቃላይ ሰብአዊ መብት ጋር ያለው ትስስር፣ የሴቶች መብት ለብቻው መደንገግ አስፈላጊነት፣ የሴቶች መብት ከአለም አቀፍ ሰነዶች አንፃር፣ የሴቶች መብት ከኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና ከሌሎች የሃገራችን ሕጎች አንፃር የሴቶች መብት በማስከበር ረገድ የፍትህ አካላት ሚና፣ በሴቶች መብት ዙሪያ እስከ አሁን የተከናወኑ ክንውኖችና በአፈፃፀም ረ ታ የታዩ ችግሮችና መፍትሄዎቻቸው ለመዳሰስ ተሞክሯል፡፡

ስለሆነም ሴቶች በመብቶቻቸው ተጠቃሚ እንዲሆኑ የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፖብሊክ ሕገ መንግስት መሰረቱን ጥሏል፡፡ ይህንን መሰረት ተጠቅሞ መብቱን እውን ለማድረግ መንግስት ሕብረተሰቡና ዋናዎቹ የመብቱ ተጠቃሚዎች ተደራጅተው የሚያደርጉት እንቅስቃሴ ወሳኝ ነው፡፡ ሴቶች በሁሉም መስክ በብቃት መሳተፍ እንዲችሉ የስልጠናና የአቅም ግንባታ ስራዎችን በቀጣይነት መስራት፤ የሴቶች ጥያቄ የመሰረታዊ ሰብአዊ መብቶች ጥያቄ፣ የልማትና የመልካም አስተዳደር ጥያቄ በመሆኑ ዘላቂ በሆነ መንገድ ለመፍታትና በህይወታቸው ትርጉም ያለው ለውጥ ለማምጣት ሁሉም አካላት ያላሰለሰ ጥረት ሊያደርጉ ይገባል፡፡ የሴቶች ጥያቄ ምላሽ የሚያገኘው በሃገራችን የተጀመረው ፈጣን ልማት እውን ሲሆንና ድህነት ከሃገራችን ተወግዶ የተጀመረው የዲሞክራሲ ስርዓት ግንባታ በፅኑ መሰረት ሲመሰረት ይሆናል፡፡ ሴቶች የሕብረተሰቡ ግማሽ አካል እንደመሆናቸው መጠንም ለዚሁ ስኬታማነት ሲረባረቡ የሴቶች መብትም ይረጋገጣል፡፡

በተለይም የሴቶች መብቶች በማስከበር ረገድ የወጡና የተሻሻሉ ሕጎችን ተፈፃሚነት ሁሉም ዜጋ በቀርጠኝነት ሊከታተለው የሚገባ ቢሆንም የሴቶች መብት በማክበርና በማስከበር ሂደት የጠንካራ ፍትህ ስርዓት መኖር አስፈላጊነት አሌ የማይባል በመሆኑም ከእኛ በዚህ ስልጠና ከምንካፈል የቀጣይ ዳኞችና ዓቃቢ ሕጎች ብዙ እንደሚጠበቅ ተረድተን ከወዲሁ በቁርጠኝነት ልንነሳ ይገባል፡፡

መልመ ሁለፔ (Activity Two)

በሴ ኖ መብፔ ኢዉ ሪ (FDRE) ህ መት ሥፔ ርዕስ ዙሪሽ ባተዘ ኅሽቄዎኖ

1. ለሴ ኖ መብፔ መጸበር ዋትቾ ተዋ ቮኖ ሴ ኖ ው ሲባል ምት ማለፔ ትው?
2. ባሴ ኖ ባሃብል ኅ ቃፔ መ ለ ዎኖ ምትታት ው?
3. በሴ ኖ ባሚ ብ ላ ቀር አመለካጸ ኖ አስተሳሰቡኖ ጸጸልላኖሁ አትኻ ምት ኽ አላ ው?
4. ባሴ ኖ መብፔ በማስጸበር ረ ታ ባኢዉ ሪ (FDRE) ህ -መት ሥፔ ሴሎኖ ባአ ሪቱ ህ ኖ ምት ሽህል ባተሟሉ ው? ሽሉፔስ ምት ሽህል ተ ባራዊ ባሆት ው?
5. በሴ ኖ መብፔ ዙሪሽ ጸመት ስፔ፣ መት ስ ዊ ሽልሆት ታር ኖ (መሽታ) ጸህብረተሰቡ ምት ብን በቃል? አሁትስ ባለው ሁት ሽለው ትቅስቃሴ ምት ብመስላል?
6. ባሴ ኖት መብፔ በማክበር ማስጸበር ዙሪሽ አሁት ሽሉፔ ባዎፔህ አካላፔ ማለፔም ዠሊስ፣ ዐቃቤ ህ ፣ ዎርታ ቤፔ ማረሚሽ ቤ ኖ መሰረ ዊ ኖ ሮኖ ምትታት ው?
7. ባሴ ኖ መብፔ መጸበር ለሰላም፣ ለ ሞክራሲ ልማፔ ዋስፔ ትው ሲባል ምት ማለፔ ትው?
8. ባሴ ኖት መብ ኖ በማስጸበር ዙሪሽ ባሚሽ ኅሙ ዋ ዋ ኖ ሮኖ ምት ምት ው? መዎፔሔዎኖ ውስ?

ክፍል ሦስት

3. የኢወዲሪ ሕገ መንግስትና የአካል ጉዳተኞች መብት

ባሚጎበቁ ውጎ፥ ኖ

ሰልጣኞቹ ይህንን ስልጠና ካጠናቀቁ በኋላ:- የአካል ጉዳተኞች የመብት ጥበቃ አስፈላጊነት፣ የአካል ጉዳተኞች የመብት ጥበቃ በአለም አቀፍ ሰነዶች መካተቱን፣ የአካል ጉዳተኞች መብት በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት መካተቱን፣ የአካል ጉዳተኞች መብት ጥበቃ የመንግስት ብቻ ሳይሆን የሁሉም ዜጋ ሃላፊነትና ግዴታ መሆኑን የፍትህ አካላት ሚና የአካል ጉዳተኞችን መብት በማስከበር አንፃር በአካል ጉዳተኞች መብት ጥበቃ እስከ አሁን የተከናወኑ ስራዎችና ያጋጠሙ ችግሮች ይረዳሉ::

3.1 የአካል ጉዳተኞች የመብት ጥበቃ አስፈላጊነት

በአለም ላይ ከፍተኛ ቁጥር ያላቸው የአካል ጉዳተኞች ይገኛሉ:: በብዙ ታዳጊ አገሮች በድህነት ኑራቸውን የሚገፉና በጥገኝነት ኑሮአቸውን የሚያሳልፉ የአካል ጉዳተኞች ቁጥር ከፍተኛ እንደሆነ ይገመታል:: ይህም እንዳይበቃቸው ሰብአዊ መብታቸው አዘውትሮ ሲጣስና ለሰብአዊ መብት ረገጣ ሲጋለጡ ይታያሉ:: በኢትዮጵያ ደረጃም ይህ እውነታ መኖሩ አሌ ሊባል አይችልም:: እነዚህ ሰዎች እንደማንኛውም ሰው ሰው በመሆናቸው ሊጠበቅላቸው የሚገባ መብቶች ይኖራሉ:: በአካል ጉዳተኞነታቸውም በተለየ ሊጠበቅላቸው የሚገቡ መብቶችና እንክብካቤዎች ስለሚኖሩ የነዚህ አካላት መብት መጠበቅ አስፈላጊነት ከዚሁ የመነጨ ይሆናል::

3.2 የአካል ጉዳተኞች መብት ከአለም አቀፍ ሰነዶች አንፃር

የአካል ጉዳተኞች እኩል የመጠቀም ዕድል አላማ ቀዌዊ ደንብ ባአካል ጉዳተኛነትን እንደሚከተለው ይተረጉመዋል::

አንቀፅ 17

"ባአካል ጉዳተኛነት በየትኛውም የአለም ሕዝብና ሃገር የሚያጋጥም በቁጥሩም ሆነ በአይነቱ የተለያየ የተግባር እንቅስቃሴ ዉሱንነት ነው::

አካላዊ ወይም የአእምሮአዊ መሰናክል፣ የሕክምና ሁኔታና የአእምሮ በሽታ ወይም ሕመም ሰዎችን ለአካል ጉዳተኝነት ይዳርጋቸዋል፡፡ የዚህ አይነቱ መሰናክል አጋጣሚዎችና በሽታዎች በባህሪያቸው ጊዜያዊ ወይም ዘላቂ ሊሆኑ ይችላሉ" ብሏል፡፡

የተመድ ሁሉ አቀፍ የሰብአዊ መብቶች መግለጫ ዓንቀፅ 25(1) የአካል ጉዳተኞች መብትን አስመልክቶ እንደሚከተለው ደንግጓል፡፡ "እያንዳንዱ ሰው ለራሱ፣ ለቤተሰቡ ጤንነትና ድህንነት በቂ የሆነ ምግብን፣ ልብስን፣ መጠለያን፣ የሕክምና አገልግሎቶችንና አስፈላጊ የሆኑ ማሕበራዊ አገልግሎቶችን የሚያካትት በሕመም በአካል ጉዳት ወይም ከራሱ ቁጥጥር ውጭ በሆኑ ሌሎች ሁኔታዎች ሳቢያ ለኑሮው የሚያስፈልጉትን እንዳያጣ ዋስትና የማግኘት መብት አለው" ይላል፡፡

ኢትዮጵያ እነዚህን ድንጋጌዎች ተቀብላለች፡፡ በድንጋጌዎቹ የሰፈሩት መብቶች የአካል ጉዳተኞችን ማህበራዊ ቁሳዊና ስነልቦናዊ ድህንነት በማስጠበቅ ረገድ ከፍተኛ ዋጋ ያላቸው ሲሆኑ ከመብቶቹ መካከል በተለይ የሚከተሉት ተጠቃሽ ናቸው፡፡
በማንኛውም ጉዳይ እኩል ተሳታፊ የመሆን መብት፣ የመማር መብት   የመስራት መብት በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትም ተካተው ይገኛሉ፡፡

3.3 ኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና የአካል ጉዳተኞች መብቼ

የኢፌዲሪ ሕገ መንግስት በመሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች የተቀመጡት መብቶች ለአካል ጉዳተኞችም የሚጨምሩ ሲሆኑ በተለይ በአንቀፅ 41(5) የሚከተለውን ደንግጓል፡፡ "መንግስት የአካልና የአእምሮ ጉዳተኞችን፣ አረጋዊያንና ያለወላጅ ወይም ያለአሳዳጊ የቀሩትን ሕፃናት ለማቋቋምና ለመርዳት የሃገሪቱ የኢኮኖሚ አቅም በፈቀደ መጠን እንክብካቤ ያደርጋል" የሚል ነው፡፡

ከዚህ የምንረዳው መንግስት የአካልና የአእምሮ ጉዳተኞችን በተመለከተ የሃገሪቱ አቅም በፈቀደ መጠን እንክብካቤ እንደሚያደርግ ነው፡፡ በአለም አቀፍ ደረጃ ለአካል ጉዳተኞች የመቀጠር መብት እውቅና ከሰጡት መርሆዎች ውስጥ አብዛኛዎቹ በአገራችን ብሄራዊ ሕጎች ተካተዋል፡፡ ለአካል ጉዳተኞች የመቀጠር መብት ዕውቅና የሰጠው አዋጅ ቁጥር 101(86) ካስቀመጣቸው ድንጋጌዎች ከፊሎቹ፡-

አንቀፅ 3 የአካል ጉዳተኞች መብት ስለመጠበቅ

1) የስራው ፀባይ የማይፈቅድ ካልሆነ በቀር የተፈለገ ችሎታ መመዘኛዎችን አሟልቶ የተገኘ ማንኛውም የአካል ጉዳተኛ

   ሀ) በማንኛውም መስሪያቤት ወይም ድርጅት ውስጥ የሚገኝ ክፍት የስራ ቦታን በቅጥር፣ በዕድገት፣ በድልድል ወይም በዝውውር በመያዝ እና

   ለ) በአገር ውስጥም ሆነ በውጭ ሃገር በሚሰጥ የስልጠና ፕሮግራም የመሳተፍ የመወዳደርና የመመረጥ መብቱ የተጠበቀ ነው::

2) ማንኛውም የአካል ጉዳተኛ የተመደበበት የስራ መደብ የሚያስገኘውን ደመወዝና ሌሎች ጥቅሞች የማግኘት መብቱ የተጠበቀ ነው::

3) የተመደበበትን ስራ ለማከናወን ወይም የሚሳተፍበትን ስልጠና ለመከታተል የሚያስችሉትን የስራ መሳሪያዎችና መገልገያዎች እንደ አግባቡ ቀጣሪው መስሪያቤት ወይም ስልጠናውን የሚያካሂደው ድርጅት እንዲያሟላለት ይደረጋል::

አንቀፅ 4 ለአካል ጉዳተኞች ስለሚያዙ ክፍት የስራ መደቦች

1) መስሪያቤቶችና ድርጅቶች ውስጥ ከሚፈጠሩት ክፍት የስራ መደቦች መካከል ለአካል ጉዳተኞች አመቺ ይሆናሉ የሚባሉ ተለይተው እንዲያዙ ይደረጋል::

2) በዚህ አንቀፅ መሰረት ለተያዙ ክፍት የስራ መደቦች መወዳደር የሚችሉት የአካል ጉዳተኞች ብቻ ይሆናል::

ከዚህ የምንረዳው የአካል ጉዳተኞች መብቶች በሕገ መንግስቱም ሆነ በሌሎች አዋጆች ተካተው እንደሚገኙ ነው:: የሲቪል ሰርቪስ አዋጅ፣ የአሰሪና ሰራተኛን አዋጅ፣ የእምባ ጠባቂ የሰብአዊ መብት ኮምሽን አዋጆችም እንዲሁ ለአካል ጉዳተኞች ጥበቃ የሚያደርጉ ድንጋጌዎች የያዙ ናቸው::

3.4 በአካል ጉዳተኞች የመብት ጥበቃ የፍትሕ አካላት ሚና

የአካል ጉዳተኞች በሕገ መንግስቱ አንቀፅ 37 መሰረት ፍትሕ የማግኘት መብት አላቸው:: ስለሆነም ይህንን መሰረት አድርገው ለፍትሕ አካላት በሚያቀርቡት ጉዳይ አፋጣኝ ፍትሃዊና ሕግን መሰረት ያደረገ ውሳኔ ሊያኙ ይገባል:: ድጋፍና እገዛ የሚያስፈልጋቸው ከሆነም በሕጉ መሰረት ልዩ ድጋፍና እገዛ ሊደረግላቸው ይገባል:: እንደማንኛውም ሰው የተጠበቀላቸው መብቶች በማስከበርና በማክበር ረገድም ከፍትሕ አካላት ብዙ ይጠበቃል::

3.5 የአካል ጉዳተኞች መብት በማስከበር ዙሪያ የተከናወኑ ክንውኖች

የአካል ጉዳተኞች በማንኛውም ጉዳይ እኩል የመሳተፍ ዕድላቸውና ሃሳባቸውን በነፃ የመግለፅ መብታቸው የተጠበቀ ነው፡፡ በማህበር ተደራጅተውም ሕጋዊ እውቅና አግኝተው እየተንቀሳቀሱ ነው፡፡ በትምህርትም የመማር ዕድላቸው ተጠብቆ እየተማሩ ይገኛሉ፣ ብድርና እርዳታ እያገኙም በተለያዩ ስራዎች ይሰማራሉ፣ በመንግስት መ/ቤትና በተለሸብ ታር ኖ ውስጎ ተቀጥረው የሚሰሩም በርካታ ናቸው፡፡ ም ጥቃት ሲፈፀምባቸውም የሕግ ከለላ ይደረግላቸዋል፡፡

ይህም ሆኖ ግን አሁንም ለተለያዩ አድልአዊ አሰራር፣ ለተለያዩ ጥቃቶችና መገለል የተጋለጡ ስለሆኑ ይህንን ለመቅረፍ የሕብረተሰቡን ንቃተ ህሊና በማዳበር ብዙ ይጠበቃል፡፡ በዚህ በኩል የብዙሃን መገናኛ ሚና ከፍተኛ ድርሻ ይኖረዋል፡፡

ማጠቃለያ

እስከ አሁን የአካል ጉዳተኞች ትርጉምና በአለም አቀፍ ሰነዶች በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና በተለያዩ ሕጎችና አዋጆች የተደረገላቸውን ጥበቃ፣ እነዚህ መብቶች ለማስከበር የፍትህ አካላት ሚና እንዲሁም እስከ አሁን የተከናወኑ ስራዎችና ያጋጠሙ ችግሮች ለመዳሰስ ተሞክሯል፡፡ የአካል ጉዳተኞች የሕብረተሰቡ ሸክም ሆነው ለልመናና ለጥገኝነት እንዳይዳረጉ ሰርተው እንዲኖሩ ሁኔታዎችን የማመቻቸት ሰብአዊ ክብራቸውና መልካም ስማቸው እንዲጠበቅላቸው የሁሉም ሃላፊነትና ግዴታ መሆኑን አውቀው በተለይ ደግሞ እኛ የፍትህ አካላት የአካል ጉዳተኞችን መብት በማክበርና በማስከበር ረገድ የላቀ ድርሻ ይጠበቅብናል፡፡

ክፍል አራት

4. <u>የኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና የአረጋዊያን መብቶች</u>

ባሚጎበቁ ውጎ¸ ኖ

ሰልጣኞቹ ይህንን ስልጠና ከወሰዱ በኋላ፡- የአረጋዊያን መብት ጥበቃ አስፈላጊነት፣ የአረጋዊያን መብት ጥበቃ ከአለም አቀፍ ሰነዶች አንፃር የተሰጠው የሕግ ማዕቀፍ፣ የአረጋዊያን መብት ጥበቃ በኢፌዲሪ ሕገ መንግስትና በሌሎች ሕጎችም መካተቱን፣ በአረጋዊያን መብት አጠባበቅ የፍትህ አካላት ሚና በአረጋዊያን መብት ዙሪያ የተከናወኑ ክንውኖችና ያጋጠሙ ችግሮች ያውቃሉ፣ ይተነትናሉ፡፡ የመፍትሄ ሃሳቦችም ያስቀምጣሉ፡፡

4.1 የአረጋዊያን መብት ጥበቃ አስፈላጊነት

በአለማችንና በአህጉራችን እንዲሁም በአገራችን በመታየትላቭ ያለውት የአረጋዊያን ቁጥር ከፍተኛ በመሆኑ የእነዚህ የሕብረተሰብ ክፍሎች ሰብአዊ መብቶች የሚጣሱበት አጋጣሚ የበዛ በመሆኑ ይህንን ለመከላከል፡፡ ኣረጋዊያን የሃገሪቱ ቅርስ በመሆናቸው በወጣትነት ጊዚያቸው ለሃገራቸው ያበረከቱት አስተዋፅኦ ከፍተኛ በመሆኑ በማህበረሰቡ ያላቸው ጠቀሜታ ሁሉም ተረድቶ በቂ እንክብካቤና ጥበቃ ሊያደርግላቸው ስለሚገባ አረጋዊያን በቀሪ ዘመናቸው ተከብረው መልካም ስብእና ኑሮአቸው መሰረታዊ ፍላጎቶቻቸው ተሟልተውላቸው ሰላማቸውና ሰብአዊ መብታቸው ተጠብቆ የመኖር እድላቸው እንዲጠበቅላቸው አስፈላጊነቱ የላቀ በመሆኑ ነው፡፡

4.2 የአረጋዊያን መብት ጥበቃ በአለም አቀፍ ሰነዶች

ሁሉአቀፍ የሰብአዊ መብቶች መገለጫ በቀደምትነት የሚጠቀስ ሆኖ ሌላው ፣ባተባበሩፔ መንግስታት ድርጅት ጠቅላላ ጉባኤ በዲሰምበር 16/1991 የአረጋዊያን መብት አጠባበቅ የሚያጎለብት መመሪያ በውሳኔ ሃሳብ ቁጥር 46/91 (UN principles for older persons) ማፅደቁ በዋናነት ተጠቃሽ ነው፡፡ ይህ የውሳኔ ሃሳብ መመሪያ በአምስት አበይት ክፍሎችና 18 አናቅፅ ያሉበት ሲሆን፣ በተከታታይ ለወጡትና በቀጣይነትም ለሚወጡት ልዩ ልዩ የተግባር መመሪያዎች እንደመነሻ ሆኖ የሚያገለግል ነው፡፡

ሁሉ አቀፍ የሰብአዊ መብቶች መግለጫ አንቀፅ 22 እና 25(1) ወስደን ስንመለከት አንቀፅ 22 " እያንዳንዱ ሰው፣ የሕብረተሰቡ አባል በመሆኑ በማህበራዊ ድህንነት ባለመብትና በብሄራዊ ጥረት እንዲሁም አለም አቀፍ ሕብረት በእያንዳንዱ መንግስት ቅንብርና ሃብት ለክብሩና ለስብዕናው አስፈላጊ የሆኑ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ መብቶች እንዲረጋገጡለት ለማድረግ መብት አለው " በማለት ሲደነግግ በአንቀፅ 25(1) ደግሞ " እያንዳንዱ ሰው ለራሱና ለቤተሰቡ ጤንነትና ድህንነት በቂ የሆነ ምግብን፣ ልብስን፣ መጠለያን፣ የሕክምና አገልግሎቶችንና አስፈላጊ የሆኑ ማህበራዊ አገልግሎቶችን የሚያካትት የኑሮ ደረጃ የማግኘት መብት አለው። በሕመም፣ በእርጅና ወይም ከራሱ ቁጥጥር ውጪ በሆኑ ሌሎች ሁኔታዎች ሳቢያ ለኑሮው የሚያስፈልገውን እንዳያጣ ዋስትና የማግኘት መብት አለው" በማለት ይደነግጋል።

ከዚህ ሁሉ አቀፍ የሰብአዊ መብቶች መግለጫ የምንረዳው ነገር ቢኖር አረጋዊያን ልክ እንደማንም ሰውና የሕብረተሰብ አባል ሊከበሩና ለስብእናቸው አስፈላጊ የሆኑ ኢኮኖሚና ማሕበራዊ መብቶች እንዲረጋገጡላቸው የደነገገ መሆኑን ነው። በተለይ ደግሞ አንቀፅ 25(1) ማንም ሰው በሕመም፣ በእርጅና ወይም ከራሱ ቁጥጥር ወ በሆኑ ሌሎች ሁኔታዎች ሳቢያ ለኑሮው የሚያስፈልገውን እንዳያጣ ዋስትና የማግኘት መብት እንዳለው ያስቀምጣል። ይህም ለአረጋዊያን ልዩ ጥበቃን ያካትታል።

የተመድ ጠቅላላ ጉባኤ ዲሲምበር 16/1991 እ.ኤ.አ የአረጋዊያንን መብት አጠባበቅ የሚያጎለብት መመሪያ በውሳኔ ሃሳብ ቁጥር 46/91 (UN principles for older persons) የፀደቀውም አረጋዊያን ከጥገኝነት እንዲላቀቁ ሁኔታዎች እንዲመቻቹላቸው (Independence) አረጋዊያን ማህበረ ሰብአዊ ተሳትፎ የሚያደርጉበት ሁኔታ እንዲመቻችላቸው በተለይም የአረጋዊያንን ጉዳይ በሚመለከቱ ፖሊሲዎች አቀራረፅና አፈፃፀም ረገድ የአረጋዊያን ተሳትፎ እጅግ አስፈላጊ መሆኑን፣ አረጋውያን በእድሜ ያካበቱትን ዕውቀት፣ ችሎታ፣ ልምድና ሙያ ለወጣቱ ትውልድ ማስተላለፍ የሚችሉበትን እንዲሁም አረጋዊያን ከፍላጎታቸውና አመለካከቶቻቸው ጋር በሚጣጣሙ ማህበራት ተደራጅተው ተሳትፎ የሚያደርጉበት መህበራዊ ስብስብ እንዲኖራቸው በማበረታታት፣፤ አረጋዊያን ማህበረሰባዊ ተሳትፎ የሚያደርጉበትን ሁኔታ ማመቻቸት እንደሚገባ በመመሪያ ተገልፆል። (Participation) ሌላው በመመሪያው የተገለፀው አረጋዊያን በሁሉም መልኩ እንክብካቤ ሊደረግላቸው እንደሚገባ ያስቀምጣል። (Care)

መመሪያው አረጋዊያን በመዋዕለ ዘመናቸው ሊያበረክቱ የሚችሉትን የተካበተ ችሎታቸውን ለማሳደግ እድል እንዲያገኙ፣ እንዲሁም ለትምህርታዊ፣ ለባህላዊ፣ ለሃይማኖታዊና ለመዝናኛ ተግባር በሚያገለግሉ ማህበረሰባዊ ሃብቶች ተጠቃሚ የሚሆኑበት መንገድ ሊመቻችላቸው እንደሚገባ ይገልፃል፡፡ (Selffulfiement)

መመሪያው አረጋዊያን ሰብአዊ መብታቸው ተጠብቆ በሰላምና በክብር እንዲኖሩ ሁኔታዎች እንዲመቻቹላቸው ያስቀምጣል፡፡ (Dignity) ከዚህ መመሪያ በተጨማሪ አረጋውያን የቤተሰብና የመንግስት ድጋፍ እንደሚያስፈልጋቸው የሚያመለክቱ ልዩ ልዩ ብሄራዊ ሕግጋት እንዳሉ ይታወቃል፡፡

4.3 የአረጋዊያን መብት በኢወዲሪ ሕገ መንግስት

በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት በምዕራፍ ሦስት የተቀመጡት ሰብአዊ መብቶችና ነፃነቶች ለአረጋዊያንም የሚያካትቱ ሆነው በተለይ ግን በአንቀፅ 41(5) የተቀመጠው በዋነኛነት ተጠቃሽ ነው፡፡ ይህም "መንግስት አረጋዊያንን ለማቋቋምና ለመርዳት የሃገሪቱ ኢኮኖሚ አቅም በፈቀደ ደረጃ እንክብካቤ ያደርጋል" ይላል፡፡ በዚሁ መሰረትም አረጋዊያን በማህበር ከመደራጀታቸውም ባሻገር በዚሁ ዙሪያ የሚሰሩ የተለያዩ መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶችም በመበራከት ላይ ናቸው፡፡

4.4 በአረጋዊያን መብት አጠባበቅ የፍትህ አካላት ሚና

አረጋዊያን የተካበተ ልምድ ያላቸው በደንብ ከተያዙ ተመኩሮአቸው ለመጪው ትውልድ ማስተላለፍ የሚችሉ በመሆናቸው በአረጋዊያን የሚፈፀሙ የመብት ረገጣም ይሁኑ የሃይል ጥቃት ከማንኛውም በላይ የፍትህ አካላት ሊከላከሉላቸው ይገባል፡፡ ከማንም በላይ ፍትሕ የማግኘት መብታቸውን ቀልጣፉ ፍትሓዊና ሕግን መሰረት ያደረገ ውሳኔ በመስጠት ሊያረጋግጡላቸው ይገባል፡፡ ወደ ፍትሕ አካላት ሲመጡም ተገቢውን ክብርና አያያዝ ሊደረግላቸው ይገባል፡፡ ሊዋረዱ፣ ሊሰደቡና አንተ እየተባሉ ሊንቋሸሹ አይገባም፡፡ ሰልጣኞችም ይህንን ተረድተው ለአረጋዊያን መብት መከበር ከወዲሁ በቁርጠኝነት ሊነሱ ይገባል፡፡

4.5. በአረጋዊያን መብት አከባበር ዙሪያ የሚያጋጥሙ ችግሮች

የግንዛቤ ማነስ፣ አረጋዊያንን ያበቃላቸው አድርጎ ማየት፣ አረጋዊያን ኋላቀር አድርጎ መመልከት፣ የአረጋዊያን እንክብካቤ የቤተሰብ ብቻ ተድርጎ የመውሰድ፣ የመንግስት አቅም ማነስ፣ በዚህ ዙሪያ የሚንቀሳቀሱ ድርጅቶች አለመበራከት ጠንካራ የፍትህ ስርዓት የሌለ መሆኑ ከብዙዎቹ ጎቂቶቹ ሲሆኑ እንዚህንም ለመቅረፍ የመንግስት መንግስታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች የብዙሃን መገናኛና የሕብረተሰቡ ተነሳሽነት አስፈላጊ ነው:: በተለይም ራሳቸው አረጋዊያን ተደራጅተው መብታቸውን ለማስከበር የሚያደርጉት እንቅስቃሴ ቅድሚያ የሚሰጠው ፦ ብ ይሆናል::

ማጠቃለያ

እስከ አሁን የአረጋዊያን መብት ጥበቃ አስፈላጊነት፣ እንዲሁም በአለም አቀፍ ሰነዶችና በኢፌዲሪ ሕገ መንግስት የተደረገላቸው ጥበቃ፣ እንዲሁም የፍትህ አካላት ሚናና በአፈፃፀም የሚያጋጥሙ ችግሮች ለማየት ተሞኽሯል::

ይህንን ግንዛቤ ውስጥ በማስገባት ሰልጣኙ ከሃገራዊና ከአካባቢው ሁኔታ ጋር በማገናዘብ በአረጋዊያን መብት አጠባበቅ ያሉትን በጎ ጅምሮች፣ የሚያጋጥሙ ችግሮችና መፍትሄዎቻቸው አንጥሮ በማውጣት የአረጋዊያንን መብት በማክበርና በማስከበር ረገድ ያለበትን ሃላፊነት በውል መረዳት ይኖርበታል::

መልመ ሦስፔ (Activity Three)

ባአካል ፡ ተኣ አረ ዊሸት መብ ኆ በኢዋ ፊ (FDRE)

ሀ -መት ስፔ ርዕስ ዙሪሸ ባተዘ ኀሸቂዎኆ

1. ባአካል ፡ ተኣኆ አረ ዊሸት መብ ኆ አኀባበቅት በተመለጸተ በባክልላኆሁ ሸለው ኸ ምት ቭመስላል?
2. ባአካል ፡ ተኣኆ አረ ዊሸት መብ ኆ ጸማስጸበር አቾዀ ትቅዊፔ ሊሆት ባሚኆሉ በባክልሎኆኆሁ አሉ ባምፔሉዋ ውት ላቀር አመለካጸ ኆ መ ለ ዎኆ ው ምትታት ው?
3. አካል ፡ ተኣኆ አረ ዊሸት ትተማትቾውም ዜ ሰር ባመ ር መብፔ አላ ው ባሚለው አባባል ምትሸህል ተወኻሚትፔ አለው ፔላላኆሁ?
4. ባአካል ፡ ተኣኆ አረ ዊሸት መብ ኆ ጸማክበር ማስጸበር አቾዀ አሁትሸለው ባምፔህ ስርዓፔ ምት ኀ ትካራ ተካማ ፦ ኆ አሉፔ? በቀኃ ቭስ ምት መተረ አለበፔ? ጸሰልባኣኆሽ ምት ቭኀሰቃል?

5. በአካል ፡ ተኣኆ አረ ዊሸት መብ ኆ ማስኀበቅ ዙሪሸ ሸሉ ዋ ዋ ኆ ሮኆ ምትታት ው? ባመዎፔሔ አቅኃ ዎቷስ ምትታት ው?

ምዕራፆ ሦስፔ
ክፆል አትቃ

ባተሸዙ፣ በኅበቃ ሥር ባዋሉ ባተጸሰሱ፣ በፆርታ ባ ሰሩ ባወት ል ታር ፔ ሠለባ ባሆች ሰዎኖ መብፔ

መ ቢሸ

ባኢፔቮእሸ ዉቲራላዊ ሞክራሲሸዊ ሪፆብሊክ ሕ መት ሥፔ መሠረ ዊ ባሆች ባሰብአዊ መብፔ ታት ኃዎኖት አካ ሸሏል፡፡ ባሰብአዊ መብፔ ታት ኃዎኖት መሸዝ ብኖ ሳሸሆት ባመት ሥፔ ባለሥልኃ ፔት ምሮ ማትቾውም ሰው ቕኪህት ታት ኃዎኖ ማክበር ማስጸበር ት ለበፔ ቲ ሸኅ ሳል፡፡

ኢፔቮእሸ ሸኸዞቀኖ ው ዓለም አቀፆ ስምምት ኖ ባሀ ሪቱ ሕ አጸል ትተሆች በሕ መት ሥቱ አትቀኮ 9(4) ሲተት በአትቀኮ 13 ተ ሞ መሠረ ዊ መብ ኖ ባቾች ኖ ታት ኃዎኖ ጸ ቕኪህ ዓለም አቀፆ ባሰብአዊ መብፔ ሕ ፔ፣ ዓለም አቀፆ ባሰብአዊ መብ ኖ ስምምት ኖ ዓለም አቀፆ ሠት ኖ መርሆዎኖ ር በተኃኃመ መት ታ ትተሚተረ ሙ ተ ልኳል፡፡ በዚህም መሠረፔ ሕ መት ሥቱ ዋ መሠረ ዊ ታት ኃዎኖት ሲሸዝ ዓለም አቀፆ ታት ኃዎቷ ባበለኀ ዝርዝሮኖት ጸሸዙ አወክ ሙ ቕኪህት ባካተተ መልጹ ት ወ ም ት ተረ ም ሕ መት ሥቱት ጸዓለም አቀፆ ባሰብአዊ መብ ኖ ታት ኃዎኖ ዝርዝሩት ጸሸዙ ሠት ኖ ር ተ ዝቦ ባተዘ ቕው፡፡

አብዛቾውት ዜ ሕ መት ሥ ዊ በዓለም አቀፆ ባሰብአዊ መብፔ ታት ኃዎኖ ውስኅ ባተተት መሠረ ዊ ባሰብአዊ መብፔ ኅሰፔ ባሚጸሰተው ሰዎኖ በወት ል ተኀርኅረው ሲሸዙ፣ በኅበቃ ሥር ሲውሉ በመቆሸ ቦ ምርምራ ሲካሄታባ ው ስለሆት ኮሑዊ በክፆል አትቃ ባመሸዝ፣ በኅበቃ ሥር ባማዋል ባማሰር ኮቕሰ ሐሳብ ፔር ም በክፆል ሁለፔ ሥር ተ ሞ አቕኪሀ ባተሸዙ፣ በኅበቃ ሥር ባዋሉ በፆርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ ስለሚ ራ ው መብፔ ሊተረ ባሚ ቡ ባኅቅቃቂ ርም ዎኖት ባካተተ መልጹ ባተዘ ቕው፡፡

ባወት ል ሰለባ ባሆት ሰዎኖ ታር ፡ቱት በወ ሙባ ው ሰዎኖ ላቭ በወት ል ጾሰው ባማስቀኃ ፔ መብ ው ባተጾበረ ቢሆትም በአካላ ው፣ በትብረ ው፣በአፅምሮአ ው በሥት ልቡ ው ላቭ ለሚተርሰው ፡ ፔ ካሣ ባሚሽ ዝፀፔት ሥርዓፔ መ ሰስ ትዚህት መብ ኖ ማሳወቅ አስወላ ፡ በመሆት በሦስተኛው ክዎል መካስት፣ ባትብረፔ መብፔ ማስመለስት ባመሳሰሉ ሥርዓ ኖት ጾወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ጾዎፔሐብሔር ሕ ፡ኖኖት ት ፡ሁም በሴሎኖ አስተ ተራዊ መዎፔሔ ሰ ተቋማፔ አትክር በማባፔ ለማቅረብ ተሞክሯል፡፡

1. ስለመሽዝ፣ በኅበቃ ሥር ስለማዋል ስለማሰር ፔርቿሜ ባአወክ ም ወሰት

ዓላማ

ባዚህ ክዎል ዓላማ በዜ ሦኖ ሰብአዊ መብፔ አጸባበር ሪ ታ ጸዎተቾ ሚ ሃላዋችፔ ሽለባ ው ኣኖ ዐቃቢሽትሕ ፡-

- ባተሽዙ፣ በኅበቃ ሥር ባዋሉ ባተጸሰሱ በዎርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ በኢዉ ..ሪ ሕ መት ሥፔ በዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብፔ ታት ,ዎኖ ባተረ ኀ መብ ኖት ምትችፔ አውቀው ለመብ ቷ መጸበር ባ ትባር ቀተምፔችፔ ሚ ት ‹ ወቱ ለማስኖል፣
- ትዚህ መብ ኖ ሳብሽራረዊ መጸበራ ውት ለማረ ኅ ት ‹ኖሉ፡-
    - ዕውቀፔ (Knowledge)
    - አመለካጸፔ (Attitude)
    - ክህሎፔ (skill) ት ‹ሽ ብሩ ለማታረ ትው፡፡

በዚህ ክዎል ተትክ መልስ ባሚሰኅባ ው ኅሽቂዎኖ፡-

- መሽዝ፣ በኅበቃ ሥር ማዋል፣መ ሠር ማለፔ ምት ማለፔ ትው?
- በተሽዙ፣ በኅበቃ ሥር በዋሉ በዎርታ በ ሰሩ ሰዎኖ መካጸል ሽለው ልብትፔ ምትታትው?
- በመሽዝ ‹ዜ ኅ ትቃቂ ባሚሽስወል ው ለምትታትው?

ባሚሉፔ ሲሆት በሥልን ው መ ረሻ ለ ትዚህ በቂ ምላሽ ብ ቾል፡፡

1.1. ፔርቿሜ

መሽዝ፣ በኅበቃ ሥር ማዋል ማሰር ባሚሉፔ ቃላፔ በሕ ኖኖት ውስኅ በ ልኮ ተተር ሥመው አብ ዤም፡፡ ስለሆትም ትዚህት ኮትሰ ሐሳቦኖ ልኮ ለማታረ ልብት ውትም ለማሳባፔ ት ‹ረ ጸዓለም አቀዎ ባሰብአዊ መብ ኖ ሠት ኖ አትክር መተር ም ተ ቢ ትው፡፡

ሴምበር 9/1988 በ ተቀው በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ውሣት ቁኅር 43/173 በማትቾውም መልጹ በኅበቃ ሥር ባዋሉ ወቨም ባ ሠሩ ሰዎኖት በሚመለጸቱ ባኅበቃ መርሆዎኖ ላቨ ፔር ሞኖ ተሰኅ ተዋል፡፡ በዚህም መሠረፔ ፡-

"Arrest" means the act of apprehending a person for the alleged commission of offence or by the action of an authority.

- «መቨዝ» ማለፔ ወት ል ወኮሚል ተብሎ ባተኀረኀረት ሰው በቁኅኅር ሥር ማታረ ወቨም በባለሥልኃት መቨዝ ኀው፡፡
- ባ1949 ባወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 56(3) ባሚቨዘው ሰው በቃል ወቨም ት በመስኀፔ ት ቨዝ ቨልተስማማ ትዘሆት ዝሊስ ሰውቫውት በመትካፔ ወቨም በመ በኅ ለመቨዝ ቨኖኀል በማለፔ ባአቨቨዙት ሁት ቨ ልክል፡፡ በዚህ ባሥት ሥርዓፔ ሕ ታት መሠረፔ አትታ ሰው ተቨዘ ባሚባለው ዝሊስ ባዎ/ቤቱት መቨቆ ፔዕዛዝ ሲቨትበለፔ በቃል ሲሰማማ ወቨም ት ሲሰኅ ወቨም በቃልም ሆት ት በመስኀፔ ቨልተስማማ ትዘሆት ዝሊሱ ባሰውቫውት ላ በመትካፔ ወቨም በመ በኅ ሲቨዘው ኀው፡፡

አትታት ሰው መቨዝ ማለፔ ኀትቱት ማሳኃፔ ማለፔ ኀው፡፡ ጸተቨዘ በኋላ ጸዝሊስ ቁኅኅር ው ትዘልቡ አቨትቀሳቀስም፡፡ ስለሆኀም ኀትቃቂ ባሚቨሻው ኀው፡፡

ሕ በማስጸበር ሂተፔ አብዛቾውት ዜ ባመቨዝ ዓላማዎኖ፡

- ሕ -ወኅ ታር ኖ ት ቨወ ሙ መጸላጸል ተ ምሮም ጸሆት ት ቨቀኅል ለማቆም፣
- ሕ -ወኅ ታር ፔ በሚወኮመው ለሰብ ላቨ ምርመራ ለማኃራፔ ወቨም ክስ ባቀረበበፔት ሰው ዎ/ቤፔ ለማቅረብ ኀው፡፡

አትታት ሰው ጸመቨዙ በዋፔ ባሚቨዘው ሰው፡-

- ለመቨዝ ሕ ዊ መሠረፔ መ ሩት፣
- ባሚቨዘው ሰውም በሙቨው ላቨ በቂ ውቀፔ ልምታ ቨለው መሆኑት ማረ ኅ ቨስወል ል፡፡
- ባመቨዝ ሥልኃት ባተሰኀው ሕ አስጸባሪ ወቨም ዝሊስ ኀትፔ ባማሳኃፔ ርም ጸመውሰቱ በዋፔ በኢ.ዉ. ሪ ሕ -መት ስፔ በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ባተቀመኀፔት ታት ዎኖ ኀትቅቆ ማወቅ ቨ ርበ ል፡፡

- ጾላቭ በተ ለ ው በተባበሩፔ መት ስ ፔ ውሳት ቁኀ ር 43/173 በኀ በቃ ሥር ማዋል ትተሚጾተለው ተተር ሚል፡፡

  "Detained person" means any person deprived of personal liberty except as a result of conviction for an offence.

«በኀ በቃ ሥር ባዋለ ሰው» ማለፔ ጾወት ል ፆርታ ው ላዊ ኸትቱት ት ቨኃ ባተተረ ማትቾውም ሰው ኀው፡፡

በብላክ ባሕ መዝ በ ቃላፔ መሠረፔ አትታ ሰው በኀ በቃ ሥር ባሚውለው፡-

ለምርመራ ተ ባር (Investigative detention) ለምርመራ ሥራ ሲባል ተኀ ርኃ ሪት በቁኀ ኀ ር ሥር ማቆባፔ ሲሆት ባዚህ ዓቨትቱ ማቆቨ ሕ -መት ሥ ዊ ባሚሆኀው በቂ ኀ ርኃ ሬ (Probable cause) ሲ ር ኀው፡፡

ጾፆርታ በዋፔ በኀ በቃ ሥር ማቆባፔ (pretrial detention) ተጾሳሽ ዋስ በማኃ ቱ ወቨም ባዋስፔ ኀ ቨቂው ውታቅ በመተረ ፦ ምክኀቨፔ በኀ በቃ ሥር ማቆባፔት ቨመለጾ ል፡፡

ወት ልት ለመጾላጾል ሲባል በኀ በቃ ሥር ማቆባፔ (Preventive detention) ለማፆምለኀ ቨስወራሩ፣ አተ ለማታረስ ባዛተ ወቨም ፆርታ በመኀ ባበቅ ላቨ ቨለ ሕ ት ባኃ ሰ ወቨም አተ ሊቨተርስ ባሚኖል ባአፅምሮ ሕመምተቾ በሕብረተሰቡ ላቨ ፦ ፔ ት ቨተርስ ባተለባ ቦ ማቆባፔት ቨ ምራል፡፡

በዚሁ ጾላቭ በተ ለ ው ዓለምአቀፆ ሠትታ ውስኀ አስረቾ ወቨም ባ ሰረ ሰው ትተሚጾተለው ተተር ሚል፡፡

"Imprisoned person" means any person deprived of personal liberty as a result of conviction for an offence .

«ባ ሰረ ሰው» ማለፔ በወት ል ፆርታ ምክኀቨፔ ላዊ ኸትቱት ት ቨኃ ባተተረ ሰው ኀው፡፡

1.2. ባመቨዝ፣ በኀ በቃ ሥር ባማዋል ባማሰር ባአወክ ም ወሰት

ስለ ዜ ኖ ኸትፔ መብፔ በሚተት ው ባኢ.ዉ. ..ሪ ሕ -መት ሥፔ አትቀኮ 17 መሠረፔ፡-

1. በሕ ጾተተት ው ሥርዓፔ ው ማትቾውም ሰው ወትታም ሆት ሴፔ ኸትቱት/ ት አቨኃ ም/አ ኃ ም፣

2. ማንኛውም ሰው በሕ ጾተተት ው ሥርዓፔ ው ሊሸዝ፣ ክስ ሳቨቀርብበፔ ወቨም ሳቨወረታብፔ ሊ ሰር አቨኖልም፡፡

በሕ ጾተተት ው ሥርዓፔ ው ባሚለው በአፔጹሮፔ ሊ ቨ ባሚ በው ነው፡፡ ቨህም በሕ -መት ሥቱ ላቨ ተመሥር ሕ ባማውኃፔ ሥልኃት በተሰነ ው አካል ባሚወነ· ሕ ኖት ባሚመለጾፔ ነው፡፡

ባወት ለቾ መቅ ሥቱሥርዓፔ ሕ ሕ -አስጾባሪዎኖ በሕ መሠረፔ መሸዝ በኀ በቃ ሥር ማዋል ባሚኖሉበፔት ሥርዓፔ ቨተት ል፡፡

1.3 በወት ለቾ መቅ ሥቱሥርዓፔ ሕ መሠረፔ መሸዝ ስለሚኖልባ ው ሁት ዎኖ

1.3.1 ሸለዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ስለመሸዝ

ሸለዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ለመሸዝ ባሚኖልባ ው ሁት ዎኖ በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ ጾቁኀ ር 49 ስጾ ቁኀ ር 51 ተዘርዝረዋል፡፡ ነዚህም፡

- ባ ጾዎት ወት ል በተወ መ ዜ ሸለዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ወት ለቾውት መሸዝ ቨኖላል፡፡ በሥነሥርዓፔ ሕ· አንቀኮ 19 መሠረፔ ባ ጾዎት ወት ል ተወኮ ሚል ለማለፔ ባሚኖሽው ፡-
- ወት ል አታራ ው ወት ሉት ሲሠራ ወቨም ለመሥራፔ ሲሞክር ወቨም
- ወት ሉት ሠር ትተ ረሰ ሳቨዘ ቨ ወ ሸውቱ ሲሸዝ ነው፡፡

ወት ሉ ጾዎት መሰል ሆ አታራ ው ባወት ሉት ሥራ ጾወ መ በኋላ ሲሸሽ፣ ምስክሮኖ ወቨም በአካባቢው ሸሉ ሰዎኖ ባተጾ ተሉፔ ትዘሆት ወቨም በአካባቢው ባሕዝብ ኸፔ ሪ ባተሰማ ትዘሆት ነው፡፡ ጾዚህም በተ ማሪ ወት ሉ በተሰራበፔ ቦ ዡሊስ ወ ሸውቱ ባተኀ ራ ትዘሆት ወቨም ወት ሉ ጾተወ መበፔ አካባቢ ባታረሱልት ሪ ባተሰማ ትዘሆት ነዚህ ሁት ዎኖ ትተ ጾዎት ተቆኀ ረው ሸለዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ባመሸዝ ሥልኃት ሊሸሰነ· ቨኖላሉ፡፡

ጾ ነዚህ ባ ጾዎት ወት ሉኖ ው ዡሊስ ሸለዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ት ቨዝ ባተሰነ ው ሥልኃት በሥ/ሥርዓፔ ህ· ቁኀ ር 51 ላቨ ተዘርዝረው ባሚ ዡፔ ው፡፡ በዚህም መሠረፔ፡-

- ጰአትታ ዓመፔ በማሸትስ ሥራፔ ባሚስቀኃ ወት ል ለመሥራፔ ዝ ባሆትሙት ወቭም ሥር ል ተብሎ በሚ ባ ባተኀ ረኀ ረውት ሰው፣
- ባሕዝብ ኸነ በማበላሸፔ ላቭ ባሚ ዝፁት ሰው፣
- ባዡሊስ ሠራዊፔ ባልተረባ ሥራውት በሚወኮምበፔ ጬ ተቃዋሚችፔት በማሰማፔ ባሚጰላጰለው ወቭም በሕ ጸ ሰረበፔ ባሚሸመልኀውት ወቭም ለማምለኀ ባሚሞክረውት ሰው፣
- ጰዡሊስ ተኀባባቂችፔ ባሚሸመልኀ ወቭም አምል ባሄተ ለመሆት በሚ ባ ባሚኀ ረኀ ረውት ሰው፣
- ሕ ባማቭወቅታለፔት ባቤፔ መሰርሰሪቭ ወቭም ቤፔ ሰብሮ መ ቢቭ መሳሪቭ ባተ ዝፀፔ ሰው፣
- ሕ ባማቭወቀታለፔት ባተሠረቀ ዕቃ ባቭዘ ለመሆት በሚ ባ ባሚሸስኀ ረኀ ር ሲሆት፣ ወቭም ወት ል ወኮሞ ባወት ል ውኀ፣ፔ ባሆትሙት ትብረፔ በቭዞ ው ባተ ዝፀፔት ሰው ቭለምርታ ቤፔ ፔዕዛዝ መቭዝ ቭኖላል።

ትዚህ ቭለም/ቤፔ ፔዕዛዝ ባሚቭዝባ ውም ቢሆት ባሕ ፔር ም ዕውቀፔት ኀ ትቃቄት ባሚሹ ው። ባሚቭዘው ዡሊስ ባፔኣቷ ወት ሎኖ ጰአትታ ዓመፔ በማሸትስ ሥራፔ ትተሚሸስቀኀ ማወቅት፣ ሁት ዎኖት ማ ዘብት ር ት ባሚኀ ቭቁ ው።

1.3.2 በም/ቤፔ ፔዕዛዝ ስለመቭዝ

- በወ/መ/ሥ/ሥ/ህ በአትቀኮ 25 ትተተ ለ ው አትታ ሰው ባወት ል ሥራ መወ ሙት ለማመት መርማሪው ዡሊስ ምክትቭፔ ቭለው ሆ በሚ ፖባ ው ሁት ዎኖ ሁሉ ባተባለው ሰው ቀርቦ ት ኀባቅ ትታፔቀርብ ባሚል በኮሑዎ ፔዕዛዝ ሊሠኀው ቭኖላል።
- በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቁኀ ር 26 (1) ትተተተት ው:-

ባተጰሰሰው ወቭም ባተኀ ረኀ ረው ሰው ቭልተቭዘ ትዞሆት ወት ሉ በሕ መሠረፔ ባሚቭስቭዘው ሆ ባተ ዡ ትዞሆት ወቭም በቁኀ ር 25 በተመለጰተው መሠረፔ ባተኀ ረኀ ረው ሰው ተኀ ር ቭልቀረበ ትዞሆት ት ቭዝ መርማሪው ዡሊስ አስወላ ባሆቅፔት ኀ ትቃቄዎኖ ሁሉ ማታረ አለበፔ። አስወላ ውት ኀ ትቃቁ ማታረ አለበፔ ባተባለው በቁኀ ር 25 መሠረፔ ተኀ ር ካልቀረበ በቁኀ ር 53 መሠረፔ ባምርታ ቤፔ ባመቭቆ ፔዕዛዝ ማውኃፔ ት ለበፔ ባሚቭስ ትዘብ ትው።

በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቁጎር 56 መሠረፔ አሸሸዙት በተመለጸተ:-

1. ዝሊስ ባሚሸዘውት ሰው ማትቹ /ባሚብዘው ሰው ሱ መሆትን/ አስቀታሞ ማረ ጎ አለበፔ፣
2. በም/ቤፔ ባመሽዝ ፔዕዛዝ ባተሰጎው ትዛዞት ዝሊሱ ት ሸዝ ባ ዘዘበፔት ለሚብዘው ሰው ማትበብ አለበፔ፣ ፔዕዛዙትም ባሚሸዘው ሰው ባንባቀው ትዛዞት ማሳባፔ አለበፔ፣
3. ባሚሸዘው ሰው በቃል ወብም ት በመስንፔ ት ሸዝ ሸልተስማማ ትዛዞት ዝሊሱ ሰውባውት በመትካፔ ወብም በመ በጎ ለመሸዝ ብናሻል፡፡
4. ባሚሸዘውም ሰው አልሸዝም ብሎ በ ብል ባተጻላጸለ ወብም ለማምለጎ ባሞጸረ ትዛዞትሁት ው በሚወቅተው ተመዛዛፖዘቷ ዝሊሱ ሰውባውት ለመሸዝ ብናሻል፡፡
5. ባዚህ ቁጎር ታት ͺ ዝሊስ ም/ቤፔት ጎብቆ ጸሚወቀታለፔ ው ም/ቤቱ በራሱ አስተሸባፔ በሚሠጎው ባመሸዝ ፔዕዝዝም ላብ ተወክሚ ብሆ ል፡፡

ትዚህት ባሥት ሥርዓፔ ሕ ት ታት ͺ ዎኖ መጸተል ሰዎኖ በመመሳሰል፣ በስመሞክሼትፔ፣ ወብም አስቀታሞ በቂ መረ ኢትዐርሜሽት ባለማሰባሰብ ተጎርኃሪ ሸልሆት ሰዎኖ ተብዘው ት ብ ላሉ፣ ሸቋ ው ማትትቱት ሳብ ር ወብም ባመሸቆ ፔዕዛዙት ሳሸሳብ ወብም ሳሸትበለፔ ለመሸዝ ሲሞክር በመጸካሉ በ ር ር ባሰዎኖ ሰብአዊ መብፔ ሊኃስ ስለሚኖል ጎትቃቂ ሸስወል ል፡፡

1.3.3 በመሸዝ ወቅፔ ሁት ው ባሚወቅተውት ተመኃኃፖ ብል ስለመጎቀም

በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ .ቁ 56 (4) ሥር ትተተተት ው ባሚሸዘው ሰው አልሸዝም ብሎ በ ብል ባተጻላጸለ ወብም ለማምለጎ ባሞጸረ ትዛዞትሁት ው በሚወቅተው ተመዛዛፖዘቷ ዝሊሱ ሰውባውት ለመሸዝ ብናሻል፡፡

በመሸዝ ወቅፔ በኢ.ዉ. ͺ.ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 14 ባተጸበረው ባዜ ኖ ባሕብወፔ፣ ባአካል ተህትትፔ ባችቸፔ መብፔ ት ብኃስ ጎትቃቂ ማታረ ሸስወል ል፡፡

HUMAN RIGHTS AND LAW ENFORCEMENT A MANUAL ON HUMAN RIGHTS TRAINING FOR THE POLICE በሚል በተዘ ው ባሥልጎ ማትዋል ላብ ትተተ ለ ው ሕ በሚወቅተው መሠረፔ ብል መጎቀም አስወላ ሆ ሲ ፖ ባሚጸተሉፔት ባጎትቃቂ ዘቷዎኖ መጸተል ሸስወል ል፡፡

- በመ መሪሽ በ ብል ላብ ሽልተመሠረቱ መት ኖት መነቀም፣
- ብልት በጎብቅ አስወላ በሆት ዜ ብኖ መነቀም፣
- ብልት ለሕ ዊ ሕ ማስጸበሪሽ ዓላማ ብኖ መነቀም፣
- ሕ ወጎ ባ ብል አነቃቀም መ ለዎ ወብም ብቅር ሊተረ ለፔ አብ ባም፣
- ባ ብል አነቃቀም ሁል ዜም ቢሆት ጸሕ ዊ ዓላማዎቷ ር ተመኃኃፖ መሆት አለበፔ፣
- በ ብል ጸመነቀም መቆነብት መለማመታ ሽስወል ል፣
- በትብረፔ በሰው ላብ ባሚተርሰውት ፔ ለመቀኽ ጸዎተቾ ጎረፔ መተረ ብ ርበ ል፣
- ባተለሽብ ባ ብል አነቃቀም ዘቲዎኖት በማመዛዘት በማነኀት አኽተቾ ፔ ሽለውት መምረጎ ፣
- ሁሉም ባዠሊስ አባላፔ በተለሽብ ባ ብል አነቃቀሞኖ ላብ በቂ ሥልነ ት ራ ው ሽስወል ል፣ ሁሉም ባዠሊስ አባላፔ በ ብል ላብ ሽልተመሠረ ዘቲ ባመነቀም ሥልነ ማ ገፎ አለባ ው።
- መሣሪሽ ለመነቀም:
- ወ ሽውት በራስ ወብም በሌሎኖ ላብ ጸሚተርስ ባሞፔ ወብም ጸዎተቾ ፔ ራስት ወብም ሌሎኖት ለመጸላጸል ወብም፣
- ጸዎተቾ አተ ሊሽስጸፔል ባሚኖል ለዠሊስ አመኽቾ በመሆት አልሽዝም ሽለት ወብም ባሚሽመልጎት ሰው ለመሽዝ ሆ በሁሉም አ ኃሚዎኖ ጸመሣሪሽ ባቀለለ ሌላ ምትም አማራ መት ታ ባ ኃ ትዛሆትኸው።
- ኽቢሀት ርም ዎኖ ጸመወሰታ በዋፔ:
- ባራስት ማትኽ መ ለኮ ፣
- ልኮ ማስነትቀቂሽ መስነፔ፣
- ተነርኃሪው ማስነትቀቂሽውት ት ሽነኀት በቂ ዜ መስነፔ መጸተል ባሚ ቡ አሠራሮኖ ሲሆት፣

○ ሁቴ ው በዠሊሱ ወቭም በሌሎኖ ሰዎኖ ላቭ ባሞፔ አተ ወቭም ፞ ፔ ባሚቨስጾፔል ጾሆት ወቭም መዘ ባፔ አላስወላ ፞ ወቭም አላ ባብ በሚሆትበፔ ፞ዜ ተመኃኃፖ ቭል መኀቀም ቭኖኣል፡፡

ባመወሽሽ ኅሽቈዎኖ

1. መሽዝ፣ በኅበቃ ሥር ማዋል ማሰር ባሚሉፔ ቃላፔ ሐረ ኖ በሕብረተሰባኖት ዘትታ ተለብተው ባሚ ወቁ ብመስልዎ ል? ባማብ ወቁ ጸሆት ወብም በዘልማታ ጸሕ · ባተለባ ትዛቤ ባሚሰኃ ው ጸሆትምት መተረ አለበፔ ብለው ሽስባሉ?
2. ሕብረተሰቡ ማትቾውትም ባተሽዘ በኅበቃ ሥር ባዋለ ሰው ሁሉ ትዛወት ለቾ ት ብቆኅር በዚህ ሳቢሽ ባመብፔ መቿቱል ት ብወነር ምት መተረ አለበፔ ብለው ሽስባሉ?
3. በመሽዝ ⌐ዜ ባሚብዘው ሕ አስጸባሪ ማትትቱት መ ለኮ ት ለበፔ፣ ባመሽቆ ተዕዛዙት ለተሽገር ማትበብ ት ለበፔ ሕ · ብ ልክል፡፡ ብህ ተ ባራዊ ባሆት ነው ብለው ብ ም ሉ?
4. በ ርስዎ አመለካጸፔ በመሽዝ ወቅፔ አስወላ⌐ በሆት መነት ተመኃኃፖ ሀብል መነቀም ባሚለውት ትቲፔ ብረቱ ል?

ክፆል ሁለፔ

2. በኢ.ዉ. ..ሪ ሕ መት ሥፔ ኢፔቮእቮ ባኸዞቀኖ ው ዓለም አቀፆ ሡት ኖ መሠረፔ ባተቮዙ፣ በኅበቃ ሥር ቮሉ በምርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ መብፔ

ዓላማ

ባዚህ ክፆል ዓላማ ኣኖ ዐቃቢቮትሕ በተቮዙ፣ በተጸሰሱ፣ በኅበቃ ሥር ቮሉ በምርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ ሕመት ስ ዊ አለምአቀዌዊ ባሰብአዊ መብፔ ታት ,ዎኖ ላቮ ትዛቤ ለማ በር ነው።

በዚህ ክፆል ማብራሪቮ ባሚሹ ኅቮቄዎኖ፦

- በኢ.ዉ. ..ሪ. ሕ መት ስፔ ባተረ ጎ ባተቮዙ ሰዎኖ መብ ኖ ባፔኣቷ ው? መብ ቷ ትቲፔ ሊጸበሩ ወቮም ሊረ ጎ ቮኖኣሉ?
- በኢ.ዉ. ..ሪ. ሕ መት ስፔ ባተጸሰሱ ሰዎኖ መብፔ ምትምትቮካፔ ል?
- በኢ.ዉ. ..ሪ. ሕ መት ስፔ በኅበቃ ሥር ባዋሉ በምርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ ቮኗ ው መብ ኖ ባፔኣቷ ው? ባሚሉ ሲሆት በሥልን ው መ ረሻ ላቮ ሠልኃኣኖ በ ቮትትቱ መብፔ ቮዘፔ አወክ ም ላቮ በቂ ትዛቤ ቮ ቾሉ። ሥልን ው ትዚህት በሕመት ሥቱ ባተረ ጎ መብ ኖ በማክበር በማስጸበር ሃላዋት ውት ት.ወን ቮስኖኣ ዋል።

2.1. ባተቮዙ ሰዎኖ መብፔ

በኢ.ዉ. ..ሪ ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 19 መሠረፔ ባተቮዙ ሰዎኖ ባሚጸተሉፔ መብ ኖ ቮ ራ ዋል፦

2.1.1 ስለቀረበበፔ ክስ ምክትቮ ቷት ባማወቅ መብፔ

ወት ል ወኮመዋል ተብለው ባተቮዙ ሰዎኖ ባቀረበባ ው ክስ ምክትቮ ቷ በዝርዝር ወ.ቮውት በሚ ባ ው ቋትቋ ት.ትራ ው መብፔ አላ ው (ኢ.ዉ.ቲ.ሪ.ሕ.መ. አትቀኮ 19 (1)) በዚህ ታት , መሠረፔ፡ -

- ክሱ ብኖ ሳቮሆት ምክትቮቱም ምር በዝርዝር መትር አለበፔ፣
- ባሚትረው ወ.ቮውት ትተተቮዘ መሆት ቮ ርበ ል። ቮህም ኅርኃሬት፣ አለመ ባባፔት ፔት ለማስቀረፔ ቮረ ል፣ ባተቮዘው ሰው ለክሱ ራሱት ት.ቮዘ ፣ በመተ ኅ ራሱት ት ቮወት ል ምፔሕ ት ቮዛባ፣ ስለመቮዙ ለቤተሰቦቷ ለማሳወቅ ቮረ ል።

- ባሚትራ ውም በሚ ባ ው ቋንቋ ሊሆት ብ ባል፡፡ ባሸዘው ሰው ባተሸዘውት ሰው ቋንቋ ካልኖሽ ባተሸገርት ቋንቋ በሚኖል ሰው አስተርጇሚትፔ ሊትር ብ ባል፡፡

2.1.2 ቃል ት ሰጎ ሸለመ ተታ መብፔ

ባተሸዘ ሰው ቃል ት ሰጎ ሸለመ ተታ ሕ መት ስ ዊ መብፔ አለው፡፡ አብዛኞ ውት ዜ ባሕ መት ሥ ዊ መብ ኖ መኃስ ባሚስተዋለው ተጎርኃሪው ለምርመራ ተ ባር በዠሊስ ኃቢሸ ሥሮ በወ/መ/ሥ/ሥ ሕ ቁጎር 27 መሠረፔ ቃሉት በሚሠጎበፔ ወቅፔ ነው፡፡

በዚህ መሠረፔ ቃላ ውት ባሚሰን ሰዎኖ፡-

- በዠሊስ ት ቀርቡ በኮሑዎ ባተጎሩ ሰዎኖ፣
- በዠሊስ በኮሑዎ ተጎርተው ለመቅረብ ወቃተኞ ሸልሆት ተሸዘው ት ቀርቡ ባተተረ ሰዎኖ፣
- ባ ጸዎት ወት ል ወኮመው በዠሊስ ባተሸዙ ሰዎኖ ፣
- በወ/መ/ሥ/ሥ ሕ ቁጎር 52 መሠረፔ በዎ/ቤፔ ፔዕዛዝ ባተሸዙ

ሰዎኖ ው ፡፡

ጸላቭ በተጎቀሰው ባሕ አትቀኮ መሠረፔ፡-

- ሰውቫው ምላሽ ት ሰጎ ለማስ ተታ አቭኖልም፡፡ ትር ት ምላሽ ለመስንፔ ቸኻ ትዞሆት ወቅ ባሚሰንው ማ ውም ቃል በማስረ ትፔ ባሚቀርብ መሆት ለተጎሸቂው መትር አለበፔ፡፡
- ማትቸውም ባተሰነ ቃል መመዝ ብ አለበፔ፡፡
- ባተሸዘውም ሰው ባሚሠንው ቃል ባሚመዘ ብበፔ ቋንቋ በፔክክል ባማቭ ባው ባሆት ትዞሆት ኖሎ ሸለው አስተርጇሚ ቭሰንዋል፡፡ አስተርጇሚውም ባተጎባቀውት ባሰንውት ምላሽ ፔክክል መሆትት ሸረ ጎለ ል፡፡
- በኢ.ፌ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 19 (2) መሠረፔ ባተሸዙ ሰዎኖ ላለመ ር መብፔ አላ ው፣ ባሚሰንፔ ማትቸውም ቃል ዎ/ቤፔ በማስረ ትፔ ሊቀርብባ ው ትዞሚኖል መረ ፔ በሚኖሉፔ ቋንቋ ትዞተሸዙ ወ ሸውት ማስ ትዘቢሸ ት ሰኃ ው መብፔ አላ ው፡፡ ጸላቭ ባተ ለ ው ባሥትሥርዓፔ ሕ ታት ም ቭህትት በተ ባር ለመተር ም ባተቀመጎ ነው፡፡ ሕ መት ሥቱ በማስ ተታ ባተ ዠ ማስረ ተቀባቭትፔ ትዞሌለው መ ለካ ም መርማሪው ባዕምትፔ ቃል ለማ ገፔ ሲል ባሚሸተር ውት ማስ ተታ ሊቀትሰው ቭኖኻል፡፡

- በመርህ ተረ ጸሳሽ ወት ል ስለመወኸሙ ማስረ ውት ጸተጸሳሽ መወለ ባለበፔም። ተጸሳሽት ኅዌተቾ ባሚሸተር ማስረ ጸተጸሳሽ ው ማስረ ፔ ቭ ባዋል። ሆ ም ተጸሳሽ በዖኸም ወቃተፖቺፔ ባሚሰን ው ባ ምቺፔ ቃል ማስረ ሆ ሊቀርብበፔ ቭኛል።
- ወት ል ወኮሚል ተብሎ ለተሸዘ ሰው ሕ መት ሥቱም ሆት በወት ል ምርመራ ሂተፔ ዢሊስ ሊመራበፔ ባሚ ባው ባወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቃሉት ለመስንፔ መ ተታ ትተሌለበፔ ሸሰመሩበፔ ቢሆትም በብዙ አካባቢዎኖ ተጸሳሾኖ ተ ተው ቃላ ውት ት ሰን ሲተረ ፣ በአካላ ው በሕሊ ው ላቭ ፔ ሲተርስ ቭስተዋላል።
- በሕ መት ሥቱ አትቀኮ 19(5) ላቭ ባተሸዙ ሰዎኖ በራሳ ው ላቭ በማስረ ቺፔ ሊቀርብ ባሚኖል ባ ምቺፔ ቃል ት ሰን ወቭም ማ ውም ማስረ ት ሸምት አቭ ተቱም፣ በማስ ተታ ባተ ዡ ማስረ ተቀባቭቺፔ አቭ ረውም በሚል ባተት ው በማትቾውም ሕ አስጸባሪ ሊጸበር ቭ ባል።

በቾ ተ ባ ሁት ዢሊስ በተረ ምስክሮኖ ዋፔ ቃል ት ቀበል ባሚተረ በፔ ሁት ቢ ርም ቺዚህ ሰዎኖ ሳቭቫብላ ው ብት ሳሸውቁ ት ወርሙ ባሚተረ በፔ ሁት ስላለ ውን ማትቱ አንሸሸቂ ቫው። በሌሎኖ ሀ ሮኖ ባተሸዘ ሰው ቃሉት ሲሰን በኤሌክፔሮኒክስ መሣሪሸ ባመቅ ፔ ሁት ቢ ርም በቾ አ ር ተ ባራዊ ቭሁት ቢባል ሕ ዊትቱ፣ ተቀባቭትቱ ተአማኒትቱ ኅሸቄ ሊሸስቫ ቭኛል። ቭህት ለማታረ ባሚሸስኖል ባሕ ታ ዎም ባለም።

2.1.3. በ48 ሰዓፔ ውስን ዎርታ ቤፔ ባመቅረብ መብፔ

- ባተሸዙ ሰዎኖ በአርባ ስምቺፔ ሰዓ ፔ ውስን ዎርታ ቤፔ ባመቅረብ መብፔ አላ ው። ቭህም ዜ ሰዎቷ ጸተሸዙበፔ ቦ ለመምኃፔ አ ባብ ባለው ምፔ ባሚንቭቀውት ዜ አቭ ምርም። ወ ሸውት ዎ/ቤፔ ትተቀረቡ በተን ረን ሩበፔ ወት ል ለመ ሰር ባሚሸበቃ ምክቫሸፔ ሸለ መሆት ተለቭ ት ለኮላ ው መብፔ አላ ው። (ባኢ.ዋ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኸ 19(3) ባወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ አትቀኸ 29(1))

ቭህ ታት ፦

- ሰዎቷ ባተሸዙበፔ ቦ ጸዎርታ ቤፔ ሸለውት ርቀፔ፣
- ባፔራትስዢርፔ መ ር አለመ ር ሌሎኖ አስ ሪ ባመሬፔ ኮ ዎኖትም ጸ ምፔ ውስን ባሚሸስ ባ ቫው።

- አ ባብ ሸለውት ምፔ ባሚወሰትው ፦ ብ በቀረበበፔ አካባቢው ባለ ፆ/ቤፔ ትው።

- ባተሸዙ ሰዎኖ ሕ ፦ በሚሸዘው ባ ፟ዜ ተብ ውስጎ ፆርታቤፔ ጸቀረቡ ለመ ሰር በቂ ምክትሸፔ መ ሩት ተለሸ ትተ ለኮላ ው ዕታል ሸ ቾ ሉ። በቂ ምክትሸፔ ጸሌለ ፆ/ቤቱ ዢሊስ ት ፟ለቀው ሸዛል። ዢሊስ በቂ ምክትሸፔ ካቀረበም ባ ፟ዜ ቀጎሮ ስለሚወቀታ በሂተቱ ባ ሰሩ ሰዎኖ መብፔ ሊጸበር ብኖኣል።

2.1.4 ባአካል ቾቹፔ ት ፟ጸበር ባመጎባቅ መብፔ

ባተሸዙ ሰዎኖ ባሸዛ ው ባዢሊስ መኮትት ወብም ባሕ አስጸባሪ በ ፟ዜው ተብ ፆርታ ቤፔ በማቅረብ ባተሸዙበፔት ምክትሸፔ ካላስረ ፣ ፆርታ ቤቱ ባአካል ቾቹ ውት ት ፟ሸስጸብርላ ው ባመጎባቅ ሊኃስ ባማብኖል መብፔ አላ ው። ሆ ም ምፔህ ት ብቿቱል ሁት ው ባሚጎብቅ ጸሆት ፆርታ ቤቱ ባተሸዘው ሰው በጎበቃ ሥር ት ፟ቆብ ለማዘዝ ወብም ምርመራ ለማካሄታ ተ ማሪ ፟ዜ ሲጎባቅ አስወላ ፟ በሆት መጎት ብኖ ሊወቅታ ብኖኣል።

ባሚሸስወል ውትተ ማሪ ባምርመራ ፟ዜ ፆ/ቤቱ ሲወስት ሃላዋ ባሆቶፔ ባሕ አስጸባሪ ባለሥልኃ ኖ ምርመራውት አኃርተው ባተሸዘው ሰው በተኖለ ፆጎትፔ ፆ/ቤፔ ት ፟ቀርብ ሸለውት መብፔ ባሚሸስጸብር መሆት አለበፔ። (ኢ.ፌ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 19 (4)

ብህ ታት ፟ ዢሊስ ባተሸዙፔት ሰዎኖ በ ፟ዜ ተብ ፆርታ ቤፔ ሳሸቀርብ ሲቀር ባሚ ር ባአካል ቾቹፔ ማስጸበር(Habeas corpus) ባሚመለጸፔ ትው። ብህ ባተሸዘው ሰው በፆ/ብሔር ሥትሥርዓፔ ሕ መሠረፔ በአካል ፆ/ቤፔ ት ፟ቀርብ በፆርታቤፔ ባሚ ዘዝበፔ ሥርዓፔ ትው። ትተቀረበም ፆ/ቤቱ:-

- ሁት ውትመርምሮ በቂ ምክትሸፔ ጸሌለ ባአካል ቾቹቱት ሊሸስጸብርለፔ ወብም
- ምፔህ ት ብቿቱል ሁት ው ባሚወቅታ ጸሆት ባተሸዘው ሰው በጎበቃ ስር ት ፟ቆብ ለማዘዝ ወብም
- ምርመራ ለማካሄታ ተ ማሪ ፟ዜ ሲጎባቅ አስወላ ፟ በሆትመጎት ብኖ ሊወቅታ ብኖኣል።

- ባሚወቀተው ተ ማሪ ባምርመራ ደዜም ባሕ አስጸባሪ ባለሥልኃ ኖ ምርመራውት በምኀቶቼ አኃርተው ባተቨዘው ሰው በተኖሽ ምኀቶቼ ም/ቤፔ ት ደቀርብ ቨለውት መብፔ ባሚቨስጸብር መሆት አለበፔ::

2.1.5. በዋስ ባመወ ፔ መብፔ

- በመርህ ተሪ ባተቨዙ ሰዎኖ በዋስ ባመወ ፔ መብፔ አላ ው:: ሆ ም በሕ በተተት ፣ ልብ ሁኔ ዎኖ ምርታ ቤፔ ባዋስፔ ኀቨቄውት ላለመቀበል ወቭም በ ተብ መዎ ፔት ምሮ በቂ ባሆት ባዋስፔ ማሪ ት ደቀርብ ለማዘዝ ትተሚኖል በሕ መት ሥቱ አትቀኮ 19 (6) ተተት ቷል::
- ባተቨዙ ሰዎኖ በዋስ ባመወ ፔ መብፔ ቢ ራ ውም በሕ በተተት ፣ ልብ ሁኔ ዎኖ ም/ቤቱ ዋስፔ ውት ላቭቀበል ቭኖኻል:: በሕ ባተተት ፣ ልብ ሁኔ ዎኖ ባተባሉፔ በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ፣ ሴሎኖም ትተ ባዉቷራል ሥት ም ባር ኸሪ ሙስ ልብ ባሥ/ሥርዓፔ ባማስሪ ሕ ባመሳሰሉፔት ባሚመለጸፔ ነው:: ሕ መት ሥቱ በሕ ሳቭተት ዋስፔ መጸልጸልት ቭጸለክላል::
- በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁኀ ር 63 መሠረፔ:

  1. ማትቾውም ባተቨዘ ሰው ባተጸሰሰበፔ ወት ል ባሞፔ ቅኃ ፔት ወቭም አሥራ አምስፔ ዓመፔ፣ ወቭም በላቭ ባሆት ኮቱ ሥራፔ ባማቨስቀኃ ው ጸሆት ወት ል ባተወ መበፔ ሰው በተረሰበፔ ፣ ፔ ባማቭሞፔ ባሆት ትዞሆቶ፣ ምርታ ቤቱ ባዋስፔ ወረቀፔ አስወርሞ ለመልቀቅ ቭኖኻል::

  ባወት ሉ በሞፔ ቅኃ ፔ ወቭም አስራአምስፔ አመፔ ወቭም በላቭ በሆት ኸኙ ስራፔ ባማቨስቀኃ መሆት ፣ ፔ ባተረሰበፔ ሰው ባማቭሞፔ መሆት በተ ኀል ወቭኀስ በአትኃቶቼ ቭተው ነው በዋስፔ ለመልቀቅ ባሚቨስኖሉፔ ባሚለው አጸራካሪ ሆ በ ኣኖ መካጸልም ባፔር ዎም ልብኾፔ ሲወኀ ር ባቆባ ነው::

በዚህ ታት ጋ መሠረፔ ም/ቤቱ በዋስፔ ወረቀፔ ለመልቀቅ ባሚኖለው

- ባተጸሰሰበፔ ወት ል በሞፔ ቅኃ ፔ ባማቨስቀኃ ወቭም
- በአሥራ አምስፔ ዓመፔ ወቭም ጸዚቨ በላቭ በሆት ኮቱ ሥራፔ ባማቨስቀኃ ወት ል ባወ መ ባሆት ትዞሆት
- ወት ል ባተወ መበፔ ሰው በተረሰበፔ ፣ ፔ ባማቭሞፔ ባሆት ትዞሆትነው::

- በዚሁ አንቀፅ ንዑስ አንቀፅ(2) መሠረት ባዋስት ወረቀት በዋስ ውሸም ሸለዋስ በማስወረም ባሚለቀቀው ሰው በሚወሰ በፔ ፈዜ ት ፈቀርብ ባሚሸተር ው በቂ ዋስፔ መሆኑት ም/ቤቱ ካልተረ ው በቀር ባተሸዘውት ሰው ባዋስፔ ወረቀፔ በማስወረም መልቀቅ አሸኖልም፡፡ ለበቂ ዋስፔ ፔጽረፔ ባተሰነው ሰውሻም ጸተ ቢው ምርታ ት ሸመልጎ ለምፔሕ አሰኃጎ ት ፈሸሙኖ ስቦ ነው፡፡
- በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጎር 67 መሠረፔ በዋሰፔ ወረቀፔ ባመለቀቅ ማመልጸኖት መቀበል ባማሸኖልበፔ ሁኔ ተተት ቿ፡፡

ቝዚህም፡

- በዋስፔ ወረቀፔ ባተመለጸቱፔት ቲ ዎኖ አመልካቷ ባሚወኮም **ባማቫመስል ባሆት ትዘሆት፣**
- አመልካቷ ቢለቀቅ ሌላ ወት ል ቫወኮም ቫሆ ል ተብሎ ባሚ መፔ ሲሆት፣
- ምስክሮኖት በመ ዛፔ (በማባበል) ውሸም አስረ ፈ ባሚሆትበፔት ሸነዌ ቫሆ ል ተብሎ ሲ መፔ ነው፡፡
- በተሻሻለው ባኺ ሙስ ልብ ባሥት ሥርዓፔ ባማስረ ሀ አዋ ቁጎር 434/1997 አንቀፅ 9(1) ላሸ በሙስ ወት ል ተነርጎረው ባተሸዙ ሰዎኖ በዋስፔ ባመወ ፔ መብፔ ተተት ቿ፡፡
- በዚህም መሠረፔ፡
- በሙስ ወት ል ባተሸዘ ሰው በዋስ ት ፈለቀቅ ለም/ቤፔ ማመልጸፔ ቫኖኣል፡፡ ሆ ም ባተጸሰሰበፔ ወት ል ጸአሥር ዓመፔ በላሸ ሊሸስቀኃ ባሚኖል ጸሆት ምርታቤቱ በዋስፔ ለመልቀቅ አሸኖልም፡፡
- ቫህ ሕ ባሀ ርት ሀብፔ ትብረፔ ጸሙስ ለመጸላጸል፣ ወት ል ወክሚዎኖ ባመዘበሩፔት ሀብፔ ትብረፔ ት ሸነዊ፣ ጸሀ ር ት ሸሸሹ ራሳ ውም ጸምርታ ት ሸመልኑ ሲባል በልብ ሁኔ ፣ ሕ መት ሥቱ በሚወቅተው መሠረፔ ባተተት ነው፡፡

2.2. በኅበቃ ሥር ቨሉ ሰዎኖ መብፔ

በኅበቃ ሥር ቨሉ ሰዎኖ መብፔ በኢ.ዉ.ቲ.ሪ ሕ መት ስፔ በአትቀኮ 21 ላቭ ተተት ቿ፡፡ ሰብአዊ ክብራ ውት በሚኀብቁ ሁት ዎኖ ባመቨዝ መብፔ ት ላ ው፣ ጰፔ ር ቿሗኖ ው ጰቅርብ ዘመ ኖ ው፣ ጰቿሗኖ ው፣ ጰሐቭማ ፔ አማካሪዎኖ ው፣ ጰሐጺሞኖ ው ጰሕ አማካሪዎኖ ው ር ለመ ዝፔ ት በዝሕ ውም ዕታል ባማ ዝፔ መብፔ ት ላ ው ተተት ቿ፡፡

ባተቨዙ በኅበቃ ሥር ቨሉ ሰዎኖ መብ ኖ በአብዛኞው ተመሳሳቭ ቢሆትም በኢ.ዉ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ፣ በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ሁሉ-አቀዎ ባሰብአዊ መብፔ መ ለ ፣ ባሲቪል ባዡለቲካ መብ ኖ ስምምትፔ ለዡሊስ ሁቭል ስልኀ በተዘ ባሰብአዊ መብፔ ስልኀ ማትዋል በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ባ ስረኣኖ አቨቨዝ አኅትቶች ተኀቦኖ (SMR) ሊተኮርባ ው ባሚ ቡ ሕ መት ሥ ዊ ባዓለም አቀዎ ሰብአዊ መብፔ መርሆዎኖ ባሚጰተሉፔ ው:-

- በቅታመ ምርመራ ተኀርኃሪት ቭዞ በኅበቃ ሥር ማቆባፔ ሁሌም ትተመርህ ተወስ ባሚካሄታ ሳቭሆት በሁት ዎኖ ላቭ ባተመሠረተ ኀው፡፡ ወት ሉ ውስብስብ ካልሆቸ፣ ተኀርኃሪው ቭኀዌል ወቭም ማሰረ ቨኀዌል፣ ለሕብረተሰቡ አተ ቾ ኀው ካልተባለ በስተቀር ወ መ ተብሎ ባተኀረኀረበፔ ወት ል ባዋስፔ መብቱት ባማቨስጰለክለው ጰሆት በዡሊስ ወቭም በራሱ ዋስፔ ወቭም በዎ/ቤፔ በሚሰኀው ዋስፔ ው ቆቭ ምርመራት ማኃራፔ ቭኖላል፡፡
- ማ ውም ቸቿ ውት ባተኀወ ሰዎኖ በሰብአዊ ለሰው ል በተወኀሮ በተሰኀው ባማቭተወር መብፔ በጰበሬ መቨዝ አለባ ው፣
- ማትም ለምርመራ ተብሎ ባተቨዘ ወቭም በኅበቃ ሥር ት ሆት ባተተረ ሰው ለ ርዌፔ፣ ለሥቃቭ፣ ካ7ቸፔ ለተመላበፔ ኢሰብአዊ ታር ፔ፣ ወቭም ቅኃፔ ወቭም ለማትቸውም ዓቭትፔ ባ ቭል ኀ ቃፔ ወቭም ማስወራራፔ መ ለኀ ባለበፔም፣
- ለምርመራ ሥራ ተብሎ ባተቨዙ ወቭም በኅበቃ ሥር ት ቆብ ባሚተረ ሰዎኖ ልኮ በ ወቁ ቦ ዎኖ ብኖ መቆባፔ አለባ ው፤ ቭህትትም ቤተሰቦኖ ው ሕ ዊ ወጺሎኖ ው ማወቅ አለባ ው፣
- በመቆቨ ቦ ዎኖ ወኃፔ ኀዌተኣኖ ጰ ልማሶኖ፣ ሴ ኖ ጰወት ኖ፣ ባተወረተባ ው ሰዎኖ ካልተወረተባ ው ሰዎኖ መለባፔ አለባ ው፣

- ለምርመራ ሥራ ተብሎ ባተሸዙ ወሸም በኅበቃ ሥር ባሚቆብ ሰዎኖ ባመቆባፔ ባ ዜ ተብ ተሸዞ ባመቆባቱ ሕ ዊትፔ በዖ/ቤፔ መወሰት አለበፔ፣

- ባተሸዙ በኅበቃ ሥር ት ቆብ ባተተረ ሰዎኖ ጸው ው ዓለም ር ባመ ዝፔ፣ በቤተሰቦኖ ው ባመ ብዝፔ በ ል ጸሕ ዊ ወጺሎኖ ው ር ባመ ዝፔ መብፔ አላ ው፣

- ባተሸዙ በኅበቃ ስር ሸሉ ሰዎኖ ኀ ትትፔት በሚኀብቁ ሰብዓዊ ሁት ዖኖ በቂ ም ብ፣ ውሃ፣ መኀለሸ፣ ልብስ፣ ሕክም ፣ ላዊ ትኹ ት ለመኀበቅ በሚሸስኖሉ ሁት ዖኖ መሸዝ አለባ ው።

- ባተሸዙ በኅበቃ ስር ሸሉ ሰዎኖ ሸማ ዊ መትወሳዊ ምትፔ ሸኀበቃል። ሸህ መብፔ በኢ.ዉ.ቲ.ሪ. ሕ መት ስፔ አትቀኮ 27 ተተት ቿል። በዚህም መሰረፔ ማትቸውም ሰው ባማሰብ፣ ባሕሊ ባሀሸማ ፔ ኸክትፔ አለው። ባተሸዙ በኅበቃ ሥር ባዋሉ ሰዎኖም ባሉበፔ ቦ ሆኸው ሀሸማ ውት ባማክበር ሕ መት ስ ዊ መብፔ ስላላ ው ሊመኖኖሻ ው ሸ ባል።

- ባተሸዙ በኅብቃ ስር ሸሉ ሰዎኖ ወኃ ኖ በሴፔት ው በወኃፔት ው ሸላ ው ልብ መብ ኖ መኀበቅ አለባ ው፣

- ሴ ኖ ጸወት ኖ ተለሸተው መሸዝ አለባ ው፣ በተለሸም ለ ር ዝ ሴ ኖ ልብ ኅበቃ ሸስወል ል፣

- ወኃ ኖ በተኖሸ መኀት በኸብሸ ማረሚሸ በማስተማሪሸ ቦ መሸዝ አለባ ው፣ ባቅኃፔ አወክ ሙም ጸ ልማሶኖ ባተለባ መሆት ስላለበፔ ሸህ በወ/መ/ሥ/ሥ ሕ ኖት ተካ ተ ባራዊ ባሆትኸው።

- ማትም ሰው ስሮ ባመቆባቱት አ ኃሚ በመኀቀም ት ሸምት ማስ ተታ ወሸም ራሱት ወሸም ሌላውት ት ወት ል ማታረ አሸኖልም። በዚህ ረ ታ ባወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቁኅር 31(1) ዠሊሱ ወሸም ሥልኃት ሸለው ሰው ባምስክርትፔ ቃል ሲቀበል ተኀሸቂውት መተለል ወሸም ት ተለል ማታረ ባተስዋ ቃል መስኀፔ፣ ባማስወራራፔ፣ ባ ሸል ሥራ ወሸም ሌሎኖ ጸሕ ው ባሆት ወሸም ዘቲዎኖ መወ ም ወሸም ማታረ ወሸም መኀቀም አሸኖልም በሚል ሸተት ል።

➢ ባሚወሰቱ ባ ፡ስዞ ሊት ወቭም ሥርዓፔ ባማስቨዝ ርም ዎኖ በሕ በተትቦኖ ባተቀመን ብኖ ሲሆት ባማረዋቨ ቤቱት ተህትቹ ባሚቨስን ብቁ ት ፡ ጰዚህ ቨለዊ መሆት ባለባ ውም፡፡

➢ ሲቨዙ ወቭም ጰቦ ወተ ቦ ዝውውር ሲተረ ወ ፡ቨውት ቤተሰቦኖ ውት ለማሳወቅ ት ፡ኖሉ ወቭም ባቨዘው አካል ት ፡ቨሳውቅላ ው ባመን ባቅ መብፔ ሊ ራ ው ቭ ባል፡፡ ባተቨዘው ሰው ባው ዜ ጰሆት ጰቆትስላው ወቭም ጰ ፡ዞ ሎማሲቨዊ ሚሽት ር መ ገፎ ት ፡ኖል ባመን ባቅ መብፔ ሊ ረው ቭ ባል፡፡

➢ ማትም ባ ሠረ ወቭም በጎ በቃ ሥር ቨለ ሰው በራሱ ወቃታም ቢሆት ባሕክም ወቭም ባሳቭትሳዊ መሞጰረቨ መሆት ባለበፔም፣

➢ አቅም በወቀተ መን ት ባመማር፣ ባሕሉት ባማ በር፣ ኢትዐ ርሜሽት ባማ ገፎ ዕታል ሊሰን ው ቭ ባል፣

➢ ባተቨዙ ወቭም በጎ በቃ ስር ቨሉ ሰዎኖ አቨቨዛ ውት ባሚ መ ም ጰማረዋቨ ቤቱ ላዋዎኖ ው ቨለ ባበላቭ አካል ወቭም ተወካቭ ወቅ ዊ ብፖፔ ማካሄታ ቭ ርበ ል፡፡

2.3. ባተጰሰሱ ሰዎኖ መብፔ

2.3.1. በመተብቾ ምርታ ቤፔ ባመ ገፎ መብፔ፣

ባተጰሰሱ ሰዎኖ ክስ ጰቀረበባ ው በኋላ ተ ቢ በሆት አ ር ፡ዜ ውስጎ **በመተብቾ ምርታ ቤፔ ለሕዝብ ልኮ** በሆት ኖሎፔ ባመሰማፔ መብፔ አላ ው፡፡ ሆ ም ባተጰራካሪዎቷት ባ ል ሕቭወፔ፣ ባሕዝብት ባሞራል ሁት ባሐ ሪቱት ተህትቹ ለመን በቅ ሲባል ብኖ ክርክሩ በዝ ኖሎፔ ሊሰማ ቭኖላል፡፡ (ኢ.ዉ.ቲ.ሪ.ሕ.መ.አትቀኮ 20(1)

- ባኢ.ዉ.ቲ.ሪ.ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 78 በዉቲራልም ሆት በክልል ባለሦስፔ ተረ ዎ/ቤፔ ማለፔም ባዉቲራል ጎ ቅላቭ ዎ/ቤፔ፣ ባዉቲራል ጰዎተቾ ምርታ ቤፔ ባዉቲራል ባመ መሪቨ ተረ ዎ/ቤፔ በክልሎኖ ባክልል ጎ ቅላቭ ዎ/ቤፔ፣ ባክልል ጰዎተቾ ምርታ ቤፔ ባክልል ባመ መሪቨ ተረ ዎ/ቤፔ ት ፡ቋቋም ቭተት ል፡፡ ልብ ዎ/ቤፔ ወቭም ፡ዚቨዊ ዎ/ቤፔት ቭጰለክላል፡፡ ባተጰሰሱ ሰዎኖ ተ ቢ በሆት አ ር ፡ዜ ውስጎ መሰማፔ ቨለባ ው በ ቫዚህ ዎ/ቤ ኖ ትው፡፡

ትተ መርሀ ባተጸሰሱ ሰዎኖ በ ልኮ ኖሎፔ መ ገፔ አለባ ው። በልብ ሁት ው ክርክሩ በዝ ኖሎፔ ሊሰማ ብኖዓል። በዚህም መሠረፔ በዎርታ ሂተፔ ጸዎተኞ ባመት ሥፔ ሚስኅር ት ብባክት ወብም ፦ ብ በ ልኮ ኖሎፔ መ ባቱ ዃብዎ ባሆት ክትዋኀዎኖ ለሕዘብ ት፟ ብ ባሚብተር ጸሆት ወብም ጸታር፟ቱ ባሕርብ ባተችላ ባ ለሰቦኖት ባ ል ሕብወፔ ፦ት ባሚ፟ ጸሆት ፦ ብ በዝ ኖሎፔ ት፟ ብ ማታረ ብኖዓል። ለምሳሌ ባአስ ታ መታወርት ወት ል በ ልኮ ኖሎፔ ማባፔ በተ፟ ፟ዋ ባ ል ሕብወፔ ላብ ተ ማሪ ፦ ፔ ሊብተርስ ብኖዓል። በዚህም ምክኀብፔ በዝ ኖሎፔ ማባፔ ተ ቢ ብሆ ል። ባ ፖችቱ ሥራ በ ልኮ ኖሎፔ ት፟ጸ ወት ባሚተረ ው ባ ፖችፔ ሥራው ጸሕዝብ ተሰውሮ ታብቅ በሆት ሁት መሠራፔ ስለሌለበፔ ነው። ብህ ማለፔ አኅዋዎኖ ቢ ሩ ኅዌ ው ሕ፦ በሚብዘው መሠረፔ በማስረ ትኣሮ መረ ኅ ሸለበፔ በሕዝብ ዋፔ በ ልኮ ኖሎፔ ነው። ት፟ሁም መተብኞ ዎ/ቤ ኖ በ ልኮ ኖሎፔ ባሚብስኖሉፔ ሕዝቡ በኖሎቱ ባመሰማፔ ሂተፔ ላብ በሚሰኀው ዎርታ ፔምህርፔ ት፟ብ ፖለማታረ ም ምር ነው። በ ልኮ ኖሎፔ ቢ ብ ሕዝብ በ፦ ብ ላብ ባተተረ ው ክርክር በ ኣኖ ባተሰኀውት ውሳት ሊብመዛዝት ባራሱትም ዎርታ ት፟ሰኅ ዕታል ብሰኀዋል። ኣኖ በቀረበው ዎሬ ትር በሕ፦ መሠረፔ ብኖ መወሰ ውት ለመጸ ተል ባሚብስኖል ሁት ም ብወኀራሉ።

2.3.2. በአ ር ፟ዜ ባመሰማፔ መብፔ

- ባተጸሰሱ ሰዎኖ ፦ ብ ለመተብኞ ዎርታ ቤፔ ቀርቦ በአ ር ፟ዜ ተሰም ባማብወሰት ጸሆት ሕ ዊ መብ ው ተኅሷል ማለፔ ነው። ባዘ ባ ዎርታ ት ልተሰኀ ብቆኀራል ባሚባለውም ለዚህ ነው።

በተለብም ፦ ሸ ው ውስት ሳሸ ፖረ ም ፟ዜ ቆብ በመ ረሻ በኽ ቢሰ በቱ ወብም ተ ሞ ሕ፦ ጸተት ው ቅኃፔ በላብ በቁኅኅር ስር ቆብተው ቢለቀቁ ባማብካስ ፦ ፔ ብተርስባ ዋል።

በመሆትም በወት ል ተጸሰው መተብኞ ዎርታ ቤፔ ባሚቀርቡ ሰዎኖ በተኖሽ መኀት ፦ ሸ ው በአ ር ፟ዜ ብ ውሳት ማ ገፔ አለበፔ። (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ.ሕ.መ.አንቀኮ 20(1)

2.3.3. ኅዌተቾ ሆ ሽለመቆኀር መብፔ

ባተጸሰሱ ሰዎኖ በወት ል ተጸሰው ፦ ሽ ው በዎ/ቤፔ በሚሰማበፔ ዜ ትተችኽሀ ሰዎኖ ብቆኀራሉ። ባተጸሰሱ ሰዎኖ ኅዌተቾ ው ማለፔ ባሚኖሰው ሥልኃት ሽለው ዎ/ቤፔ በሕ፦ መሠረፔ ባዐቃቤ ሕ ት ማስረ ባተጸሳሾኖት ባመጸላጸሽ ማስረ ሰም በቀረበባ ው ማስረ መሠረፔ ኅዌተኣኖ ው ብሎ ዎርታ ጸሰኀ በኋላ ትው። ባተጸሰሱ ሰዎኖ በሕ፦ መሠረፔ ተቭዘው በቁኀኅር ስር ባሉበፔ ቀርበው ፦ ሽ ው በመሰማፔ ላቭ ሽሉ ባተጸሰሱበፔት ባወት ል ቃር ፔ ወኮመዋል ኅዌተኣኖ ው ተብለው በማ ውም መት ቃ ሊ መቱ አቭ ባም። ትዚሀ ሰዎኖ ማስረ ተሰም ወት ሉት አልወ ሙም ተብለው በኹ ሊለቀቁ ብኖኻሉ። አስቀቃሞ ኅዌተኣኖ ው ባሚባል ጸሆት ባማቭካስ ፦ ፔ ሊተርስባ ው ብኖኻል። ማትም ሰው ጸዎርታ በዋፔ ትኽሀ ሆ ባመ መቱ መብፔ ባሚሽስጸፔላ ው በርካ ሕ ዊ ውኀ፟ ኖ አሉ። ጸትዚሀ አትቱ ዋቾቸው ባጸሰሰው ወ ት (ዐቃቤ ሕ) ባተጸሰሰው ሰው ኅዌተቾ መሆትት ባማስረ ፔ ላዋትፔ አለበፔ። ባተኀረኀረበፔት ወት ል መወ ሙት ባሚሽስረ በቂ ማስረ ካላቀረበ ዎ/ቤፔ ተጸሳሹት ኅዌተቾ ትው ባሚል ውሳት ሊሰኀበፔ አቭኖልም።

ዐቃቤ ሕ ቭሀት ላዋትቱት ካልተወኃ ተጸሳሹ ትኽሀ መሆትት ት ሽስረ ሕ አሽስ ቃተውም። በሕ መት ሥፔ ተረ ባሰወረው ትኽሀ ትው ተብሎ ባመ መፔ መብፔ ወራሽ ባሚሆትው ዐቃቤ ሕ በማሽኀራኅር ሁት ሲሽስረ በዚሁ ላቭ ተመስር ዎ/ቤፔ ባኅዌተቾትፔት ውሳት ሲሰኀ ትው። ስለዚሀ በዠሊስ ተኀርኀሮ መሽዝ ወቭም ለዎርታ ቤፔ ክስ መቅረብ ብኖውት በምትም ዓቭትፔ ሁት አትቃት ሰው ኅዌተቾ ትው ሊሽሰኀው አቭኖልም አቭ ባምም።

በወት ል ባተጸሰሱ ሰዎኖ ባቀረበባ ው ክስ በዎርታ ቤፔ ተሰም ወት ሉ በማሽኀራኅር ሁት በማስረ ካልተረ ኀ ኅዌተኣኖ ው ተብለው ቅኃፔ ሊወሰትባ ው አቭኖልም። ባኅዌተቾትፔ ውሳት ስጸሚሰኃ ው ዜ ቃረስ ትኽሀ ው። ስለሆትም ባተጸሰሱ ሰዎኖ ዎ/ቤፔ ቀርበው ባተጸሰሱበፔ ባወት ል ፦ ቭ በማስረ ትኅሮ ኅዌተቾ ው ተብለው ዎርታ ካልተሰኃ ው ትተችኽሀ ሰዎኖ ብቆኀራሉ። (ኢ.ዉ.ቲ.ሪ.ሕ.መ.አትቀኮ 20(3)

2.3.4. ማስረ ባማባፔ ባመጸላጸል መብፔ

በኢ.ዉ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 20(4) መሠረፔ ባተጸሰሱ ሰዎኖ፡-

- ባቀረበባ ውት ማትቸውትም ማስረ ባመመልጸፔ፣
- ባቀረቡባ ውት ምስክሮኖ ባመኅባቅ፣
- ለመጸላጸል ባሚሸስኖኣ ውት ማስረ ባማቅረብ ወቭም ባማስቀረብ፣
- ምስክሮኖ ው ቀርበው ት ሰሙላ ው ባመኅባቅ መብፔ አላ ው፡፡
- ባ ኽዚህ አወክ ም በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ - በዝረዝር ተተት ው ቭ ቾሉ፡፡

2.3.5. በኅበቃ ባመወጸል መብፔ

በሕ መት ሥቱ አትቀኮ 20(5) ትተተተት ው ባተጸሰሱ ሰዎኖ በመረኀ-ፔ ባሕ ኅበቃ ባመወጸል ወቭም ኅበቃ ለማቆም አቅም በማኃ ው ምፔሕ ሊቿቱል ባሚኖልበፔ ሁት ሰሸ ኅም ጸመት ሥፔ ኅበቃ ባማ ዝፔ መብፔ አላ ው፡፡ ቭህ ታት ፡ ማትቾ ውም ሰው ባቀረበበፔት ባወት ል ክስ በራሱ ወ ኅበቃ አቁሞ ባመጸላጸል መብፔ ት ለው፣ ልብ በሆት ሁት ዎኖ በመት ሥፔ ወ ኅበቃ ባማ ዝፔ መብፔ ት ለው ባሚሸስረ ኽው፡፡

በአትታ ሰው ላቭ ክስ ቀርቦ በዎርታ ቤፔ ሙ ፔ ሲካሄታ በርካ ባሕ ባዎሬ ትር - ቮኖ ቭኽላሉ፡፡ በክርክሩ ሂተፔ ባሚኽሉ አብዛቾዎቷ ኅሸቂዎኖ ባሚ ዠፔ በሕ - መሠረፔ ኽው፡፡ በዚህም ምክኽሸፔ ባሕ ሙሸ ባሌላ ው ተጸሳሾኖ ሕ -ት አውቀው ኅቅማ ውት መብ ውት በሚ ባ ለመጸላጸል ለማስጸበር ሊ ሩ ቭኖኣሉ፡፡ አትታ ተጸሳሽ ዎርታ ቤፔ ሲቀርብ ምት ማታረ ት ለበፔ፣ ዋስፔ መገ ትተሚኅቭቅ፣ መስቀለቾ ኅሸቂ ትቲፔ መገ ትተሚሸቀርብ፣ ቭ ባፖ መገ፣ ወቲፔ ትቲፔ ትተሚሸቀርብ፣ ወዘተ...ላሸውቅ ቭኖኣል፡፡ በክርክሩ ሂተፔ ሕ -ት ባለማወቁ ብኖ ጸዎተቾ - ፔ ሊተርስበፔ ቭኖኣል፡፡ ጸተጸሳሽ ር ባሚጸራጸረው ወ ት (ዐቃቤ ሕ) ባሕ ልምታ ዕውቀፔ ት ሁም ባመት ሥፔ ታ ዎ ሸለው በመሆት ተጸሳሽ ምትም ባባለሙሸ ታ ዎ ሳሸ ፖ ክርክር ቢካሄታ ሊተርስበፔ ባሚኖለውት ኖ ር መ መፔ ባሚሸ ፔ አቭሆትም፡፡ ቭህት ኖ ር ለማቃለል ሕ መት ሥቱ ተጸሳሾኖ ባባለሙሸዎኖት ታ ዎ ት ሸ ዡ በስማ ው ት ጸራጸሩላ ው መብፔ ሰኀ ዋል፡፡

ባጎብቅ ሥራ ክምቨ ብንብቃል፡፡ ባክምቨውት ወ ባሚሽምትው ተጸሳሽ ራሱ ትው፡፡ ሆ ም ኀበቃ ለመቅኀር አቅም ጸሌለው መት ሥፔ ቨቆምለ ል፡፡ ብህት ለማታረ ት፡

- ተጸሳሹ ኀበቃ ለማቆም አቅም ባሌለው መሆት መረ ጎ አለበፔ፡፡ ታሐ መሆት መረ ጎ አለበፔ፡፡ ታሐ ትፖ ስላለ ብኖ ሳቨሆት በሰው ወቨም በባለቤቱ ስም (ባ ራ ባሆት) ቋሚ ተትቀሳቃሽ ትብረፔ ወቨም ቢ ባሌለው መሆት መረ ጎ ብ ርበ ል፡፡ በሰው ወቨም በባለቤቱ በባፔቾውም ባትክ ተቀማ ትዘብ ባሌለው መሆት መረ ጎ ብ ርበ ል፡፡
- ሌላው መት ሥፔ ኀበቃ ባሚቨቆምበፔ ምክትቨፔ በኀበቃ ባለመጸራጸሩ **ምፔሕ ሊቿተል** ባሚኖልበፔ ሁት መወኀር አለበፔ፡፡ መት ሥፔ አቅም ላትለው ሰው ሁሉ ባኀበቃ ወ ሊሽዎት አብኖልም፡፡ መት ሥፔ ኀበቃ ት ቨቆም ቲ ባሚ ርበፔ ተጸሳሹ ቨለኀበቃ ቢጸራጸር ምፔህ ሊቿተል ብኖላል ባሚል ምትፔ ፆ/ቤፔ ቨሳተረ ትዞሆት ትው፡፡ ምፔሕ ሊቿተል ብኖላል ባሚባለው መገ ትው ባሚለውት ጎቨቄ ለመመለስ ባተጸሳሹ ልብ ሁት ፣ ባተጸሰሰበፔ ወት ል ክብተፔ፣ ባሚኀብቀው ቅፇፔ፣ መኀት ሌሎኖ ተመሳሳቨ ሁት ዎኖ ምፔ ውስጎ መ ባፔ ብ ርባ ዋል፡፡ ባሞፔ ቅፇፔ ባሚኀብቀው ታሐ ሰው ቨለኀበቃ ቢጸራጸር ምፔህ ሊቿተል ብኖላል ተብሎ መ መፔ ብኖላል፡፡ ባተሟላ ባአ ምሮ ኀኀትፔ ባሌለው ተጸሳሽ ትዞቢሁ ባዎርቱት ሂተፔ በአ ባቡ መጸ ተል ስለማብኖል ኀበቃ መመተቡ ምፔሐዊ ብሆ ል፡፡ ለዚህም በዉቲራል ኀቅላቨ ፆ/ቤፔ በአት ትታ ክልሎኖ ስር ባተጸላካቨ ኀበቆኖ ኮ/ቤፔ ተቋቁሞ ባሙቨ አ ል ሎፔ በመስኀፔ ላቨ ብ ቾል፡፡

2.3.6. ባቨ ባፖመብፔ

ባኢ.ዉ.ቲ.ሪ ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 20(6) ባተጸሰሱ ሰዎኖ ክርክሩ በሚ ቨበፔ ዎርታ ቤፔ በተሰኀባ ው ፔዕዛዝ ወቨም ዎርታ ላቨ ሥልፇትላለው ፆ/ቤፔ ብ ባፖባማቅረብ መብፔ ት ላ ው ብ ልክል፡፡

በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቁኀር 181(1) ትተተ ለ ው ባወት ል ፆ/ቤፔ በተጸሳሹ ላቨ በመዎረታ፣ ለ ዜው ባመልቀቅ ወቨም ትክ ባመልቀቅ ዎርታ በመስኀቱ ብ ባኣኖ በሕ ፡ መሠረፔ ቨወ ማሉ፡፡ በዚሁ መሠረፔ ባፆ/ቤ ኖትባቨ ባፖሥልፇትበተመለጸተ፡-

- ባዉቲራል ኀቅላሽ ዖ/ቤፔ ባዉቲራል ጸዖተቾ ዖ/ቤፔ በመ መሪሽ ተረ ፖልኃት ውሳት ባሰነባ ውት ፦ ቮኖ በቭ ባፖ ባማባፔ ፖልኃት አለው። ት ሁዎ ባዉቲራል ጸዖተቾ ዖ/ቤፔ በቭ ባፖ ሰሚቭፔ ፖልኃት በዉቲራል ባመ መሪሽው ተረ ዖ/ቤፔ ጸተሰነው ውሳት ባተለባ ውሳት ባተሰነባ ውት ፦ ቮኖ በቭ ባፖ ተቀብሎ ባማባፔ ፖልኃት አለው።
- ባዉቲራል ጸዖተቾ ዖ/ቤፔ ባዉቲራል ባመ መሪሽ ተረ ዖ/ቤፔ ባሰነውት ውሳት በቭ ባፖ ባማባፔ ፖልኃት አለው።
- ባክልል ዖ/ቤ ኖ በማቋቋሚሽ አዋ ው በወ/መ/ፖ/ፖ/ሕ መሠረፔ ባወት ል ፦ ቮኖት በመ መሪሽ ተረ ወቭዎ በቭ ባፖ ባተቀበሉ ሽሽሉ። ዖ/ቤ ቷ በመ መሪሽ ተረ ሽብ በሚሰነፔ ውሳት ላቭ በሕ ፦ በተተት ው መሠረፔ ቭ ባፖ ሰሚ ዖ/ቤ ኖ ቭ ባፖ ተቀብለው ባማባፔ ፖልኃት አላ ው።
- ቭ ባፖ በ ኣኖ በሕ ፔር ዎ በማስረ ምዘ ወዘተ...ባሚሠራ ስህተፔት ለማረም ባሚሽስኖል ዘቲ ኀው። አትቃ ወነ ባ ፖቾፔ አሠራር ባሕ ፔር ዎ ለማስ ገቼ በኃዎ ኀ ቃሚ ኀው። ስለሆኀዎ ቭ ባፖ ለፔክክለቾ ፖቾፔ መ ር ዋስፔ ኀው።

2.3.7. ባዎርቃ ሂተፔ ት ተረ ዎ ባመነባቅ መብፔ

ቭህ መብፔ በኢ.ዉ.ቲ.ሪ. ሕ መት ፖፔ አትቀኮ 20(7) ላቭ ባሰወረ ኀው። ቭህ ቃት ፣ ባተጸሰሱ ሰዖኖ ባዎርቃ ሂተፔ በማቭ ባ ው ቋትቋ በሚካሄቃብፔ ሁት በመት ፖፔ ወ ክርክሩ ት ተረ ዎላ ው ባመነባቅ መብፔ ት ላ ው ባሚተት ኀው።

ተጸሳሽ ባተጸሰሰብፔት ዎክኀሽፔ ባዎርቱት ሂተፔ መረ ፔ ካልኖሽ በመጸላጸል መብቱ ላቭ ተኽ በማሳተር ዎፔሕ ት ዛባ ሊሽተር ቭኖኣል። በዉቲራል አወቃቀሩ ዎክኀሽፔ ክልሎኖ በራሳ ው ቋትቋ ፖቾፔ ባሚሰነ ቢሆትም በዚሽ ክልል ውስነ ሽሉ ቋትቋውት መረ ፔ ባማቭኖሉ ቢ ሩ ት ሁዎ ትተ አ ስ አበባ ባሉ በርካ ብሔር ብሔረሰቦኖ በሚ ሩብፔ ጸተማ ፖቶቱ ባሚሰነብፔት ቋትቋ ባማቭኖሉ ዜ ኖ ቢ ሩ በመት ፖፔ ወ አስተርቿሚ ቭመተባል።

ካልተመዘበ ት ተረ ምላ ው ባመነባቅ መብ ው በሕ መት ሥቱ ተጾብሯል። ሳሸተረ ምላ ው ቀር ባምርታ ሂተቱ ቢነ ቀቅ ባሕ መት ሥፔ መኃስ ኀሸቄ ሊሸስጾፔል ብኖኻል።

2.4. በምርታ ስለ ሠሩ ሰዎኖ መብፔ

ብህ መብፔ በሕ መት ሥቱ አትቀኮ 21 ላሸ ተ ልኪል። በዚህ ታት ኃ መሠረፔ ባ ሰሩ ሰዎኖ፡

- ሰብዓዊ ክብራ ውት በሚነብቁ ሁት ዎኖ ባመሸዝ መብፔ፣
- ጾፔ ር ቿተኣኖ ው፣ ጾቅርብ ዘመ ኖ ው፣ ጾቿተኣኖ ው፣ ጾ ብማ ፔ አማካሪዎኖ ው፣ ጾሐጺሞኖ ው ጾሕ አማካሪዎኖ ው ር ለመ ገፔ ት ብቾ ው ዕታል ባማ ገፔ መብፔት ሸነ ቃልላል።
- ሰብዓዊ ክብራ ውት በሚነብቁ ሁት ዎኖ ባመሸዝ መብፔ ጾዚህ በላሸ ለተሸዙ ሰዎኖ በኀበቃ ሥር ላሉ ሰዎኖ ባተ ለካፔት ባሚሸነቃልል ሲሆት ምርተቾ ትተመሆ ው መነት በዋስ ባመለቀቅ ባመሳሰሉ መብ ኖ ባሏ ውም። ትር ት በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ጾቁኀር 206 ስጾ 212 ባተተት ፔ ተሟልተው ሲ ገፑ በአመክሮ ሊለቀቁ ብኖኻሉ። አመክሮ ትተ መብፔ ባሚነባቅ ባብሆትም ማረሚሸ ቤቱ ባተቀ ውት ኸብሸ ተቀ ው ለዚህ ተ ቢ መሆትት ጾ ምፔ ውስኀ በማስ ባፔ ማረሚሸ ቤቱ በሚሸቀርበው ሪዠርፔ ላሸ ተመስር በምርታቤፔ ባሚወሰት ነው።

ባመወሽሽ ኅሽቄዎኖ

1. ሕ፦ በወት ል ባተኀረኀረ ሰው ቃሉት ተ ት ቫሰኅ መብፔ ቫሰኀዋል። ሕብረተሰቡ በወት ል ባተኀረኀረ ሰው ወተ ሕ ቀርቦ ምርታ ት፣ሽ ፖ ቫወል ል። ዠሊስ በበጹሉ በቂ ማስረ ሳቫ ፖ ሲቀር ተኀርኃሪው ታር፣ቱት ት፣ሽምት ወቫም በማትቾውም ሁኔ ባታር፣ቱ አወክ ም ጸራሱ ጸተኀርኃሪው ት፣ ፖ ቫወል ል። ቱዚህት ባተለሽብ ምኣ፦ ኖ ትቲፔ ማስ ረቅ ቫኖኣል? በምርመራ ወቅፔ ባተኀርኃሪው ዝም ት መምረኅ ባሚ ረው ሕ ዊ ውኀ፣ፔ ምት ሊሆት ቫኖኣል?
2. በዋስ ባመወ ፔ መብፔ በቂ ዋስፔ ማቅረብት ባሚኀቫቅበፔ ሁኔ አለ። አት ትታ ሰዎኖ ዋስፔ ሐብፔ ላለው ብኖ ባሚኀቅም ኸው ብለው ቫጸራጸራሉ። ርስዎስ ትቲፔ ቫረቱ ል?
3. በምርታ ሂተፔ ባሉበፔ ፣ዜ በተጸሰሱበፔ ወት ል ትተኀዌተቾ ሽለመቆኀር (Presumption of innocence) በሕብረተሰባኖት ዘትታ በቂ ትዛቤ ሽ ዡ አቫመስልም። ቫህትት ለማሻሻል ምት መተረ አለበፔ ብለው ሽስባሉ?
4. በኅበቃ ሥር ባሉበፔ በምርታ ሲ ሠሩ ሴ ኖ ጸወት ኖ፣ ሕክ ፔ ጸአዋቂዎኖ ት፣ለብ ባሚሽስወል ው ለምት ቫመስልዎ ል? በቾስ ተ ባ ሁኔ ባተተ በረ ኸው ብለው ሽም ሉ? ሽብራሩ
5. ሰዎኖ ሲ ሰሩ ወቫም በኅበቃ ሥር ሲውሉ በቂ ም ብ፣ መኀለሽ ልብስ ባመሳሰሉ ለሰው ል አስወኣ፣ ባሆት ትሮኖት ማ ዡፔ ት ለባ ው ዓለም አቀዎ ሠት ኖ ቫ ልክሉ። በቾ ተ ባ ሁኔ ቫህት ስጸምት ተረ ማቅረብ ባሚኖል ቫመስልዎ ል?

ክፃል ሦስፔ

3. ባወት ል ሰለባፆኖ መብፔ

ዓላማ

ባዚ.ሀ ክፆል ዓላማ ኣ ኖ ዐቃቢሸትሕ :-

- ባወት ል ሰለባፆኖ ፆፔህ ባማ ገፎ መብፔ ት ላ ው ብሀም መካስት ባሚሸኀ ቃልል በኢ.ዉ.ቲ.ሪ. ሕ መት ሥፔ በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ባሰብአዊ መብፔ ሠት ኖ ባተረ ኀ መሆትት፣
- በካሣ በትብረፔ መመለስ አወክ ም ላብ በቂ ዕውቀፔ ሮአ ው ኀሸቄው በቀረበ ዜ በሕ መሠረፔ ማስተ ታ ት ኖኡ ለማታረ ትው።

በዚ.ሀ ክፆል ባሚትሱ ኀሸቄፆኖ፡

- ባወት ል ሰለባ ማለፔ ፆት ማለፔ ትው?
- ባወት ል ሰለባፆኖ ሸላ ው ፆፔህ ባማ ገፎ ሕ መት ስ ዊ መብፔ ትቲፔ ብ ለክል?
- ባወት ል ሰለባፆኖ ካሣ ባማ ገፎ መብፔ ጸኢ.ዉ. .ሪ. ሕ መት ስፔ ጸአለምአቀፆ ሰት ኖ ጸሌሎኖ ሕ ኖኖት አትክር ትቲፔ ብ ሸሉ? ባሚሉ ሲሆት በሥልኀ ው ሂተፔ መልስ ት ሸ ገፑ ብተረ ል።

3.1. ባወት ል ሰለባ ኮትሰ ሐሳብ

ስለ ወት ል ሠለባፆኖ መብፔ ጸመ ራኖት በዋፔ ባወት ል ሰለባ ፆት ትተሆት ሰለባ መሆት ፆት ፆት ሁት ፆኖት ትተሚሸካፔፔ መ ለካ ተ ቢ ትው። ባወት ል ሰለባ በሀ ኖኖት ውስኀ ተተር ሞ ባብ ፖም .ኤ.አ. ቬምበር 29 ቀት 1985 በኸተቀው በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ኀቅላላ ባኤ ውሳት ቁኀር 40/34 ሰለባ ባሚለው ቃል ትተሚጸተለው ተተር ሚል።

1. "Victims" means persons who individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotinal suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or ommissions that are in violation of criminal laws operative within member states, including those laws proscribing criminal abuse of power.

በዚህ ፔርቿሜ መሠረፔ:-

- ፟ ቱ ወብም ባጎ ቃፔ ሰለባ መሆቶ በ ልም ሆት በቡታት ሊተርስ ብናል፣

- ፟ ቱ አካላዊ ወብም አዕምሮአዊ ወብም ባስሜፔ መ ፟ ፔ ወብም ባኢኮ ሚ ውታመፔ ወብም ባመሰረ ዊ መብፔ መ ፟ ፔ ሊሆት ብናል::

- ታር ፟ቱ በተባበሩፔ መት ሥ ፔ አባል መት ሥ ፔ በሥራ ላብ ሸለ ባወት ል ሕ ፟ኖት በመተላለዎ በማታረ (by commission) ባለማታረ (by ommission) ሊወ ም ብናል::

- ፟ ቱ በሥልኃት አለአ ባብ በመ ል ል ወት ል ባሚተርሰውትም ፟ ፔ ብ ምራል::

2. A Person may be considered a victim under this declaration, regardless of whether the perpetrator is identified, apprehended, prosecuted or convicted and regandless of the familial relationships between the perpetrator and the victim. The term victim also includes, where appropraiate, the immediate family or dependants of the direct victim and persons who have suffered harm in intervening to assist victims in distress or to prevent victimization.

ብህ ታት ፟ ባሚጸተሉፔት ዎሬ ሐሳቦኖ ሸካተተ ነው:-

አትታ ሰው ፟ ቱት ሸተረሰው ሰው ቢ ወቅም ባብ ወቅም፣ ቢሸዝም ባብሸዝም፣ ቢጸሰስም ባብጸሰስም፣ ቢወረታብፔም ባብወረታብፔም፣ ጎ ቃፔ ጸተረሰበፔ ሰው ር ባዝምታ ትፃፎፔ ቢ ረውም ባብ ረውም ትተ ወት ል ሰለባ ሊቆጎ ር ብናል::

– ሠለባ ባሚለው ቃል ትተ አ ባብትቱ:-

- ቅርብ ባቤተሰብ አባል፣ ወብም በቀጎ ባጎ ቃቱ ሰለባ ባሆነው ሰው ጎ ኣኖ

- ተጎቂዎኖት ለመር ፔ ወብም ሰለባ ት ብሆቶ ለመጸላጸል ኃልቃ ብተው ፟ ፔ ባተረሰባ ውት ሰዎኖም ሸካፔ ል::

3.2. ባወት ል ሰለባዎኖ ምፔህ ባማ ኀፔ መብፔ

በኢ.ዉ. ..ሪ. ሕ መት ሥፔ አትቀኮ 37 ሥር ትተተተት ው፡-

1. ማትቾውም ሰው በምርታ ሊወሰት ባሚ ባውት ፦ ብ ለምርታ ቤፔ ወብም ለሌላ በሕ ባ ፖቹፔ ሥልኃት ለተሰነው አካል ባማቅረብ ውሳት ወብም ምርታ ባማ ኀፔ መብፔ አለው፡፡

ውሳኄውት ወብም ምርቱት፡

ሀ/ ማትቾውም ማህበር ባአባላቱት ባ ራ ወብም ባ ል ኀቅም በመወጾል፣

ለ/ ማትቾውትም ቡታት ወብም ተመሳሳብ ኀቅም ሸላ ውት ሰዎኖ ባሚወክል ለሰብ ወብም ባቡታት አባል ባመነባቅ ባማ ኀፔ መብፔ ት ለው ተተት ቿል፡፡

ባዚህ ሕ መት ሥ ዊ መብፔ ተኀቃሚ ሸለምትም ልብቾፔ ሁሉም ምፔህ ወላ. ዜ ኀው፡፡ ባወት ል ሰለባዎኖም በዚሁ መብፔ ባመነቀም ውሳት ወብም ምርታ ባማ ኀፔ መብፔ አላ ው፡፡

ምርታ ባማ ኀፔ መብቱ፡-

- ባወት ል ፦ ብ
- ባምፔሐብሔር ፦ ብ፣
- አስተ ተራዊ ፦ ብ፣
- በሌሎኖ በሕ ሥልኃት በተሰኃ ው አካሎኖ፡-
  - በ ትባ ኀባቂ፣
  - በሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት
  - በአስተ ተር ም/ቤ ኖ፣ በአማራ ባሙ ፔ መዎኖ ዘቲዎኖ፣ በ ል ል ኣኖ ወዘተ ባሚ ብ ሊሆት ብኖላሉ፡፡

- ሕ መት ሥ ዊ መብቱ ውሳት ወብም ምርታ ባማ ኀቹ መብፔ ኀሸቂ በማህበር፣ በቡታት በውክል ሊቀርብ ትተሚኖል መብፔ ብሰኃል፡፡

3.2.1. በወት ል ፦ ብ ምፔህ ባማ ኀፔ መብፔ፡-

በዜ ሎኖ አካል ባትብረፔ መብፔ ላብ ባሚተርሱ ፦ ኖ በሁለፔ መልክ ለምርታ ቤፔ ሊቀርቡ ብኖላሉ፡፡

- ወት ሉ ጸዎ ሽለ በሕብረተሰብ ላቭ ፦ ፔ ባሚሽተርስ ሲሆት ክሱ መት ሥፔት በመወጸል በዐቃቤ ሕ ቭቀርባል።

- ክሱ አኸተኞ ሕብረተሰብት በ ፦ ባማቭ፦ ጸሆት በ ል ተበ ብ ቭቀርባል። ኸዚህ ዛኖ፣ ስታብ፣ ስም ማኅዌፔ ባመሳሰሉ በቀላል ቅኃፔ ሊ ረሙ ባሚኖሉ ወቭም ሁለቱም ወ ኖ ማለፔም በ ቭ ተበ ቭ ሊ ረቁ ባሚኖሉባ ው ው።

- ጸባታ ወት ል ሆ በዐቃቤ ሕ ባሚቀርብ ክስ ባሚሽስቀኃ ሆ ሲ ፖ በ ሥራፔ በመቀ ጸማስቀኃቱ በተ ማሪ ባተ፦ ው ባካሣ ፦ ቭም አብሮ ባሚ ቭበፔ ሥርዓፔ በሕ ኖት ተዘር ል። በወት ለኞ መቅ ሥት ሥርዓፔ ሕ በአንቀኮ 154 መሠረፔ፡-

1. በወት ሉ ባተበተለው ሰው ወቭም ትተራሴው፣ ባትሩ መሰማፔ ሲ መር ትሩት ባሚሰማው ምርታ ቤፔ ለተረሰበፔ ፦ ፔ ካሣ ት ሽዝለፔ መኀባቅ ቭኖኻል። ባሚወለ ውትም ካሣ ዐቭችፔ ልክ በኮሑዎ ወስ ሽመለክ ል። ማመልጸኖውት ሲሽቀርብ በሕ ባተወሰኸውት ባ ፖችፔ ትተ ምፔሐ ብሔር ትር መጸወል ባለበፔም።

2. ማመልጸኖውት ባሚሽቀርበው ሰው ባዐቃቤ ሕ ት ባመጸላጸሽ ምስክሮኖ ስም ዝርዝር ት ሽቭ ተ ማሪ ምስክር መኅ ራፔ ባሚወል ትዞሆት ቭኀባቃል። በምፔሐብሔር ትር ትዞሚተረ ው ሁሉ ለሚወል ው ተ ማሪ ምስክሮኖ መኅ ሪሽ በሕ ባተወሰኸውት ኸዘብ ቭጸምላል።

3. ታት ,ምቷ በዐቃቤ ሕ በ ል ተበ ቭ በሚቀርቡፔ ክሶኖም ላቭ ተወክሚ ቭሆ ሉ፣

4. ማመልጸኖ በ ል ጸሳሽ ባሚቀርብ ጸሆት ለወት ሉ ለካሣ ኀሽቁው ባሚሽቀርባ ውት ምስክሮኖ ለቭ ሽቀርባል።

5. በአንቀኮ 159 መሠረፔ ምርታ ቤቱ ፦ ፔ ለተረሰበፔ ወ ት ካሣ ሲወርታለፔ፡-

- ባተወሰኸው ካሣ መኀት ለተበተለው ሰው ወቭም ለ ትተራሴው ት ጸወል፣

- በምፔሐብሔር ትር ትዞሚጸወለው ሁሉ ባጺሣራ ወ ለተበተለው ሰው ወቭም ለ ትተራሴው ት ጸወል፣

- በምፔሐብሔር ትር ትዞሚተረ ው ተጸሳሹ ፖችፔ ት ጸምል ብሎ ም/ቤቱ ፔዕዛዝ ቭሰኃ ል።

- ጸዚሸ በኋላ ምርታ ቤቱ ትተማትቾውም ተትበቾ ክስ ምርታ ቭሰኃል፡፡

ባወት ል ክስት በም/ብሔር ካሣት አኃምሮ ባማባቱ ሥርዓፔ መ ር ለወት ል ሠለባዎኖ ኀቃሚ መምፔሔ ቢሆትም ማመልጸኖው ባቀረበለፔ ም/ቤፔ ፡-

- ተጸሳሹ አካለ መኀት ሸልተረሰ ጸሆት፣
- ተጸሳሹ ባሌለ ትዘሆት፣
- ተበተ ብ ሥልኃት በሚወቅታለፔ ምርታ ቤፔ ባምፔሐብሔር ክስ አቅርቦ ትዘሆት፣
- ማመልጸኖውት ሸቀረበው ሰው ክሱት ለማቅረብ ባማቭ ባው ባሆት ትዘሆት፣
- በዐቃቤ ሕ · በመጸላጸሸ ጸሚቀርቡፔ ምስክሮኖ በላቭ አሸሌ ምስክሮኖ በተ ማሪቾፔ ካልተኀሩ በቀር ባካሣውት ልክ መወሰት ባማቭኖል ባሆት ትዘሆት፣
- ባካሣው ክስ መሰማፔ ባወት ሉት ትር ለመስማፔ አስ ሪ ባሚሸተር ባሚሸዘበራርቅ ወቭም ባሚሸዘ ቭ መስሎ ባ ባው ትዘሆት፣
- ባካሣ ትዘብ ልጹ ጸም/ቤቱ ሥልኃት በላቭ ጸሆት ምርታ ቤቱ ማመልጸኖውት ላለመቀበል ትተሚወስት በወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ ቁኀር 155 ላቭ ባተተት ሲሆት ቕዚህ ሥርዓቱት ውስብስብ ሸተር · ል፡፡ በዚህም ምክቾሸፔ ባወት ል ኀቃፔ ሠለባዎኖ ጸወት ል ክሱ ር ባምፔሐብሔር ክስ ሲሸቀርቡ አቭ ብም፡፡
- በተ ማሪም ባካሣው ኀሸቄ መሰማፔ ባወት ሉት ክስ መሰማፔ አስ ሪ ባሚሸተር ባሚሸዘበራርቀው ወቭም ባሚሸዘ ቭ መስሎ ሲ ባው ም/ቤቱ ማመልጸኖውት ትተማቭቀበል ስለተተት ቭህም አቤቱ ውት ላለመቀበል ቀ ባሚጸምፔ ቭመስላል፡፡ ባወት ል ሠለባዎኖ በወት ል በምፔሐብሔር ሁለፔ ቦ ጸመጸራጸር ቭልቅ ባትታ ላቭ መሆት ኀቀሜ ስላለው ለወተዋቱ ፔጹረፔ ቢተረ በፔ መልካም ቕው፡፡

በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ውሳት ቁኅር 40/34 መሠረፔ ባወት ል ሠለባዎኖ:-

- ክብር ስብዕ ውት በሚሸስን ብቅ ሁት መሸዝ አለባ ው፣ ለተረሰባ ው ፔ ካሣ ለማ ገፎ ባሚሸስኖል ተተራሽ ባሆት ሥርዓፔ በአባል መት ሥ ፔ ብሔራዊ ሕ ውስኅ ሊካተፔ ብ ባል::
- ተተራሽ፣ ብዙ ወ ባማብን ብቅ፣ ተ ቢ ምፔህ ባሚሰን፣ አዌኃ ፖ ውሳት ባሚሰን፣ መተብቾ መተብቾ ሸልሆት ባወት ል ሰለባዎኖት ካሣ ለማ ገፎ ባሚሸስኖሉ ባ ፖቹፔ አስተ ተራዊ ሥርዓ ኖ መዘር ፔ መኅ ጸር አለባ ው:: ባወት ል ሠለባዎኖ በ ቹዚህ አማካፖቹፔ ስለካሣ መብ ው ት ሸውቁ ሊተረ ብ ባል::

ባ ፖቹፔ ባአስተ ተራዊ ሥርዓ ቷ ሊዌን ት ባሚኖሉፔ:-

- ስለሚ ው፣ ስለአቅማ ው፣ ስለሚ ገፀፔ ዜ ሰዓፔ፣ ውሳኔዎቷት ስለሚሰን ብፔ ዜ ለአመልካቹኖ ማሳወቅ ሲኖሉ፣
- ባተጸሳሹት መብፔ ባብሔራዊውት ባምፔሕ ሥርዓፔ በማብቹ ሁት ባወት ል ኅ ቃፔ ሰለባዎኖ በባተረ ው በሚ ረው ባምርታ ሂተፔ አቤቱ ዎኖ አስተሸባ ኖ ውት ማቅረብ ት ኖሉ መዎቀታ፣
- በምርታ ሂተቱ ሁሉ ለወት ል ሰለባዎኖ አስወላ ውት ዕ ዛ ማታረ ፣
- ለወት ል ሠለባዎኖ አመፕ ባማብሆት ሁት ዎኖት መቀኀቹ፣ አስወላ ሲሆት ላዊ ምስን ራ ውት መኅ በቅ፣ ባራሳ ውት ባቤተሰቦኖውት ባምስክሮኖ ውት ተህትቹፔ መኅ በቅ፣ ጸዛኖ ጸብቀላ መኅ በቅ፣
- ባወት ል ሰለባዎኖ ባክስ ውሳት አላስወላ መዘ ባፔ ት ብተርስበፔ፣ ባፔዕዛዙኖ ባውሳኔዎኖ ባምርታ አወክ ም አላስወላ መዘ ባፔት ማስወ ታ፣
- ማ ባባፔ፣ ማስ ረቅ ባሕላዊ ርቅ ወብም ባአካባቢ ልማ ኖ ባመሳሰሉፔ አማራ መተብቾ ሸልሆት ባአለመ ባባፔ መዎኖዎኖ ባማሰ ረቅ ባካሣ አጸዌወሉት ባተቀላኅ ወ ለማታረ ትተ አ ባብቹቱ በሥራ ላብ ማዋል ሲኖል ቹው::

3.2.2. በምፔሐብሔር ሕ ስለሚ ሩ ባወት ል ሠለባዎኖ መምፔሔዎኖ

በ1952ቱ ባምፔሐብሔር ሕ በሰው አካል፣ ትብረፔ መብፔ ላብ ፔ ሸተረሰውት ሰው ኅ ዌተቾ ባሚሸተር አትቀኳኖ ተተት ዋል:: ቹዚህም

በም�ሐብሔር ሕ ፡ ጾውል ው ባሚ ሬውት ሃላዋቶፔ በሚመለጾተው ክምል ተተት ዋል:: ጾ ቫዚህም ባሚጾተሉፔት መኀ ቀስ ብ፝ኣል::

- ማትም ሰው ጾራሱ ኅ ዌፔ ባተቫ በሌላ ሰው ላብ ፡ ፔ ካተረሰ ላተረ ው ፡ ፔ ጺሣራ መክወል አለበፔ (አትቀኮ 2028)
- አስቦ ወብም በ ልተፖቫፔ ባሚሠራ ተ ባር ኅ ዌፔ ሊተረ ብ፝ኣል:: ት ሁም አትታ ተ ባርት መወ ም ወብም ተ ባርት አለመወ ም ኅ ዌፔ ሊሆት ብ፝ኣል (አትቀኮ 2029)
- በሥልኃት አለአ ባብ መኀ ቀምት በተመለጾተ:-
  - አትታ ሰው ስለሌላ ሰው ኅ ቅም ባተሰኀ ውት ሥልኃ ት ለ ል ኅ ቅሙ ባሠራበፔ ትዞሆትአኀ ዋ ቫው::
  - ባመት ሥፔ ሠራተኞ ባሆት ሰው ለኀ ቅላላው ኅ ቅም ት ቨ ለ ልበፔ በሥራው (በሹመቱ) ቨ ገቡት ሥልኃ ት ለ ል ኅ ቅሙ ወብም ለተለባ ሰው ኅ ቅም ቨዋለው ትዞሆት ኅ ዌተኞ ቫው:: (አትቀኮ 2033)

ቫዚህ ጾላብ ባተ ለካ ፔ ባሕ ታት ፡ ዎኖ ፡ ፔ ባተረሰባ ውትም ሰዎኖ ባሚቨ ለ ሉ መርሆዎኖ ው:: ቫዚህት መብ ኖ በቁኀ ር 2034 ትዞተ ለ ው ጾኢኮ ሚ፣ ጾማህበራዊ ጾአስተ ተራዊ ሁት ዎኖ ር አብስማሙም በማለፔ በመትቀዎ ተ ባራዊት ውትማሰ ጾል አብ፝ልም::

- ባሰውት ቸ፝ፔ መ ተብ፣ ጾቦ ቦ መትቀሳቀስ መጾልጾል ኅ ዌተኞ ቨሰቾል (አትቀኮ 2040)
- አትታ ሰው በሠራው ሥራ በሌላ ሰው አካል ላብ ፡ ፔ ካተረሰ ሃላዋ ቫው (አትቀኮ 2067(1))

ባምፔሐብሔር ሕ ፡ ኅ ዌተኞ ባሚሰገበፔት ጾመተት አልዐ ባተረሰው ፡ ፔ ባሚካስበፔ ባካሣውትአ ማመፔ አወክ ም ተት ቿል:: በዚህም መሠረፔ:

1. በመዞቡ በ ፡ ቱ ምክቫቨፔ ተበ ብ ባሚካሰው ለ ፡ ቱ ተመዛዛፖ ባሆትጺሣራ በመክወል ቫው::
2. ባሰዎኖ ቸ፝ፔ ባሦስተኞ ወ ኖ መብ ኖ ትዞተኀ በቂ ሆቫው በ ፡ ፔ ጺሣራ ዌት ወብም ጾጺሣራው በላብ ለ ፡ ቱ ጺሣራ ት ሆት ወብም ለ ፡ ቱ ወሰት ለማታረ አስወላ ባሆት ትሮኖት ሁሉ ኣ ኖ ለመበባት ብ፝ኣሉ፤ /አትቀኮ 2090/

3. ለተረሰው ፦ ፔ ላዋ መሆት በሕ ባ ወቀው ሰው ባሚጾምለው ባ፦ ፔ ካሣ አስወላ ትቱት ሽመኃ ው ፦ ብ በበ ብ ላብ ካተረሰው ፦ ፔ ር ጵል ሆ መመዘት አለበፔ/ 2091/

3.2.3. ሊሰን ስለሚኖሉ ባካሣ ዓብት ኖ፤

- በተባበሩፔ መት ሥ ፔ ኀቅላላ ባኤ ውሣት ቁኀር 40/34 መሠረፔ መተካፔት በተመለጸተ አኀዋዎኖ ወብም ሶሶተቾ ወ ኖ አስወላ ሆ ሲ ፖ ለወት ል ሠለባዎኖ፣ ለቤተሰቦኖ ው ወብም ኀ ቾ ለሆት ሰዎኖ ባነዌውት ትብረፔ መተካፔ አለባ ው:: መተካቱም ትብረፔ በመመለስ ወብም ለተረሰው ፦ ፔ ወብም ውታመፔ ተመኃኃፖ ክዎሽ በማታረ ሠለባ በመሆት ምክትሽፔ ባወኃውት ወ በመተካፔ፣ ለተ ው ሰው አ ል ሉፔ በማቅረብ መብ ቷት መልሶ በማ ኸዎ ሊሆት ብኖሻል::
- አባል መት ሥ ፔ ጾወት ል ቅኃ ኖ በተ ማሪ ባወተመው ትብረፔ፣ በአካል በመብፔ ላብ ባተረሰውት ፦ ፔ ለመመለስ ት ሽስኖል ሕ ኖ ውት፣ መወተሽ አለባ ው::
- በወት ሉ ምክትሽፔ በአካባቢው ላብ ፦ ፔ ተርሶ ጾሆት መመለሱ በተኖለ መነት አካባቢውት ወተቭረበፔ ሁቱ መመለስት፣ መሠረተ ልማ ኖት ወተቭሩበፔ ቦ መመለስ፣ ማህበረሰቡ ባሚነቀምባ ውት ትሮኖ ትተቭሩ አታር መመለስት በወት ሉ ምክትሽፔ ሰዎኖ ጾቦ ው ተወ ቅለው ጾሆት ባማዛወሩት ወ መሽወት ባሚሽካፔፔ መሆት አለበፔ:: በአካባቢ ላብ ባሚተርሰው ፦ ፔ ሆት ተብሎ ወብም በጾምተቾ ልተፖቹ ባሚወኸም ትተ ተት ቃነሉ፣ አካባቢት በመርዛማ ጄሚካል መበጾል፣ በመ ቾ መስመሮኖ ላብ ባወት ፦ ፔ ማታረስ ባመሳሰሉ በአካባቢ በሕብረተሰብ ላብ ፦ ፔ ባሚሽተርስ ሊሆት ብኖሻል::
- ወት ሉ ባተረሰው በመት ሥፔ ባለሥልኃ ፔ ሲሆት ባመት ሥፔ ባሥልኃት ሆነው በመት ሥፔ ሥራ ው ላብ ሽተረሱፔት ፦ ፔ መመለስ አለበፔ፤ ፦ ቱት ሽተረሱ ባለሥልኃ ፔት ሲመራ ባቭረው መት ሥፔ ተለው ጾሆት በቦ ው ባሚተካው መት ሥፔ ብህትት መወ ም ት ለበፔ በሰትቱ ባተ ለኸ ቢሆትም ባቭረው መት ሥፔ በሕዝባዊ ፔ ል ተ ርስሶ ጾሆት ማት ለማት ካሳ መክወል ት ለበፔ ባመወሰት ፦ ብ አጾራካሪ ሊሆት ብኖሻል::

ስለመመለስ

መመለስት በተመለጸተ በዖ/ብሔር ሕ ኖት ባሚጸተሉፔ ተተት ዋል፡

- ዕቃዖኖት ስለመመለስ /አትቀኮ 2118/

1. ኣኖ ጸጸሳሹ ሽለአ ባብ ባተወሰቱበፔ ዕቃዖኖ ቫዚህም ዕቃዖኖ ጸተወሰቱበፔ ‹ዜ ምሮ ሽወሯ ውት ኀቅሞኖ ት‹መለስለፔ ሽዛሉ፣

2. ዕቃዖቷ ኀዖተው ትዘሆት ጸአቅም በላቭ በሆት ብል ቢሆትም ቫኳ ተጸሳሹ ም ውት መክወል አለበፔ፡፡

በዓብቫፔ ስለመተካፔ /አትቀኮ 2119/

1. ባተበላሹ ወብም ባተ ኈቱ ዕቃዖኖት ባማበላሸቱ ወብም ባ፞ ቱ አላዋ ጸሆትው ሰው ት‹ ሰብ ወብም በዚሁ ሰው ጺሣራ ት‹ሡሩ / ት‹ ተሱ/ ባሚስማማ ውኀ፣ፔ ባሚሡኀ መስሎ ባ ሽ ው ትዘሆት ኣኖ ተጸሳሹ ዓብትቱት ት‹ተካ ወብም በራሱ ጺራሣ ት‹ሡራ ለመወሰት ብኖላሉ፣

2. ት‹ሁም በሆት ‹ዜ ኣኖ ሽተካጹት ወብም ሽሡራሩት ዓብቫፔ ብወስ ሉ፣

3. ስለሆትም ት‹ጸዖል ባተወሰትው በመት ፖፔ ላብ ባሆት ትዘሆት ምቱት ብጸዖላል ት‹ ዐብትቱት ብተካ ተብሎ ሊወሰትበፔ አብኖልም፡፡

ካሣ ስለመክወል

- ካሣው ፞ ቱት ባተረሰው ወ ት ወብም ጸሌላ ምት በሚ ፖ ቫዘብ ሊተረ ባማብኖል ጸሆትአባል መት ፖፔ፡-

- በጸባታ ወት ል ምክቫሽፔ ጸዖተቾ ባአካል ፞ ፔ ወብም አካል መቿቱል ወብም ባአ ምሮ ፞ ፔ ለተረሰባ ው ሠለባዖኖ ብኸው ፞ ፔ ለተረሰባ ው፣ ለቤተሰቦኖ ው ባ ቫዘብ ካሣ ለመክወል ኀረፔ ማታረ ት ለባ ው ጸላብ በተ ለ ው ዓለም አቀዖ ሠትታ ተ ልኳል፡፡

ብህ ኀረፔ ማታረ ት ት‹ በመት ፖ ፔ ላብ ቲ ት ባሚኀል አብተለም፡፡ ተወክሚ ብሁት ቢባል ቫኳ፡-

- በ ለሰቦኖ ባሚወ ሙ በርካ ጸባታ ወት ሎኖ ስለሚ ሩ ፞ ቱት ሽስጸተሉ ሰዖኖ መክወል ባማብኖሉ መሆ ው ጸተረ ኀ መት ፖፔ ብህት ካሣ

ለተ ዎቷ ለመክወል ኅረፔ ማታረ አለበፔ ቢባል በቾ ተ ባ ሁት መት ሥፔ ካለው ባአቅም ውሱትቸፔ አትክር በኃም አ ኖ ትው።

- ቭኸው ሰትታ መት ሥ ፔ ለወት ል ኅ ቃፔ ሠለባዎኖ ካሣ ባሚጸዎል ብሔራዊ ወትታ ት ቨቋቁሙ ሀሳብ ባሚቨቀርብ ቢሆትም ቭህም ጸአቅማኖት ውሱትቸፔ ር ባሚቨቨዝ ስለሆትአሰ ሪ ቭመስላል።
- በሰብአዊ መብ ኖ ኅሰፔ ምክትቨፔ ባሚተርሱ ኖ ታ ማት፣ መተካፔት፣ ካሣ መክወልት፣ መልሶ ማቋቋም ኅ ቃቱ ት ቭተ ም ዋስፔ መሰን ፔት ሊቨካፔፔ ቭኖላል፣
- መመለስ /Restitution/ ባሚኖል ጸሆት ተ ውት ወቭም ተን ቂውት ባሰብአዊ መብፔ ኅሰቱ ጸመጸሰቱ በዋፔ ወተቨረበፔ ሁት መመለስት ባሚቨን ቃለል ሲሆት ቸቫቱት ሕ ዊ መብ ቷት፣ በሕብረተሰቡ ውስኅ ባቨረውት ቦ ፣ ባቤተሰብ ሕቭወቱት፣ ዜ ትቱት፣ ወተ መ ሪቨ ቦ መመለስት ወተ ሥራ መመለስት ሀብፔ ትብረቱት መመለስት ቨን ቃልላል።

ባካሣ ክዎቨ በ ትዘብ ወቭም ጸኢኮ ሚ አትቼር ሊ መቱ ልካ ው ሊ ወቁ ባሚኖሉ በወት ሉ ፔ ምክትቨፔ ባተረሱ ባሰብአዊ መብፔ ኅሰ ኖት መካስ ሲሆት ቭህም፡-

- አካላዊ ፔ ወቭም አዕምሮአዊ ፔ፣ ሕመምት፣ ስቃቭት ባስሜፔ መረበሽት ምር፣
- በ ቱ ምክትቨፔ ባቀሩበፔ ዕታሎኖ ባፔምህርፔ ዕታልት ምሮ፣
- ቁሳዊ በ ቢ ላቭ ባሚተርሰውት ፔ ቢ ባማ ገፔ አቅም ማኃፔት ምር፣
- ክብር ዝ ላቭ ባሚተርስ ፔ፣
- ለሕ ባለሙቨ ታ ዎ ባወኃ ወ ፣ ለመታሀቺፔ ለህክም ለሥትልቡ ለማሕበራዊ አ ል ሎ ኖ ባወን ወ ዎኖት ቨን ቃልላል።

ኅ ቃቱ ወቭም ወት ሉ ትተ ት ቭጸሰፔ፡-

- ተጸ ቭ ኅ ቃ ኖት ማቆም፣
- ፔ፣ ማስወራሪቨ በሰለባዎቷ፣ በምስክሮቷ በሌሎኖ ሰዎኖ ላቭ ባሚቨተርስ መሆት ጸተረ ን ሁት ዎኖት በማኃራፔ ሕብረተሰቡ ስለዕውት ው ት ቨውቅ ማታረ ፣

- በአካባቢው ወ ባሕል መሠረፔ ባሞቱፔት መቅበር በጎ ቃቱ ምክኽሸፔ ባጎ ዊፔት መወለ ፣
- ባሠለባዎኖት ክብር፣ ሕ ዊ ማህበራዊ መብፔ በ ፖችፔ መመለስ፤
- ብቅር መጎባቅ፣ ሕብረተሰቡ ስለሁት ው ተተቀባብችፔ ስላ ገፁው
- ተጎሸቂችፔ ት ሸውቅ ማታረ ት ምሮ፣
- ቱት ባተረሱ ሰዎኖ ላብ ሕ ዊ አስተ ተራዊ ርም መውሰታ፣
- ለጎ ቃፔ ሰለባዎቷ ማስ ወሻ መ ሰቢሸ ማታረ ፣
- ባተረሰው ፔ ለወተዋቱ በምሳሌችፔ ማስተማሪሸ ት ሆት ማታረ ፣
- ትዛዚህ ዓብት ቷ ኅ ቃ ኖ ትተ ት ብወ ሙ መጸላጸል፣
- ባ ፖችፔ ችቑፔት ማጎ ጸር
- በሕ ፣ በሚ ሸ በተዛማ ሙሸዎኖ ባሚሠሩፔት ባሰብአዊ መብፔ ተጸራካሪዎኖት ኅባቂዎኖ ኅበቃ ጸለላ ት ሸ ገፉ ማታረ ፣
- ባልተቋረጎ ተጸ ብችፔ ባለው ሁት ባሰብአዊ መብፔ ሥልጎ ዎኖ ለሁሉም ባሕብረተሰብ ክምሎኖ በተለብም ለወ ተሩ፣ ለተህትችፔ ሠራተኣኖ ለሕ አስጸባሪዎኖ ት ሰጎ ማታረ ፣
- አለም አቀዎ ተቀባብችፔ ሸላ ው ባሥትም ባር ተችቦኖ በመት ሥፔ ሠራተኣኖ፣ በሕ አስጸባሪዎኖ፣ በማረሚሸ ቤ ኖ፣ በሚ ሸ፣ በሕክም ፣ በሥችልቦ ማህበራዊ አ ል ሎ ኖ፣ በወ ተራዊ ክዎል በኢኮ ሚ ታር ኖ ት ስዌዊ ት ጸበሩ ማታረ ፣
- ባ ፔ መዎኖ ባ ኖ መጸላጸሸ ሥርዓፔ መዘር ፔ፣በወት ል በዎፔሐብሔር ሕ ኖት ክብር ዝ ት ለመመለስ ወት ሎኖ በቀፓብችፔ ት ብወ ሙ ለመጸላጸል ባሚሸስኖሉ አትቀኳኖ ተተት ቿል፡፡

ለምሳሌም፣

በዎፔሐብሔር ሕ ፡-

- በሰዎኖ ክብር ወብም በመልካም ዝ ላብ ተቃራቲ ባሆት ሥራዎኖ ባተወ ሙ ትተሆት ኣኖ በ ችዚህ ባችቀዉ ተ ባሮኖ ባተረሱፔት ውጎ ኖ ለመሻር

ጾተበላሹ ተ ቢ ባሆት ባስም ማተኻ በማስ ወቂሽ ት ሰኮ ት ክዎ ለማዘዝ ብኖሻሉ:: /አትቀኮ 2120/

- ኣኖ ተጾሳሹ በጾሳሹ ላብ ፔት ባሚሽመኃ ትር ት ብሠራ፣ በመሥራፔም ላብ ቢ ፖ ት ብቀኀል ወብም ትተ ት ብ ምር ባሚሽስ ታታ ፔዕዛዝ ለመስኀፔ ብኖሻሉ:: /አትቀኮ 2121/1//

ስለመት ስፔ ሀላዋቹ(አትቀኮ 2126)

1. ባመት ስፔ ሹም ወብም ሠራተቾ በራሱ ኀዌፔ በሌላ ሰው ላብ ፔ ሽተረሰ ትዞሆትበማ ውም ምክንሽፔ ቢሆት ጺሣራውት ለመክወል ብ ተ ል::
2. ባተተረ ው ሥራ ባመት ስቱት ሥራ ሲሠራ ባተረሰ ባሥራ ኀዌፔ ባሆት ትዞሆትባተ ው ሰው ጺሣራ ጾመት ስፔ ላብ ለመኀባቅ ብኖሻል:: ሆ ም ስለጾወለው ትዘብ መት ስፔ ባተባለውት ሠራተቾ ወብም ሹም መልሶ ት ጾምለው ለመኀባቅ መብፔ አለው::

- ሠራተቾው ሽተረ ው ኀዌፔ ባ ል ኀዌቱ ባሆት ትዞሆት መት ስፔ አላዋቹ ባለበፔም::
- በወት ል ሕ ምርታ ቤቱ ኀዌተቾው ለወተዋቱ በመልካም ኽብብ ትተሚመራ ባማረ ቃል ት ባ በቂ ባሆትዋስ ት ኀራ ለማታረ ብኖሻል /አትቀኮ 580/
- ባተወረተብፔ ሰው ትተ ወት ል ለመሥራፔ ማሰቡት ሲ ልኮ ወብም አ ስ ወት ል ትተሚሠራ በ ር ኀ ባሚሽሰ ሆ ሲ ፖበተለብም ትተ ወት ል ለመሥራፔ ባሚሽስበው በ ልኮ ኀላፔቹ ወብም በዛኖ ባሆት ትዞሆት ምርታ ቤቱ ብህ ወት ለቾ በመልካም ኽብብ ት መራ ማረ ቃል ት ባ በቂ ባሆትዋስፔ ት ሠኀ ሊሽስ ታተው ብኖሻል /አትቀኮ 135/1/

3.2.4. በሌሎኖ ሕ ኖ ለወት ል ሠለባኖ ባተሰኀ መብ ኖ

1. ባዉቲራል ባሥት ም ባር ባኺ ሙስ ኮሚሽት ለሙስ ወት ል ኀቋሚኖ ምስክሮኖ ባአካል ባሥራ ዋስፔ ኀበቃ ትተሚሽሙኖኖ በሕ መሠረፔ ኀበቃ ትተሚሰኀ ተተት ቿል:: /አዋ ቁኀር 433/97 አትቀኮ 7/8//
2. ባቂም በቀል ርም ት በተመለጾተ:

/1/ ማትቸውም ሰው በሌላ በማትቸውም ሰው ላብ ኀቆማ አቅርቧል ወብም ምስክርትፔ ሰኀ አል ወብም ለማቅረብ፣ ለመሰኀፔ አስቧል በሚል ፔ ማታረስ ወብም ለማታረስ መሞጾር ወብም ማሴር ሕ ወኀ መሆት፣

/2/ ቨት ትቱ ባመት ሥፔ መሥሪቨ ቤፔ ሰራተቾውት ጸቂም በቀል ርም ለመጸላጸል ባሚቨስኖለውት ሥርዓፔ መዘር ፔ ት ለበፔ ብተት ል:: (ባተሻሻለው ባኧ ሙስ ልብ ባሥት ሥርዓፔ ባማስረ ህ አዋ ቁኀር 434/97 አትቀኮ (53)

በልብ ባሥትሥርዓፔ ባማስረ ሕ አትቀኮ 54 ባቂም በቀል ርም ባተወሰተብፔ ሰው ባተወሰተብፔ ርም ት ታለፔ ለምርታ ቤፔ ወብም አ ባብ ላለው አካል አቤቱ ማቅረብ ትተሚኖል ም/ቤቱ ወብም አካሉ ባቂም በቀል ርም መ ሩትካረ ኀ ሕ ወኀ ታር ቱ ት ቆም ዜቨዊ ባዕ ታ ፔዕዛዝ መስኀፔ ት ለበፔ ተተት ፟ል::

ጾዚህ በተ ማሪ በረቂቅ ተረ ቨለው ባወት ል ምስክሮኖ ኀቋሚዎኖ ኀበቃ አዋ ምስክሮኖ ኀቋሚዎኖ ቤተሰቦኖ ው ስለሚኀበቁበፔ፣ ዝርዝር ታት ዎኖት ብሂል::

በሰብዓዊ መብፔ ኮሚሽት በ ትባ ኀባቂ ተቋም ስለሚሠኀ መምፔሔ

ባኢፔዮጵቨ ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት:-

- ባሰብአዊ መብፔ መኃስ ቅሬ ዎኖ ሲቀርቡለፔ ወብም በራሱ አትሳሽትፔ ምርመራ ባማካሄታ ሥልኃት አለው /አዋ ቁኀር 210/92 አትቀኮ 6/4/
- ኮሚሽት በተወካዮኖ ም/ቤፔ ወብም በፌቲሬሽት ም/ቤፔ ወብም በክልል ም/ቤ ኖ ወብም በማትቸውም ም/ቤፔ በባፔቸውም ተረ በመ ባፔ ላብ ካሉ ዮኖ በስተቀር ባሰብአዊ መብፔ መኃስት አስመልክ በማትቸውም ሰው ላብ ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖት ሁሉ ተቀብሎ ባመመርመር ሙሉ ሥልኃትብ ረዋል አትቀኮ 6 /7/
- በአትቀኮ 26 ላብ መምፔሔ ስለመስኀፔ በሚለው ፣
  - በስምምትፔ ለመ ረስ ባተኖለው ኀረፔ ትተሚተረ ፣
  - ባምርመራውት ውኀፔ ጾአስተቨባፔ ር ለሚመለጾተው አካል ትተሚቨሳውቅ፣

- ለተወ መው ወት ል ምክትሸፔ ባሆነው ታር ፔ ወቭም አሠራር ት ቆም ለበተሉ ምክትሸፔ ባሆነው መመሪቭ ተወክሚትፔ ት ቀር፣ ባተወ መው ባምፔህ መቿኣል ት ረም ወቭም ተ ቢ ባሆነው ማትቾውም ሌላ ርም በ ልኮ ባሚቭመላክፔ ባመምፔሔ ሐሳብ መሰነ ፔ ት ለበፔ ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖ በአዌኃፖ ምላሽ ማ ኀፔ ት ለባ ው ቭተት ል፡፡

ባዕትባ ኀባቂ ተቋም፡-

- ባተቋሙ ዓላማ በሕ ባተተት ባዜ ኖ መብ ኖ ኀቅሞኖ በአስወክሚው አካላፔ መጸበራ ውት በማረ ኀ ባሕ ባበላቭትፔት መሠረፔ ቭተረ ኀረፔ፣ ቅልኀዎ ልኮትፔ ቭለው መልካም ባመት ሥፔ አስተ ተር ት ሰዎት ማታረ ቭሆ ል፡፡ /አዋ ቁ. 211/92 አንቀኮ /5/ /
- ጸዕትባ ኀባቂ ተ ባራፔ መካጸል ፣
    - አስተ ተራዊ ኀዌፔት አስመልክ ባሚቀርቡ ቅሬ ኖት ባመቀበል ባመመርመር /አንቀኮ 6 /2/
    - አስተ ተራዊ ኀዌፔ መወ ሙት ሲቭምት ባመምፔሔ ሐሳብ መሻፔ /አንቀኮ 6 /4/
    - በአንቀኮ 26 መምፔሔ ስለመስነፔ በሚለው ተቋሙ:
    - ባቀረበለፔት አቤቱ በስምምትፔ ለመ ረስ ባተኖለውት ሁሉ ማታረ ት ለበፔ፣
    - ባምርመራውት ውኀ ፔ ጸትአስተቭባቱ ለሚመለጸተው አካል ለአቤቱ አቅራቢው በኮሑዎ መስነፔ ት ለበፔ፣
    - ለተወ መው ባአስተ ተር ኀዌፔ ምክትሸፔ ባሆነው ታር ፔ ወቭም አሠራር ት ቆም ወቭም ለኀዌቱ ምክትሸፔ ባሆነው መመሪቭ ተወክሚትፔ ቀሪ ት ሆት ባተወ መው ባአስተ ተር ኀዌፔ ት ረም ወቭም ተ ቢ ባሆት ማትቾውም ሌላ ርም ት ወሰታ በ ልኮ ማመልጸፔ ት ለበፔ ተተት ቿል፡፡

ማኀ ቃለሸ

ባተሸዙ፣ በኀበቃ ሥር ባዋሉ በዎርታ ባ ሰሩ ሰዎኖ መብፔ በኃም ጸዎተቾ ፔጹሬፔ ሊሰኃ ው ባሚ ቡ መብ ኖ በመሆ ው :

- ለሕ አስጸባሪዎኖ ለሚመለጸ ው አካላፔ በባወቅቱ ባ ትዛቤ ማስ በ ፔምህር ኖት ሥልኀ ዎኖት መስኀፔ፣
- ባሕ አስጸባሪዎኖት አቅም በማኀ ጸር ማስረ ት ጸተኀርኃሪው ጸመወለ ቨልቅ በዠሊሳዊ ሙሸ ተኀቅመው ባመመርመር አቅማ ውትማ በር፣
- ባማረዋሸ ባማረሚሸ ቤ ኖትአቅም ማኀ ጸር፣
- ባማረዋሸ ባማረሚሸ ቤ ኖ ባሰብአዊ መብፔ አሸሸዝት በባወቅቱ መ ም ም፣ ባበላቭ ሃላዋዎኖ በባወቅቱ ኀብሯፔ አታር ው ተ ቢውት ባ ርምፔ ርም ት ወሰቱ ቢተረ ባተሸዙ፣ በኀበቃ ሥር ባዋሉ ባ ሰሩ ሰዎኖት መብፔ ሊሸስኀብቅ ቨኖሻል።

ባወት ል ሰለባዎኖ ካሳ ባማ ዠፔ ሌላም ባዎ/ብሔር መብ ኖት በተኖሽ መኀት ለማስጸበር ት ኖል ህ ኖት መወተሸ፣ በዚህ ረ ታ አስተዋኮኦ ሊሸበረክቱ ባሚኖሉ ባሰብአዊ መብፔ ባሌሎኖ መት ስ ዊ ሸልሆት ታር ኖት ኀረፔ ማሰተባበር ለመብ ቷ መጸበር አስተዋኮኦ ሊ ረው ቨኖሻል።

ባመወሸሸ ኅሸቄዎኖ

1. ባኢፔቮእሸ ዉፌራላዊ ፈሞክራሲሸዊ ሪፆብሊክ ሕ ¨ኖ ባወት ል ሠለባዎኖት ካሣ ባማ ገፎ፣ ትብረ ውት መብ ውት ባማስመለስ ወቭም ባነዊውት ትብረፔ ሐብፔ ባመተካፔ መብፔት በበቂ ሁት ሸስጾብራሉ ብለው ቭ ም ሉ? ካልሆት ምት ምት ርም ዎኖ መወሰታ አለባ ው?

2. ̀ ቱት ሸተረሱ ለሰቦኖ መካስ ባማቭኖሉ ጸሆት መት ሥፔ በተለሸብ መት ኖ ኅረፔ ማታረ ት ለበፔ ባአለም አቀዎ ሠት ኖ ቭ ልክሉ። ቭሀት ጸአቅም አትክር ትቲፔ ሸብ ል?

3. በዎ/ብሔር ሕ አትቀኮ 2026 (2) መሠረፔ ባተተረ ው ኅዌፔ ባመት ሥቱት ሥራ ሲሰራ ባተረሰ ባሥራ ኅዌፔ ባሆት ትዞሆትባተ ¨ ው ሰው ጺሣራ ጸመት ሥፔ ላቭ ለመነባቅ ቭኖሻል።

   በአትቀኮ 2027 (1) ላቭ ኅዌቱ ትተሥራ ኅዌፔ ባሚቆነረው ኅዌፔ አታራ ፈው በዚህ ኅዌፔ ላቭ ባወተቀው በቅት ልቡ በሥልኃት ለሥራው ክዎል መልካም ሸተረ መስሎፔ ባወ መው ሲሆት ትው ቭላል። ቭሀት ጸወት ል ኅቃፔ ሠለባዎኖ መብፔ አወክ ም አትክር ትቲፔ ሸብ ል?

ምዕራፍ አራት

የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታና ሰብዓዊ መብቶች

መግቢያ

በዚህ ርዕስ ስር ሶስት ዋና ዋና ጉዳዮችን እንመለከታለን እነሱም፤

1) በህግ ገደብ የሚጣልባቸውና ገደብ የማይጣልባቸው መብቶች
2) በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አፈፃፀማቸው ስለሚታገዱና አፈፃፀማቸው ስለማይታገዱ መብቶች እና
3) በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ለሰብዓዊ መብቶች ዋስትና ለመስጠት ስለተዘረጋው ስርዓት ናቸው፡፡ በቅድሚያ ግን ስለአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ታሪክ፣ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ በአንዳንድ አገሮች እንዲሁም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ በአገራችንና ከሰብዓዊ መብቶች ጋር ስላለው ግንኙነት በአጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን፡፡

1. ታሪክ

ሮማዊያን በመንግስት አደረጃጀት ሁለት ዋና ዋና አካላት ነበሯቸው፡፡ ሴኔት እና ኮንስል ወይም ዋና ሥራ አስፈፃሚ በመባል የሚታወቁ የመንግስት አካላት፡፡ በሮማዊያን ግዛት አንዳች አይነት ቀውስ ለምሳሌ አመፅ፣ ወይም የውጭ ወራራ ሲከሰት ሴነቲ ለኮንስሉ ይህን ቀውስ ለመቆጣጠርና ወደ ሰላማዊ ሁኔታ ለመመለስ ወይም ወረራውን ለመመከት እንዲያስችል አንድ አምባገነን (Dictator) እንዲመረጥ ያሳስባል፡፡

የኮንስሉ አባላት ሁለት ነበሩ፡፡ ስለሆነም አምባገኑን ሁለቱ ሰዎች ወይ ተስማምተው ይመርጣሉ ወይም አምባገነኑ ማን ይሁን በሚለው መስማማት ካልቻሉ አምባገነኑን የሚመረጠው በዕጣ ይለያል፡፡

በዚህም የመምረጥ ስርዓት መራጩ ራሱን መምረጥ አይችልም፤ እንዲሁም አንዴ የተመረጠ ሰው ድጋሚ በምንም ምክንያት አይመረጥም እንዲሁም የተመረጠው አምባገነን ተከታዩን አምባገነን አይመርጥም። የአምባገነኑ የሥራ ዘመንም 6 ወራት ብቻ ነው። በዚህ አይነት በሶስት መቶ አመታት ዘጠና አምባገነኖች ተመርጠው የሚከተሉትን ዋና ዋና ተግባሮች አከናውነው ነበር።

i. በሮማያን ግዛት ውስጥ ተነስተው የነበሩትን አመፆች ተቆጣጥረዋል
ii. የውጪ ወረራን መክተዋል

ይህን ለማከናወን ግዙፍ የጦርና የፖሊስ ሀይል አንቀስቅሰዋል። የሞት ፍርድም ይሰጡ ነበር ግን የፍትሐ ብሔር ጉዳይ የመዳኘት ስልጣን አልነበራቸውም በተጨማሪም ምንም ዓይነት የውጪ ወራራ ሳይኖር ጦርነት የማወጅ ስልጣን አልነበራቸውም። በዋናነት ደግሞ ለስራቸው የሚያስፈልጋቸው የገንዘብ ምንጭ ሴኔቱ ነበር።

ከዚህ ከሮማዊያን ታሪክ የምንረዳው በአሁኑ ዘመን የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የሚባለውን ለመቆጣጠር ሮማዊያን በጊዜያቸው አንድ አምባገነን ይመርጡ እንደነበር፤ የዚህ አምባገነንም ስልጣን የተወሰነ እንደነበርና የስልጣኑም ጊዜ ለተወሰነ ጊዜ እንደነበር፣ እና በመጨረሻም የሱ ስልጣን ይመነጭ የነበረውና ቁጥጥርም ይደረግበት የነበረው በሴነቱና በሁለቱ ኮንሰል እንደነበር ነው።

ወደ ዘመኑም ስንመጣ ረዥም ዕድሜ አለው የሚባለው የፈረንሳይ ህገ መንግስት አንቀፅ 15 የሪፐብሊክ ኢንስቲትዩሽኖች፣ የሐገሪቱ ነፃነት የአገሪቱ ሉዓላዊነት ወይም የአገሪቱ አለም አቀፍ ግዴታን መወጣት አደጋ ላይ በሚወድቅበት ጊዜና መደበኛው ህገ መንግስታዊ ስልጣን በሚያቋረጥበት ጊዜ የአገሪቱ ፕሬዝዳንት የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ያውጃል። ኘሬዝዳንቱ የትኛው የአደጋ አይነት ነው በአስቸኳይ ሁኔታ ስር የሚመደበው የሚለውን የመወሰን ስልጣን አለው። እንዲሁም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጁን የማቆያ ጊዜውንም የመወሰን ስልጣን የእሱ ነው። ሆ ም ባህ መት ስፔ ካውስልት ዠርላማውት ቭመክራል።

ለምሳሌ በአልጀሪያ የነበሩ የፈረንሳይ ወታደሮች በ1961 ሲያምፁ አንቀፅ 16ትን በመጠቀም ፕሬዝዳንት ዲጉል የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ አውጀው ነበር፡፡ የወታደሮቹ አመፅ ከቆመ በኋላም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር ማስተዳደር በመቀጠላቸው ፕሬዝዳንት ዲጉል ተወቅሰው ነበር፡፡ ይህ የሚነግረን ህግ አስፈፃሚው የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታን ያለአግባብ ሊጠቀምበት እንደሚችል ነው፡፡

ጀርመን እንደኛ የፌዴራል ስርዓት ያላት አገር ናት፡፡ ስለሆነም የፌዴራል እና የክልል መንግስታት አላት፡፡ ምንም እንኳን ለክልሎች የተሰጠ ስልጣን ቢኖርም ይህን ወደ ጎን በመተው ቀውስ በሚፈጠርበት ጊዜ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅን በመጠቀም ሰላምና ማረጋጋትን የማስፈን ተግባር የፌዴራል መንግስቱ ተግባርና ኃላፊነት ይሆናል፡፡ በግለሰብ መብት ላይ የሚጣሉት ገደቦች ግን ውስኖች ናቸው፡፡ ለምሳሌ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር አንድ ግለሰብን አስሮ ማቆየት የሚቻለው ለአራት ቀናት ብቻ ነው፡፡ በተጨማሪም ህግ መንግስቱን የመተርጎም ስልጣን የተሰጠው የህግ መንግስት ፍ/ቤት ስራውን በዚህ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር አያቋርጥም፡፡ በሌላ አባባል የተለየ ፍ/ቤት አይቋቋም ማለት ነው፡፡ (የጀርመን ህገ መንግስት አንቀጽ 81)

ስለዚህ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስርም ሰብዓዊ መብቶች ይገደቡ እንጂ ይከበራሉ ማለት ነው፡፡ ለዚህ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነን በቅርቡ የወጣው የደቡብ አፍሪካ ህገ መንግስት ነው፡፡ ይህ ህገ መንግስት በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር እንኳን የማይጣሱ ናቸው ብሎ ከደረደራቸው መብቶች መሃል፣ በህይወት የመኖር መብት፣ በባርያነት ያለመያዝ መብት፣ የታሰሩ ሰዎች መብት፣ የህፃናት መብት እና ሌሎችንም እናገኛለን፡፡

2. የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታና መንሴኤዎቹ

ቀጥለን የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ምን እንደሆነና መንሴኤዎቹን እንመለከታለን፡፡
ሰልኃላ ኖ ብህት ትዑስ ክምል ትተተማሩ፡-

2.1 ባአስ ኳብ ዜ ሁት ፔር ም ዋ ዋ ትነ ቦናት ብዘረዝራሉ
2.2 ለአስ ኳብ ዜ ሁት ምክሽቮፔ ሊሆት ባሚኖሉፔት ብዘረዝራሉ፡፡

American University Journal of International Law and Policy 401.35, 1986 የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታን እንደሚከተለው ይተረጎመዋል፡፡

> **A state of emergency is governmental action taken during an extraordinary national crisis that usually entails broad restrictions on human rights in order to resolve the crisis**

"የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ብሔራዊ ቀውስ በመፈጠሩ ይህን ቀውስ በቁጥጥር ስር ለማዋል በመንግስት በሚወሰዱ እርምጃዎች በሰብዓዊ መብቶች ላይ የሚደረግ ገደብ ነው፡፡

የአውሮፓ ሰብዓዊ መብት ፍ/ቤት ለአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የሰጠው ትርጉም ደግሞ እንደሚከተለው ነው፡፡

> **A situation of crisis or emergency which affects the whole population and constitutes a threat to the organized life of the community of which the state is composed of (International Journal of constitutional Law. April 2004, Vo.2 # 380)**

"መንግስት አንድ አካል የሆነበትን የተደራጀ የማህበረሰብን ህይወት አደጋ ላይ የጣለና ጠቅላላውን ህዝብ የሚጎዳ ቀውስ ወይም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ነው"፡፡

ምክንያቶች ብዙ ሊሆኑ ይችላሉ፡፡ ከነዚህም ጥቂቶችን ለመጥቀስ

- ⇒ አለም አቀፍ ባህርይ ያለው ወይም የሌለው ወታዳራዊ ግጭት (International and non international armed conflict)
- ⇒ የተፈጥሮ አደጋ (natural catastrophe)
- ⇒ አመፀ የተቀላቀላበት ሰልፍ (a mass demonstration including instances of violence)
- ⇒ ከበድ የኢንዱስትሪ አደጋ (a major industrial accident)

የኢኮኖሚ ቀውስን ተከትሎ የሚመጣ አለመረጋጋትም ምክንያት ሊሆን ይችላል፡፡ ለምሳሌ እ.ኤ.አ በ2001 ኢኳዶር በመላው አገሪቱ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አውጃ ነበር፡፡

ይህም የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ የታወጀው የተፈጠረውን ኢኮኖሚ ቀውስ ተከትሎ የተከሰተውን አለመረጋጋት ለመቆጣጠር ነበር፡፡ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታውም የቆየው ለአንድ ሳምንት ብቻ ነበር፡፡ (International Journal of constitutional law April 2004 vo2 # 380) ቀውሱና አደጋው በተወሰነ የአገር ክልል ወይም በመላው አገሪቱ አካባቢ ሊሆን ይችላል፡፡ በተወሰነ የአገሪቱ ክልል ሆኖ መላውን ህዝብ አደጋ ላይ የሚጥል ሊሆን ይችላል፡፡ ለምሳሌ አ. ኤ. አ. በ2001 በሱዳን አገር የተወሰኑ ክልሎች የተፈጠረው ቀውስ እንድምታው ለመላው አገር ነው በማለት የሱዳን መንግስት በመላው አገር የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ አውጇል፡፡ እ.ኤ.አ. በ2002 አሪኮያ በተበለው ግዛት በተፈጠረው ቀውስ ምክንያት ፔሩ በመላው አገሪቱ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ አውጃ ነበር፡፡

3. የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ጥሩ አለመሆን

ሰልኃኣ ኖ ብህት ትዑስ ክዎል ትተተማሩ፡-

3.1. ባአስ ኳብ ፡ዜ ሁት መነዐ ትታም ዎኖት (Negative Consequences) ብዘረዝራሉ፤

3.2. ባአስ ኳብ ፡ዜ ሁት አዋ ለማወ መሚላፔ ቨለባ ውት መስወር ኖ ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ፤

3.3. ባአስ ኳብ ፡ዜ ሁት አዋ ለማወ ምክትቨፔ መ ር አትቱ መስወርፔ ትው፡፡ መስወርቱ ዋ (Valid) ቨለው ት፡ሆት ማሚላፔ ቨለባ ውት መስወር ኖ ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ፡፡

ከላይ ለማስቀመጥ እንደተሞከረው የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ የምታወጀው አገርን፣ ህዝብን፣ ሉአላዊነትን ከአደጋ ለመታደግ ነው፡፡ ይህ አዋጅ በስራ ላይ በሚውልበት ጊዜ የተወሰኑ ሰብዓዊ መብቶች ለጊዜው ሊታገዱ ወይም ወሰን ሊበጅባቸው ይችላል፡፡ ስለሆነም የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ከምርጫዎች ሁሉ የመጨረሻ ምርጫ መሆን አለበት፡፡ ከተለያዩ አገሮች ተሞክሮዎች የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ቀጥሎ የምንዘረዝራቸው መጥፎ ውጤቶች ሊኖራው ይችላል፡፡

1) የሰዎች ደብዛ መጥፋት፣ የጅምላ ጭፍጨፋ (Sumary execution) ያለ ፍርድ ቤት ትዕዛዝ መታሰር (detention without due process of law) አካልና አዕምሮ ላይ የሚደርስ ስቃይ (torture) እና ሌሎች የስቃይ ዓይነቶች

2) በአገሪቱ የፖለቲካ ስርዓት መጥፎ ጠበሳ ሊጥል ይችላል፤ ለምሳሌ የመረጃ ፍሰት ሊገታ ይችላል፤ በፖለቲካ ድርጅቶችና ማህበራት ነፃነት ላይ ገደብ ይጥላል፣ ይህም የተለያዩ አመለካከቶችን አቻችሎ የመንዝ ባህልን ሊያጠፋ ይችላል።

3) የፖለቲካ ልዩነትን በማቻቻልና በክርክር ከመፍታት ይልቅ በሐይል ወደ መፍታት አማራጭ ሊኬድ ይችላል።

4) በመንግስት ማዋቅር ውስጥ ያለውን የእርስ በርስ ቁጥጥር (checks and balance) ሊያጠፋ ይችላል።

5) ስለሆነም አገር ለማዳን የህዝብ ሉአላዊነትን ለማስጠበቅ፣ ተብሎ የታወጀው የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ አገርንና ህዝብን ሊያጠፋ ይችላል።

3.1. ባአስ ኳብ ‸ዜ ሁቱ አዋ ት ለማወ በቅታሚሽ መሟላፔ ባሚ ባ ው ሁቱ ዎኖ ወብም መስወር ኖ

የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ለማወጅ በቅድሚያ መሟላት ያለባቸውን ሁኔታዎችና መስፈርቶችን በቅድሚያ እንይ። እነዚህ መስፈርቶች የተወሰዱት ከ American University Journal of International Law and policy summer 1989 40.35) ላይ ነው።

መስፈርቶቹ አምስት ናቸው። አምስቱም አንድ ላይ አንድ ጊዜ መሟላት አለባቸው። እነሱም፡

1. Subject (ማነው አዋጁን የማወጅ ችሎታ ያለው)
2. Object (በአዋጁ የሚነካ (affect) የሚሆነው ምንድነው)
3. Cause (ማንስኤ) ወይም ምክንያት
4. Proper notice (ማስታወቅ)
5. Conduct (ምግባር)

አሁን እያንዳንዳቸውን ለየብቻ እንመለከታለን።

3.1.1. Subject ይህን የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ለማወጅ ብቃት (Capacity) ያለው ማነው? በአጠቃላይ መልሱ መንግስት ነው፡፡ በአንዳንድ ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ስምምነቶች የትኛው የመንግስት አካል፤ ማለት ህግ አውጪው፣ ህግ አስፈፃሚው፤ ህግ ተርጓሚው አዋጁን የማወጅ ብቃት እንዳለው በግልፅ አይናገርም፡፡ ግን አንድ ነገር መናገር እንችላለን፡፡ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ጊዜ የሰብአዊ መብት ጥሰቶች ሊከሰቱ ስለሚችሉ እነዚህ ጥሰቶችን የመከላከል ኃላፊነት በዋናነት የፍርድ ቤቶች ስለሚሆን የህግ ተርጓሚው የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅን ሊያውጅ አይችልም፡፡ ስለዚህ አዋጁን የማወጅ ብቃት ሊኖራቸው የሚችሉት ህግ አውጪውና ህግ አስፈፃሚው ሊሆኑ ይችላሉ፡፡ መልሰን የምንመለከተው ቢሆንም በህገ መንግስታችን ላይ በግልፅ እንደተቀመጠው የማወጁ ስልጣን የህግ አስፈፃሚው ይሆንና ለህግ አውጪው የመቆጣጠር ስልጣን ተሰጥቶታል፡፡

3.1.2. Object በአዋጁ የሚነካ (Affect) የሚሆን ነው፡፡

በአዋጁ የሚነኩት ሰብዓዊ መብቶች ናቸው፡፡ እነዚህን ሰብዓዊ መብቶች ሙሉ በሙሉ ለማገድ ወይም ለመገደብ ምክንያት መኖር አለበት፣ አዋጁን የሚያውጀው፣ ብቃቱ ያለው የመንግስት አካል መሆን አለበት፣ ማስታወቂያ መነገር አለበት፣

3.1.3. ምክንያት (Cause)

መንግስት የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅን ሲያውጅና አንዳንድ ሰብዓዊ መብቶችን ሲያግድ ወይም ሲገድብ ምክንያት ሊኖረው ይገባል፡፡ እነዚህም ምክንያቶች የአገርና የህዝብን ህልውና አደጋ ላይ የሚጥሉ፡ ግጭቶች፤ የተፈጥሮ አደጋዎች እንዲሁም የመንግስትን ህልውናና ደህንነት አደጋ ላይ ሊጥሉ የሚችሉ ቀውሶች ሊሆኑ ይችላሉ፡፡ እነዚህ ምክንያቶች ዋጋ (Valid) ያላቸው ምክንያቶች እንዲሆኑ ቀጥሎ ያሉትን መስፈርቶች መሟላት አለባቸው፡፡

የመጀመሪያው እነዚህ አደጋዎች አይቀሬ እና እውነተኛ (Real and Imminent) መሆን አለባቸው Mere potential dangers, latent or speculative in nature መሆን የለባቸውም፡፡ሁለተኛ ቀውሱ የመንግስት ህልውናንና ደህንነትን አደጋ ላይ ሊጥሉ የሚችሉ መሆን አለባቸው፡፡ ለምሳሌ የጦርነት መኖር ሁል ጊዜ የአስቸኳይ አዋጅ የሚያስከትል ምክንያት ሊሆን አይችልም፡፡ ጦርነቱ ሩቅ ቦታ ሊካሄድና መንግስትን አደጋ ላይ የማይጥል ሊሆን ይችላል፡፡ ይህን ጦርነት በተለመደው መንገድ ማካሄድ የሚቻል ከሆነ ለአስቸኳይ ጊዜ ምክንያት ሊሆን አይችልም፡፡

በተመሳሳይም የውስጥ አለመረጋጋትን መንግስት በተለመደው አሰራር ሊፈታ የሚችል ከሆነ የውስጥ አለመረጋጋት ለአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ መታወጅ ምክንያት ሊሆን አይችልም፡፡ በሌላ አባባል በህገ መንግስቱ ውስጥ ያሉትን በሰብዓዊ መብቶች ላይ የተጣሉትን ገደቦችና ሌሎች የተለመዱ እርምጃዎችን በመጠቀም ሰላምና መረጋጋትን ማስፈን ካልተቻለ ብቻ ነው ወደ አስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ አማራጭ የሚኬደው፡፡

በሶስተኛነት ደግሞ ዋጋ ያለው ምክንያት (value cause)አለ ለማለት የሚያስችለው የተደራጀው ማህበረሰባዊ ህይወት አደጋ ላይ ሲወድቅ ነው፡፡ ህዝብ ሉአላዊነትና ህጋዊ ስርዓት (people, territory and legal order)አደጋ ላይ ሲወድቅ ነው፡፡

3.1.4. ማስታወቅ (proper notice)

የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ዋጋ ያለው እንዲሆን አዋጁን ማስተዋወቅ ያስፈልጋል፡፡ በመጀመሪያ አዋጁ ከዜጎች ምን እንደሚጠበቅ፤ ግልፅና ለማንም በሚገባ መንገድ ድንጋጌዎችን ማስፈር አለበት፡፡ ለዚህም እንዲረዳ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ድንጋጌዎች ዘርዘር በአለ መልክ መታተም አለባቸው፡፡

ሁለተኛ ደግሞ ለ (ICCPR) ለአለም አቀፍ ሲቭልና ፖለቲካ መብቶች ስምምነት አባል አገሮች የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጁን ማስታወቅ ያስፈልጋል፡፡ይህንን ማድረግ የሚቻለው ለተባበሩት መንግስታት ዋና ፀሐፊ በማስተዋወቅ ነው፡፡ ይህ ማስታወቂያ ቀጥሎ ያሉትን ግልፅ በሆነ መንገድ መያዝ አለበት፡፡

1. የታገዱ ወይም የተገደቡ መብቶች የትኞቹ እንደሆኑ
2. በምን ምክንያት እንደታገዱ ወይም እንደተገደቡ
3. እገዳው ወይም መታገዱ ለምን ያህል ጊዜ እንደሆነ

3.1.5. ምግባር (conduct)

ምግባር (conduct) የሚባለው እገዳውን ወይም ገደቡን የጣሉ ባለስልጣናት ምግባር ነው፡፡ ይህንም የሚያስረዳን ገደቡ ወይም እገዳውን ስራ ላይ ሲያውሉ በጾታ፣በሀይማኖት በፖለቲካ አመለካከት በሀብትና በመሳሰሉት ላይ በመመስረት ምንም ልዩነት ማድረግ እንደሌላባቸው አፅንታውት ለመስጠት ነው፡፡ ያልታገዱትንም ወይም ያልተገደቡትን መብቶች በተመሳሳይ ተግባር ላይ ማዋላቸውን እርግጠኛ መሆን አለባቸው፡፡

4. በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ መብቶችን ለማገድ ጥቅም ላይ የሚውል መመዘኛዎኖ

- ባሚጎበቁ ውጎ¸ ኖ፡-
  ሰልኃኣቷ ብህትት ትዑስ ክዎል ትተተማሩ፡-
  - ባሚ ቱ መብ ኖት (Absolute Rights) ሊ ቱ ባሚኖሉ (Derogative Rights) መብ ኖት ብለበሉ ብዘረዝራሉ፤
  - ሊ ተቡ ባሚኖሉ መብ ኖት (Derogative Rights) በአስ ኳብ ፡ዜ ሁቴ አዋ ለማ ታ ትዛቤ ውስጎ መ ባፔ በለባ ውት ሁቴ ዎኖ ብዘረዝራሉ፣ በብራራሉ፡፡

ከዚህ በላይ ያስቀመጥናቸው አምስት መመዘኛዎች ያሟላ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ህጋዊ ይሆናል፡፡ ይህ ማለት መንግስት ሁሉንም ሰብዓዊ መብቶች ለማገድ ገደብ ስልጣን የለውም ማለት አይደለም፡፡ ስለሆነም በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ውስጥም ምንም አይነት ገደብ የማይደረግባቸው ወይም የማይታገዱ ሰብዓዊ መብቶች አሉ፡፡ ስለሆነም ሰብዓዊ መብቶች የማይገደቡ ወይም የማይታገዱ (Absolute rights)እና ሊገደቡ ወይም ሊታገዱ የሚችሉ(Derogative rights)በመባል ይከፈላሉ፡፡

4.1. ሊገደቡ ወይም ሊታገዱ የማይችሉ(Absolute rights)

እነዚህ ሰብዓዊ መብቶች እንኳን በሰላም ጊዜ ቀርቶ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ወቅትም የማይገደቡ ፍፁም (absolute) መብቶች ናቸው፡፡ በአለም አቀፍ የሲቪል እና ፖለቲካ መብቶች ሰነድ አንቀፅ 4/1/ ስር እነዚህ መብቶች ተዘርዝረዋል፡፡ እነዚህም መብቶች የሚከተሉት ናቸው፡

1. በህይወት የመኖር መብት(The right to life)
2. ጭካኔ ከተሟላበት ኢሰበዓዊ በሆነ ወይም ክብርን በሚያዋርድ አያያዝ ወይም ቅጣት የመጠበቅ መብት
3. በባርነት ወይም በግዴታ አገልጋይነት ያለመያዝ መብት
4. በፍትሐ ብሔር ስምምነት የተመሰረተ ግዴታ ስላልተወጣ ያለመያዝ መብት
5. በወንጀል ህግ ወደ ኋላ ተመልሶ ያለመጠየቅ መብት
6. በየትም ቦታ እና ጊዜ በህግ ፊት እንደ ሰው የመቆጠር መብት
7. የሀይማኖትና የእምነት የአመለካከት ነፃነት

የአሜሪካ አገሮች ሰብዓዊ መብት ኮንቬንሽን አንቀፅ 22 ስር አነዚህን መብቶችና ነፃነቶችን ለመታደግ የሚያስፈልጉ የፍትህ አካላት መገደብ ወይም መታገድ እንደሌለባቸው ይደነግጋል፡፡ ይህ ድንጋጌ የአሜሪካኑን ሰብዓዊ መብት ኮንቬንሽን ከሌሎች ሰብዓዊ መብት ኮንቬንሽኖች ልዩ ያደርገዋል፡፡

4.2. ሊገደቡ ወይም ሊታገዱ የሚችሉ መብቶች(derogable rights)

መንግስታት እላይ ያስቀመጥናቸውን አምስት መመዘኛዎች ካሟሉ እነዚህን መብቶች በአስቸኳይ ጌዜ ሁኔታ ስር መገደብ ወይም ማገድ ይችላሉ ፡፡ እነዚህን መብቶች ሲያገዱ ወይም ሲገድቡ የሚከተሉትን ሁኔታዎች ከግንዛቤ ውስጥ ማስገባት አለባቸው፡፡ እነዚህም፡-

1. ግዴታ(necessity)
2. ጊዜያዊነት (temporarity)
3. ተመጣጣኝነት (proportionality)
4. ልዩነት አለማድረግ(Non discrimination)
5. ከሌሎች አለም አቀፍ ግዴታዎች ጋር ማጣጣም (compatibility with other international obligations)
6. የውስጥ ህግን ማክበር (adherence to domestic law)

1.ግዴታ(necessity)

መንግስታት ወደ ሰብዓዊ መብቶች መገደብ ማቅናት ያለባቸው የተፈጠረውን ቀውስ በሌላ አማራጭ በፍፁም መቆጣጠርና መቀየር ሳይችሉ ሲቀሩ ብቻ ነው። በሌላ አማራጭ ቀውሱን መፍታትና ሁኔታዎችን መቀየር የሚቻል ከሆነ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅም ሆነ፤ የሚያስከትለውም የሰብዓዊ መብት ቅነሳ የግድ አስፈላጊ አይሆንም ማለት ነው።

2. ጊዜያዊነት (temporarity)

ጊዜያዊነት የሚያመለክተው የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ የሚቆይበትን ጊዜ ነው። እሱንም ተከትሎ የመብቶች መቀነስ ወይም መታገድ የሚቆይበትን ጊዜ ማለት ነው። ይህ ጊዜ ቀውሱን ለመቆጣጠርና ለመቀየር የሚያስፈልገው ጊዜ ማለት ነው። መንግስታት ይህን ጊዜ በጣም አጭር እንዲሆን የተቻላቸውን ማድረግ አለባቸው። በተጨማሪም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታው እንዳበቃ ህዝቡ የተገደቡ መብቶች ተጠቃሚ እንዲሆን (positive) እርምጃዎችን መውሰድ አለባቸው።

3. ተመጣጣኝነት (proportionality)

ይህ ነጥብ የተወሰኑ መብቶችን ያለአግባብና ያለመጠን እንዲይገደቡና እንዳይከለከሉ ይከላከላል። መብቶች መገደብና መታገድ ያለባቸው ቀውሱን ለመቆጣጠርና ለመለወጥ በሚያስፈልግ መጠን ብቻ መሆን አለበት።

4. ልዩነት አለማድረግ(Non discrimination)

የታገዱ ወይም የተገደቡ መብቶችን አስመልክቶ ከመተግበራቸው ጋር ተያይዞ በሰዎች መሃል በዘር በሃይኖት፣ በፆታ፣ በጎሳ፣ በፖሊቲካ እምነት፣ ወይም በተመሳሰይ ጉዳይ ልዩነት መደረግ የለበትም፡፡ ገደብ ያልተደረገባቸው ወይም ያልተገደቡትን መብቶችንም በመተግባሩ ላይ እላይ በተቀመጡት መስፈርቶች ላይ ተመሰርቶ ልዩነት መደረግ የለበትም፡

5. ከሌሎች አለም አቀፍ ግዴታዎች ጋር ማጣጣም

ይህን በምሳሌ እናስረዳ፡፡ በአንድ አገር ህገ መንግስት ውስጥ ከፍተሐብሔር ህግ በሚመነጭ ግዴታ መክፈል አለመቻል አያሳስርም ብለን እንገምት፡፡ ሆኖም ይህ መብት በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር ሊታገዱ ከሚችሉ መብቶች አንዱ ነው ብለንም እንገምት፡፡

ከዚህ ቀደም እንዳያነው በዓለም አቀፍ ሲቪልና ፖሊቲካ መብቶች ሰነድ ስር በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር ከማይታገዱ መብቶች አንዱ ነው፡፡ ስለሆነም የፍተሐብሔር ግዴታን ያለመወጣት ያለመታሰር መብት የሆነበትና ሆኖም በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር ይህ መብት የሚታገድ ቢሆንም ከአለም አቀፍ ግዴታ ጋር ማጣጣም ስላለበት ያ መብት ከማይታገዱት መብቶች ተራ ይመደባል ማለት ነው፡፡

6. ባውስጎ ህ ት ማክበር

በአስ ኳብ ጊዜ ሁት አዋ ወቅፔ ማትም ሰው ጾህ በላብ መሆት ባለበፔም ባአ ር ውስጎ ህ ሮኖ መጸበር አለባ ው፡፡ በተለብም ተ ሞ ባማብ ተቡ መብ ኖ () ተብለው ባተወረ ፔ መብ ኖ መጸበራ ውት ር ጎኣኖ መሆት አለብት፡፡

5. የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅና ሰብዓዊ መብት በኢትዮጵያ

ሰልጋኣኖ ብህት ትዑስ ክምል ትተተማሩ፡-

- በ ብለስላሴ አስተ ተር ጊዜ ለአስ ኳብ ጊዜ ሁት አዋ መትስኤው ምት ትተቾር ብዘረዝራሉ፤

- በ ቭለስላሴ አስተ ተር ‐ዜ ለአስ ኳቭ ‐ዜ ሁት አዋ ባተ ተቡ መብ ኖት ቭዘረዝራሉ፤
- በኤርፔራ ባ ወ ው ባአስ ኳቭ ‐ዜ ሁት አዋ መትስኤት ቭዘረዝራሉ
- ባተ ተቡ መብ ኖት ቭዘረዝራሉ፤
- በተር   ‐ዜ በኤርፔራ በፔ ራቭ ባተኃለው ባአስ ኳቭ ‐ዜ አዋ ሁት መትስኤት ቭዘረዝራሉ፤
- በ ቭለስላሴ በተር   ‐ዜ ባቭሩፔት ባአስ ኳቭ ‐ዜ ሁት ልብቮ ቭዘረዝራሉ።

በዚህ ትዑስ ክፍል የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ መንሴኤውና አዋጁ በሐይለ ሥላሴ እና በደርግ ጊዜ ምን ይመስሉ እንደነበር ለመመልከት እንሞክራለን። ለዚህ እንዲረዳን በተለያዩ ጊዜ ታውጀው የነበሩትን ህጎች እንጠቀማለን።

51. በኃይለ ስላሴ አስተዳደር ጊዜ

በኃይለ ስላሴ ዘመን ኢትዮጵያ ከሶማሌ ሪፐብሊክ ጋር ጥሩ ግንኙነት አልነበራትም ይህም ግንኙነት ሻክሮ በሐይሌስላሴ አስተዳደር እንደተገለፀው የሶማሊያ ሪፐብሊክ መንግስት በኢትዮጵያና በሶማሊያ ወሰን ላይ ተከታታይ የሆነ የሽፍትነት የውብድናና የሁከት ተግባር በመፈፀም በክፍለ አገራችን የሚኖረውን ህዝብ ፀጥታና መልካም ኑሮ ማወኩ ተባብሶ በጥር 29 ቀን 1956 ዓ.ም በሶማሊያ ሪፐብሪክ መንግስት የጦር ሠራዊት ኃይሎች በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ገብተው በኢትዮጵያ የፀጥታ አስከባሪ ፖሊስ ላይ አደጋ በመጣሉ በሶማሊያ ሪፐብሊክ ግዛት አዋሳኝ በሚገኙ የኢትዮጵያ ክፍላ አገሮች የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ መኖሩን ለማስታወቅ ንጉስ ሀይለስላሴ ትዕዛዝ ቁጥር 32/19563 አወጁ::

በዚሁ ትዕዛዝ አንቀፅ 2 መሰረት የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አላባቸው የተባሉ ክፍለ አገሮች ቀጥታ በመከለከያ ሚኒስቴር ስር እንዲተዳደሩ ተደርገ። ትዕዛዙን ስራ ላይ ለማዋልም መከለከያ ሚኒስቴር ደንብ የማውጣት ስልጣን በዚሁ ፔዕዛዝ በአንቀጽ 4 (ለ) ስር ተሰጠው።

በዚሁ መሰረት መከለከያ ሚኒስቴር ቁጥር 284/56 ደንብን አወጣ። በዚህ ደንብ ውስጥ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ የሚፀናባቸው ሥፍራዎች ተለዩ። ምንም እንኳን በኢትዮጵያዊነታቸው በኢትዮጵያ ውስጥ በየትኛው ሥፍራ የመኖር መብት እንዳላቸው የ1955 ዓ.ም ህገ መንግስት ቢደጋገግም እነዚህ የተከለከሉ ሥፍራዎች ውስጥ የሚኖሩ ሰዎች ከብቶቻቸውንና ተንቀሳቀሽ ንብረታቸውን ይዘው እነዛን ስፍራዎች እንዲለቁ ታዘዙ፤ ፀጥታ አስከባሪ ሀይሎች በነዚህ በተከለከሉ ስፍራዎች በሀይል መጠቀም እንደሚችሉ ያለፍርድ ቤት ትዕዛዝ ማናቸውንም ሰፈርና ሰው ለመፈተሽ ለማሰር እንደሚችሉ ተደነገገ። በዚህ ደንብ መሰረት መደበኛፍ/ቤቶች ተወግደው ይህን ደንብ ለመስፈፀም ወታደራዊ ፍ/ቤቶች ተቋቋሙ።

በተመሳሳይ ሁኔታ በኤርትራ ክፍለ ሐገር የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ መኖሩን ለማስታወቅ ንጉሱ በቁጥር 66/1963 ትዕዛዝ አውጥተው በትዕዛዙ መሰረት መከላከያ ሚኒስቴርም ደንብ ቁጥር 390/1963 አወጀ። እላይ ያልናቸው ድርጊቶች በሙሉ ተፈፃሚነታቸው እንደተጠበቀ ሆኖ በተጨማሪነት በደንቡ አንቀጽ 14 ስር የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ በፀናባቸው ስፍራዎች የሚገኙ ማናቸውም የሲቪልና የወታደር ባለስልጣኖች በዚሁ ስፍራ ስልጣን ለተሰጠው ከፍተኛ የጦር ኃይሎች መኮንን ኃላፊ እንደሆኑና እርሱ በሚሰጣቸው መመሪያ መሰረት ተግባራቸውን መፈፀም እንዳለባቸው ተደንግጎ ነበር።

በሁለቱም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታዎች ትዕዛዞችና ደንቦች መሰረት የተለያዩ የ1955 ህገ መንግስት ድንጋጌዎች ተሸረዋል። ለምሳሌ የህገ መንግስቱ አንቀጽ 51 ሰዎች ያለፍርድ ቤት ትዕዛዝ እንዳማይተሰሩ ቢደነገግም ከላይ እንደየነው የፀጥታ አስከባሪዎች የጠረጠሩትን ሰው ያለፍርድ ቤት ትዕዛዝ መያዝ እንዲችሉ ስልጣን ተሰጥቷቸዋል እንዲሁም በህገ መንግስቱ አንቀጽ 46 መሰረት ከቦታ ቦታ መዘዋወርና የመኖሪያ ስፍራን የመለወጥና የመምረጥ መብት የነበረ ቢሆንም ነዋሪዎች በግዳጅ ከብትቶቻቸውንና ተንቀሳቀሽ ንብረታቸውን ይዘው እንዲነሱ ተገደዋል። በተጫማሪም ሰዎች በጥፋተኝነት ሲጠረጠሩ መቅረብ የሚገባቸው መደበኛ ፍ/ቤት መሆኑ በህገ መንግስቱ አንቀጽ 51 ተደንግጎ ሳላ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር ወታደራዊ ፍ/ቤት በማቋቋም ሰዎች በዛ ፍ/ቤት እንዲዳኙ ሆነዋል።

5.2. በደርግ አስተዳደር ጊዜ

አጠቃላይ ሁኔታው ከኃይለስላሴ ጊዜ የተለየ አልነበረም፡፡ የተለየ ነገር ቢኖር በኢትዮጵያ እና በሶማሊያ ሪፐብሊ ድንበር ላይ ተጥሎ የነበረው የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ቀርቶ በሰሜኑ የአገራችን አካል ሰፋ ያሉ ክልሎችን ማካለሉ ነበር፡፡ ከኤርትራ በተጨማሪ ትግራይም በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አስተዳደር ይተዳደር ነበር፡፡ ለዚሁ ይመስላል በመንግስት ምክር ቤት ልዩ ድንጋጌ ቁጥር 7/1980 አንቀጽ 2(1) መሰረት ኤርትራና ትግራይ ክፍለተ ሀገር የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ክልሎች ተብለው የተሰየሙት፡፡

በዚህ ልዩ ድንጋጌ አንቀጽ 4 መሰረት ለሁቱም ክፍለ ሀገሮች የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አስተዳደርን የሚመራ አንዳንድ የበላይ አስተዳደሪ ተሸሞላቸው ነበር፡፡ እነዚህ የበላይ አስተዳደሪዎች ከነበራቸው ተግባሮችና ስልጣኖች አንዱ ወታደራዊ ፍ/ቤቶችን በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ባላቸው አመቺ ቦታዎች ሁሉ እንዲኖሩ ማድረግ ነው፡፡ የነዚሁ ወታደራዊ ፍ/ቤቶች ስልጣን በልዩ ድንጋጌው አንቀጽ 19 ስር ተዘርዝረዋል፡፡ በአንቀጽ 19 የተዘረዘሩትን ድርጊቶች ፈጽሞ ተገኘ በተባለ ግለሰብም ላይ ከ 10 ዓመት እስከ ሞት ቅጣት የመወሰን ስልጣን እንደነበራቸው አንቀጽ 20 ይደነገጋል፡፡

በኃይለስላሴ ጊዜ ታውጆ እንደነበረው አዋጅ ሁሉ ይህም ልዩ ድንጋጌ የተለያዩ ሰብዓዊ መብቶችን አግዶ አበር፡፡ ለምሳሌ የፀጥታ አስከባሪ የተባሉ አካላት ሐይል የመጠቀም ስልጣን ተሰጥቷቸው ነበር፡፡ ሰውን ንብረትን ያለ ፍ/ቤት ትዕዛዝ የመፈተሽ ሰውን ንብረትን የመያዝ እንዲሁም የማሰር ስልጣን ተሰጥቷቸው ነበር፡፡ ይህ ድንጋጌ ከማናቸውም ህግ ያኔ ከነበረውም ህገ መንግስትና ኢትዮጵያ ካፀደቀቻቸው አለም አቀፍ ስምምነቶች የበላይ መሆኑን የሚገልው አንቀጽ 26 እንደሚከተለው ይነበባል፤ ከዚህ ልዩ ድንጋጌ ጋር የሚቃረን ማናቸውም ህግ በዚህ ልዩ ድንጋጌ በተመለከቱ ጉዳዮች ላይ ተፈፃሚነት አይኖረውም፡፡

ስለሆነም ዜጎች ጉዳያቸው በመደበኛ ፍ/ቤት እንዲታይላቸው የመጠየቅ መብት ቢኖራቸውም ይህ ድንጋጌ የበላይ ስለነበር በድንጋጌው አንቀጽ 19 በተዘረዘሩ ድርጊቶች ዜጎች ከተጠረጠሩ ጉዳያቸው የሚታየው በወታደራዊ ፍ/ቤት ነበር። ያለ ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ሰውነታቸው ንብረታቸው ያለመፈተሽ ያለመያዝና ያለመታሰር መብት በ1995ቱ ህገ መንግስት ተጽፎ ቢገኝም በፀጥታ ሀይሎች ያለ ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ንብረታቸው በውነታቸው ይፈተሹ ነበር፤ ይያዙ ነበር። ይታሰሩም ነበር።

ስለነዚህ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጆች አንድ ነገር እንበልና ይህን ክፍል እናብቃ። በሁለቱም የአስተዳደር ጊዜዎች ህግ አውጪና ህግ ተርጓሚ የበነሩ ቢሆንም አንዳቸውም በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታው ላይ ምንም ሚና አልነበራቸውም። ስለሆነም ስራ አስፈፃሚው ያለ ምንም ተቆጣጣሪ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታውን እንደስፈለገው ይፈፀመውና ያስፈፀመው ነበር። በዚህ ዓይነት የዜጎች ሰብዓዊ መብቶች ምን ያህል እንደተጣሱ መገመት አያስቸግርም። በመጨረሻም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታው በሁለቱም አስተዳደሮች መነሻው እንጂ መድረሻው (ማቢቂያው) አይገመትም ነበር።

6. የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ በኢፌድሪ

ሰልጋኣኖ ብህት ትዑስ ክምል ትተተማሩ:-

- ባኢዉ ሪ ባአስ ኳብ ዜ ሁት አዋ ት ለማወ መቾሻ ሊሆት ባሚኖሉፔት ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ፤
- ባአስ ኳብ ዜ ሁት ሲ ወ ባህዝብ ተወካቮኖ ምክር ቤፔት ሚ ቨብራራሉ፤
- በአስ ኳብ ዜ ሁት ወቅፔ ቨሉ ባቁኀኅር ስርአ ኖት ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ፤
- በአስ ኳብ ዜ ሁት አወ ባማብ ቱ ሊ ቱ ባሚኖሉ ባሰብአዊ መብ ኖት ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ፤
- በአስ ኳብ ዜ ሁት ወቅፔ ባሚቋቋመውት ባአስ ኳብ ዜ ሁት አዋ መርማሪ ቦርታ ሥራዎኖ ብዘረዝራሉ፣ ቨብራራሉ ።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ድሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት የፀደቀው ኀዳር 29 ቀን 1987 ዓ.ም ነበር፡፡ ያፀደቁትም የኢትዮጵያ ብሔሮ ብሐረሰቦችና ህዝቦች እንዲወክሏቸው መርጠው በላኳቸው ተወካዮች ነው፡፡ የህግ መንግስቱ ዓለማ በመግቢያው ላይ እንደሚከተለው ተጽፏል

> በአ ራኖት ኢፔቮእሽ ውስኅ ዘላቂ ሰላም ዋስፔ ሽለወ ቲሞክራሲ ት ሰዎት፣ ኢኮ ሚሽዊ ማህበራዊ ታ ኖት ት ዌኀ ት፣ ባራሳኖትት ዕታል በራሳኖት ባመወሰት መብ ኖትት ተኀ ቅመኀበቾቹፔ ምላ ኖት በህ ባበላሽትፔ በራሳኖት ዎቃታ ላሽ ባተመሰረተ አትታ ባዝለቲካ ማህበረሰብ በ ራ ለመ ትባፔ ቆር መቅፔ፡፡

ለዚህ ዓለማ ግብ መምታት ደግሞ የግለሰብና የብሔር ብሔረሰብ መሰረታዊ መብቶች መከበር አስፈላጊ መሆናቸው በመግቢያው ሁለተኛ አንቀጽ ላይ አስምረውታል፡፡ ለዚህም ይመስላል ከኤፌዲሪ ህገ መንግስት አንቀጾች 1/3 በላይ የሰብአዊና ዴሞክራሲያዊ መብቶች ሆነው የተደነገጉት፡፡ የቁጥራቸው ከፍ ማለት በህግ መንግስቱ ውስጥ ያላቸውን importance ሲያሰ እነዚሁኑ መብቶች ለመተግባርና ለማስከበር በህገ መንግስቱ ውስጥ የተዘረዘሩት የቁጥጥርና የክትትል ስርዓቶችም ለነዚህ መብቶችና ነፃነቶች የተሰጠውን ትኩረት (Importance) የሚያሳይ ነው፡፡ ከነዚህም ስርዓቶች አንዱ በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር እነዚህ መብቶች እንዴት እንደሚስተናገዱ (treat) የሚደነገጉት እንቀፆች ናቸው፡፡ ስለሆነም ከዚህ ቀጥለን እነዚህን ድንጋጌዎች እንመለከታለን፡፡

ለመጀመር ከሀይለስላሴ እና ከደርግ አስተዳደር በተለየ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ የማወጅ ስልጣን የተሰጠው በኤፌዲሬ ህገ መንግስት አንቀጽ 77 (10) መሰረት ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ነው፡፡ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጁንም ለማዋጅ ምክንያቶቹ በኢፌዲሪ ህገ መንግስት አንቀጽ93 (7) (ሀ) ስር ተዘርዝራዋል፡፡ እነርሱም፤

1. የውጪ ወራራ
2. ህገ መንግስታዊ ስርዓቱን አደጋ ላይ የሚጥል ሁኔታ ሲከሰትና በተለመደው የህግ ማስከበር ስርዓት ለመቋቋም የማይቻል ሲሆን ወይም
3. የተፈጥሮ አደጋ ሲያገጥም ወይም
4. የህዝብን ጤንነት አደጋ ላይ የሚጥል በሽታ ሲከሰት ናቸው፡፡

የመጀመሪያው ብዙም ማብራሪያ የሚፈልግ አይመስለኝም፡፡ ግን አንድ ጥያቄ በማንሳት እናልፈዋለን፡፡ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ የሚታወጀው የውጪ ወራራው በተካሄዳባቸው አወሳኝ ስፍራዎች ብቻ ነው ወይስ በመላው አገሪቱ? ወደ ሁለተኛ ነጥብ ስንመጣ ለማንኛውም ህገ መንግስታዊ ስርዓቱን አደጋ ላይ ለሚጥል ክስተት የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ አይታወጅም፡፡ የተከሰተውን ቀውስ በተለመደው ህግ ማስከበር ስርዓት መቆጣጠር ሳይቻል ሲቀር ብቻ ነው የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ማወጅ የሚቻለው፡፡ ከዚህ የምንረዳው ህገ አስፈፃሚው በሰበብ አሰባቡ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ እንዳያውጅ የተጣለ የመጀመሪያ ቁጥጥር መኖሩን ነው፡፡

ሶስተኛ ነጥብ ደግሞ የተፈጥሮ አደጋ ሲከሰት ይህን አጋጣሚ በመጠቀም የህዝብ ደህንነትና ንብረት አደጋ ላይ እንዳይወድቅ ለመከላከልና ለተጎጂው መድረስ ያለበትን ዕርዳታ በስርዓት ለማድረስ ሲባል የሚታወጅ አዋጅ ነው፡፡ ለምሳሌ ይህን አጋጣሚ በመጠቀም ዘራፊዎች የዜጋውን ንብረት ሊዘርሟ ይችላሉ፣ ሴቶች ላይ ጥቃት ሊያደርሱ ይችላሉ፤ ህፃናት ላይ ጥቃትና አደጋ ሊያደርሱ ይችላሉ፤ ለእርዳታ የተባለውን ቁሳቁስ ዘራፊዎች ሊዘርፉ ችላሉ፡፡ እነዚህን ሁሉ ለመከላክል የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ሊታወጅ ይቻላል፡፡ የቁጥጥር ስርዓቱ ከላይ ያስቀመጥነው ቀውሱን በተለመደው ስርዓት ለመቆጣጠር ያለመቻል ማረጋገጥ ብቻ አይደለም ሌላም የቁጥጥር ስርዓት ህገ መንግስቱ ዘርግቷል፡፡

የፌዴራል መንግስቱ የሚኒስተሮች ምክር ቤት የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅን ሲያውጅ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ስራ ላይ ባለበት ጊዜ ከሆነ አዋጁ በታወጀ በ 48 ሰዓት ውስጥ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መቅረብ አለበት፡፡ እዚህ ጋ አንድ ልብ ልንለው የሚገባ ነጥብ አለ፡፡ ይሄውም አዋጁ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መቅረብ ያለበት በተዋጀ 48 ሰዓት ሳያልፍ ነው፡፡ በታወጀ ከአንድ ሰዓት፣ ከሁለት ሰዓት ከ 24 ሰዓት ወዘተ በኋላም ሊቀርብ ይችላል፡፡ብቻ 48 ማለፍ ይለበትም፡፡ ይሄው ሁለተኛው የመቆጣጠሪያ መንገድ ነው፡፡

አዋጁ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የምቀርብበት ምክንያት በሁለት ሶስተኛ ድምጽ ድጋፍ መጽደቅ ስላለበት ነው (አንቀፀ 93 (2) (ሀ). በሌላ አባባል አዋጁ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ቀርቦ በ 2/3ኛ ድምጽ ድጋፍ ካልፀደቀ ተግባራዊ አይሆንም ማለት ነው፡፡ ይህም ሶስተኛ ህገ መንግስቱ በህግ አስፈፃሚው ላይ ያስቀመጠው ቁጥጥር ነው፡፡

የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ስራ ላይ በሌሉበት ጊዜ ሊታወጅ ይችላል፡፡ ይህ በሚሆንበት ጊዜ አዋጁ በ 2/3ኛ የድምጽ ድጋፍ እንዲፀድቅ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መቅረብ ያለበት አዋጁ በታወጀ በ15 ቀናት ውስጥ ነው፡፡ በሌላ አባባል የህዝብ ወካ፣ች ምክር ቤት አባላት በዓመት ሁለት ጊዜ እረፍት ይወጣሉ አንዱ በስራ አመት ግማሽ ላይ ለአንድ ወር የሚወጡት ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ በአመቱ መጨረሻ ለረዥም ጊዜ የሚወጡት ነው፡፡ ስለሆነም በዚህ የዕረፍት ጊዜ እያሉ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ቢታወጅ አባላቱ ከዕረፍታቸው ተጠርተው በአዋጁ ላይ ድምጽ መስጠት አላባቸው፡፡ በ2/3ኛ የድጋፍ ድምጽ ካፀደቁት አዋጁ በስራ ላይ መዋሉን ይቀጥላል፡፡ ያን ድጋፍ ካለገኛ በስራ ላይ መዋሉ ይቆማል ማለት ነው፡፡

ሌላው በስራ አስፈፃሚው ላይ ከአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ጋር ተያይዞ የሚደረገው ቁጥጥር የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅን በጊዜ ገደብ ማስቀመጥ ነው፡፡ በኤፌዲሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 93 (3) ድንጋጌ መሰረት የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አወጁ በ2/3ኛ የድጋፍ ድምጽ ድጋፍ ከገኘ በኋለ የሚቆየው ለግማሽ ዓመት ብቻ ነው፡፡ ለመጀመሪያ ጊዜ ለስድስት ወራት በስራ ላይ ከዋለ በኋላ የሚቀጥለው በ2/3ኛ የድጋፍ ድምጽ ለአራት ወራት ብቻ ነው የሚቀጥለው፡፡ (93(4)

አዋጁን ተግባራዊ የሚያደርገው የሚኒስቴሮች ምክር ቤት ነው፡፡ ለዚህም እንዲረዳው ደንብ ያወጣል፡፡ በዚህ ዳንብ መሰረት የሚኒስቴሮች ምክር ቤት

1) የሀገርን ሰላምና ህልውና
2) የህዝብን ዳህንነት
3) ህግና ሥርዓትን የማስከበር ስልጣን ይኖረዋል፡፡

በተጨማሪም በህገ መንግስቱ የተቀመጡትን መሰረታዊ የፖሊቲካና የዲሞክራሱ መብቶችን የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅን ለማወጅ ምክንያት የሆነውን ጉዳይ ለማስወገድ አስፈላጊ ሆኖ በተገኘው ደረጃ እስከማገድ ሊደረስ በሚችል ብቻ የማገድ ስልጣን ይኖረዋል፡፡ በሌላ አባባል እነዚህን መብቶች ሙሉ በሙሉ አያግድም ማለት ነው፡፡ ቀውሱን ለመቆጣጠርና ወደ ቀድሞው ሁኔታ ለመመለስ በሚያስችለው መጠን ብቻ ነው የሚያግደው፡፡ እገዳው ፍጹም (absolute) አይደለም ማለት ነው፡፡ ይህም ህገ መንግስቱ በስራ አስፈጻሚው ላይ ያስቀመጠው ሌላው የቁጥጥር ስርዓት ነው ማለት ነው፡፡ እነዚህ መብቶች በክፍል አንድ ውስጥ አፈጻጸማቸው በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ሊታገዱ የሚችሉ ያልናቸው ሲሆኑ በጭራሽ የሚኒስቴሮች ምክር ቤት በሚያወጣው ድንጋጌ ሊያግዳቸው የማይችሉ መብቶች አሉ፡፡ እነሱም፤

1. የኢትዮጵያ መንግስት አወቃቀርን ማለት የፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፓብሊክን አወቃቀርና ሰያሜን መቀየር አይችልም (የኤፌዲሪ ሕገ መንግስት አንቀጽ 1)
2. ማንንም ሰው የኤፌዴሪን ህገ መንግስት አንቀጽ 17ትን በመፃረር በኢሰብዓዊ አያያዝ ሊይዝ አይችልም፡፡ ማለትም
   ሀ) ማንም ሰው ጭካኔ በተሞለበት ኢሰብዓዊ በሆነ ወይም ክብሩን በሚያወርድ አያያዝ እንዲያዝ፣ ወይም እንዲቀጣ የሚደነግግ ደንብ መደንገግ አይችልም፡፡
   ለ) ማንም ሰው በባርነት ወይም በግዴታ አገልጋይነት እንዲያዝ የሚደነግግ ደንብ ሊያወጣ አይችልም
   ሐ) ማንኛውም ሰው በኃይል ተገዶ ወይም ግዴታን ለማሟላት ማንኛውንም ስራ እንዲሰራ የሚያደርግ ደንብ መደንገግ አይችልም
3. በኤፌዲሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 25 መሰረት ሁሉም ሰዎች በህግ ፊት እኩል ናቸው፡፡ ስለሆነም በመካከላቸው በዘር፣ በብሔር፣ ብሔረሰብ በቀለም በፆታ በቋንቋ በሐይማኖት በፓለቲካ በማህበራዊ አመጣጥ በሀብት በትውልድ ወይም በሌላ አቋም ምክንያት ልዩነት ሳይደረግባቸው ሰዎች ሁሉ እኩልና ተጨባጭ የህግ ዋስትና የማግኘት መብት አለባቸው፡፡ ይህ መብት በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ስር አይታገደም፡፡

4. በመጨረሻም በኤፌዲሪ ሕገ መንግስት አንቀጽ 39 (1) መሰረት ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር፣ ብሔረሰብ እና ህዝብ የራሱን ዕድል በራሱ የመወሰን እስከ መገንጠል መብቱ በማናቸውም መልኩ ያለገደብ የተጠበቀ ነው፡፡ በተጨማሪም ማንኛውም የኢትዮጵያ ብሔር፣ ብሔረሰብ ህዝብ በቋንቋው የመናገር፣ የመጻፍ ቋንቋውን የማሳደግ እና ባህሉን የመግለጽ የማደበርና የማስፋፋት እንዲሁም ታሪኩን የመንከባከብ መብት አለው (39(2). እነዚህ መብቶች (absolute) ፍጹም ናቸው፡፡ ስለሆነም የሚኒሲቴሮች ምክር ቤት በሚያወጣው የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ደንብ ሊገደቡ በፍጹም አይችሉም፡፡ ይህ መብትና ያለመገደብ ባህርዩ የኢፌዲሪን ህገ መንግስትንና የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጁን ልዩ ያደርጉታል፡፡ በሌሎች ህገ መንግስትና የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጆች የሌሉ ናቸውና ፡፡

ከላይ እንዳሰቀመጥነው የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ በተወሰነ ደረጃ ሰብዓዊ መብቶችና ነፃነቶች የሚገደቡበት ነው፡፡ በተለይም ደግሞ የጊዜ ገደብ ካላቸውና መቆጣጠሪያ ዘዴ (mechanism) ካልተበጀላቸው abuse ሊደረጉ ይችላሉ፡፡ በሌላ በኩል ደግሞ የተፈጠረውን ቀውስ በተለመደው አሰራር መቆጣጠር ካልተቻለ ለአገር እና ለህዝብ ደህንነት ሲባል የግድ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ያስፈልጋል፡፡ ስለዚህ ጥያቄው በግለሰብ ጥቅምና በጋራ ጥቅም (private interest and public interest) መሃል የተፈጠረውን ግጭት በጊዜያዊነት ለመቻቻል የሚወሰድ እርምጃ ነው ማለት ይቻላል፡፡

የኤፌዲሪ ህገ መንግስት ይህን የጥቅም ግጭት ለመቻቸልና (balance) የሥራ አስፈፃሚው በአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ ሰበብ የዜጎችን ሰብዓዊ መብቶች ያአግባብ እንዳይደፍርና ስልጣኑን ያለአግባብ እንደይጠቀም (abuse) የቁጥጥር ስርዓት (mechanism) አስቀምጧል፡፡

ከላይ የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ተግባራዊ እንዲሆን ከተፈለገ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላት በ2/3ተኛ መፅደቅ እንደለበት የግድ እንደሚል ተመልክተናል፡፡ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ይህን የድጋፍ ድምጽ ሲሰጥ ከአባላቱና ከህግ ባለሙያዎች መርጦ አንድ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ አፈጻጸም መርማሪ ቦርድ ያቋቁማል፡፡

የአባለቱም ቁጥር ሰባት ነው፡፡ ይህ ቦርድ በኤፌዲሪ ህግ መንግስት አንቀጽ 93 (6) መሰረት ይቋቋማል፡፡ የሚከተሉት ስልጣንና ኃላፊነቶች ይኖሩታል፡፡

ሀ) በአስቸኳይ ጊዜ (ሁኔታ)አዋጅ ምክንያት የታሰሩትን ግለሰቦች በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ይፋ ማድረግና የታሰሩበትን ምክንያት መግለጽ፡፡ ይህ የታሰሩ ሰዎች ደብዛ እንዳይጠፋና የታሳሪ ቤተሰብ እንዲረጋጋ ይጠቅማል፡፡

ለ) በአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ወቅት የሚወሰዱት እርምጃዎች በማናቸውም ረገድ ኢሰብዓዊ አለመሆናቸውን መቆጣጠርና መከታተል፡፡ ለምሳሌ ሰዎች ህይወታቸውን ያለ አግባብ መጣት የለባቸውም፤ ሊሰቃዩ አይገባም፣ ሊዋርዱና በኢሰብዓዊ አያየአዝ ሊያዙ አይገባም ወዘተ
ይህ በሚሆንበት ጊዜ ቦርዱ ምን እርምጃ መውሰድ እንዳለበት የአንቀጽ 93 ንዑስ አንቀጽ 6 (ሐ) እና (መ) ይደነግጋሉ፡፡ ስለሆነም

ሐ) ማናቸውም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ እርምጃ ኢሰብዓዊ መሆኑን ሲያምንበት ጠቅላይ ሚኒስቴሩ ወይም የሚኒስትሮች ምክር ቤት እርምጃውን እንዲያስተካክል ሀሳብ መስጠትና

መ) በአስቸኳይ ጊዜ (ሁኔታ) አዋጅ ሰበብ ኢሰብዓዊ ድርጊት የሚፈጸሙትን ሁሉ ለፍድር እንዲቀርቡ ማድረግ የቦርድ ኃላፊነት ይሆናል ማለት ነው፡፡ ይህ የሚነግረን መደበኛ ፍ/ቤቶች ስራቸውን እንዳማያቋርጡ ነው፡፡

በመጨረሻም ቦርዱ የአማካሪነት ሚና ይኖረዋል፡፡ ከላይ እንደልነው የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ በየአራት ወሩ እንዲቀጥል ከተፈለገ በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በ2/3 የድጋፍ ድምጽ መደገፍ አለበት፡፡ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ይህን የድጋፍ ድምጽ ለመስጠትና የአስቸኳይ ጊዜ (ሁኔታ) አዋጅ እንዲቀጥል ከማድረጉ በፊት ለቦርዱ ጥያቄ ያቀርባል፡፡ ቦርዱም አስተያየት ይሰጣል፡፡ ለምሳሌ ለአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታው መንስኤ የሆነው ቀውስ ተወግዶ ከሆነ ይህንኑ አስተያየት አቅርቦ አዋጁ መነሳት አለበት የሚል ምክር መስጠት ይችላል፡፡ የህዝብ ተወካይ ምክር ቤት አባላትም አዋጁ እንዲቀጥል የሚያስፈልገውን 2/3ተኛ የድጋፍ ድምጽ ላይሰጡ ይችላሉ፡፡ በዚሁ መሰረትም የአስቸኳይ ጊዜ ሁኔታ አዋጅ ሊቀር ይችላል ማለት ነው

ባመወሸሸ ኀሸቴዎኖ

1. በሮማዊሸት ዜ ባችሪው ባአስ ኳቭ ዜ ሁት በአትታ በጽል በ ቭለስላሴ በተር አስተ ተር ዜ በሌላ በጽል ባችሩ ባአስተ ተር ዜ ሁት ዎኖ አትታችፔ ልብችፔ ምት ችሩ ?
2. በ ቭለስላሴ ዜ በኢፔቮእሸ በሶማሌ ሪዞ ብሊክ ታችበር አካባቢ ርችፔ ሳቭ ር ችቦር ባአስ ኳቭ ዜ ሁት አዋ ባ ወ ው በኢዉ ሪ ዜ ት ጸሶማሌ ዎ/ቤ ኖ ር ሙሉ ርችፔ ውስኀ ተ ብ ባአስ ኳቭ ዜ ሁት አዋ አል ወ ም ፡፡ ቭህ ልብችፔ ለምት ባተወነ ረ ቭመስላኖኒል ?
3. በተመሳሳቭም በ ቭለስላሴ በተር ዜ በመላው ኤርፔራ ባአስ ኳቭ ዜ ሁት አዋ ው ል ፡፡ ት በኢዉ ሪ ዜ ጸኤርፔራ ር ሙሉ ርችፔ ውስኀ ብተት ባአስ ኳቭ ዜ ሁት አዋ አል ወ ም ፡፡ ለዚህ ልብችፔ መችስኤው ምት ቭመስላኖኒል ?
4. በወረችሳቭ በኢዉ ሪ መሃል ባአስ ኳቭ ዜ ሁት አስመልክ ሸለውት ልብችፔ አትታችፔ አብራሩ
5. በ ርመት በኢዉ ሪ መሃል ባአስ ኳቭ ዜ ሁት ት አስመልክ ሸለውት ልብችፔ አትታችፔ አብራሩ
6. በባክልላኖሁ ህ መት ስ ፔ ሸሉፔት ባአስ ኳቭ ዜ ሁት ዎኖ አብራሩ
7. በአስ ኳቭ ዜ ሁት ስር ሰብአዊ መብ ኖ ሊ ተው ባማቭኖሉ ሊ ተቡ ባሚኖሉ ተብለው ተለቭተዋል፡፡ ችዚህት መብ ኖ ለብ፡ ባማቭ ተው መብ ኖ ለምት ትተማቭ ተቡ ምክችሸፔ ሊሆት ባሚኖሉፔት አብራሩ
8. በ ርመት ህ መት ስፔ መሠረፔ በአስ ኳቭ ዜ ሁት ወቅፔ ባህ መት ስፔ ዎ/ቤፔ መተብቾ ዎ/ቤ ኖ ሥራ ውት አሸቆሙም ቭህ ሁት በአሁት ወቅፔ በ ቾ ሃ ር ባአስ ኳቭ ዜ ሁት ቢ ወ ተወችሚ ት ሆት ባሚሸስኖል ባህ ማቀዎ አለት ወቭ ?

ምዕራፅ አምስፔ

ክፆል አትፆ

ስለ ብሔሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተቋማፔ (ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ትባ ኀባቂ ተቋማፔ)

1. መግቢያ

1.1 ስለብሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተቋማፔ (ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ትባ ኀባቂ ተቋማት) ሪካዊ አመኃኀ

ባሰው ል ለመብቱ መጸበር በተቀ መልጹ ብሁት በተ ኀል ኀሸቂ ማትሳፔ መትቀሳቀስ ባ መረበፔት ዜ በፔክክል መኀቀስ ባቭኖልም አታሎት ቆ ት ሸለመቀበል በተ ገፁ አ ኃሚም ሁሉ አምርሮ መ ል ጸሰው ል ተወነሮ ባሀሪ ር ቁርፖፔ ሸለው ተትዓሎ ባማቭ ብ ትው ማለፔ ቭኖኣል። ጸዚህም ባተትላ ባሰው ል አብዛቸው ሪጹ ችዚህ መብ ኖ ት ብትጹብፔ ባመጸላጸል ሸለአ ባብ ሲትነቁም መልሶ ባማ ገፎ ተ ል ው። በተለቭም ቭሀ ዓቭትቱ ትቅስቃሴ መልክ ቭዞ በሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተ ባራፔ ላቭ በቀኀ ባሚሰማሩ አካላፔት በመሰባም አውሮኖዎኖ በተለቭም ሰካትቲ ችቪሸት አ ሮፔ ረቋ ም ዕታሜ ሸስቆነሩ ባመ መሪሸ ተነቃሽ ው። ለምሳሌ በ1809 ባተመሰረተው ባስዊታት ትባ ኀባቂ ተቋም በ1919 ባተመሰረተውት ተዋትላትቱት ትባ ኀባቂት በማስጸተል በዓለም ተረ በአት ዌት ው ጸሚነቀሱፔ መካጸል ው።

የነዚህ ተቋማት አመሰራረት በታሪክ ይህን ያህል ረዥም ጊዜ ያስቆጠራ ይሁን እንጂ የሰብአዊ መብት ጥበቃ ጉዳዮች በተናጠልነት ከሚታዩበት የእያንዳንዱ ሀገር የውስጥ ጉዳይነት አልፈው አለም አቀፋዊ ይዘት መያዝ የጀመሩት በሰው ልጆች ታሪክ ከፍተኛ ዕልፈተ ህይወት፣ የንብረት ውድመት ባስከተለውና የመብት ጥሰቶች በአሰቃቂ ሁኔታ ከተፈጸሙበት ከሁለተኛው የዓለም ጦርነት በሁዋላ በተለይም ከተባበሩት መንግስታት ድርጅት ምስረታ ወዲህ ነው ማለት ይቻላል።

ይህም የሚገለጸው በድርጅቱ መመስረቻ ቻርተር ውስጥ የሰብአዊ መብት መከበር አስፈለጊነትና ድርጅቱም ከተቋቋመባቸው አላማዎች አንዱና ዋንኛው መሆኑ በይፋ ከመደንገጉም በላይ ይህን ጉዳይ በበላይነትና በኀዋላም በቀጥታ ባላቤትነት የሚመሩ አካላትን በድርጅቱ አደረጃጀት ውስጥ እንዲመሰረቱ ከማድረግ የሚጀምር ሆኖ በሂደት የሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማትን በብሄራዊ ደረጃ ለማቋቋምና የሚደራጁበትን የአሰራር መመሪያዎች የማውጣትና እንዲጠናከሩም የማቴሪያልና የቴክኒክ ድጋፎችን ማድረግን የሚያካትቱ ተግባራት በመፈጸማቸው ነው::

እዚህ ላይ መታወቅ ያለበት ብሄራዊ የሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማት አለም አቀፍ ዕውቅና ማግኘት የጀመሩት ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በተለይም በ1990ዎቹ መባቻ ወዲህ ነው ማለት ይቻላል:: የተባበሩት መንግስታት ድርጅት በ1991 ብሄራዊ የሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማት አደረጃጀትን በማስመልከት አለምአቀፍ ዎርክሾፕ ያዘጋጀ ሲሆን ይህም የተጠናቀቀው ተቋማቱ የሚመሩበትንና ኀዋላም በተባበሩት መንግስታት የሰብአዊ መብት ኮሚሽን እና በድርጅቱ ጠቅላላ ጉባኤ ፀድቆ ስራ ላይ የዋሉትን መርሆዎች በማጽደቅ ነው፡፡ እነዚህ መርሆዎች የፓሪስ መርሆዎች (Paris principles) በመባል የሚተወቁ ሲሆኑ በሰብአዊ መብት የእድገት ታሪክ ውስጥ ከፍተኛ ስፍራ የሚሰጣቸውና ለብሄራዊ ሰብአዊ መብት ጥበቃ አደረጃጀቶች መሰረታዊ መመሪያዎች ሆነው በማገልገል ላይ ይገኛሉ፡፡

የእነዚህ አለም አቀፍ መርሆዎች መውጣት ቢያንስ በየአገራቱ የሚደራጁ ተቋማት ቢያንስ ቢያንስ ምን ምን መስፈርቶችን በመከተል ቢደራጁ የተሻለ ይሆናል ለሚለው አመልካች ቢሆኑም በሁሉም አገሮች የሚገኙ ብሄራዊ የሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማት አንድ አይነት ሞዴል እንዲኖራቸው ማድረግ አልተቻለም፣ ማድረጉም አስፈላጊ ሆኖ አልተገኘም::

1.2. የተቋማቱ አደረጃጀት

ባ ቹሊህ ተቋማፔ አመሠራረፔ በተለሸብ አ ሮኖ ባተለሸባ ቿው፡፡ ጾ ቹሊህም ዋ ዋ ዎቷ፡–

- ባለአንቃ አካል ሥርዓፔ /Single organ system/
- ባለሁለፔ አካል ሥርዓፔ /dual system/
- ባለብዙ ተቋም ሥርዓፔ /Multi organ system/
- ባለአትቓ አካል ሥርዓፔ የሚባሉት ጾሁለቱ ተቋማፔ አትቱ ማለፔም ባሰብአዊ መብፔ ኀሰ ኖት ባሚመለጾቱ ፞ ቮኖት ባሚካቃተል አቤቱ ዎኖት ባሚመረምር ሰብአዊ መብት ኮሚሽን ወቮም ሰዋ ሥልኃት ሮፔ ጾዜ ኖ ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖት በሙሉ ተቀብሎ ለማስተ ቃ አነ ቃላቮ ሥልኃት ቮለውት ትባ ኀባቂ ተቋምት ማተራ ፔ ማለፔ ቿው፡፡
- ባለሁለፔ ተቋም /ባኀትቓብሸ ሥርዓፔ/ ባምትለው በአትቓ አ ር ወስኀ ሁለቱም ተቋማፔ ማለፔም ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ባሕዝብ ትባ ኀባቂ ተቋም ባሚቋቋሙበፔ ባሚሠሩበፔ ሲሆት
- ባመድበለ ሥርዓፔ ባሚባሉፔ ደግሞ ባተለሸብ ባሰብአዊ መብፔ ባ ትባ ኀባቂ ተቋማፔ ባባራሳ ው ክፍፍልና ባተወሰተ ሥልኃት ሯ ው ባሚትቀሳቀሱበፔ ሥርዓፔ ቿው

በአት ትቓ አ ሮኖ ጾሁለቱም ተቋማፔ ቮልሆቅ ትር ት በኃም ውሱት ባሆት ሥልኃት ሯ ው ባሚትቀሳቀሱ አሉ፡፡ ለምሳሌ በኍዘርላትቓ ሰዋ ሥልኃት ቮለው ባ ትባ ኀባቂ ተቋም ቮለ ባ ጹልቾፔ ኮሚሽት ወቮም Commission for Equal Treatment (commissie qelijke behandeling) በአቃልዎ (discrimination) ላቮ ተመስርተው ባሚወ ሙ ባመብፔ ኀሰ ኖት ፞ ቮ ብኖ ባሚመለጾፔ በትኮኮር ሲ ቮ በኃም ባተወሰተ ሥልኃት ቮለው አካል እንዲኖር የሚደረግበት ሁኔታም ይኖራል፡፡ ትዘዚሁም ባኍዘርላትቓ ክልላዊ አካባቢቮዊ መት ስ ፔም ትባ ኀባቂ ባሚመስል ባባራሳ ው ተቋማፔ አላ ው፡፡ ቮሁት ት ፟ በኍዘርላትቓ ሁቷ ኀትካራ ብሄራዊ ባ ትባ ኀባቂ ተቋም ስላለ ጾባለሁለፔ ወቮም ጾባለብዙ ተቋማፔ መመተቡ ቮስ ራል፡፡

ባስዊቃት ትባ ኀባቂት ደግሞ ስ ቮ ጾመቃብላ ተቋማቱ ሥርዓፔ ባሚመተብ ባባለብዙ ትባ ኀባቂ ተቋማፔ አተረ ፔት ባሚጾተል ሆኖ እናገኘዋለን፡፡

1.3.ተቋማቱ ከሌሎች የፍትህ አካላት በተጨማሪ ያስፈለጉበት ምክንያት

ተቋማቱ ከሌሎች አካላት ጋር ስላላቸው ግንኙነትና የሥልጣን መደራረብ ወደፊት በዝርዝር የምንመለከተው እንደተጠበቀ ሆኖ በአጠቃላይ ባሁለቱ ተቋማፔ ሥልኃት ከሌሎች አካላት በተለይ ከፍርድ ቤቶች ሥልጣን ጋር በምናስተያይበት ጊዜ ባተለሸብ ሆነው ቾ ዋለት: : ትተሚ ወቀው በምርታ ቤ ኖ ባሚ ብ ፦ ቮኖ ፖቹፔ ሊሰነባ ው ባሚኖሉ በሕ ባተ ተቡ ሲሆት በሰብአዊ መብት ጥበቃ ተቋማት ባሚ ብፔ ት ጸዚህ ባሰዌ በተለም አስተ ተራዊ ባህሪሸ ሸላ ው ው:: በሕ ብኖ ባተ ተቡ ሳሸሆት አት ትታ ሒዜ ጸዚሸም ወኃ ሸሉ ጸልማ ዊ ተነቦኖ አሠራሮኖ ባመት ፔትም ባሚሸካፔቱና በአነ ቃላሸ ጸመልካም አስተ ተር ር ተሸሸቋ ቶፔ ሸላ ው ው::

ባሆት ሆ ለተቋማቱ ባሚቀርቡ ባሚመረመሩ ፦ ቮኖ ሕ ት መሠረፔ ሸተረ ፦ ሊሆትም ስለሚኖሉ በብዙ አ ሮኖ ሥርዓፔ አትታ ወተ ተቋማቱ ባሚመኃ ሰው በመ መሪሸ ፦ ብት ለም/ቤፔ አቅርቦ በባተረ ው ባሉፔ እርጸ ኖ (ባም/ቤፔ አማራ ኖን) ማስ ረሰ አለበፔ ባሚባል አካሄታ ባለም:: ም ልባፔ በም/ቤፔ ብኖ ሊ ብ ተቋማቱ ሊሸዩዋ ው ባማሸ ቡ ፦ ቮኖ በሚሸ ነሙፔ ሒዜ አቤቱ አቅራቢ ዜ ት ሥልኃት ወ ለው ም/ቤፔ መምራፔ በተለሸም በአት ትታ ሀ ሮኖ ሥርዓፔ ተሚተረ ውም ዜ ው ላልተወለ የአካሄ ኖ ውስብሰብነት (Procedural complexities) ት ሸ ለነ ስጸ መር ፔ ወይም መማከር ታረስ ለተቋማቱ ሥልኃን ሸሰኃ ዋል::

ጸም/ቤ ኖ ር ስላለው ትባፎፔ ሌላው ኸ ትባ ነባቂ ተቋማፔም ሆት ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽ ኖ በም/ቤ ኖ ባተወሰት ወሸም በመ ባፔ ላሸ ሸሉ ፦ ቮኖት ባማባፔ ሥልኃት ባሌላ ው መሆት ነው:: ሸህም ሲባል ሁለቱም አካላፔ ባም/ቤ ኖ ሸ ባፖሰሚ በመሆት ባም/ቤ ኖት ውሳኔ ባሚሸሩበፔ ወሸም ተቃራኒ ባሚወሰነበፔ ሁት አሸ ርም ማለፔ ነው::

በሌላ በጹል በአት ትታ አ ሮኖ ባሐ ሥርዓፔ ባ ትባ ኀባቂ ተቋም ወሸም ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ውሳኀዎኖ ምትም በአብዛቸው አስ ውሳኀዎኖት ባመስነ ፔ ሥልኃ ት ባሸ ራ ውም ውሳኀዎኖ ውት ት.ሸስወኮሙላ ው ወተ መተብቾ ፆ/ቤፔ ባሚመሩበፔንና ፍርድ ቤቶችም ተቀብለው እንዲያስተናግዱ የሚደረግበትን ሁት ትተምሳሌ ማትሳፔ ሸኖኣል:: በአት ት ቷ ተ ሞ ባ ኀሙፔ ሐ ዊ ቲ ፆኖ ላሸ ፆ/ቤ ኖ አስ ውሳኀዎኖት ት.ሰነላ ው - ቮኖ ባሚመሩበፔ (Austria) ሁኔታም አለ:: ሸሀ ባፆርታ ቤ ኖ ውሳት ት.ሸርፆባ ው በተቋማቱ ባሚነባቁ ስጸ ሐ መት ሥ ዊ - ቮኖ ባሚተርሱ ብኖ ሆኀው ባፆ ፖባ ው .ዜሸፔም አሉ (ለምሳሌ ስሎቬኀሸ ስዝትት) መኀ ቀስ ሸኖኣል::

በአነ ቃላሸ ምትም አትኳት ባፆ/ቤ ኖ - ቮኖ በ ትዚሀ አካላፔ ሊመረመሩ ባሚኖሉ ባሸሆትም ጸዋ ው ባ ፖትፔ - ሸ ር ባማሸሸዙ ባአካታ አስተ ራዊ (Procedural and administrative) - ቮኖ ምርመራ ሊካሄታባ ው ሸኖኣል:: ለምሳሌ ባ - ብኖ ውሳት ሳሸ ፔ ለረቂ ም .ዜ መቿትፔ፣ ባፆ/ቤፔ ሠራተኣኖ ባሚሸሳብፔ ሸለአስወላ. ባሐራሸ አሠራር፣ ባ ኣኖም ሆት ባሌሎኖ ሠራተኣኖ ባሙስ - ቮኖ ወዘተ በዚሀ ውስነ ባሚካተቱ ው:: ሸሁት ት. ሸሀት ሥልኃ ት በዚሀ መልኩ ለ ትዚሀ አካላፔ ባሚሰነ ሐ ፔ በሸዊ ሸሉም በፆርታ ቤ ኖ ተቀባሸኘፔ ሸላ ኙበፔ በሂተፔ ሐ ም ሐ - መት ስ ዊ አሸተለም ተብሎ ውታቅ ባተተረ በፔት ባኮስተሪካት ሁት በአብነት ማትሳፔ ሸኖኣል:: ዚሀ ላሸ መ ወቅ ሸለበፔ ባፆርታ ቤፔት ቾቾፔ ባሚክረር ትው በማለፔ ትዚሀ ሁት ፆኖ ጸተቋማቱ ባሥልኃ ት ክልል ው በተተረ ብፔ ሁት ም ቢሆት ጸፆ/ቤ ኖ በተሸሸዙ - ቮኖ ባሚትሉ ቅሬ ፆኖት አቤቱ ፆኖን ስም ለመፆ ፔ ጸተቋማቱ ው ባሚተራ ሌሎኖ አካላፔ እንዲኖሩ የሚደረግበትን ስርዓት የሚከተሉ አገሮች መ ራ ውትም ልብ ልንለው ይገባል::

2. ባብሔራዊ ሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተቋማፔ ሥልኃ ት ተ ባር

አካላቱት ለማቋቋም በአገራችን ጸወኃ ው አዋ በሌሎኖ አ ሮኖ ጸሚ ባው ልምታ ባተቋማቱት ሥልነ ት ተ ባር በሁለፔ ዋ ዋ ክምሎኖ በአራፔ ትዑሳት ክምሎኖ ጸፆሎ ማባፔ ሸኖኣል:: ዋ ዋ ፆቷ ተ ባራፔ ሰብአዊ መብፔት ባማስዌዋፔ /ባማ ልበፔ ባመጠበቅ/ ባመጸላጸል ተ ባራፔ ው::

ተ ባራቸውን አብዛቸውት ፡ዜ ጾመነ ሪሽ ስማ ው ማለፔም፣ ብሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ማስዌዋሽ ነ በቃ ተቋማፔ National Institution for the promotion and protection of Human Rights ጾሚለውም መ ትዘብ ቭኖሽል:: በዚሁ መሠረፔ በ ትዚህ ዐበቭፔ ተ ባራፔ ሥር ወተ ቀዊፔ ዝርዝር ተ ባራፔ ላዋትፔ ስትመኃ የሚከተሉት ዐበይት ተግባራት ሆነው እናገኛቸዋለን፡፡

2.1. ትዛቤት ባማ ልበፔ ሰብአዊ መብፔት ባማስተማር ተ ባር

ህ ኖት በማውኃ ፔ ሕ ቷት በሥራ ላቭ ማዋል ባሚሽስኖሉ ተቋማፔት በማቋቋም ብኖ ሰብአዊ መብፔት ሙሉ በሙሉ ማረ ነ ባሚኖል አቭተለም:: ት ፡ቭውም አብዛኣ ቷ ባሰብአዊ መብፔ ነ ሰፔ ተ ባራፔ ባሚተርሱፔ ስለሰብአዊ መብ ኖ ምትትፔ ባመት ስፔ አካላፔም ትዚህት መብ ኖ መጾበራ ውት ለማረ ነ ስላላቸው ሚ (መብቱት በማስጾበርም ሆት ቲ ውት በመወኃ ፔ) በውል ለቭ ካለማወቅ ባሚመት ው ቢባል ጾ ውት ው ብዙም ሩቅ ባሆት አቭተለም:: ባ ትዛቤው መስዌዌፔ ባፔምህርቱ መስነ ፔ ስለሰብአዊ መብፔ መረ ለመስነ ፔ ለማሳወቅ ቭረ ል፣ ሰብአዊ መብፔት ባማክበር ባማስጾበር አመለካጾ ኖ ሴ ኖ በህብረተሰቡ ውስነ ት ፡ወነ ሩ ት ፡ ለብቱ ቨተር ል፤ ትዛዚሁም ባሰብአዊ መብፔ ነ ሰፔ ባመጾላጾል ተ ባራፔ ት ፡በረ ቱ ቨ ዛል:: ቭህት ዋ ዓላማ ለማስወ ም ብሄራዊ ተቋማፔ ባሚነ ቀሙፔ ስልፔ ትዛባአ ሩ ባተለቨባ ቢሆትም በዋትፆትፔ ባሚጾተለፔት ማመልጾፔ ቭኖላል፣

2.1.1. ባመረ ባማስተማሪቭ ሰት ኖት ማሰባሰብ፣ ማተራ ፔ ማስራ ፔ

ባተቋማቱ ሥልኃት ተ ባር፣ በአለም አቀዎ ተረ ወነ ተው ሥራ ላቭ ባዋሉፔት ሰብአዊ መብፔ ባሚመለጾቱ ሰት ኖት (በተለቭም አ ሪቱ ባተቀበለኖ ውት ጾኸዛቁበፔ ቀት ምር) ተቋማቱ የራሳ ውን ሥልኃት ተ ባር ሥራ ላቭ በማዋል ቨተረ ፡ፔት ትቅስቃሴዎኖ ባሚመለጾቱ ሰት ኖ ባማሰባሰብሰብ፣ ት ሰወላ ፡ትቱ በአ ር ውስነ ቋትቋዎኖ ተርጉሞ ማሳተም ባማሰራ ፔ ተ ባርት ባሚቨካፔፔ ትው:: (ባኮሚሽት ማቋቋሚቨ አዋ አትቀኮ 6/8 ቭመለጾቷል):: ቭህም በሂተፔ ተቋማቱት ሰብአዊ መብፔት በሚመለጾፔ ባዕውቀፔ ምት ባመረ ማዕጾል በመሆት ወተማ ል ል ተረ ባሚቨተርሳ ው ቭሆ ል::

ጸላቭ ባተመለጸቱፔ ሰት ኖ በዓለም አቀዎ ተረ በወን-ፔ ባሰብአዊ መብፔ ስምምችፔ ሰነዱኖ ብኖ ባሚወሰት ሳቭሆት ተቋማቱ መተበቾ ሥራ ውት በሚቭጸ ውትብፔ ወቅፔ ቭ ኅሚ ውንና ጸሰብአዊ መብፔ ር ተዛማ ችፔ ቭላ ውን መረ ዎኖትም ባሚቭካፔፔ ቭሆ ል:: በሥራ ው ሂተፔ ባሥራ ውኀ ውት አስመልክተው ባሚቭወኋ ው ዘ ባዎኖ ሪዠር ኖ:: ት ሁም መኮሄ ኖ ብሮሽሮኖም በመረ ምት ችፔ በማስተማሪቭችፔ ሊቭ ለ ሉ ቭኖኣሉ:: ቹዚህም ትዛሁት ው አነ ቃላቭ ባሰብአዊ መብፔት ወቭም ባተለብ ባሰብአዊ መብፔ - ቮኖት ባሚመለጸቱ ሊሆት ቭኖኣሉ::

ጸዚህ ር ተቭቭዞ መ ወቅ ቭለበፔ ሰብአዊ መብፔት ባማ ልበፔ ተ ባር ሰት ቷት በማሰባሰብ ብኖ ባሚቭበቃ አቭተለም:: ባተሰበሰቡ ሰት ኖ ለ ቾማት ይሰራ ሉ? ትቲፔስ ቭሰራ ሉ ባሚሉ ኅቭቂዎኖ በአ ባቡ ሊመለሱ ቭ ባል:: ባሚሰራ ለፔ ክዎሎኖም ትዛሁት ው በስዌፔ ለሕብረተሰቡ በሙሉ ወቭም በተወሰት ባህብረተሰብ ክዎሎኖ ላቭ ቭተኮረ ሊሆት ቭኖኣል:: ባሰት ቷ አተረ ፔ አዘ ፔ፣ ት ሁም ባማዘ በፔ ቋትቋ ዓቭችፔ ብዛፔም ተ ል ቮት ባህብረተሰብ ክዎል ጸ ምፔ ቭስ ባ ሊሆት ቭ ባል:: ባማሰራ ዘቲውም በሰትቱ ት ለ ል በተወለ ው ባህብረተሰብ ዓቭችፔ ባሚወሰት ሆ በስዌፔ ት ረሱ ባሚወለ - ሰትዶችን በፔ/ቤ ኖ፣ በላቭብረሪ፣ በመት ስፔ መ/ቤ ኖ ባህብረተሰብ አተረ   ኖ በጹል ማሰራ ፔ ሲኖል ባኅ ፔ ውኀፔ ባሆትፔት ተ ሞ ኅ ቱ ባሚመለጸ ውት ባህብረተሰብ ክዎሎኖ በሚወክሉ ወቭም - ብ በሚመለጸ ው ሚ/ር መ/ቤ ኖ በጹል ሊሆት ቭኖኣል::

2.1.2 ሰብአዊ መብፔት ባማ ልበፔ ተ ባራፔት ማቀ ፔ ጸዚህ አኳቭ በተለያዩ ባሕብረተሰብ ክዎሎኖ ባሚወሰቱፔት ርም ዎኖ በማበረ ፔ፣

ሰብአዊ መብፔት በማስተዋወቅ ተ ባር ላቭ ባተሰማሩተት አካላፔ በማቀ ፔ ባሚወሰቱ አርም ዎኖት በማበረ ፔ   ምር ተቋማቱ ሰብአዊ መብፔት በስዌፔ ባማስተዋወቅ ታርሻ ሊቭበረክቱ ቭኖኣሉ:: ቭህም በሕብረተሰቡ ወስኅ ቀተም ሲል ባሚ ዠፔት ባተለቭብ ባህዝብ አተረ   ኖት በመነ ቀም ሊጸ ወት ስለሚኖል ለዚህ ዓላማ ሊቭ ለ ሉ ቭኖኣሉ ተብለው ባሚ መቱፔት ሕዝባውቭት ማህበራፔት ሌሎኖ አካላፔት ለቭ ማወቅ አስወላ ትው::

2.1.3 ጾሚ ፟ቨ ር በተመባበር መሥራፔ

በአብዛኣቷ አ ሮኖ ሃሳቦኖት በማመት ፔም ሆት በማሰራ ፔ ሚ ፟ቨ ባ ላ ታርሻ ስላለው ሰብአዊ መብፔት ለማሳወቅ ለማ ልበፔ መነ ቀም ጾዎተቾ ነ ቀሜ አለው። በተለቨም ጾቾካ ዞ ሬሶኖ ር ተቋማቱ ትቲፔ ትተሚሰሩ ስፔራ ፟ዎኖት መትተዎ ባሚሠሩባ ውት አርዕስተ ፟ ቮኖ መለባፔ አስወላ፟ ነው። ቨህም ተቋማቱ በሕ መቋቋማ ውት ሥልኃት ተ ባራ ውት ህብረተሰቡ ቨለውት መብፔ ቲ ውት በ ቫርሱም ትቲፔ ትተሚነ ቀም፣ ጾነ ቅላላው ባሰብአዊ መብፔ ዕውቀፔ አትስ ተቋማቱ ባዕለፔ ተዕለፔ ክትዋኀቨ ውት አስመልክተው ባሚቨወኃ፟ ው መ ለ ዎኖ ሪዠር ኖ በማሰራ ፔ ማሳወቅት ማስተማርት ባሚቨካፔፔ ነው።

2.1.4 ባተቋማቱት መ ር ስልጣንና ተግባራቸውን ለህብረተሰቡ በስዌፔ ማስ ወቅ

ተቋማቱ በሕ ባተኃለባ ው ጾዎተቾ ላዋትፔ በአ ባቡ ቨወነ፟ ዘትታ ህብረሰቡ ስለመቋቋማ ው ሥልኃት ተ ባራ ው በነ ልቀፔ ሊቨወቅ ቨ ባል። በመሆትም ራሱት ማስተዋወቅ ጾተቋማቱ ስፔራ ፟ዎኖ አትጹነ ዋንኛው መሆት ቨ ርበ ል። ቨህም ሌሎኖ አካላፔ መዞብቾ ተ ባራ ውት በሚቨጾ ውትብፔ ፟ዜ ለተ ል ቮኖ ው ተቋማቱት ዓላማ ውት ባማስተዋወቅ ሥራም ምር ት ፟ቨጾ ውት ባነበቀ ትቖ ፟ቾፔ በመመሥረፔ ሊጾ ወት ቨኖኣል። ባመት ስፔ አካላፔ በዚህ በጹል ሰዋ ሚ ሊ ራ ው ቢኖልም በሰብአዊ መበፔ ነበቃ ተቨቨቋ ቫፔ ባላ ው ፟ ቮኖ ላቨ ከተሰማሩ መት ስ ዊ ቨልሆት ዓለም አቀዎ ተቋማፔም ር ባነበቀ ትቖቾፔ መዎነ ርን ትተ ሌላ ስፔራ ፟ መነ ቀምም አስወላ፟ ነው። ባሆት ሆ ጾዚህ አትክር ዋትቾው ሚ ባራሳ ው ባተቋማቱ መሆት ልት ቫዞብ ቨ ባል።

2.1.5 ፔምህርፔ ሥልነ

ብሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ነበቃ ተቋማፔ ባተለቨብ ባህብረተሰብ ክዎሎኖት ስለሰብአዊ መብፔ በማስተማር ረ ታ ነቃሚ ሚ ሊ ወቱ ጾሚኖሉባ ው መት ኖ አትቱ ሰለሰብአዊ መብፔ ቨሉፔት አነ ቃላቨ ዕውቀፔ ወተተ ባ ተ በር ለመለወነ ባሚቨስኖል ስልነ አ ባብትፔ ላላ ው ባለሙቨዎኖ ሊሰነ ነው።

ጾዚህ አኳሽ በምፔህ አስተ ተር ውስጎ ሚ ሽላ ውት ባለሙሽዎኖ ማለፔም ኀበቆኖ፣ ኣኖ ዐቃብሽት ሕ ኖት ፣ ሕ አስወክሚ አካለፔት በተለብም ዠሊሲ ባማሪሚሽ ቤፔ ዠሊሶኖ ባኽነ ብሎኖት፣ አስወክሚውት ዠርላማውት ማለፔም ባሕ አው ው አካላትት፣ ሌሎኖ ማለፔም ባማህበራዊ - ብ ሠራተኣኖት፣ ባመጸላጸሽ ብል አባላፔት፣ ሚ ሽት፣ መት ስ ዊ ሽልሆት ተቋማፔት፣ መምህራት አሰልኃኣኖ ውት፣ ባ ሣ መሪዎኖት ወዘተ...መጥቀስ ይቻላል፡፡

ት ህ ዓብቼ ሥልጎ ዎኖ በሚሰንብፔ ዜ ተጎ ቃሚ ሊሆኑ ባሚኖሉ ሥልጎ ው በቀጎ ባሚመለጸ ውት ክዎሎኖ በቅጉ መለባፔ፣ ባተጎ ቃሚዎቷት ኖ ር ሊወ በሚኖል መልጹ ዞሮ ራሙን በኅትቃቂ መትተዎ፣ በመስጹ ብቃፔ ልምታ ሽላ ውት አሠልኃኣኖ መመልመል መመተብ፣ ሰልኃኣኖ ባማሰልጎት ብቃፔ ት ሽ ብሩ በማታረ ባሥልጎ ው ውጎ፣ፔ ወተ ላቀ ተረ ባሚሽታ በፔት ሁት ማሰብ፣ ሥልጎ ጾተጾዌዮኖ ጾተቋማቱ ምፔ አኳሽ መሳካፔ አለመሳካቱት መ ም ም ትኩረት ሊቸራቸው የሚገቡ ነጥቦች ናቸው::

2.1.6 ሴሚ ሮች

ጾሥልጎ በተለባ ሁት ሴሚ ር በባለሙሽዎኖ መካጾል ሰዋ ስለሆነው ባሰብአዊ መብፔ ፔምህርፔ ዕውቀፔት ባመለዋወነ ሂተፔ ነው:: አካሄቱ ኮሌ ሽዊ ባሆት ባተማሪ አስተማሪ ትዛቾፔ ሆ በስብአዊ መብፔ - ዮኖ ዙሪሽ አወሽብ አጾራካሪ ባሆቅፔት ብ ኖ በመምረጎ በተመረጎ ባለሙሽዎኖ ባመቾሻ ሃሳብ ቀርቦበፔ ምሁራ ኖ ቁልዎ ሰዎኖ ት ወሽብበፔ ሃሳብ ት ለዋወነብፔ በማታረ ባተሻለ ትዛቤ መዎነር በመሆኑ ተቋማቱም ይህንንም እንደ አንድ ስልት እንዲጠቀሙ ይመከራል::

2.1.7 ባፔምህርፔ ዞሮ ራሞኖ

ሰብአዊ መብፔት ማክበር ማስጾበርት ባህሉ ሽተረ ሕብረተሰብት ለመዎነር በፔ/ቤ ኖ መሣሪሽቾፔ በፔ/ቤፔ ተረ ባለው ፔውልታ ላብ መስራፔ በዚህም መ መር ከአማራጮች ሁሉ የተሻለ ነው:: ለዚህም የሰበአዊ ተምህርቶችን በተምህርት ቤቶች በመደበኛነት በሁሉም ደረጃዎች እንዲሰጥ ከማድረግ በተጨማሪ ሽሉፔት ጾዎተ ኖ ለብ ካሪጹለም በማዘ ፔ ክፍተቱን መሙላት ባሚሽካፔፔ ብሆ ል::

3. በሰብአዊ መብቼ ‐ ቮኖ መት ሥቼት ባማማከር ባመር ቼ ተ ባራቼ

በአብዛኣ ቷ አ ሮኖ ቫዚህ ብሄራዊ ባሰብአዊ መብቼ ኀበቃ ተቋማቼ ሦስቱትም ባመት ሥቼ አካላቼ በሰብአዊ መብቼ ‐ ቮኖ ላቭ መር ቼ ባተለመተ ቫው፡፡ ቭህም ትተሁት ው ‐ ብ በሚመለጸ ው አካላቼ ሲኀባቂ ወቭም በራሳ ው ተቫሸቫቼ ሊሆት ቭኖዃል፡፡ ጸሁለቱ አትቱት ወቭም ሁለቱትም በመኀቀም ተ ቢውት ምክር ለመስኀቼ መቫው በማቋቋሚቭ ሕ ቼ ለተቋማቱ ባሚሰኀው ሥልኃት ቫው፡፡ ተቋማቱ ቭህት ተ ባራ ውት በአ ባቡ ለመወኃቼ በሙሉ አቅማ ው ቭማክሩ ዘትታ ልኽ ባሆት አካሄታ ዠሊሲ ሊ ራ ው ሊቭ በሩ ቭ ባል፡፡ ቭህም ሕ ቼት ጸመ ም ም ስጸ ስምምት ኖን መመርመርና በሪዠርቼ አክክዐኖ መርዳትና በቃል አስተያየቶች ማቅረብት ቭካቼ ል፡፡

ምክሩ ባሚሰኃ ው አካላቼም በቀ መትወስ ተቀብለው ለማሪም ወቃተኞ ዝ ባመሆት ቲ ቭለባ ው መሆት ሊ ወቅ ባ ባል፡፡ ባአቫዚህ ምክሮኖ አስተቭባ ኖ በሚመለጸ ው አካላቼ አለመተ በር ባተቋማቱት ሚ ቭ ጸመ ባሚሄታ በመሆት ብዙ አ ሮኖ ቭህት አስመልክተው አስ ሕ ቼት ቭወኃሉ፡፡

ባዚህ ባማማጸር ባመር ቼ ላዋቫቼ መገለ ሌላው አሠራር በሥራ ላቭ ቭሉ ሕ ኖ ት ሻሻሉ ወቭም አ ስ ሕ ኖ ‐ ብ ለሚመለጸተው አካል ጸማሳሰብ በተ ማሪ ሕ ቷት ማርቀቅ ወቭም አማራ ኖት ስጸ ማቅረብ ባሚተርሱ ው፡፡ ቭህት ላዋቫቼ መወኃቼ አስወላ ቫው ተብሎ ባሚ መቫብቼ ምክቫቭቼ ተቋማቱ መተብኞ ሥራ ውት ማለቼም ባምርመራ፣ ሕዝብት ባማወቭባቼ አቤቱ ዎኖት ባመስማቼ ተ ባራቼ በሚቭጸ ውቫብቼ ዜ ኀሰ ቷ ሕ ኖ ካላ ው ጸዎተ ኖ ባሚመት መሆ ውት በቀላሉ ባመለባቼ አ ኃሚ ስለሚወኀርላ ው ቫው፡፡ ቭህ ባማማጸር ተ ባር ‐ ብ ለሚመለጸ ው አካላቼ ባዠሊሲ ባአስተ ተር ለውኅ ት ቭተር ‐ ስጸ ማሳሰብ ባሚተርስ ቫው፡፡ የፍትህ የመንግስት አካላትን ማማከር በተመለከተም ባምቼህ ሥራ አካሄቱት ማለቼም ቭዌ ልኽ በሆት ኖሎቼ በ ለልተኞ ዎ/ቤቼ ባመ ገቹ፣ ጸምርታ በዋቼ ቫኽሕ ተተር ባመ መቼ፣ ምቼህት በአዊኃፖማ ገቹ፣ ባሕ ታ ዎ ባማ ገቹ፣ በዋስ ው ሆ ባመጸራጸር፣ አስተርቿሚ ባማ ገቹ ‐ ብኖት ለበላቭ ዎ/ቤቼ ቭግባፖ ባማቅረብ መብ ኖት አስመልክ መሪ ኃ ውት ባመጸ ተል ሃሳብ ባማቅረብ መብቼ ለተቋማቱ ባሚሰኀ አ ሮኖ ቁኀር ቀላል አቭተለም፡፡

ትዛዚሁም ጸአለም አቀዎ ባሰብአዊ መብፔ ታት ኃዎኖ አኗሽ መት ስፔ ባ ባ ውት ቲ ዎኖ ማክበሩት በማሪ ኀ በማስኖሏ በጹል ብሄራዊ ተቋማፔ ጸዎተቾ ታርሻ አላ ው። ብህ መት ስፔ ሽላሽዙቃ ው ባሰብአዊ መብፔ ስምምት ኖት ት ሸኸታቅ ጸማሳሰብ ጸማሳተር በተ ማሪ በስምምት ቷ መሠረፔ ሊቀርቡ ባሚ ባ ው ሪዠር ኖ በወቅቱ አት ቀርቡ መ ዌዌፔ፣ መወፔወፔ ት ስወላ ትቱ ባ ክቷክ ታ ዎ መስኀ ፔትም ሽካፔ ል።

4. ባሰብአዊ መብፔ ኀ ሰፔት አስመልክ ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖት መመርመር

ብህ ላዋችፔ ብሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ማስዌዋሽ ኀ በቃ ተቋማፔ ካላ ው ሥልኃ ት ዋትቸው ሲሆት ብህ ሥልኃ ት በአትታ በጹል ባመብፔ ኀ ሰፔ ባተረሰባ ው አካላፔ ዐ ብ ን ሽ ዥ በማታሪ ባመብፔ ኀ ሰፔት ባመጸላጸል ተልዕኮ ሽለው ሲሆት በሌላ በጹል መት ስ ፔ በአ ራ ው ውስኀ ሰብአዊ መብ ኖ ት ጸበሩ ሽላ ውት ቁርኀ ፖችፔ ባሚ ልኮ ትው።

በብሄራዊ ተሪ ባሰብአዊ መብፔ መጸበርት ለማሪ ኀ ዎ/ቤ ኖ በመ መሪሽ ሪታዎ ተኀ ቃሽ ቢሆትም ትዚህ ተቋማፔ ባማሚሽ ተ ባራፔት ን ሽጸ ውት ብኀ በቅባ ዋል። በማሚሽችፔ ባተወሰቱበፔ ምክንያት ዎ/ቤ ኖት ወብም ሌሎኖ ባዎፔህ አካላፔት ለመተካፔ ሳብሆት በሥራ አ ኃሚሽ ው ጸ በሩፔ ልምታ ሙሽ በመትላፔ መብፔ ለተኃሰባ ው ለሰቦኖ ባተሻለ ባመብፔ ማስጸበሪሽ መሣሪሽ ብሆትላ ዋል ተብሎ ብወሰ ል። ጸዎ/ቤ ኖ በተለባ ሁት በቀላል ወ አካሄታ (Flexibility) በመጸተል በአ ር ዜ ለሚቀርቡላ ው ብኖ ውሳት መስኀ ፔ መኖሻ ውም ባበለኀ ተተራሽ (accessible) ሽተሪ ዋል ተብሎ ብ መ ል።

ባሚመሪምሩፔ ብ ዓብችፔ ባሚተሪ ባ ው ተብም ትዛባአ ሩ ባሚለሽባ ሲሆት በአብዛኣ ቷ አ ሮኖ ሕ ፔ ባሚ ወቀው ባሰብአዊ መብፔ ኀ በቃ ተቋማፔ ባባአ ሮኖ ው መት ስ ፔ በተቀባሏ ው አለም አቀዎ ስምምት ኖ ውስኀ ባተካተቱ ወብም በብሄራዊ ሕ ኖ ዕውቅ ባተሰኃ ውት መብ ኖ ኀ ሰፔት አስመልክ ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖት ተቀብለው ባመመርመር ሙሉ ሥልኃ ት አላ ው። ጸ ትዚህ ተቋማፔ ባሥልኃ ት ክልል ው ው ተብለው ተብ ባሚኃ ልባ ው ቮኖ፣ ሌሎኖ ሥልኃ ት ባላ ው ተቋማፔ መ ባፔ ባ መሩ ቮኖ ወዘተ ባሚሽካፔቱ ው።

ትተ ትባ ኀባቂ ሸሉ በመት ስፔ ባለሥልኃ ኖ አስወክሚ አካላፔ ባሚወ ሙፔት ባመልካም አስተ ተር ‑ታለፔ ተ ባራፔ ቢሆን እንጂ በ ል ተቋማፔ ወቭም ለሰቦኖ ባሚወ ሙ ኀሰ ኖት ት ሸብ ቭተረ ሉ። ጸዚህ ባምትሪ ው ተቋማቱ ባሚመሠረቱፔ ቀተም ብለው በሕ መት ሥቱ በሌሎኖ ሕ ኖ መሠረፔ ባተቋቋሙፔት ባሌሎኖ አካላፔት ሥራ ለመቀማፔ ወቭም ጸ ቨርሱ ር ለመወ ተር ሳቭሆት በአሠራርም ሆት በሕ ክዎተ ኖ ምክንሸፔ በ ኀዚህ አካላፔ ሊጸ ወት ባማቭኖሉ ተ ባራፔት ለመሸወት ወቭም ለማሟላፔ ኀው።

ለአኀዚህ ተቋማፔ ባመብፔ ኀሰፔ አቤቱ ዎኖ በቀኀ ‑ ቱ በተረሰበፔ ወ ት፣ ወቭም በወጸሉ ወቭም ‑ ብ ቭመለጸተቾል ወቭም ሸ ባቾል በሚል ሦስተቾ ወ ት ሊቀርብ ቭኖላል። ቭህ ትነሁት ው በ ልም ወቭም በቡታትም ሊሆን ቭኖላል።

ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖ አብዛቾውት ‑ዜ አቤፔ ባብ በሚኖለው ቋትቋ ሆ በኮሚሽት ወተሚወለ ው ቋትቋ ባሚተረ ሙ ቭሆ ል። ዚህ ላቭ መ ወቅ ሸለበት ባሚቀርቡ አቤቱ ዎኖ ሁሉ ተቀባቭትፔ አ ፖትው ምርመራ ቭካሄታባ ዋል ማለፔ አቭተለም። ቀተም ሲል በተኀቀሱፔ ምክንሸ ኖ ማለትም በተቋማቱ ሥልኃት ሥር ባማቭወታቁ፣ ባመብፔ ኀሰፔ ባተረሰበፔ ሰው ባማቭ ወቅ፣ መሠረፔ ባሌላ ው፣ በሕ ባተቀመኀው ባ‑ዜ ተብ ሸለወባ ው ባመሳሰሉፔ አቤቱ ዎኖ ጸመ መሪሸውት በተቋማቱ ዘትታ ተቀባቭትፔ ባማቭ ራ ው ሊሆት ቭኖላል።

ባመ መሪሸውን ባማኃሪሸ ተረ አልወው ተቀባቭትፔ ሸ ዠ አቤቱ ዎኖ በተቋማቱ ቭተው ውሳት ባሚሰኀባ ው ሲሆት በውሳት አሰኃኀ‑ ሂተፔ ውስኀ ባመ መሪሸው ርም ሁለቱት ባለ‑ ብኖ በማቀራረብ በስምምትፔ መዎ ፔ ኀው። ቭህም ተቋማቱ አስ ውሳት ባሚሰኀ‑ ዎ/ቤ ኖ ባቭሆትም በአማራ ባሙግት መዎኖ ሥርዓፔ ውስኀ ካላ ው ጸዎተቾ ሚ ባሚመት ኀው። ባተቋማቱ ባማስማማፔ ኀረፔ ውኀ˛ ማ ሊሆት ባሚኖለው ባለ‑ ብቷ ‑ ሸ ውት በስምምትፔ ለመ ረስ ሲሰማሙ መሆት ሊ ወቅ ቭ ባል።

ባለ‑ ቮቷ ‑ ሸ ውት በስምምትፔ ለመ ረስ ወቃተቾ ካልሆት ወቭም ወቃተቾ ሆኀው ትር ት ሳቭስማሙ ሲቀሩ ተቋማቱ ‑ ብት በምርመራ ወተ ማኃ ራቱ ቭ ባሉ።

ምርመራ ሲባልም ባሰብአዊ መብፔ ኅሰፔ ወቭም ሕ -ወኅ ተ ባሩ ስለመወ ሙ ጸሆትም በማት ትተተወ መ ባመለባፔ ሥራ ነው።

ተቋማቱ ባምርመራ ተ ባራ ውት በአ ባቡ ቭወነ-ፔ ዘትታ አቤቱ ው መሠረፔ ቨለው መሆትት ለዚህም ላዋው ማት ነው ባሚለውት ለመወሰት ባሚቨስኖል ሥልኃት ሊ ራ ው ቭ ባል። ቭህም ሲባል አቤቱ ባቀረበበፔት ወ ት መልስ ት ሰኅ ባማታረ ፣ - ብት ለማኃራፔ አስወላ ባሆት ማስረ ዖኖት ስት ኖት አስቀርቦ ባማባፔ ወቭም ት ቨቀርቡ ባማስ ተታ፣ ሁለቱት ተዌላሚ ወ ኖ በተወለ - ዜ ት ቀርቡ ባማዘገዘ፣ ስለ - ብ በቂ ዕውቀፔ ቭ ረዋል ተብሎ ባሚ መተው ሰው ጸመርማሪው ዘትታ ቀርቦ ስለ - ብ ባሚቨውቀውት ት ቨስረ ባማታረ ለዚህ ሥራ ተ ቢትፔ ቭ ራ ዋል ተብሎ ባሚ መቱፔት ባማጸ ወት ሥልኃት ባሚቨካፔፔ ቭህም በሕ ሊረ ኅ ቭ ባል። ሥራውት በሚቨጸ ውትብፔ ዜ ባምርመራ ሥራ መመሪቨ ሊ ራ ው ሊመሩበፔም ቭ ባል።

ባመብፔ ኅሰ ኖት አስመልክቶ ባሚቀርቡላ ው አቤቱ ዖኖ ትቲፔ ትተሚመረምሩ ቭህት ቨህል ጸተረ ት ጸምርመራ በኋላ ባሚወሰተው ርም ወቭም ባሚሰነ ው መዖፔሄ ምት ቭሆ ል? ባሚለውት ማባፔ ኀ ቃሚ ቭሆ ል። ጸዚህ አኳቨ ተቋማቱ በሕ ቨላ ው ሥልኃት ትተባአ ሮቷ ሁት በኃም ባተለቨባ ሲሆት ጸ ኹህም ዋትቸው የመፍትሄ ሀሳብ /recommendation/ ማቅረብ ነው። አስተቨባቱም ትተአ ባብትቱ - ብ ለሚመለጸተው ባመት ሥፔ ወቭም ሌላ አካል ባተመረመረውት መሰል ባሰብአዊ መብፔ ኅሰፔት ለመጸላጸል ወቭም - ቱት ለመቀትእ ወቭም ለማረም ባሚቨስኖል ርም ዖኖ ት ወሰቱ፣ ባአሠራርና ባአካሄታ ለውኅ ወቭም ውሳኔዎኖት ባመክለስ፣ ወቭም ስለተወ መው ክዌፔ በ ብ በቭዌ ቭቅር ት ኅ ቭቅ ወቭም ት ክስ ማታረ ት ማሳሰብ ሊሆት ቭኖላል።

ትተዚህ ዓቭትቱ አስተቨባ ኖ በባህሪቨ ው አስ ትተምርታ ቤፔ ውሳኔዎኖ በማስ ተታ ባሚወ ሙብፔ ሁት ስለሌለ በብዙ አ ሮኖ ትተሚተረ ው ሌሎኖ አካሎኖ አስተቨባቱት ተቀብለው ባልወ ሙብፔ ሁት - ብት ወተ ሌላ ባበላቨ አካል መምራፔ ባተለመተ ነው። ቭህም ትተሁት ው አ ባብትፔ ላለው ሚኒስፔር መ/ቤፔ ወቭም ባመት ሥፔ አካል፣ ለዡርላማ፣ ለም/ቤ ኖ አሊቨም ለሕ አስጸባሪ አካላፔ (Prosecuting authorities) ሊሆት ቭኖላል። ትር ት አትታ - ቭ ለሌላ አካል ተመራ ማለፔ ባተቋማቱ ላዋትፔ በዚህ ብኖ ቨበቃል ማለፔ አቭተለም።

ባ ፦ ብቷት መ ረሻ ባመጸ ተል በተለቭም ወተ ፆ/ቤ ኖ ባተመሩ ጸሆቶ በ ትዚህ አካላፔ ዋፔ ቆሞ ተበ ብት በመወጸል ስጸመጸራከር ታረስ ሕ ፦ ሥልኃ ት ባሚሰኃ ው ባተተትተት ባክፔፔል ተፃብ ቨላ ው ተቋማፔም አለ። በ ፦ ብኖ ላቭ ቨላ ውት አስተቨባፔ በመስኀ ፔ ወቭም ወተ ሌላ አካላፔ ጸመምራፔ ባለወ በ ፦ ብ ላቭ ውሳቶ በመስኀ ፔ ተበ ብ ለተረሰበፔ ባመብፔ ኀ ሰፔ በራሳ ው መምፔሄ ስጸማስ ዝፔ ሥልኃ ት ቨላ ውም አሉ።

ተቋማቱ ባሚቀርብላ ውት ባሰብአዊ መብፔ ኀ ሰ ኖት ተትተርሰው ባሚሰኀ፦ አስተቨባ ኖ፣ ባመምፔሄ ሃሳቦኖ ውሳኔዎኖ በተለቭም አታሎት መቸሻ ቨተረ ሰዋ ባመብፔ ኀ ሰፔ በሚወ ምበፔ ፡ዜ ዝርዝሩን በማሳተም ህብረተሰቡ ት ፡ቨውቅ ማታረ ፦ ዜ ኖት ለማስተማሪቨ በህብረተሰቡ ዘትታ ቨላ ው ጸበሬ (Credibility) ጸዎ ት ፡ል ቭረ ል።

5. ስለኢፔዮእቨ ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ባህዝብ ትባ ኀ ባቂ ተቋም

5.1 መቋቋም

ባብዙ አ ሮኖ ባ ትዚህ ተቋማፔ መመስረፔ ትተሚቨስረ ው ለመቋቋሚ ው ሕ ዊ መሠረቱ ትዞባ አ ሩ ባተለቨባ ትው። አት ትታ አ ሮኖ ተቋማቱ መመስረ ውት ብኖ ሳቭሆት ሥልኃ ት ተ ባራ ውት በዝርዝር በሕ መት ሥ ው ቭተት ሉ (ባተቡብ አምሪካት ሕ መት ሥፔ ቭመለጸ ል)። ሌሎቷ ተ ሞ ባተቋማቱት መመስረፔ በሕ -መት ስፔ በመተት ዝርዝር ተ ባር ሥልኃ ውን ሕ ለማወኃ ፔ ሥልኃ ት ባላ ው አካላፔ በሚወኀ፦ ዝርዝር ሕ ኖ (አዋ ኖ፣ ተትቦኖ ወዘተ) ት ፡ካተቱ ቨተር ሉ።

ወተ ኢፔዮእቨ ሁኔ ም ስትመለስ ለተቋማቱ መመስረፔ መሠረቱ ባተኃ ለው በሕ መ ሥቱ ትው ማለፔ ቭኖላል። በሕ መት ሥቱ ትተሚቋቋሙ በቭዌ ጸተኀ ቀሱፔ አካላፔ ባሰብአዊ መብ ኖ ኮሚሽት ባሕዝብ ትባ ኀ ባቂ ተቋም ቭ ዝባ ዋል። ሕ - መት ሥቱ ተቋማቱን በማቋቋም ባሚመሩዋ ውት አባላፔ ባመምረኀ ሥልኃ ት ተ ባራ ውት ባመወሰት ሥልኃ ት ባሰኀ ው በዉቷራል መት ሥፔ አወቃቀር ጸዎተኞ ባሥልኃ ት አካል ለሆትው ባሕዝብ ተወካዮኖ ምክር ቤፔ ትው/ ባሕ -መት ሠቱ አትቀኮ 55 (14) (15) ቭመለጸቷል/።

ብህም ባሚሸሳባት ባተቋማቱ ሕ ዊ መሠረፔ ሕ -መት ስቱ መሆትት ለ ትዚህ በአ ራኖት ባመት ሥፔ አካላፔ አተረ ፔ ባመ መረሸ ለሆት በሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተ ባር ላብ በተለብ ወይም በቀጥታ ለሚሰማሩ አካላፔ ባቱት ሸህል ፔጹረፔ መስነ ቱት ነው።

ባአ ራቱ ሕ አው ባሆነው ባህዝብ ተወካዮኖ ምክር ቤፔም ብህት ሕ መት ሥ ዊ ላዋትቱት በአ ባቡ ለመወኃ ፔ ባተቋማቱት ዝርዝር ሥልኃ ት ተ ባር ባሚወሰት አዋ ለማውኃ ፔ ባሚሸስኖሉ ባተለሸብ ብሄራዊ አለም አቀዌዊ ባውብቭፔ መታረኮኖት ሸዘ ሲሆት ጸ ትዚህ ውስኀ በዋ ትፔ በቀ ሚትፔ ባሚነ ቀሱፔ ተቋማቱት ባሚሸቋቁሙ አዋ ኖ ጸመውኃ ው በዋፔ በዓለም አቀዎ ተረ ሸለውት ተሞክሮ ለማሰባሰብ ባተካሄተው አለም አቀዎ ሙሑራት ባተለሸብ አ ሮኖ ባሰብአዊ መብፔ ኀበቃ ተቋማፔ ላዋዎኖ ባተካወሉበፔ አለም አቀዎ መታረኮኖ ብህትት ወተ ሀ ራዊ ተ ባ ሁት ለመለወኀ ጸሕዝብ ር ባተተረ ‐ ውብብ ኖ ብ ዝፀ ዋል። ጸነዚህ ልምዶኖት መረ ዎኖት የማሰባሰብ ሂደት በኋላ ነው ባኢፔዮአሸ ሰብአዊ መብ ኖ ኮሚሽት ባህዝብ ትባ ነባቂ ተቋም ትዝባቅተም ተጸተላ ው በአዋ ቁኀር 210/92 211/92 ባተቋቋሙፔ።

5.2 ባተቋማቱ ዓላማዎኖ

5.2.1 ባኢፔዮ ሸ ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት

ኮሚሽት ሦስፔ ዋ ዓላማዎኖት መሠረፔ በማታረ ባተቋቋመ ሲሆት ትሮሱም (አትቀኮ 5ን ብመለጸቷል)

- ሕዝቡ ስለሰብአዊ መብ ኖ ትዛቤ ት ረው ማስተማር፣
- መብ ቷ ት ብኃሱ መነበቅ ሳብሸራረዊ ሥራ ላብ ት ውሉ ማታረ
- ተኀሰው ሲ ዝፁም አስወላ ው ባማስተካጸሸ ርም ት ወሰታ ማታረ ው።

5.2.2 ባህዝብ ዕትባ ነባቂ ተቋም

ባተቋሙ ዓላማዎኖ ትዝዚሁ በሁለፔ መሠረ ዊ ‐ ዮኖ ላብ ሸተኮሩ ው ትሮሱም (አትቀኮ 5ን ብመለጸቷል)

- በሕ ባተተት - ባዜ ኖ መብ ኖ ጎቅሞኖ በአስወክሚው አካላፔ መጸበራ ውትማረ ጎ፣
- ባሕ ባበላሽችፔት መሠረፔ ሽተረ ጎረፔ፣ ቅልጎዎ ልኽችፔ ሽለው መልካም ባመን ሥፔ አስተ ተር ት ሰዎትማታረ ው።

5.3 ባተቋማቱ ህገ-መንግስታዊ ሥልኃት ኃላፊነት

ቀተም ሲል ጸሌሎኖ አ ሮኖ ብሄራዊ ባሰብአዊ መብፔ ጎበቃ ተቋማፔ ሥልኃት ተ ባር ር በማሽሽዝ ባተሰጎው አንቃላሽ ማብራሪሽ ትተተጎበቀ ሆ በኢፔሾእሽ ሁት በማቋቋሚሽ አዋ ኖ ው ውስጎ ባባተቋማቱ ዝርዝር ሥልኃት ተ ባር ትተሚጸተለው ሰዎሯል።

5.3.1 ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ሥልኃት ተ ባር

በአዋ ቁጎር 210/92 አትቀኮ 5 መሠረፔ ኮሚሽት ባሚጸተሉፔ ሥልኃት ተ ባራፔ ሽ ሩ ል: –

- በኢ.ፌ.ድ.ሪ ሕገ-መንግስት እውቅና የተሰጣቸው ሰብአዊ መብቶች በማንኛውም ዜጋ፣ በመንግስት አካላት፣ በፖሊቲካ ድርጅቶች፣ በሌሎች ማህበራት እንዲሁም በባለስልጣኖቻቸው መከበራቸውን ማረጋገጥ፣
- በመንግስት የሚወጡ ህጎች፣ ደንቦች፣ መመሪያዎች እንዲሁም ትዕዛዞች በህገ መንግስቱ ከተረጋገጡት የዜጎች ሰበአዊ መብቶች ጋር የማይቀረኑ መሆናቸውን ማረጋገጥ፣
- ኅብረተሰቡ ስለ ሰብአዊ መብት በቂ ዕውቀት ኖሮት መብቱን የማክበርና የማስከበር ባህል እንዲያዳብር መገናኛ ብዙሃንን የተለያዩ ዘዴዎችን በመጠቀም ማስተማር፣
- የሰብአዊ መብት ጥሰትን አስመልክቶ ቅሬታዎች ሲቀርቡለት ወይም በራሱ ተነሳሽነት ምርመራ ማካሄድ፣
- ነባር ህጎች እንዲሻሻሉና አዳዲስ ህጎች እንዲወጡ ወይም ፖሊሲዎች እንዲቀየሱ ማሳሰብ፣
- በሰብአዊ መብት ጉዳዮች ላይ የምክር አገልግሎት መስጠት፣

- ለዓለም አቀፍ አካላት በሚቀርቡ የሰብአዊ መብት ሪፖርቶች ላይ አስተያየት መስጠት፣
- ኢትዮጵያ የተቀበለቻቸውን ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ሰነዶችን በሀገር ውስጥ ቋንቋዎች መተርጎምነ ማሰራጨት
- በዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ስብሰባዎች፣ ኮንፈረንሶች ወይም ሲምፓዚየሞች ላይ መሳተፍ::

5.3.2 ባሕዝብ ትባ ጎባቂ ተቋም ሥልኃት ተ ባር

ትዘዚሁም በአዋ ቁጎ ር 211/92 አትቀኮ 5 መሠረፔ ተቋሙ ባሚጸተሉፔ ዝርዝር ሥልኃት ተ ባራፔ ብ ሩ ል:-

- አስወክሚ አካላፔ ባሚሸወኃ ው አስተ ተራዊ መመሪሸዎኖ ባሚሰኃ ው ውሳኔዎኖ አሠራሮኖ ው ባዜ ኖት ሕ -መት ሥ ዊ መብ ኖት ሕ ኖት ባማብቃረት መሆ ውት መቆኃ ጎ ር፣
- አስተ ተራዊ ጎ ዌፔት አስመልክ ባሚቀርቡ ቅሬ ዎኖት ባመቀበል ባመመርመር፣
- አስወክሚው አካል ሥራውት በሕ ባመሠረፔ ባሚሸጸ ውት መሆቶት ለማረ ጎ አስተ ተራዊ ጎ ዌ ኖ ት ብወ ሙ ለመጸላጸል ቁጎ ጎ ር ባማታረ ፣
- አስተ ተራዊ ጎ ዌፔ መወ መት ሸመቶፔ ጸሆት ባመዎፔሄ ሃሳብ ባመሻፔ፣
- አስተ ተራዊ ጎ ዌ ኖ ባሚሻሳሉበፔት ሁቴ ባማጎ ፔ ሃሳብ ባማቅረብ፣
- ባተሻለ ባመት ሥፔ አስተ ተርት ለማስ ዝፎ ቶፎር ሕ ኖ ወብም አሠራሮኖ ወብም መመሪሸዎኖ ት ሻሻሉ፣ አ ስ ሕ ኖ ት ወጎ ወብም ዝሊሲዎኖ ት ቀባሱ ባማሰብ፣

5.4 ባሥልኃት ተብ

ጸላብ ጸተመለጸተው ባተቋማቱ ዝርዝር ሥልጎት ተ ባር መረ ፔ ትተሚኖለው ተቋማቱ ባመብፔ ጎ ሰፔት አስመልክ ባሚቀርቡላ ውት አቤቱ ዎኖ ለማባፔ ሰዋ ስልኃት ሸለ ው ሲሆት ተቋማቱት አስመልክተው ባተቀመጎ ፔ ተቦኖ በአብዛቾው ተመሳሳብ ው::

ጾ ቅዚህም መካጾል በህዝብ ተወካዮ፣ ዯ፣ በዉቷሬሽት በክልል ምክር ቤ ኖ ወቨም በባፔቾውም ተረ በመ ባፔ ላቨ ቨሉ ፦ ቮኖት ተቀብለው ማስተ ታ ትተማቨ ባ ው ባባተቋማቱ ማቋቋሚቨ አዋ ኖ አትቀኮ 7 ባሚተት ፦ ሲሆት ባሕዝብ ትባ ጎባቂ ተቋም ማቋቋሚቨ አዋ ት በዋ አ ፡ተር መ/ቤፔ በመ ባፔ ላቨ ቨሉ ፦ ቡኖት ወቨም በኸነ ቨሎኖ በመጾላጺቨ ሠራዊፔ ክምሎኖ ባሚሰጎ ባኸነ ወቨም ባሀ ር መጾላጾል ፦ ቡኖት በሚመለጾፔ ባሚሰጎ ውሳኔዎኖት ባመመርመር ሥልኃት ትተሌለው ተ ማሪ ተብ ተመልክቷል።

5.5 ባተቋማቱ አተረ ፔ

ተቋማቱ ተጎሪት ው በቀኀ ለሕዝብ ተወካዮኖ ምክር ቤፔ ሲሆት አት ትታ ዋ ኮሚሽነር ዋ ዕትባ ጎባቂ ሲ ራ ው አት ትታ ምክፔል፣ አት ትታ ባሕኻፔ ባሴ ኖ ፦ ቨ ባሚመሩ ባቅርት ዎ ኮ/ቤ ኖ ኮሚሽነሮኖ ወቨም ዕትባ ጎባቂዎኖም ትተሚ ራ ው አዋ ቷ ቨመለክ ሉ፡፡ ባባተቋማቱ ዋ መ/ቤፔ በአ ፡ስ አበባ መሆቱት አዋ ባሚቨመለክፔ ሲሆት በተወካዮኖ ምክር ቤፔ በሚወሰነው ማ ውም ሥዎራም ቅርት ዎ ኮ/ቤፔ ሊ ራ ው ትተሚኖልም ተመልክ ል። ሥራ ውትም በሙሉ ቾቹፔ ባሚቨጾ ወቅ ሲሆት ተሿሚዎኖ ው መርማሪዎኖ ው ባሕ ልብ ጎበቃ መብፔ አላ ው።

5.6 ተቋማቱ ርስ በ ርሳ ው ጾምፔህ አካላፔ ር ስለሚ ራ ው ትፍቾፔ ባሥልኃት መተራረብ

5.6.1 በሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት በ ትባ ጎባቂ ተቋም መጾካል ስለሚ ር ትፍፔ

ቀተም ሲል ትተተጎቀሰው ባኀትታ ወቨም መታብለ አካላፔ በሚጾተሉፔ አ ሮኖ በሁለቱ ተቋማፔ መካጾል ሊ ር ባሚ ባው ትፍቾፔ ምት መምሰል ቨ ርበ ል ባሚባለው ሌላው ባሚቨወቨቨ ትኣብ ቨሆ ል። ባመት ሥፔ ባለሥልኃ ፔ ወቨም አስወክሚ አካላፔ አትታት ታርጊፔ ጾመወ ማ ው ወቨም ካለመወ ማ ው (commissions or omissions) የተነሣ ጾሚቨተርሱፔ በተል ባሚመት ው ቅሬ ባሚ ቨበፔ መቾሻ ባተለባ ቢመስልም ለብዙዎኖ ተቋማፔ ውሳኔዎኖ መጾለስ መለወኀ መሠረቱ ሰብአዊ መብፔ በመሆቱ ባሥልኃት መተራረብ ባማቨቀር ትው።

በሌላ አባባል ጾሕ ቷ በሌሎኖ አ ሮኖም ተቋማቱ ጾሚቋቋሙባ ው ዓላማ አኳሽ ስ ብ ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት በዋቾቾፔ ባሚሽተጐረው ሰብአዊ መብፔት አስመልክ በሚወ ሙ ኅሰ ኖ ላብ ሲሆት ባህዝብ ዕትባ ኃበቂ ተቋም ተ ሞ አስተ ተራዊ ፡ታለ ኖት መኾሻ ያተረ ፡ በተሎኖት መጾላጾል ተወጅመውም ሲ ገፑ ማረም ብሆ ል። ብህ አጾዌወል ትተዚሁ ትተምትመለጾተው ቀላል አብተለም። በተለብም ባማትቾውም በተሎኖ መ ረሻ ባሰብአዊ መብፔ ኅሰፔ ሆ ጾመ ገፔ ውት ር ሲስተሽብ ባሥልኃት ክዖዖሉት ወሰት መለባፔ ብበልኅ አስ ሪ ሆ ብ ቾል። በተለብም ሁለቱ ተቋማፔ በአትታ አ ር በተቋቋሙበፔ ሁት ፡ል ብ ሽል።

ብህት በሁለቱ ተቋማፔ መካጾል ሊ ር ባሚኖለውት ባሥልኃት መተራረብ ለማስቀረፔ ባተለሽብ አማራ ኖ ሲሞጾሩ ሥራ ላብ ሲውሉ ብ ሽሉ። ጾ ቿሊህም አትተቾው አትቱ አካል በሥልኃት ክልላ ውስኅ ባሚወታቅ ትው ብሎ አም በፔ አትታት ፡ ብ ተቀብሎ መመርመር ጾ መረ ሌላው አካል ተመሳሳብ ምትፔ ወብም ምፔ ቢ ረውም ትኳት ፡ ብት ተቀብሎ ጾማባፔ መቆኅብ ት ለበፔ በሕ መተት ብ ፖበ ል። ሁለተቾው ወሳፖ በሆት ፡ ቮኖ ሁለቱ ተቋማፔ አትቱ ባሌላው ቋሚ አባል ሳብሆት ባሚሠሩበፔ ሁት ም አለ (ባማላዊ ምሳሌ)፡ ፡ ሦስተቾው አማራ ባፔቾው አካል ምት ዓብትፔ ፡ ብ ተቀብሎ ሽስተ ል ባሚለውት በ ልኽ በመለባፔ በሕ መተት ወብም ተቋማቱ በ ራ በሚተርሱበፔ ስምምትፔ ወሰትት መለባፔ ብሆ ል። ሁለቱ አካላፔ ትተብሄራዊ ሰብአዊ መብፔ ማስዌዋሽ ማስጾበሪሽ ተቋማፔ በሚሠሩበፔ አ ር ባሥልኃት መተራረብት በስምምትፔ ማስወ ታ ባተለመተ ሲሆት መታብለ አካላፔ ባሚበዙበፔ አ ር ተ ሞ ባ ሽት ትቱት አካል ሥልኃት ተ ባር በሕ ለብ ማስቀመኅ ባተለመተ ትው። በሕ ም ሆት በስምምትፔ ላብ ባተመሠረተው አጾዌወል ብዌ በሕብረተሰቡ ዘትታ በተምብ መ ወቅ ሽለበፔ ነው፡፡ ብህ መሆት ዜ ኖ ሳብ ፡ላሉ ባፔቾውት ፡ ብ ለባፔቾው አካል ማቅረበ ትተሚ ባ ው በቀላሉ መለባፔ ሽስኖኻ ዋል። ባመ ረሻው በብዙ ሀ ሮኖ ሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ጾሕዝበ ዕትባ ኅባቂ ተቋም ባሚለብበፔ ትዓብ ኮሚሽት ባመት ስፔ አስወክሚ አካላፔት ሕብረተሰቡት በአኅ ቃላብ ስለሰብአዊ መብፔ አኅባበቅ አጾባበር ባማስተማር ባማሳወቅ ባተለባ ሥልኃት ሽለው መሆት ትው።

በአገራችን ሁኔታም ይህ ችግር መኖሩ ከግምት ገብቶ በባተቋማቱ መመስረኖ ሕ ፔ ውስጎ በሁለቱ አካላፔ መካጸል ባሥልኃት መበራረብ ትተሚ ር በመ መፔ ት ህ ቨለኖ ር በሚቨ ጎምበፔ ዜ ትቲፔ ትተሚወ መምፔሄ ለመስነፔ ተሞክሯል፡፡ ቭህም ሁለቱ አካላት ተመካከረው በየትኛው አካል መመርመር እንዳለበት እንደሚወስኑ፣ በመመካከር መወሰን ካልተቻለ አስቀድሞ ጉዳዩ የቀረበለት አካል ጉዳዩን እንደሚመረምረው አዋጁ ያስቀምጣል፡፡ ይሁን እንጂ ይህ በዚህ መልጾ በህጉ ባተቀመነው መምፔሄ ባሁለቱት አካላፔ ባሥልኃት መተራረብ ችግር ምት ቨህል ቭወተዋል? ተቋማቱስ ጸዚህ ተነስቶ በዜ ኖ ላቭ ሊተርስ ባሚችለውት መ ላላፔ ለማስቀረፔ ምት የተሻለ ዘዴ ሊዘቨቱ ቭ ባል ባሚለው ባሚቨወቨቭ ቭሆ ል፡፡

5.6.2 ጸሌሎኖ ባምፔህ አካላፔ ር ሰለሚ ራ ው ትፃቶፔ

ባሥልኃት መተራረብ ኖ ር በተቁማቱ ብኖ ሳቭሆት ጸሌሎኖ አካላፔ ርም እንተዚሁ ቨ ጎማል፡፡ ጸም/ቤ ኖ ር ቨለውት ትፃቶፔ አስመልክ ባተቋማቱ ማቋቋሚቨ አዋ ኖ በማ ውም ም/ቤፔ በባፔቸውም ተረ በመ ባፔ ቨሉ ቮኖት ተቋማቱ ማባፔ ትተማቭ ባ ው ቨስቀምኃሉ፡፡ ቭህ በሕ መት ሥቱ ለም/ቤፔ ጸተሰነው ሥልኃት ባ ፖቹፔ ችቹፔ መርህ ርም ባተኃኃመ ስለሆት ብዙ ባሚቨወቨቭ አቭሆትም፡፡ ትር ት በአት ትታ አ ሮኖ ባሕ ሥርዓፔ ባ ትባ ጎባቂ ተቋም ወቭም ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ውሳኔዎኖ ምትም በአብዛቸው አስ ውሳኔዎኖት ባመስነፔ ሥልኃት ባቭ ራ ውም ውሳኔዎኖ ውት ት ቨስወኮሙላ ው ወተ መተብቾ ም/ቤፔ ባሚመሩበፔንና ፍርድ ቤቶችም ተቀብለው እንዲያስተናግዱ የሚደረግበትን ሁት ትተምሳሌ ማትሳፔ ቭኖኣል፡፡ በአዋ ፟ ውስጎ «.......በመ ባፔ ላቭ ቨሉ ቮኖ» ሲባል ብ፟ ባምርታ ቤፔ ውሳት ካ ገቹ በኋላስ ሊቨዩዋ ው ቭኖኣሉ ማለፔ ነው? በሌላ በጹል ቀደም ሲል እንደተመለከትነው ጸ ቝዚህ ተቋማፔ አስ ውሳት መስነፔ አለመኖል ሊመት ባሚኖለውትና በሚወለ ው መነት ውነ ማ ቨለመሆት ጎርኃሬ ለማስወ ታ አት ትታ አ ሮኖ ባተቋማቱት ውሳት ባማስወ ም ቲ ት በም/ቤ ኖ በሌሎኖ አካላፔ ላቭ ቭነላሉ፡፡ ም ልባፔ በአ ራኖት ሕ ኖም ቭህት መላ መነቀም ተቋማቱ ውሳኔዎኖ ውት ለማስወ ም ሊቨ ጎማ ው ባሚኖለውት ኖ ር ቭወ ው ቭሆት?

ጾምርታ ቤ ኖ ሌላም ባተቋማቱ ባሥራ ባህሪ ባሚሽ ቾ ው አት ትቲም ባሥልኃት መተራረብ ኖ ሮኖ ሊጸሰቱ ባሚኖሉባ ው ሁኙ ዎኖ አሉ፡፡ በተለቨም በሕ -መት ሥቱም ቨሁት ወቨም በዝርዝር ሕ ኖ ጾተቋማቱ ር በሚመሳሰል ወቨም በሚቀራረብ ሁኙ ባቁኅኅር ተ ባራፔት ባማጾ ወት ሥልኃት ጾተሰኃ ው ህገ-መንግስታዊ ተቋማት (constitutional institutions) ማለትም ባዋ ው ኦ ተር መ/ቤፔ፣ ባሥቱም ባር ኹ-ሙስ ኮሚሽት፣ ባምር ኮሚሽት ወዘተ ሥልኃት ተ ባራፔ ር መተራረብ ሊ ር ቨኖዓል፡፡ በተለቨም በ ኸዚህ አካላፔ ቁኅኅር ባሚተረ ባ ው ኅዌ ኖ ጾአስተ ተር ታሰ ኖ ባሚመት ባሙብፔ ኅሰፔ ተ ባራፔ ጋር ቅርብ ትስስር ያላቸው መሆ ው ቨህት ባሥልኃት መተራረብ ኖ ር ባሚወኅር መሆት ባሚሽኀሽቨቅ አቨሆትም፡፡

ትዘዚሁም ተቋማቱ ባምርመራ ተ ባራ ውት በሚቨጾ ወትባፔ ዜ በመ ረሻ ባተረሱበፔ ውኀ¸ፔ ወት ል ወቨም ባአስተ ተር ኅዌፔ ሊሆት ቨኖዓል፡፡ በማቋቋሚሽ አዋ ኖ ው ት ህ ሽለ ሁኙ በሚሽ ኅማ ው ዜ ለሚመለጾተው አካል ማሰወቅ ትዘሚኖሉ ተመልክ ል፡፡ ለምሰሌ ተቋማቱ ወት ል መሠራቱት ካወቁ ትዘሁት ው ለዐቃቤ ሕ ወቨም ለፐሊስ ሊሽስተለልፉ ቨኖዓሉ፡፡ ትር ት ብ ባሚመለጾ ው አካላፔ በተቋማቱ ባተላለወላ ውት ባምርመራ ውኀ¸ ኖ ት ለ ተቀብለው ተ ባራዊ ሽተር ሉ ወቨስ ባራሰ ውን ምርመራ ሽጾሂ ሉ? ባሚለው ሊሽወሽቨ ቨኖለል፡፡

በአኀቃላቨ ጾ ትፃፑፔ ጾሥልኃት መተራረብ ር በተሽባዘ ማለፔ ባሚኖለው ሰብአዊ መብፔት ለማስጸበር ተቋማቱ ብኖ ባሚሽተር ፔ ትቅስቃሴ በቂ ኸው ወቨም ቨህ ላዋትፔ ባ ኸዚህ ተቋማፔ ብኖ ኸው ማለፔ አቨተለም፡፡ ተቋማቱ በሌሎኖ አካላፔ መብፔት ለማስጸበር መልካም አስተ ተርት ለማረ ኅ ባሚተረ ውት ዕትቅስቃሴ ለመተካፔ ሳቨሆት ቨበልኅ ባማን ጾር ክዎተቱት ባመሙላፔ ተ ባር ማጾ ወት ኸው፡፡ በመሆትም ተቋማቱ ሌሎኖ ሥራው ባሚሽ ቾ ው አካላፔ ሳቨ ባሥልኃት መተራረብም ሳቨ ር ለዚህ ዓላማ መሳካፔ በ ራ ሊትቀሳቀሱ ትዘሚኖሉ መወሽባፔ ባአሠራር ስልፔ በመትተዎ በባተቋማቱ ባአሠራር ተትብ ውስኅ በቨዌ ሊተት ቨ ባል፡፡

6. ማጎ ቃለሽ

ባሰብአዊ መብፔ ኮሚሽት ባ ትባ ጎባቂ ተቋማፔ ባሰብአዊ መብፔ ፦ብ በተለባ ሁት ት.ጸ ተሉ ማቋቋም ሥልኃት መስጎቱ አስወላ. ስለመሆት በቂ ምክትቨፔ ባለም፣ ቸሻ ባሆት ዎ/ቤ ኖ ጸ.ሞክራሲቨዊ ምር ባመት ጎትካራ ዠርላማ ባለበፔ ባ ትዚህ ተቋማፔ መ ር ታ ሞሽ ባሀብፔ ብክትፔ ትው ባሚሉም አሉ።

ቭሁት ት. ባ ስካሁት ባሕብረተሰብ ሪክ ባሚቨስተምረት ጸዚህ ባተለባ ትው። ጸምርታ ቤ ኖ አስተ ተር ጸአስወክሚው ኃልቃ ብትፔ ቸሻ ባሆት ተቋማፔ መ ራ ው በሰብአዊ መብፔ ጎበቃ ረ ታ ባመሪትፔ ሚ መ ወፔ መኖሏ ውት ትው ባምት ትዘበው። ባዜ ኖ ሰብአዊ መብፔ በተሟላ መልጹ ሊጎበቅ ባሚኖለው ህብረተሰቡም ሰብአዊ መብ ኖ ቾቸ ኖት ባማክበር ባማስጾበር ባህል ባ በረ ባሚመኃው ባሰብአዊ መብፔ ፦ብ ለባፔ ባለ ሁት በ ትዚህ ተቋማፔ ሲቨዝ መሆትት ጾብዙ አ ሮኖ ልምታ መረ ፔ ቭኖሏል። ጸዚህ በላቭ ባቀረበው ኮሑምም ትዚህ ተቋማፔ፡-

- ለአትታ አ ር ሐዝብ መት ሰፔ ባሰብአዊ መብፔ ፦ቮኖ ባመረ ማዕጸላፔ በመሆት፣
- ሕብረተሰቡት በማስተማር ሰብአዊ መብፔት ባማ ልበፔ ባማክበር ባህል ት.ስዌዌ በመር ት፣
- ጸሰብአዊ መብ ኖ ቾቸ ኖ ር ተቨቨቋ ትፔ ባላ ው ፦ቮኖ በራሳ ው አትላሽትፔ ወቭም በመት ሥፔ ሲመራላ ው በመርመር አስተቨባፔ ምክር በመስጎፔ'
- ባአ ሪቱት ሕ ኖ፣ ባዎ/ቤፔ ውሳጌዎኖት ባአስወክሚ አካላፔት አተረ ኖ በማጎ ፔ ያሉፔ የህግና የአሠራር ጾዎተ ኖ በሚስተካጾሉበፔ ሁት ላቭ ሪዠርፔ አስተቨባፔ በማቅረብ፣
- መት ሥፔ ሰበአዊ መብፔት አስመልክ በ ባ ው አለም አቀዎ ስምምት ኖ መሠረፔ ቨለበፔት አት ትታ ቲ ዎኖ ለመወኃፔ በሚቨስኖለው ሁት ላቭ ምክር በመለ ስ በሰብአዊ መብፔ ጎበቃ ባማስዌዌፔ ተ ባር ውስጎ ጾዎተቾ ሚ ት ላ ው ትረ ለት። በመሆትም በአ ራኖትም ባ ትዚህ ተቋማፔ መ ር ለ.ሞክሪሲቨዊ መብ ኖ መጾበርና መረጋገጥ ፦ልህ አስተዋኽ ቭ ራ ዋል ተብሎ ቭ መ ል።

<u>አወበብ ኀበቄዎኖ</u>

1. ባተቋማቱት መመስረፔ ጾአ ራኖት ተ ባ ሁቴ አኳሽ ምት ሸህል አስወላ ትው? ዎርታ ቤ ኖት ባመሳሰሉ ሴሎኖ ባመብፔ ማስጾበሪሽ ተቋማፔት ማኀ ጾሩ አቭመረኀ ም?

2. ጾአ ራኖት ተ ባ ሁቴ አኳሽ ባተቋማቱ መ ር አስወላ ትው ቢባል ትኳ ሁለቱም ተቋማፔ ተለሸቭተው? ሕ -መት ሥ ዊ ማታረ ት ባ ታ ባሚሉ ሁቴ ዎኖ ካሉ ምትታ ው? ሕ -መት ሥ ዊ ታት ? ቅራዊ ሁቴ ?

3. ባተቋማቱ በብሄራዊ ተረ አትታ ወኀ ሆትው በመተራ ፔ በክልሎኖ ወለ በማ ውም ሥዎራ ቅርት ዎ ኮ/ቤ ኖ ማቋቋም ትተሚኖሉ በሕ መተረ በአ ራኖት ካለው ባዉቲራል አተረ ፔ ባክልል መት ሥ ፔ አካላዊ ሥልኃት ር ምት ሸህል ቭኃኃማል በሕ -መት ስቱ ተቋማቱት ለማቋቋም በወኀፔ ሕ ኖ መሠረፔ ክልሎኖ ባባራሳ ውት ተቋማፔ ማቋቋም ቭኖላሉ?

4. ተቋማቱ አሰ ውሳቴ መስኀፔ በማቭኖሉበፔ ሁቴ ሰብአዊ መብፔ ባማስጾበር ባመልካም አስተ ተር ዕ ፔት ባማረም ሚ ው ምት ሸህል አኀ ቢ ቭሆ ል ተብሎ ቭ መ ል?

5. የተቋማቱን የስልጣን ገደብ በተመለከተ በፍርድ ቤቶች ጉዳይ ውስጥ ፈጽሞ መግባት የለባቸውም ከሚለው አቋምና በፍርድ ቤቶች በቀጥታ እየታዩ ካሉ ወይም ታይተው ከተወሰኑ ጉዳዮች ውጭ ያሉ አስዳደራዊ በደሎችንና ጉድለቶችን መመርመር ይችላሉ ከሚለው የትኛውን ይደግፋሉ? በአገራችን የተቋማቱ ማቋቋሚያ ህጎች መንፈስ የትነውን አቋም የተከተለ ነው? ተወያዩበት::

ክፆል ሁለፔ

2. ህገ መንግስቱ ሰብዓዊ መብቶችን ለማስከበር የዘረጋቸው የቁጥጥርና የክትትል ስርዓት

2.1. ባሚጎበቁ ው·ጎ› ኖ

ሰልጣኞች ይህን ክፍል እንደተማሩ፡-

1. በተፃፈና ባልተፃፈ ህገ መንግስት ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን አስመልክቶ ያለውን ልዩነት ይተነትናሉ፣ ያብራራሉ
2. በአገራችን በኢፌዲሪ ህገ መንግስት ለሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የተደረገውን ጥበቃና የቁጥጥር ስርዓት ይተነትናሉ፤ ያብራራሉ
3. የሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የህገ መንግስት ድንጋጌዎች መሆንና ያለመሆንን ጉዳት ይተነትናሉ
4. በተለያዩ አገሮች የህገ መንግስት ድንጋጌ የሆኑ ሰብዓዊ ዲሞክራሲያዊ መብት ድንጋጌዎችን ለመጠበቅ የተቀየሱ የተለያዩ ዘዴዎችን ይተነትናሉ
5. በኢፌድሪ ህገ መንግስት የሰብዓዊና ዴሞክራሲያዊ መብት ድንጋጌዎችን ለማሻሻል የተቀመጡትን ድንጋጌዎች ያብራራሉ

2.2. መግቢያ

ሕግ መንግስታችን አገራችን የፌዴራል መንግስታዊ አወቃቀር እንዳላት አንቀጽ 1 ስር ደንግጓል የፌዴራል መንግስት መሰረትም በእኩልነት በመፈቃቀድ ላይ የተመሰረተ የብሔር ብሔረሰቦች ህዝቦች አንድነት መሆኑን ህግ መንግስታችን በመግቢያው ላይ አስቀምጧል፡፡

ከላይ ህግ መንግስታችን የፌዴራላዊና ዲሞክራሲያዊ የመንግስት አወቃቀር እንደሚደነግግ አስቀምጠናል፡፡ የመንግስት አሰያየም የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፓብሊክ እንደሆነ አንቀጽ 1 ደንግጓል ይሄው መንግስትም በፌዴራል መንግስትና በክልሎች የተዋቀረ መሆኑን አንቀጽ 5 /1/ ስር ደንግጓል፡፡ የፌዴራልና የክልል መንግስታት የህግ አውጪነት የህግ አስፈጻሚነትና የዳኝነት ስልጣን እንዳላቸው አንቀጽ 50 /2/ ደንግጓል፡፡

በሌላ በኩል ደግሞ እነዚህ የመንግስት አካላት ሕግ መንግስቱን ማክበርና ማስከበር እንዳለባቸው አንቀጽ 9/1/ ስር ቀጥሎ ባለው ሁኔታ ደንግጓል፡፡

ማንኛውም ዜጋ <u>የመንግስት አካላት</u> የፖለቲካ ድርጅት ሌሎች ማህበራዊ ድርጅቶች እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ህገ መንግስቱን የማስከበር ለህገ መንግስቱ ተገዥ የመሆን ኃላፊነት አለባቸው /ሰርዝ የተጨመረ/

ይህን ህገ መንግስት ለማክበርም አንዱ ግዴታ በህገ መንግስቱ የተደነገጉትና እውቅና ያገኙትን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ማክበር ማስከበር ግዴታቸው ነው፡፡ ህገ መንግስታችን ግን ይህን ለነዚህ የመንግስት አካላቶችና ባለስልጣናት አልተወውም፡፡ ይልቁንስ መብቶችን ለማስከበር የቁጥጥርና የክትትል ስርዓት ዘርግቷል፡፡ በዚህ ክፍል እነዚህን የቁጥጥርና የክትትል ስርዓትቶች ከማውጋታችን በፊት በሌሎች አገሮች ያሉትን ተሞክሮዎች ለማየት እንሞክራለን፡፡ እነዚህም አገሮች እንግሊዝና አሜሪካን ናቸው፡፡ እነዚህ ሁለት አገሮች ዲሞክራቲክ አገሮች ሲሆኑ በሁለት ነጥቦች ብናነፃፅራቸው እንግሊዝ ያላት የመንግስት ቅርጽ በህገ መንግስት የተገደበ አጼያዊ ስርዓት ሲሆን በዋናነት ዋናው ስልጣን ያለው ፓርላማ ዘንድ ነው፡፡ አሜሪካን ግን የመንግስት ቅርጽ ፕሬዝዳንታዊ ሲሆን ፌዴራላዊ የመንግስት አወቃቀር አላት፡፡ እንግሊዝ የተፃፈ ህገ መንግስት የላትም አሜሪካ ግን የተፃፈ ህገ መንግስት አላት፡፡ ስለዚህ የነዚህን ልምድ ማየቱ ጥሩ መንደርደሪያ ይሆናል፡፡

<u>አሜሪካና እንግሊዝ</u>

ሰብዓዊ መብቶችን በህገ መንግስት ውስጥ ማካተት ያስፈለገበት ምክንያት ስልጣኑ የተገደበ መንግስት ለማቋቋም ነው፡፡ በሌላ አባባል ስልጣን ፍፁማዊ በሆነ መንገድ በተለያዩ የመንግስት ተቋማትና በግለሰቦች እጅ እንዳይከማች ለማድረግ ነው፡፡

በዚህ በኩል እንግሊዝ አገር የተፃፈ ህገ መንግስት ስለሌለ ሰብዓዊ መብቶች ተጽፈው የሚገኙት በተለያዩ ህጎች ውስጥ ነው፡፡ ስለሆነም ግለሶቦች መብታችን በመንግስት ተጣሰ በማለት ጉዳየቸውን ፍ/ቤት በሚያቀርቡበት ጊዜ የተባለው ጥሰት መድረስ አለመድረሱን ለማየት ፍ/ቤቶች የሚፈትሹት ህገ መንግስቱን ሳይሆን ተራ ህጎችን ነው ይህ ሰብዓዊ መብት ጥሰት በመንግስት ወይም በሌላ አካል ወይም ግለሰብ ሊፈጸም ይችላል፡፡ የመንግስት አካላት ደግሞ ከላይ እንዳየነው ህግ አውጪ ህግ አስፈፃሚና ህግ ተርጓሚ መሆናቸውን ተመልክተናል፡፡ ስለሆነም ሰብዓዊ መብት ጥሰትን የፈፀመው ህግ አስፈፃሚው ከሆነ የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች /judicial review/ በሚባለው /mechanism/ አሰራር ድርጊቱ የስልጣን ገደብን ያለፈ /ultra virse/ ነው በማለት ድርጊቱን እንዲቆም ለመወሰን ስልጣን አላቸው፡፡

ሆኖም ፓርላማው ሰብዓዊ መብትን የሚጥስ ህግ ቢያወጣ የወጣው ህግ ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን መሻር እናም አዋጁን ተከትሎ የተከናወነ ወይም እየተከናወነ ያለ ድርጊትም ካለ እንዲቆም የማዘዝ ስልጣን የላቸውም፡፡ ምክንያቱም አንድ አዋጅ ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው ለማለት የተፃፈ ህገ መንግስት መኖር ያስፈልጋልና፡፡ የተጻፈ ህገ መንግስት ካለ የህግ መንግስት ድንጋጌዎችን በተራ አዋጅ መሻር አይችልም፡፡

ይህን በምሳሌ እናስረዳ በኤፌድሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 22/1/ ስር ማንኛውም ሰው የወንጀል ክስ ሲቀርብበት የተከሰሰበት ድርጊት በተፈፀመበት ጊዜ ድርጊቱን መፈጸሙ ወይም አለመፈጸሙ ወንጀል መሆኑን በህግ የተደነገገ ካልሆነ በስተቀር ሊቀጣ አይችልም እንዲሁም ወንጀሉን በፈጸመበት ጊዜ ለወንጀሉ ተፈጻሚ ከነበረው የቅጣት ጣሪያ በላይ የከበደ ቅጣት በማኛውም ሰው ላይ አይወስንም በማለት ተደንግጓል።

በዚህ አንቀጽ መሰረት የወንጀል ህግ ለተጠርጣሪው ጥቅም ካልሆነ በቀር ወደ ኃላ መልሶ አይሰራም። ይህ መብት እንግሊዝ አገርም የተከበረ መብት ነው። ግን ህጉ የተጻፈው በህገ መንግስት ውስጥ ሳይሆን ተራ ህግ ውስጥ ነው። ስለሆነም የእንግሊዝ ፓርላማ ሌላ ተራ ህግ በማውጣት ይህን መብት መገደብ ይችላል። የእንግሊዝ ፍ/ቤቶችም እራሱ አዋጁ ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን የመሻር ስልጣን የላቸውም።

ወደ አሜሪካ ስንመጣ ግን ነገሮች የተለዩ ናቸው። ለመጀመር አሜሪካን ከ200 ዓመት በላይ ዕድሜ ያለው የተጻፈ ህገ መንግስት አላት። ይህም ህገ መንግስት አንቀጽ 6/2/ ስር ራሱን በአገሪቱ የሚገኙ ህጎች ሁሉ የበላይ መሆኑን ደንግጓል። እንዲሁም ይሄው ህግ መንግስት የተለያዩ የመንግስት አካላት በመፍጠር ስልጣንን አከፋፍሏል። በሰጣቸውም ስልጣን ላይ የተለያዩ ገደቦችን አድርጓል። ለምሳሌ የአሜሪካ ኮንግረስ የፕሬ ነፃነትን የሚገድብ ህግ ሊያወጣ አይችልም። ይህን የመሰለ አዋጅ ቢያወጣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉን ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ይሽረዋል። በተመሳሳይም የአሜሪካን ህግ አስፈጻሚ በማንኛውም መልኩ ህገ መንግስቱን የሚፃረር የሚጻረር የሰብዓዊ መብት ጥሰት ቢፈፅም የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ድርጊቱን ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ድርጊቱ እንዲቆም በማድረግ ስልጣን አለው።

ስለሆነም ማንኛውም የመንግስት አካል ህግ አስፈጻሚውም ይሁን ወይም ህግ አውጪው የህግ መንግስቱን ድንጋጌዎች የሚጥሱ ድርጊቶች ሲፈጸሙ ወይም ህግ ቢያወጡ የአሜሪካን ፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉን ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው፤ ድርጊቱንም ደግሞ ኢ.ህገ መንግታዊ ነው በማለት ህጉን የመሻር እና ድርጊቱን የማስቆም ስልጣን አለው።

ከላይ የእንግሊዝ ፓርላማ መሰረታዊ መብቶችን የሚጥሱ ህጎችን ሊያወጣ እንደሚችል ተመልክተናል፤ ምክንያቱም እነዚህ መብቶች ተደንግገው የሚገኙት ተራ ህጎች ላይ ስለሆነ ነው ብለናል። በሌላ በኩል ደግሞ እነዚህ መሰረታዊ መብቶች ተጽፈው የሚገኙት በአሜሪካ ህገ መንግስት ወስጥ በመሆኑ ለመሻር ቀርቶ ለማሻሻል እንኳን ቀላል አይደለም። በአሜሪካን ህገ መንግስት አንቀጽ 5 መሰረት እነዚህ ስለ ሰብዓዊ መብት የሚደነገጉትን ድንጋጌዎች ለማሻሻል ሀሰብ ለማቅረብ የኮንግረሱ 2/3 ድጋፍ ያስፈልጋል።

ለማጠቃለል በእንግሊዝ አገር የተጻፈ ህገ መንግስት የለም በአሜሪካን ግን አለ ስለሆነም መሰረታዊ መብቶች በእንግሊዝ አገር ተጽፈው የሚገኙት ተራ ህጎች ውስጥ ነው። በአሜሪካ ግን ተጽፈው ያሉት አገሪቱ ህጎች ሁሉ በላይ በሆነው ህገ መንግስት ውስጥ ነው። ከዚህ የሚከተለው ደግሞ የእንግሊዝ ፓርለማ እነዚህን ስለ መሰረታዊ መብቶ የሚደነግጉ ተራ ህጎች በሌላ ተራ ህግ ሊሽራቸው ይችላል። የእንግሊዝ ፍ/ቤቶችም

ይህን ለመከላከል አይችሉም የአሜሪካው ፓርላማ ግን እነዚህን መሰረታዊ መብቶች ሊሽር የሚችል ህግ ማውጣት አይችልም ቢያወጣም የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ህጉ ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ዋጋ ያሰጠዋል፡፡ በእንግሊዝ ሊሻሻል የሚችል ህገ መንግስት የለም፡፡ በአሜሪካን ግን ሊሻሻል የሚችል የተጻፈ ህገ መንግስት አለ፡፡ ሆኖም ግን ስለመሰረታዊ መብቶች የሚደነግጉትን የህገ መንግስት ድንጋጌዎች ለማሻሻል የፓርላማውና የክልል መንግስታት 2/3ኛ ድጋፍ ይጠይቃል፡፡

ኢትዮጵያ

የኢትዮጵያ ፌዴራል ህገ መንግስት የኢትዮጵያ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች መርጠው በላካቸው ተወካዮች ህዳር 29 ቀን 1987 ዓ.ም ፀደቀ፡፡ ስለሆነም ኢትዮጵያ እንደ አሜሪካ የተጻፈ ህገ መንግስት አላት ማለት ነው፡፡ የአሜሪካ ህገ መንግስት አንቀጽ 6 ላይ እንደደነገገው የእኛም ህገ መንግስት አንቀጽ 9 ስር የራሱን የበላይነት በሚከተለው ሁኔታ ደንግጓል፡፡

ህገ መንግስቱ የሀገሪቱ የበላይ ህግ ነው፡፡ ስለሆነም ማንኛውም ህግ ልማዳዊ አሰራር እንዲሁም የመንግስት አካል ወይም ባለስልጣን ውሳኔ ከዚህ መንግስት ጋር የሚቀረን ከሆነ ተፈጻሚነት አይኖረውም፡፡

በዚህ ህገ መንግስታዊ ድንጋጌዎች መሰረት ህግ አውጪ፤ የፌዴራልም ሆነ የክልል ህግ አውጪዎች የህግ መንግስት ድንጋጌዎችን የሚቀረን ህግ ማውጣት አይችሉም ቢያወጡም ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ዋጋ እንዳይኖራቸው ይደረጋል፡፡

በተጨማሪም የህግ አስፈጻሚው ውሳኔ ህገ መንግስቱን የሚቀረን ከሆነ ድርጊቱ ኢ.ህገ መንግስታዊ ተብሎ ድርጊቱ እንዲቋረጥና የተገኘ ውጤትም ከለ እዲቀለበስ ይደረጋል፡፡ ህግ አውጪው የሚያወጣቸውን ህጎች ኢ.ህገ መንግስታዊ ሊሆኑ ከሚችሉባቸው ሁኔታዎ አንዱ በህገ መንግስታችን የተጠበቁትን መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች የሚያግዱ ወይም የሚሸረሽሩ ህጎች መሆናቸው ነው፡፡ ይህ በሚሆንበት ጊዜ የወጣው ህግ ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ይሻራል በተመሳሳይም የህግ አስፈጻሚው ድርጊቶች መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችን የሚጥሱ ከሆነ ኢ.ህገ መንግስታዊ ናቸው ተብለው እንዲቋረጡ ይደረጋል፡፡

በአሜሪካ ህገ መንግስትና ብሎም መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶ ሲጣሱ ሁኔታዎችን የሚመረምርና ውሳኔ የሚሰጠው የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ነው፡፡ በኢትዮጵያ ግን ይህ ስልጣን ያለው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው፡፡ አንቀጽ (62) የፌዴፌን ምክር ቤት ለዚህ እንዲረዳው በዚሁ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 2 መሰረት የህገ መንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤን ያደራጃል፡፡

ይህ ጉባኤ በአዋጅ ቁጥር 250/1993 መሰረት ተደራጅቷል፡፡ አገባኤው አባላትም እነማን እንደሆኑ በአዋጅ አንቀጽ 4 ስር ተዘርዝሯል፡፡ አባላትም የሚከተሉት ናቸው፡፡

1. የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዝዳንት በሰብሳቢነት፡-
2. የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ም/ፕሬዝዳንት በም/በሰብሳቢነት፡-
3. በህዝብ ተወካዮች ምር ቤት አቅራቢነት በሪፖብሊኩ ፕሬዝዳንት የሚሾሙ በሙያ ብቃታቸውና በስነ ምግባራቸው የተመሰከረላቸው ስድስት የህግ ባለሙጠያዎች እና
4. የፌዴሬሽን ምክር ቤት ከአባላቱ መካከል የሚወክላቸው ሶስት ሰዎች፡፡

የጉባኤውን ስልጣንና ተግባር የሚዘረዝረው አንቀጽ 6 በፌዴራል መንግስትም ሆነ በክልል ህግ አውጪ አካላት የሚወጡ ህጎች ህገ መንግስታዊነታቸው ላይ ጥያቄ ሲነሳ ጥያቄውን መርምሮ ለመጨረሻ ውሳኔ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ያቀርባል በማለት ደንግጓል፡፡ ስለሆነም የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መሰረታዊ የሰብዓዊ መብቶችን የሚጥስ ወይም የሚገድብ ህግ ቢያወጣ አዋጁን የፌዴሬሽን ምክር ቤት ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው በማለት ህጉን ይሽረውና ተግባራዊ እንዳይሆን ያደርጋል ማለት ነው፡፡ ህግ አስፈጻሚው ህገ መንግስቱን ብሎም ሰብዓዊ መብትን ጥሶ ቢገኝ ፍ/ቤቶች ድርጊቱን ለማስቆምና ከዚህም የተገኘው ውጤት እንዲቀለበስ ትዕዛዝ የመስጠት ስልጣን እንዳላቸው በህገ መንግስታችን አንቀጽ 9/2/ ስር ማንኛውም የመንግስት አካል ህገ መንግስቱን የማስከበር ኃላፊነት አለበት በማለት ደንግጓል፡፡ በተጨማሪም ዳኞች ሲሾሙ ህገ መንግስቱን እንደሚያከብሩና እንደሚያስከብሩ ቃል ይገባሉ፡፡

ለማጠቃለል ኢትዮጵያ የተጻፈ ህገ መንግስት አላት፡፡ ህግ መንግስቱም ከሁሉም ህጎች የበላይ ህግ ነው፡፡ መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችም በዚህ ህገ መንግስት እውቅና ተሰጥቷቸው የህግ መንግስት ዋስትና አላቸው፡፡ ስለሆነም እነዚህ መሰረታዊ መብቶችን ለመሻር ወይም ለመለወጥ ህግ አውጪው ማለት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ህግ ሊያወጣ አይችልም፡፡ ቢያወጣም በፌዴሬሽን ምክር ቤት ኢ.ህገ መንግስታዊ ነው ተብሎ ይሻራል እንዲሁም ህግ አስፈጻሚው ህገ መንግስትን የሚቀረን እርምጃ ቢወሰድ እንደሁኔታው ትዕዛዝ የመስጠት ስልጣን አላቸው፡፡ ስለዚህ በዚህ ዓይነት መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች ጥበቃ ይደረግላቸዋል ማለት ነው፡

2.3. የህግ መንግስቱን የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች ለማሻሻል ቢፈለግ

ከላይ እንዳየነው በአሜሪካ ህገ መንግስት ተደንግገው የሚገኙ የሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎችን ለማሻሻል የህግ አውጪው /ኮንግረስ/ 2/3 የድጋፍ ድምጽና የክልል መንግስታት 2/3 ድጋፍ ያስፈልጋል፡፡ እስቲ የራሳችንን ህግ መንግስት እንይ፡፡ መሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች የተደነገጉት በህገ መንግስቱ ምዕራፍ ሶስት ስር ነው፡፡ እነዚህን የመብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ለማሻሻል አንቀጽ /105/ ስር እንደተደነገገው የሚከተሉት ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው፡፡

1. ሁሉም የክልል ምክር ቤት የቀረበውን ማሻሻያ በድምጽ ብልጫ ሲያጸድቁት
2. የፌዴራል መንግስት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በ2/3 ድምጽ የቀረበውን ማሻሻያ ሲያጸድቀው እና
3. የፌዴሬሽን ምክር ቤት በ2/3ኛ ድምጽ ማሻሻያውን ሲያጸድቀው፡፡

ስለዚህ ከነዚህ ውስጥ አንዱ እንኳን ባይሟላ በመሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ላይ ማሻሻያ ማድረግ አይቻልም ማለት ነው፡፡ ለምሳሌ የአንዱ ክልል ምክር ቤት ውስጥ ከ50 + 1 ድምጽ ማግኘት ባይቻልና በተቀሩት ስምንት ክልሎች የተፈለገው ድምጽ ቢገኝ እንኳን ማሻሻያውን ማድረግ አይቻልም፡፡ በተማሳሳይ በአንደኛው ምክር ቤት የ2/3 ድምጽ ድጋፍ ባይገኝ ማሻሻያ አይደረግም ማለት ነው፡፡ ሶቱም ቅድመ ሁኔታዎች በአንድ ጊዜ አንድ ላይ ሲገኙ ብቻ ነው በመሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች ላይ ማሻሻያ ማድረግ የሚቻለው፡፡ ስለሆነም በህገ መንግስቱ የተደነገጉ መሰረታዊ ሰብዓዊ መበቶችና ነጻነቶች ድንጋጌዎች በሰበብ አስባቡ በማሻሻል ስም እንዳይሸራረፉ ህገ መንግስቱ ከላይ በተቀመጠው ሁኔታ ጥበቃ ያደርግላቸዋል፡፡

2.4. ሌሎች የቁጥጥርና የክትትል ዘዴዎች

የሰብዓዊ መብት ጥሰት በተለያየ ደረጃ በተለያዩ አካላት ሊፈጸም ይችላል፡፡ የመንግስት አካል፤ የመንግስት ባለስልጣን፣ የፓለቲካና ፓርቲ ግለሰብ ሊሆኑ ይችላሉ ጥሰቱን የሚፈጸሙት፡፡ ከላይ ፓርላማው ኢህገ መንግስታዊ የሆኑ ህጎች ቢያወጣ ህጉ ተግበራዊ አንዳይሆን እንዴት እንደሚቻል ድርጊቱን ማስቆም እንደሚቻል ለዚህም የህገ መንግስት አጣሪ ጉባኤን የፌዴሬሽን ምክር ቤትና የፍርድ ቤቶችን ሚና ተመልክተናል፡፡

ከነዚህ በተጨማሪም ህገ መንግስታችን ሌሎች የቁጥርና የክትት ስርዓቶች አሉት፡፡ ለምሳሌ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ካሉት ስልጣናትና ተግባራት የፌዴራል መንግስት የሀገርና የህዝብ መከላከያ የደህንነት የፓሊስ ኃይል አደረጃጀትን መወሰን አንዱ ነው፡፡ ታዲያ እነዚህ አካላት በስራ አፈጻጸማቸው ረገድ የሚታዩ መሰረታዊ የዜጎችን ሰብዓዊ መብቶች የሚነኩ ጉዳዮች ሲከሰቱ ርምጃዎች እንዲወስዱ ያደርጋል፡፡ የግንቦት 1997 ዓ.ም. ምርጫን ተከትሎ በተነሳው ሁከትና ብጥብጥ የዜጉች ሰብዓዊ መብት ተጥሷል የሚል ስሞታ በመቅረቡ የእውነት አጣሪ ኮሚሽን አቋቁሞ ሁኔታዎችን አጣርቷል፡፡

በተጨማሪም አንቀፅ 55/14/ እና /15/ ስር እንደተደነገገው የሰብዓዊ መብት ኮሚሽንና የሕዝብ እንባ ጠባቂ ተቋማትን አቋቁሟል፡፡ የእነዚህ ተቋማት ኃላፊነት ምን እንደሆነ ባለፈው የትምህርት ክፍለ ጊዜ ስለተማራችሁ እዚህ አንደግመውም፡፡

ሰብዓዊ መብቶች ሊከበሩ የሚችሉት ስርዓት እና የሕግ የበላይነት ሲኖር ነው በሌላ አባባል እነዚህ ሰብአዊ መብቶች በግለሰብም ሆነ በቡድን በራሳቸው ሰብዓዊ መብት ስም ሽፋን መጣስ የለባቸውም፡፡ በመሆኑም እነዚህን መብቶች ለመተግበር እና ተጠቃሚ ለመሆን ማድረግ የማይገቡ ድርጊቶችን ወይም መደረግ ያለባቸውን ድርጊቶች ከነዚህ መብቶች ጋር አያይዞ ደንግጓል፡፡ እነዚህንም አንድ ባንድ እንመልከት፡፡

በኢፌድሪ ሐይማኖትና መንግስት ከመለያየታቸውም በተጨማሪ የኃይማኖት የእምነትና የአመለካከት ነፃነት እውቅና ማግኘቱን የኤፌድሪ ሕገ መንግስት አንቀፅ 27 /1/ ማንኛውም ሰው የማሰብ የህሊና እና የሃይማኖት ነፃነት አለው በማለት ደንግጓል ሆኖም ይህ ነፃነት ፍፁም የሆነ ነፃነት አይደለም፡፡ ስለሆነም ይህ ነፃነት የሕዝብን ደህንነት፣ ሠላም፣ ጤና፣ትምህርት፣ የሕዝብን የሞራል ሁኔታ እና ሌሎች መሠረታዊ መብቶችን አደጋ ላይ በሚጥል ሁኔታ ተግባራዊ ሊደረግ አይችልም፡፡

አንቀፅ 29 ስር እንደተደነገገው የአመለካከት እና ሀሳብን በነፃ የመያዝና የመግለፅ መብት እውቅና አግኝቷል፡፡ ይህ ማለት አንድ ሰው የሚስማማውን አመለካከት የመያዝና ሀሳቡን የመግለፅ መብትን ያጠቃልላል፡፡ አገላለፁም በቃል፣ በፅሑፍ፣ በሕትመት፣ በሥን ጥበብ መልክ ወይም በመረጠው የማስረጃ ዘዴ ሊሆን ይችላል፡፡ ከዚህ ጋር ተያይዞ ህገ መንግስቱ በዚሁ አንቀፅ ንዑስ አንቀፅ 29/3/ ስር የፕሬስና የሌሎች መገናኛ ብዙሃን እንዲሁም የሥነ ጥበብ ፈጠራ ነፃነት መረጋገጡን ደንግጓል ቅድመ ምርመራ (Censor) የተከለከለ መሆኑንና የሕዝብን ጥቅም የሚመለከት መረጃ የማግኘት መብት መረጋገጡን ደንግጓል፡፡

ታዲያ እነዚህም መብቶች ገደብ የሌለባቸው አይደሉም፡፡ በዚሁ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 6 ስር እንደተደነገገው የወጣቶችን ደህንነት የሰውን ክብር መልካም ስም የሚጐዳ የፕሬስ ውጤቶች ሕገ ወጥ ናቸው፡፡

እንዲሁም በስመ የንግግር ነፃነት የሚደረጉ የጦርነት ቅስቀሳዎች ሰብአዊ ክብርን የሚነኩ የአደባባይ መግለጫዎች ሕገ ወጥ ስለሆኑ የተከለከሉ ናቸው፡፡ በሕግም ተጠያቂ ያደርጋሉ፡፡ አንቀፅ 30 ስርም የመሰብሰብ ሰላማዊ ሰልፍ የማድረግ ነፃነትና አቤቱታ የማቅረብ መብት የተጠበቀ ነው፡፡ ሆኖም እነዚህን መብቶች ለመተግበር አንዳንድ ገደቦችን መመልከት ያስፈልጋል፡፡ ለምሳሌ ከሌሎች ጋር ለመሰብሰብና ሰላማዊ ሰልፍ ለማድረግ ምንም ዓይነት የጦር መሳሪያ መያዝ አይችልም፡፡

ከቤት ውጪ ስብሰባዎችና ሰላማዊ ሰልፎች ከተደረጉ ሰላማዊ ሰልፉቹ በሚንቀሳቀሱባቸው ቦታዎች በሕዝብ እንቅስቃሴ ላይ ችግር መፍጠር የለባቸውም፡፡ ወይም እነዚህ ስብሰባዎችና ሰላማዊ ሰልፎች ዲሞክራሲያዊ መብቶችንና የሕዝብን የሞራል ሁኔታ መጣስ የለባቸውም፡፡ ይህ አንድ ገደብ ሲሆን ሁለተኛው ገደብ ደግሞ እነዚህ መብቶች የወጣቶችን ደህንነት የሰውን ክብርና መልካም ስምን መንካት የለባቸውም፡፡ እነዚህ መብቶች የጦርነት ቅስቀሳዎችን እንዲሁም ሰብዓዊ ክብርን የሚነኩ የአደባባይ መግለጫዎችን ለመስጠት መጠቀሚያ መሆን የለባቸውም፡፡

በመጨረሻም አንድ ሌላ ደንጋጌ እንመለከትና ይህን ክፍል እናብቃ፡፡ አንቀፅ 31 ስር ማንኛውም ሰው ለማንኛውም ዓላማ በማህበር የመደራጀት መብት አለው፡፡ ሆኖም አግባብ ያለውን ሕግ በመጣስ ወይም ሕገ መንግስታዊ ስርዓቱን በሕገ ወጥ መንገድ ለማፍረስ መደራጀት ክልክል ነው፡፡

ለማጠቃለል ህገ መንግስታችን የተፃፈ ህገ መንግስት ነው፡፡ ከህጎች ሁሉ የበላይ ህግ ነው፡፡ ስለሆነም ማንኛውም ህግ ከህገ መንግስቱ ጋር የሚቃረን ከሆነ ዋጋ አይኖረውም፡፡ ለዚህም ስልጣን ያለው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው፡፡ ፍ/ቤቶችም ህገ መንግስቱን የማስከበር ግዴታ አለባቸው፡፡ ሌሎች የመንግስት ባለስልጣናትም ሆነ አካላት ህገ መንግስቱን የማክበርና የማስከበር ኃላፊነት አለባቸው፡፡ ስለሆነም ማንም የመንግስት አካልም ሆነ ባለሥልጣን በህገመንግስቱ የተደነገጉትን የስብአዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን የማክበርና የማስከበር ግዴታ አለበት፡፡

ስለ ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች የሚደነግጉትን የህገ መንግስት ድንጋጌዎች ማሻሻል በተራ ህግ አይቻልም። ህገ መንግስቱ ራሱ በቀየሰው መንገድ ካልሆነ በስተቀር። በመጨረሻም ሰዎች ህገ መንግስቱ ይህን ያህል ጥበቃ ያደረገላቸውን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች መጠቀም የሚችሉት የሌሎችን ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶች በማክበር ነው። በስመ ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብት ስምና ሽፋን ስርዓተ አልበኝነትን ማንገስ ተጠያቂነትን ያስከትላል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. በተፃፈና ባልተፃፈ ህገ-መንግስት መሀል ሰብአዊ መብትን አስመልክቶ ምን ልዩነት አለ?
2. የአሜሪካ ህገ መንግስትና የኢፌድሪ ሕገ-መንግስት ሰብአዊ መብትን አስመልክቶ ያላቸው አንድነትና ልዩነት ምንድናቸው?
3. የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በኢፌድሪ ህገ-መንግስት የታወቁትን ሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች የሚጥስ ህግ ቢያወጣ ውጤቱ ምን ይሆናል?
4. ሰብዓዊና ዲሞክራሲያዊ መብቶችን በማስከበር የፍ/ቤቶች ሚና ምንድነው?
5. በክልላችሁ የህገ-መንግስት አጣሪ ጉባኤ ተግባርና ኃላፊነት ምንድነው?
6. ሰብዓዊ ዲሞክራሲያዊ መብቶችን ለመጠቀም በቅድሚያ ህግን ማክበር ያስፈልጋል። በዚህ ትስማማላችሁ? ለምን?